

T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ULUSLARARASI SİSTEMDE SERT, EKONOMİK VE YUMUŞAK GÜÇ
KULLANIMININ KRİZ DÖNEMLERİNDE İTHALAT VE İHRACATA ETKİLERİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

NIYAZI İNCE

46480259200

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. YAŞAR ONAY

İSTANBUL 2014

T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İŞLETME ANABİLİM DALI İşletme Programı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi **Niyazi İNCE** tarafından hazırlanan **“ULUSLARARASI SİSTEMDE SERT, EKONOMİK VE YUMUŞAK GÜÇ KULLANIMININ KRİZ DÖNEMLERİNDE İTHALAT VE İHRACATA ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ”** adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Tarihi: 12/02/2014

(Jüri Üyesinin Ünvanı, Adı, Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Yaşar ONAY

Danışman: Haliç Üniversitesi İşletme ABD Öğr.Üyesi

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Erol MÜTERCİMLER

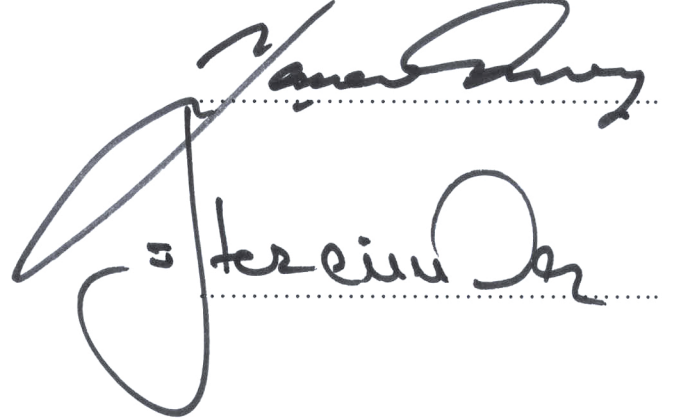
Haliç Üniversitesi İşletme ABD Öğr.Üyesi

Jüri Üyesi: Prof. Dr. M. Zeki AKSAN

Haliç Üniversitesi İşletme ABD Öğr.Üyesi

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Kadir DABBAOĞLU

Haliç Üniversitesi İşletme ABD Öğr.Üyesi (Yedek)

.....

ÖZET

ULUSLARARASI SİSTEMDE SERT, EKONOMİK VE YUMUŞAK GÜÇ KULLANIMININ KRİZ DÖNEMLERİNDE İTHALAT VE İHRACATA ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Niyazi İNCE

Bu tezin amacı uluslararası sistemin küresel güçler tarafından sert, ekonomik ve yumuşak güç kullanımının nasıl olduğu, günümüz dünyasının problemi olan uluslararası krizlerin, uluslararası sistemde etkili olan örgütlerden Birleşmiş Milletlerin krizlerin çözüm biçimi nasıl olduğu incelenmiştir.

Küresel güçlerin uluslararası sistemde etkili olan BM, NATO, DTÖ, IMF gibi örgütleri kullanarak, çıkarları doğrultusunda güç kullandıkları görülmektedir. Buna en iyi örnek küresel güç olan Amerika Birleşik Devletleri'nin, Ortadoğu'da ve Afrika'da uyguladığı sert, ekonomik ve yumuşak güç kullanımının biçimleri ele alınmıştır.

Küresel güçlerin hegemonyası için uluslararası sistemde uluslararası hukuku tanımayarak, güçlerini korumak için birbiriyle kıyasıya mücadele etmekte, gördüğümüz kadarıyla olmadık yollara başvurarak, dünyada hedef ülkelere sert, ekonomik ve yumuşak güç kullandıkları gözlenmektedir. Dünyada, özellikle de Ortadoğu ve Afrika bölgelerinde enerji kaynaklarının paylaşımı ve denetimi için, güçlerin ve bunların uzantısı olan örgütlerin diğer güçlere karşı, hedef ülkeye silah ve para yardımı yapma, iktidar değiştirme hatta daha ileriye gidip iç çatışma yaratma ve sonrasında darbe yapılmaktadır. Eğer bunlar olmaz ise demokrasi, insan hakları ve özgürlük getirme söylemleriyle hedef ülkeyi işgal etkilerine tanıklık edilmektedir.

Bu bağlamda Türkiye'nin ulusal güç analizi yaparak, gücünü nasıl kullanıldığı ve nasıl kullanabileceğinin önemini ortaya koymalıdır. Uluslararası sistemde yaşanan kriz durumlarında izleyeceği politika ve stratejilerinin sert, ekonomik ve yumuşak gücünü etkilediği için çıkarlarını gözetleyerek, küresel güçler ve bunların uzantısı olan örgütlerle hareket edip etkili bir kriz yönetimini belirleyerek, güç kullanılmasının gerektiğinin ve bu alandaki çalışmalar incelenmiştir.

ABSTRACT

INTERNATIONAL HARD IN THE SYSTEM, AND SOFT POWER USE OF ECONOMIC CRISIS AND THE EXPORT AND İMPORT POWERS THE CASE OF: TURKEY EXAMPLE

Niyazi İNCE

The aim of this thesis is the global powers in the international system by the use of soft power, hard, economic and how is the problem of international crises, the world today, the international system which is effective in organizations of the United Nations is the solution of crises is examined how the format.

Global forces are effective in the international system, the UN, NATO, WTO, IMF, such as the interests of power, using their organizations. The best example of this is the global power of the United States, the Middle East and Africa in the use of soft power, hard, economic and formats are discussed.

The hegemony of the global powers in the international system for international law having contractual arrangement, to maintain their powers against each other, we're not as far as we struggled on the road to the destination countries around the world, economic and soft power that they use. The world, especially the Middle East and Africa regions, the sharing of energy resources and the control of the forces and their extension to other powers, against the target of making weapons and financial aid to the country, changing even more power to go forward in the aftermath of the coup and the creation of internal conflict. If these are not try to bring freedom, democracy, human rights and the effects of the occupation on the target country are to testify.

In this context, Turkey's national power analysis, how to use and how the power of bellicose statements, should set out the importance of. Follow the policies and strategies in crisis situations in the international system, is influenced by the strength of the economic interests of the stake, for soft and global forces, and their extension by selecting an effective crisis management of the organisations, and the use of power, should be examined in this study.

ÖNSÖZ

21'inci yüzyılda uluslararası sistemde küresel güçlerin, Dünyanın her yerinde olmak istemeleri, çıkarları doğrultusunda sert ekonomik ve yumuşak güç kullanarak, güçlerine güç katarlar. Uluslararası sistemdeki örgütleri de kendi politika ve stratejilerin doğrultusunda kullanıp, olası bir gücün oluşmasını da önler.

Soğuk Savaş sonrası dünyada Küresel güçler demokrasi, özgürlük, liberal piyasa ekonomisi vs. gibi söylem ve girişimlerle, Afrika, Ortadoğu gibi yerlerde çıkarları doğrultusunda çeşitli stratejiler kullanarak, kendi varlık gerekçesini her şeyin üstünde tutarak, uluslararası barış ve güvenliği tehdit edecek eylemlere kalkışabiliyor. Oysa varoluş, ülkelerin ve kültürlerin ancak çevresel etkilere güç kullanarak karşı koyma ve varlıklarını devam ettirebildiklerini biliyoruz, ama bunun da uluslararası normlar ve hukuk kuralları açısından kabul görmesi gerekir. Ne yazık ki, bu içeriklerin bile küresel güçler tarafından, güç ve çıkar hırsıyla istismar edildiği bir dünyada yaşıyoruz.

Türkiye bu durumda bölgesinde bölgesel güç olabilmesi için politikalarını başkasının değil kendinizin belirleyerek ve Uluslararası sistemde aktif olan örgütlerde (BM, NATO vb.) ve küresel güçlerin yanında etkin yer alarak bölgesinde etkin güce sahip olabilir.

Uluslararası sistemde krizleri nesnel ve doğru biçimde tanımlayarak, anlayıp tahlil edebilmek ve bunu uluslararası kriz yönetimiyle ulusal çıkarları doğrultusunda yönetmek gerekir. Kriz yönetiminde, uluslararası sisteme ve hukuka uygun olarak, küresel ölçekteki sorunların hangi politik, sosyolojik ve ekonomik arka planı olduğunu, iyi sorgulayarak tahlil etmek durumundayız. Aksi takdirde, Mısır ve Suriye krizinde yaşananlar gibi olur.

Uluslararası sistemde sert ekonomik ve yumuşak güç kullanan küresel ve bölgesel güçlerin uygulama biçimlerine değinilerek, Türkiye'nin kriz durumlarında güç kullanırken ithalat ve ihracata olan etkilerinden bahsedilerek tez sonuçlandırılacaktır.

Bu çalışmanın yapılmasında başından beri çok değerli katkıları olan, baştan sona okuyup gerekli düzeltmeleri yapan ve değerli fikirleri ile yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Yaşar ONAY'a en içten teşekkürlerimi burada belirtmeyi bir borç bilirim.

Yüksek Lisans eğitimim süresince kendilerinden çok istifade ettiğim hocam Doç. Dr. Erol MÜTERCİMLER'e teşekkür ederim. Ayrıca çalışmalarım esnasında yardımlarını esirgemeyen çok değerli iş arkadaşlarım Selman TURAN, Adnan ELÇİ, Mustafa BULUN ve Halil İbrahim ÇELİK'e teşekkür ederim.

Son olarak bu çalışmamın hemen her aşamasında tüm sıkıntılarımı paylaşan değerli eşim Hülya'ya ve aynı zamanda evde sürekli ihmal ettiğim yeterli zaman ayıramadığım kızım Zeyneb Roza'ya sonsuz teşekkür ederim.

Niyazi İNCE
Şubat, 2014

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	İV
KISALTMALAR	V
TABLolar LİSTESİ	VI
GİRİŞ	1
BÖLÜMLER	
I. BÖLÜM: ULUSLARARASI SİSTEM	8
1. KAVRAMSAL OLARAK SİSTEM.....	8
2. ULUSLARARASI SİSTEM NEDİR?	9
3. ULUSLARARASI SİSTEM TEORİLERİ.....	11
3.1. Morton Kaplan'ın Uluslararası Sistem Teorisi	12
3.2. Kal j. Holsti'nin Uluslararası Sistem Teorisi.....	15
3.3. Richard Rosecrance'ın Uluslararası Sistem Teorisi	16
3.4. Robert Keohane'nın Uluslararası Sistem Teorisi	17
3.5. Kenneth Waltz'ın Uluslararası Sistem Teorisi	18
4. ULUSLARARASI SİSTEMİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	19
4.1. Soğuk Savaş Öncesi Uluslararası Sistem.....	19
4.2. Soğuk Savaş Dönemi Uluslararası Sistem.....	20
4.3. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem.....	21
4.4. 11 Eylül Sonrası Uluslararası Sistem.....	22
5. ULUSLARARASI SİSTEMDE ETKİLİ OLAN ÖRGÜTLER.....	24
5.1. Birleşmiş Milletler (BM).....	24
5.2. Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO).....	27
5.3. Diğer Küresel, Bölgesel ve Siyasal Uluslararası Örgütler	28
II. BÖLÜM: ULUSLARARASI SİSTEMDE KRİZ'İN TANIMLANMASI VE YÖNETİMİ	30
1. KAVRAMSAL OLARAK KRİZ.....	30
2. ULUSLARARASI SİSTEMDE KRİZLERİN TANIMLANMASI.....	30
3. ULUSLARARASI SİSTEMDE KRİZ ÇEŞİTLERİ.....	31
3.1. Gelişen Kriz.....	31
3.2. Ani Kriz.....	32
3.3. İstenen Kriz.....	32
3.4. Dolaylı Kriz	33
3.5. Planlanmış Kriz.....	33
3.6. Kaza Krizi (Beklenmeyen Kriz).....	34
4. ULUSLARARASI SİSTEMDE KRİZ YÖNETİMİ.....	34
4.1. Kriz Yönetimi Nedir?.....	34
4.2. Kriz Yönetimin Evreleri.....	37
4.3. Etkili Bir Kriz Yönetimi İçin İstihbaratın Önemi.....	39

4.4. Kriz Yönetim Stratejileri.....	41
5. ULUSLARARASI SİSTEMDE ÖRGÜTLERİN KRİZ YÖNETİMİ.....	43
5.1. Birleşmiş Milletlerin Kriz Yönetim Sistemi.....	44
A. BM Barış Operasyonları.....	45
1) Uyuşmazlıkların Barışçı Yollardan Çözülmesi.....	46
a) BM Barış Gücü Kuvvetleri.....	47
b) Barışı Destekleme Harekâtı ve Türleri.....	49
2) Uyuşmazlıkların Zorlayıcı Önlemlerle Çözülmesi.....	51
a) BM Adına Silahlı Kuvvetler Kullanılması.....	52
b) BM'nin İzniyle Silahlı Kuvvet Kullanılması.....	52
B. Uluslararası Örgütlerin Krizlere Müdahaleleri.....	53
III. BÖLÜM: ULUSLARARASI SİSTEMDE GÜÇ KULLANIMI.....	56
1. KAVRAMSAL OLARAK GÜÇ.....	56
2. ULUSLARARASI SİSTEMDE GÜÇ.....	56
3. ULUSLARARASI SİSTEMDE YUMUŞAK, EKONOMİK VE SERT GÜÇ NEDİR VE UNSURLARI.....	58
3.1. Sert Güç.....	58
3.2. Ekonomik Güç.....	60
3.3. Yumuşak Güç.....	61
4. ULUSLARARASI SİSTEMDE ÜLKELERİN YUMUŞAK, EKONOMİK VE SERT GÜCÜ KULLANMADA ETKİLİ OLAN ETMENLER.....	65
4.1. Jeopolitik konum.....	66
4.2. Ekonomik yapı.....	68
4.3. Demografik Yapı.....	69
4.4. Siyasi yapı.....	70
5. ULUSLARARASI SİSTEMDE ÜLKELERİN GÜÇ KULLANIM BİÇİMLERİ.....	72
IV. BÖLÜM: ULUSLARARASI SİSTEMDE KÜRESEL GÜÇLERİN SERT EKONOMİK VE YUMUŞAK GÜÇ KULLANIMI VE İTHALAT VE İHRACATA ETKİLERİ.....	77
1. KÜRESEL GÜÇ NEDİR.....	77
2. ABD.....	78
2.1. Kısaca ABD'nin Güç Analizi.....	78
2.2. ABD Sert Güç Kullanımı.....	79
2.3. ABD Ekonomik Güç Kullanımı.....	84
2.4. ABD Yumuşak Güç Kullanımı.....	85
3. RUSYA.....	92
3.1. Kısaca Rusya'nın Güç Analizi.....	92
3.2. Rusya'nın Güç kullanımı.....	93
4. ÇİN.....	96
4.1. Kısaca Çin'in Güç Analizi.....	96
4.2. Çin Güç kullanımı.....	99

V. BÖLÜM: ULUSLARARASI SİSTEMDE TÜRKİYE’NİN KRİZ DÖNEMLERİNDE GÜÇ KULLANIMI.....	105
1. TÜRKİYE’NİN GÜÇ ANALİZİ.....	105
1.1. Türkiye’nin jeopolitik konumu.....	105
1.2. Türkiye’nin doğal kaynakları.....	111
1.3. Nüfus yapısı.....	121
2. ULUSLARARASI SİSTEMDE TÜRKİYE’NİN KRİZ DÖNEMLERİNDE SERT EKONOMİK VE YUMUŞAK GÜÇ KULLANIMI.....	122
2.1. TÜRKİYE’NİN SERT GÜCÜ.....	122
2.1.1. İç Politikasındaki Krizlerde Kullandığı Sert Gücün Örneği Darbeler.....	124
2.1.2. 12 Eylül Askeri darbe ve İthalat ve ihracata Etkileri.....	125
2.1.3. Krizlerde Dış Politikasındaki krizler.....	130
2.1.4. Krizlerde Dış Politikasında Kullandığı Sert Gücün Bir Örneği: Kıbrıs harekâtı ve İthalat ve ihracata Etkileri.....	130
2.1.4.1. Kıbrıs Harekâtı Ve Kriz Yönetimi.....	139
2.1.4.2. Kıbrıs harekâtının İthalat ve ihracata Etkileri.....	141
2.2. TÜRKİYE’NİN EKONOMİK GÜÇ KULLANIMI.....	141
2.2.1. Ekonomi durumu.....	141
2.2.2. Ekonomik güç olmak için yapmamız gerekenler.....	143
2.3. TÜRKİYE’NİN YUMUŞAK GÜÇ KULLANIMI.....	147
2.3.1. Türkiye'nin Yumuşak Gücü ve Kullanımı.....	147
2.3.2. Yumuşak Gücü Kullanımındaki Eksiklikleri ve Yapılması Gerekenler.....	153
2.3.3. Krizlerde Dış Politikasındaki Kullandığı yumuşak Gücün Bir Örneği Suriye krizi Sonucu İthalat ve ihracata Etkileri.....	159
SONUÇ	163
KAYNAKÇA.....	170

KISALTMALAR

BM	: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
NATO	: NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION (KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ)
AB	: AVRUPA BİRLİĞİ
DB	: DÜNYA BANKASI GRUBU
IMF	: ULUSLARARASI PARA FONU
DTÖ	: DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ'
AU	: AFRİKA BİRLİĞİ
İİÖ	: İSLAM İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ
ŞİÖ	:ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ
ABD	: AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
SSCB	: SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ
AET	:AVRASYA EKONOMİK TOPLULUĞU
OECD	:EKONOMİK İŞBİRLİĞİ VE KALKINMA ÖRGÜTÜ
KEİ	:KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ
İKO	:İSLAM KONFERANSI ÖRGÜTÜ
UNASUR	: GÜNEY AMERİKA ULUSLARARASI BİRLİĞİ'NİN
BMGK	: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ
USAID	: DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI DEMOKRASİ,
DOS-DRL	: İNSAN HAKLAN VE ÇALIŞMA BÜROSU
NON	: GOVERNMENTAL ORGANIZATION (HÜKÜMET DIŞI KURULUŞ)
TÜİK	:TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU
REPA	:TÜRKİYE RÜZGÂR ENERJİSİ POTANSİYEL ATLASI
MTA	:MADEN TETKİK ARAMA
TİKA	:TÜRKİYE İŞBİRLİĞİ VE KALKINMA AJANSI

TABLULAR

Tablo 1: Kriz Yönetimi.....	36
Tablo 2:Krizi Yönetimi Evreleri.....	37
Tablo 3: 2000 Yılında Tam Zamanlı Personel Sayısı Bakımından Dünyadaki Silahlı Kuvvetler.....	59
Tablo 4: Yumuşak Gücün Kaynakları, Hakemler ve Alıcılar.....	63
Tablo 5: Joseph S. Nye'e Göre Güç Çeşitleri.....	64
Tablo 6: Lider Devletler ve Güç Kaynakları, 1500 – 2000.....	72
Tablo 7: Dünyanın İlk Onları.....	73
Tablo 8: Güvenlik Bölgeleri; Güçler ve Trendler.....	75
Tablo 9:ABD-ÇİN İthalat ve İhracat Rakamları.....	104
Tablo 10: 2008 yılı itibariyle rüzgâr enerjisinde yerli potansiyelin durumu.....	111
Tablo 11: Türkiye Orman Durumu.....	114
Tablo 12: Türkiye Toprak Alanı.....	114
Tablo 13: 2008 itibariyle bulunan yeni linyit rezervlerinin bölgelere dağılımı.....	119
Tablo 14: Enerji Kaynaklarımızın Türkiye Yeterlilik Tablosu (Mtoe).....	120
Tablo 15: İthalat ve İhracat Göstergeleri.....	129
Tablo 16: Dış Ticaret Dengesi İhracatın İthalatı.....	131
Tablo 17: 1974 Kıbrıs Krizi Sırasında Kriz Yönetim Süreci.....	139
Tablo 18: Türkiye'nin Dış Ticareti (milyar \$).....	142
Tablo 19: Büyüme Oranları.....	142
Tablo 20: Türkiye'nin Yumuşak güç unsurları.....	156
Tablo 21: Türkiye Suriye ihracatı.....	160

GİRİŞ

Uluslararası sistem, küresel aktörleri, bu aktörler arasındaki ilişkileri, ilişki türlerini ve bu ilişkilerin sebeplerini kapsayan bir kavramdır. Uluslararası sistem alanında sistem analizi yapan teorisyenler, uluslararası sisteme yönelik farklı tanımlamalar yapmışlardır. Teorisyenlerin, uluslararası sistem konusunda geliştirmiş oldukları teoriler arasında farklı ve benzer yönlerin olması, sistemin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Bunlardan güç dengesi, çift kutuplu, tek kutuplu ve çok kutuplu sistemler gibi teoriler geliştirmişlerdir. Bu teoriler uluslararası sistemin farklı boyutlarına değinmekle, sistemin değişik yönlerini görmemizi kolaylaştırmaktadırlar. Uluslararası sistem dendiğinde bu kavramın içine savaştan, insani yardıma, uluslararası ticaret ve yatırım ilişkilerinden turizm ve sosyal aktivitelerine dolayısıyla girilen tüm faaliyetler ve etkileşimler girmektedir.

Uluslararası sistem 18. ve 19. yüzyılda, Avrupa merkezli klasik güç dengesi oluşturmuştur. 20. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen ve dünya tarihinin en yıkıcı ve en ölümcül savaşları olan I. Dünya Savaşı (1914-1918) ve II. Dünya Savaşı (1939-1945); bir yandan uluslararası sistemde bir geçiş dönemi'nin yaşanmasına yol açarken,¹ 2.Dünya Savaşı sonrasında Şubat 1945'de Yalta Konferansı sonrası ortaya çıkan gevşek iki kutuplu dünya düzeninin sonunu ilan etti. Yalta düzenlemeleri ABD'nin hegemonyasındaki Batı bloku ile Sovyetler Birliğinin hegemonyası altındaki Doğu bloku arasında egemenlik alanlarını paylaşmıştı. Bu iki hegemon güç kendi etki alanlarındaki ülkeler üzerinde siyasi, ekonomik ve güvenlik kontrol mekanizmaları geliştirmişti. 1990 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 1991'de SSCB'nin parçalanması ile sona ermiştir.² ABD, II. Dünya Savaşı sonrasında kendisinin kurallarının konulmasında belirleyici olduğu Birleşmiş Milletler, NATO, IMF, Dünya Bankası ve GATT gibi çok taraflı uluslararası mekanizmaları daha etkin kullanma fırsatını ele geçirdi. Soğuk savaş dönem sonrası 1990-2001 arası dönemde (ABD) Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası sistemde tek kutuplu dünya düzenine neden olmuştur.

ABD'nin dünya jeopolitiğindeki hareket serbestisini fazlasıyla arttırmış ve tek kalan süper güç olarak ABD'yi küresel bir imparatorluk olma amacına yöneltmiştir. 1990 sonrası dönemde ABD liderliğindeki uluslararası sistemin tek kutuplu olduğu biçimindeki düşüncelerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aslında, tek süper güç ABD'nin "yönlendirici liderliğindeki" bu dönem, uluslararası sistemde bir ara dönemi ve/veya bir geçiş dönemini ifade etmektedir.³ 11 Eylül saldırısı sonrası, ortaya çıkan yeni güç dengesinin ABD, Rusya, Çin, Hindistan, AB ve Japonya arasında oluştuğunu ve böylece sistemin çok kutuplu bir dünya düzenine dönüştüğünü ifade etmektedir.

Günümüzdeki uluslararası sistem, zaman içerisinde meşruluk, savaş şartları, egemenlik gibi kavramlar açısından dönüşerek, değişerek, farklılaşarak dönüşmüştür. Tüm bu stratejik değişim-dönüşüm ve 11 Eylül sonrası sistemin imkân verdiği hareket serbestisi ile güçlenen bölgesel ittifak ve oluşumlar, sistemin çoğulcu yapısını vurgulayan uluslararası stratejik hamlelerdir. Latin Amerika'da AB modeli örnek alınarak 13 Mayıs 2008 tarihinde

¹ Faruk Sönmezoğlu, Uluslararası İlişkilere Giriş, İstanbul, Der Yayınevi, 2002, s. 35.

² Bilgehan Emekliler, soğuk savaş sonrası uluslararası sistem analizi,04 Haziran 2010, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:souk-sava-sonras-uluslararar-sistemin-analizi&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151, Erişim Tarihi:16.12.2013.

³ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e, s. 63.

Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvator, Guyana, Paraguay, Peru, Surinam, Urugay ve Venezuela arasında Güney Amerika Uluslararası Birliği'nin (UNASUR) kurulması,⁴ öte yandan, Çin ve Rusya'nın başını çektiği ve Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'dan oluşan Şangay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) ABD'nin karşısında alternatif bir güç olarak Avrasya'daki etkinliğini günden güne arttırması ve bir diğer uluslararası örgüt GUUAM'ın ise Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan ve Moldova tarafından Avrupa Birliği ve Rusya karşısında bir denge oluşturmak adına kurulması, çok kutuplu sisteme örnek gösterilebilir. Birleşmiş Milletler (BM) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) yanında da uluslararası Küresel, Bölgesel Ve Siyasal örgütler de uluslararası sistemde etkili rol oynar.

Ülkelerin ve uluslararası krizlerin tarihi, devletlerin varoluşuyla eşzamanlıdır. Zaman içinde uluslararası krizlerin nedenlerinde çeşitlilik oluşmuşsa da (terörizm, uyuşturucu maddeler, kitle imha silahları vb.), krizlere neden olan faktörler (etnik, toprak, ulusal çıkar vb.), ülkelerin varoluşundan beri varlığını sürdürmüştür.⁵ Uluslararası ilişkilerde kriz, çözülmesi mümkün, ancak savaşa dönüşmesi olası bir uyuşmazlık durumudur. Bununla birlikte, kriz nedenlerinden bazılarının (ülkeler arası prestij savaşları, hanedan savaşları, din savaşları gibi) ortadan kalktığını, bazılarının da artık eskisi kadar etkili olmadığını söylemek mümkündür. Yine de casusluk, stratejik madenler ve ürünler gibi nedenler, zaman zaman uluslararası krizlere yol açmaktadır. Ulusal, bölgesel ve uluslararası güvenliği bozucu veya tehdit edici fonksiyonları bünyesinde barındıran krizlere karşı hazırlıklı olmak gerekir. Günümüz krizlerinin, Özellikle de 1990 sonrası çıkan krizlerin nedenleri, genelde toprak ve etnik kökenlidir.⁶ Önce imparatorlukların (Osmanlı İmparatorluğu, Rus Çarlığı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, İngiliz Krallığı gibi), sonra da komünist Doğu Bloku'nun dondurduğu sınır sorunları ve etnik sorunlar, baskı kalkınca bölgesel veya uluslararası krizlere dönüşmüş, bazı krizler de savaşa sonuçlanmıştır (İran-İrak Savaşı, Yugoslavya'nın parçalanmasına neden olan ve peş peşe gerçekleşen krizler gibi). Krizler savaşa dönüşmeseler de, bir durumu veya bir dengeyi geçici olarak kesintiye uğratabilirler. Bir krizin boyutu büyüdükçe, hem krizin tarafları arasında hem de uluslararası alanda var olan denge ve ilişkiler durabilir, gerilebilir veya bozulabilir.

Kriz yönetimi, uluslararası sistemin önemli konularından biridir. Küreselleşme ile birlikte kriz yönetiminin önemi artmış, kriz ve kriz yönetimine ilişkin tartışmalar literatürde yerini almaya başlamıştır. İletişim ve teknolojideki gelişmelerin ülke sınırlarını ortadan kaldırdığı günümüzde, bir ülkenin yaşadığı veya tarafı olduğu bir kriz, tüm bölgeyi ve/veya uluslararası sistemi etkileyebilmektedir.⁷ NATO'ya göre ise kriz yönetimi, krizlerin yayılmasını önlemek, silahlı çatışmaya tırmanmasını engellemek ve veya ortaya çıkan düşmanlıkları yok etmek için alınan koordine edilmiş eylemlerdir. Devlet yöneticileri ve uluslararası aktörler sadece günlük olaylarla, sorunlarla uğraşmaz, ileride ortaya çıkabilecek krizlerin, sorunların tahmin ederek çeşitli olasılıklara göre çözüm önerileri de hazırlar. Bunlar devam eden ve muhtemel krizleri ve yeni oluşumları yakından takip ederek, güçleri ve ulusal

⁴ Gözde Demirel, "Latin Amerika'ya AB Modeli", Cumhuriyet Strateji, 22 Aralık 2008, s.10.

⁵ Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve TSK, Ankara, Platin Basın Yayın, 2004, s.21.

⁶ Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve TSK, Ankara, Platin Basın Yayın, 2004, s. 21.

⁷ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika. Bursa, MKM Yayıncılık, 2008, s. 482,483.57.

çıkarlarına gelecek tehdit ve riskleri önceden değerlendirmek, gerekli önlemleri önceden almak zorundadır. Kriz yönetiminde önemli olan husus, meydana gelen olayda krizin geleceğini sezme ve önleyici tedbirler konusunda süratle karar alarak bu tedbirleri yürürlüğe koymak, krizi büyümeden önlemek veya krizi ulusal çıkarlar doğrultusunda kabul edilebilir bir risk seviyesine kadar kontrollü olarak tırmandırmak suretiyle karşı tarafa isteklerimizi kabul ettirmektir.⁸

Bölgesel veya uluslararası sorunların, krize ve/veya savaşa dönüşmeden çözülmesi esastır. Çünkü karşılıklı bağımlılığın ve ittifak sisteminin güçlü olduğu günümüz dünyasında savaşın etkisi, yalnızca iki devlet arasında kalmamakta, kimi zaman bölgesel kimi zaman da küresel olmaktadır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Milletler Cemiyeti, II Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Birleşmiş Milletler kurulmuştur. Soğuk Savaş döneminde çıkan çatışmaları 1946-1991 yılları arasında 140 çatışma meydana gelmiştir. Bu nedenle savaş Birleşmiş Milletler (BM) anlaşmasıyla yasaklanmıştır. Ayrıca BM Güvenlik Kurulu savaşın önlenmesi için bir dizi önleyici mekanizmayla donatılmıştır. Bunlar uyuşmazlıkların barışçı yollarla ve zorlayıcı yollarla çözümüdür.⁹ Ulusal devletlerden bağımsız olarak Birleşmiş Milletler (BM), Kuzey Atlantik Örgütü (NATO) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi uluslararası örgütlerin uluslararası krizlerin yönetiminde ve çözümünde de aktif roller almaktadırlar. Bunların yanında, uluslararası sivil toplum örgütleri, dernekler, vakıflar, kulüpler veya uluslararası barış dernekleri, insan hakları dernekleri faaliyette bulunabilir. Bunlara ilave olarak, uluslararası camiada tanınmış barış yanlısı politikacılar, sanatçılar, sporcular, din adamları da krizleri çözmek ve barışı desteklemek amacıyla arabulucu veya müzakereci olmak gibi girişimlerde bulunurlar.¹⁰

Birleşmiş Milletler'in kuruluş amacı, uluslararası barışı ve güvenliği sağlamaktır. Bu nedenle, BM kuruluş yasasının birinci maddesinin birinci fıkrası bu konuyu içermektedir: "Milletlerarası barış ve güvenliği muhafaza etmek ve bu maksatla barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve uzlaştırmak ve her türlü saldırma fiilini veya barışın başka suretle bozulması halinde ortadan kaldırmak üzere, müessir müşterek tedbirleri almak; barışın bozulmasını intaç edebilecek milletlerarası mahiyette uzlaşmazlıkların veya durumların düzeltilmesini veya çözülmesini, adalet ve devletlerarası hukuku prensiplerine uygun olarak barış yollarıyla gerçekleştirmek".¹¹ BM Anlaşması uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında esas görevi ise Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine (BMGK) vermiştir. Güvenlik Konseyi bu yetkisini iki yolla kullanmaktadır. Bu yollardan biri "uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesi", diğeri de "uyuşmazlıkların zorlayıcı yöntemlerle çözülmesidir". BM Kuvvet kullanımıyla ilgili tarihinde sadece üç vakıa olmuştur. 1950 Kore Savaşı, 1990 Kuveyt'in kurtarılması ve 2001 Afganistan operasyonlarıdır.

NATO günümüz dünya politikasında en uzun ömürlü ve en etkin güvenlik örgütü niteliğine sahiptir. İttifak hala bölgesel bir güvenlik örgütü biçiminde değerlendirilse de, üyelerinin dünya askeri harcaması içindeki muazzam payı, üyelik tabanının geniş bir bölgeye

⁸ Sait Yılmaz, Kriz Yönetimi Ve Güç Kullanımı, [http://usam.aydin.edu.tr/KRIZYONETIMIVEGUCKULLANIMI\(3a4a\).pdf](http://usam.aydin.edu.tr/KRIZYONETIMIVEGUCKULLANIMI(3a4a).pdf), Erişim Tarihi:17.12.2013, s.3.

⁹ Erol, S. ve Efeğil E., Krizler Ve Kriz Yönetimi:"Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar": Çelikkın, O., Uluslararası Kriz Yönetimi, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul 2012, S.9.

¹⁰ Erol, S. ve Efeğil E., Krizler Ve Kriz Yönetimi: "Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar": Çelikkın, O., Uluslararası Kriz Yönetimi, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul 2012, S.9-10.

¹¹ Mehmet Gönübol, Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964, s.360.

yayılmış olması, üye olmayan ülkeler veya bölgelerle çok geniş bir coğrafyada çeşitli düzeylerde ortaklık veya işbirlikleri oluşturması, zaman zaman BM Güvenlik Konseyi'nin askeri organı gibi hareket etmesi, ittifakın küresel bir güvenlik örgütü olmaya doğru evrim geçirdiğini göstermektedir.¹²

İnsanlığın doğuşu ile ortaya çıkmış, hayatta kalma mücadelesinin temel gereksinimi olan güç olgusu, toplumların oluşturduğu devletleri/uluslararası sistemin de hayatta kalabilmesi için sahip olması gereken başlıca gereksinimlendendir. Uluslararası sistemde güç, bir devletin başka bir devlete ya da uluslararası aktörlerin bir devlete karşı uyguladığı ve normal şartlar altında o devletin ve aktörün yapmak istemeyeceği bir şeyi yapmasını sağlamaya yönelik etkidir.¹³ Güç, şartlara göre değişebilen insanî ilişkilerin bir ürünü olduğu için genel olarak kabul gören bir tanım çerçevesi içine oturtulamamaktadır. Yeni yüzyılda güç olgusu, Sert (Askeri), Ekonomik ve Yumuşak güç boyutlarına sahip olmayı gerektirmektedir.

Bir ülkenin Sert güç stratejileri; askeri müdahale, zorlayıcı diplomasi ve ekonomik yaptırımları içerilmektedir.¹⁴ Ekonomik gücünün ölçülmesinde; sahip olduğu doğal kaynaklar, ekonomik düzenin genel yapısı, sektörlerin (tarım, sanayi) dağılımı ve kapasitesi, iş gücü, parasının değeri, uluslararası ekonomik ve finans örgütleri, kredi notu, uluslararası tanınmış şirketleri ve markaları, Gayri Safi Milli Hasılası (GSMH) ve teknolojik kapasitesi gibi faktörler göz önüne alınabilir. Yumuşak gücün en uygun kaynakları ise, kültür ve tarih, gelenekler ve değerler, devletlerin izledikleri iç ve dış politikalar, kurumlar, ekonomik gelişmişlik, gündemi yaratma, düşünceler, ülkenin imajı, teoriler, söylemler, eğitim, ulusal veya küresel semboller, bilim, sanat ve edebiyatta yanına çekme ve cazibe gibi unsurlar, yumuşak gücün önemli kaynakları arasında sayılmaktadır.¹⁵ Yumuşak güç, istenilen sonuçların elde edilmesine yarayan bir güç biçimidir. Kuvvetini, meşruiyetinden alır. Özellikle içinde bulunduğumuz bilgi çağında. Bu gücü sadece devletler değil, şirketler, STÖ'leri, uluslararası teröristler de kullanır.

Uluslararası sistemde güç kullanımının unsurlarını etkileyen faktörleri jeo-stratejisi ve jeopolitik konum, ekonomik, demografik ve siyasi yapıdır. Jeopolitik konumun değiştirilmesi mümkün olmadığı için, ülke, bölge dışı ve radikal aktörlerin etki alanı içine girer. Jeopolitik konumunu güç dengesi içinde istikrarlı bir siyasi tutum ve güçlü bir ekonomik yapıyla kullanırsa güçlü konuma geçer, bunların bir arada ve uyumlu olursa bir ülke yönlendirilen değil, yönlendiren olur. Bir ülkenin güç kullanımına sahip olabilmesi, dış ve savunma politikaları, o ülkenin ekonomik yapısı ve zenginliği ile yakından ilgilidir. Doğal kaynaklar, belki de ekonominin belkemiğini oluşturan en önemli faktörlerden biridir. Bir ülke için doğal kaynakların zenginliği ve bu kaynakları elde edebilecek ve işleyebilecek teknolojinin varlığı, çok büyük bir şanstır. Örneğin bugün Arap ülkelerinin petrol bakımından zengin oluşu, onların siyasi, sosyal kültürel yapıları ne olursa olsun, onlara uluslararası arenada avantaj sağlamaktadır. Ekonomik yapı ne kadar güçlü olursa hem ülke içerisinde ve hem de ülke dışında o kadar güçlü ve istikrar olur. Bilindiği üzere nüfus gücün önemli bir parçasıdır.

¹² Sperling, James (2007), "Regional or Global Security Cooperation? The Vertices of Conflict and Interstices of Cooperation", içinde: Emil J. Kirchner ve James Sperling (ed.), Global Security Governance, Routledge, London.

¹³ Yılmaz Tezkan, (2005), Jeopolitikten Milli Güvenliğe, Ülke Kitapları, İstanbul. S.137.

¹⁴ Craig Hayden: The Rhetoric of Soft Power: Public Diplomacy in Global Contexts, Lexington Books; 1. Edition, (2011), p.23.

¹⁵ Sanathi Kalathil, (2011), "China's Soft Power in the Information Age: Think Again", Institute For the Study of Diplomacy, ISD Working Papers in New Diplomacy, Mayıs.

Sadece kalitesi değil, büyüklüğü de önemlidir. Örneğin 1 milyarı aşkın nüfusuyla Çin'i göz ardı edebilmek mümkün değildir. Ekonomileri ne kadar zayıf olursa olsun, nüfusları Hindistan'ı ve Pakistan'ı bölgelerinde önemsenmesi gereken aktörler haline getirmiştir. Buna karşın nüfusu nispeten daha az olan Suudi Arabistan tüm zenginliklerine rağmen Arap dünyasında dahi önemli bir rol oynayamamıştır. Nüfusu dış göçler sebebiyle nüfusu azalan ülkelerde ise devamlılık sağlanamamakta, dıştan gelen etkilere karşı direnç gösterilememektedir. Son olarak, iç politikasının ve siyasi yapısında sürekli bir çatışma ve kaos yaşayan bir ülke toplumunda terör de teşvik edilen ve hoş görülen bir unsur durumunda olacağına dolayı uluslararası sistemde zayıf düşerek, güç kullanamaz hale gelir.

Güç kullanmadan önce devletler, karar verme sürecinin her aşamasında olduğu gibi özellikle algılama aşamasında karar verici, topladığı bilgi ve istihbaratı; çarpıtma veya dezenformasyon olasılığını dikkate alarak, iyice ayıklamalı ve yanlış algılamaların önüne geçmelidir.¹⁶ Ülkeler diğer ülke liderlerini etkilemek üzere kullanabilecekleri güç, çeşitli siyasi, ekonomik ve askeri vasıtalarla sahiptir. Bu vasıtaların başlıklarını şu şekilde sıralayabiliriz.¹⁷; (1) Yeni bir (üçüncü taraf ile) diplomatik ilişkinin başlatılması. (2) Bilimsel ve kültür alışverişi ile ilgili yaptırımlar. (3) İnsani yardım vasıtalarının kullanılması. (4) Teknik yardım yapılması. (5) Enformasyon ve propaganda kapsamındaki tedbirler. (6) Ekonomik ve ticari tedbirler. (7) Askeri yardım konusunda yardım veya yaptırımlar. (8) Örtülü faaliyetler. (9) Başta BM olmak üzere sorunun uluslararası kuruluşların müzakerelerine açılması sureti ile yaptırımlar uygulanması. (10) Ticaret ambargosu ve ekonomik yaptırımlar. (11) Askeri güç gösterisi. (12) Askeri keşif ve gözetlemenin artırılması. (13) Diplomatik ilişkilerin askıya alınması veya kesilmesi. (14) Abluka. (15) Kısmi veya genel seferberlik. (16) Askeri güç kullanımı. (17) Topyekûn savaş.

ABD'nin dünyada küresel güç yapan, zamanımızın iki yeni ana gerçekliğinden kaynaklanmaktadır; daha önce benzeri görülmemiş Amerikan askeri gücü ve küresel karşılıklı iletişimidir. Bunlardan ilki Amerikan hegemonyasının uluslararası ilişkiler tarihinde tek kutuplu dönemini, İkincisi ise küreselleşmenin ulus-develleri aşındırdığı süreç ile tanımlanmaktadır. ABD, sahip olduğu idealler, uyguladığı diplomasi ve askeri gücü ile dünya olaylarına şekil verecek güç ve kudrete sahip bulunmaktadır.¹⁸ ABD, küresel gücün belirleyici dört alanda en üstün durumdadır. "Askeri" olarak eşi olmayan bir küresel erişime sahiptir. "Ekonomik" olarak, her ne kadar Japonya ve Almanya bazı bakımlardan rakip olsalar da küresel büyümenin lokomotifine olmaya devam etmektedir. "Teknolojik" olarak yeniliğin tüm ileri uçlarında önderliği elinde tutmaktadır ve "kültürel" olarak, bazı aşırılıklara karşın, özellikle dünya gençleri arasında rakipsiz bir cazibeye sahiptir. Amerika'yı küresel süper güç yapan, bu dördünün birleşimidir.¹⁹ ABD hemen her ülkeye "ya benimlesin ya karşıdasın" ikilemini vermektedir. ABD için dostluk ya da düşmanlık değil, sadece çıkar esastır. Birçok ülke yöneticisi de ABD'ye yakınlaşmak için dost ve müttefik deyimlerini kullanır.

¹⁶ Hopkins Raymond F., MANSBACH Richard W.: Structure and Process in International Politics, Harper and Row, (New York, 1973),158.

¹⁷ Harp Akademileri Komutanlığı: Geçmişte ve 21 nci Yüzyılda Savaşlar, Stratejiler ve Stratejiler, Harp Akademileri Basımevi, (Yenilevent-Istanbul, 2002). S.33-49.

¹⁸ Anıl Çeçen: ABD Süper Güç Olarak Kalabilir mi?, Avrasya Dosyası, (İstanbul, 2000), s.251.

¹⁹ Zbigniew Brzezinski: Büyük Satranç Tahtası, İnkılap Kitapevi, (İstanbul, 2005), s.43.

ABD dünyayı, bölgeler ayırarak, komutanlıklar oluşturmuş ve doğrudan merkeze bağlamıştır. Amerikan ikinci Dünya Savaşı'ndan bugüne Modernizm düşüncesi temelinde; 1980'lerden itibaren siyasi olarak "demokrasi", ekonomik olarak "gelişme (kalkınma)" ve 1990'lardan itibaren ise kültürel kod olarak "iletişim (diyalog)" projesi adı verilen üç alt konsept ile pratikte uygulama alanı buldu. IMF ve Dünya Bankası, borçlu hükümetlerin ekonomilerini yeniden düzenlemekte ve bu ülkeleri borçlarını, serbest piyasa ekonomisi kuralları, küresel düzeyde yaygınlaştırılarak, dış politika için örtülü müdahale yöntemleri sağlanmaktadır. Merkez bankalarının yönlendirilmesi, borsa işlemleri, ani para transferi, ulusal paranın değerini yitirmesi, ülkenin sürekli borçlandırılması hedeflenmektedir.²⁰ ABD, 1983 yılında geliştirmeye başladığı yumuşak güç kurgusu ile Varşova Paktı ve Sovyetler Birliği'ni silahsız bir şekilde devirdi. Sert, yumuşak ve ekonomik güç açısından en üst seviyededir. ABD gibi hegemon bir gücün uluslararası sistemde etkisinin artması ve politikalarını uygulamasının daha az maliyetli olması, yumuşak gücünü sert gücü kadar etkili kullanabilme yeteneğine bağlıdır.

Carr'ın bir ülkenin ekonomik güce ulaşmasının sermayenin ihracı ve dış piyasaların kontrolünden geçtiğini söyler, bunu sağlamak için Rusya'nın da başta enerji kaynakları ve onların pazarlaması olmak üzere elinde bulunan tüm araçları kullandığını söyleyebiliriz. Rusya başbakanı Putin, Batı'yı bu bakımdan doğrudan tedirgin etmekte. Hatta bugün AB ülkelerinin çoğunun enerji tedariki açısından güvensizlik yaşamalarının bir nedeni de Putin'in enerjiyi bir silâh gibi kullanmasıdır.²¹ Çin, 1980'lerin sonlarından itibaren yoğun olarak ülke içinde değişim ve ekonomik kalkınmaya odaklanmıştır. 2001 yılında DTÖ'ye üye olan Çin, günümüzde ihracat ve doğrudan yatırım çekme konusunda rekorlar kırmaktadır. İki yıllık DTÖ üyeliği boyunca Çin'in ihracatı 267 milyar dolardan 495 milyar dolara yükselmiş, ülkeye akın eden yatırımlar sayesinde ekonomi büyük bir ivme kazanmıştır. Çin'in, eğitim, tarım, endüstri planlaması sayesinde uyguladığı politika, 2010 yılında Japonya'yı geçerek ABD'nin ardından dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelmesini sağlamıştır.

Türkiye'nin ulusal gücün kapsamı ve savunma alanındaki gelişmeler dikkate alınarak, sert, ekonomik ve yumuşak gücü kullanımı analiz edilecektir.

Türkiye, jeopolitik ve jeokültür levhalar üzerinde sınır ülkesidir. Yani batıdan Avrupa kültürü, kuzeyden Rus kültürü, doğudan Asya kültürü ve güneyden Afrika ve Arap kültürü ile sınırlıdır. Türkiye, başta Ortadoğu ve Hazar Havzası olmak üzere, dünyanın gaz kaynaklarının %71,8'inin ve petrol kaynaklarının %72,7'sinin bulunduğu bir bölgededir. Böylelikle, Türkiye gelecek yüzyılda Hazar ve Orta Asya doğal kaynaklarının batıya ulaşmasında doğal bir köprü rolü üstlenmektedir. Türkiye, doğal kaynakları açısından çok fazla çeşitlilik gösterir. Rüzgâr, Su, Akarsu ve Göller, Güneş, Orman, Jeotermal Kaynaklar, Toprak, İklim, Madenler, bor, linyit, Petrol, Doğalgaz, Kömür vb. kalemlerden oluşur. Bu kaynakların yaygın ve geniş ölçekli kullanımı, teknolojik gelişmelere ve potansiyeli belirleyecek ulusal ve uluslararası bilgi ağının oluşturulmasına bağlı olacaktır. Türkiye, dünyanın en büyük ve en iyi kalitede bor rezervlerine sahip olan ve buna paralel olarak dünyada en yüksek bor bileşikleri üretimini

²⁰ Sait Yılmaz, Akıllı Güç, Kum Saati Yayıncılık, 2012, S.62.

²¹ Nurullah AYDIN, ABD'NİN VE RUSYA'NIN YENİ GÜÇ POLİTİKALARI VE TÜRKİYE, http://enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=103:abdnn-ve-rusyanin-yen-guec-poltkari-ve-tuerkye&catid=15:stratej&Itemid=255, Erişim tarihi:20.12.2013.

gerçekleştiren ülkedir. Dünya bor talebinin de önemli bir kısmı Türkiye tarafından sağlanmaktadır.

BM ve NATO'nun barışı koruma, bölgesel güvenlik ve istikrara yönelik girişimlerine katılması ve bazılarında üstlendiği öncü rol ile Avrupa Güvenlik Mimarisi üzerinde büyük bir ağırlığa sahip olması ve nitelik ve nicelik olarak Avrupa'da ve bölgesinde güçlü bir Silahlı Kuvvetlere sahip olmasındandır. Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'daki krizler ve çatışmalar, Türkiye'nin, neredeyse sürekli bir teyakkuz durumu yaşamasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, dünyanın en çok güvenlik tüketen coğrafyasında yer alması nedeniyle, Türkiye'nin askeri kapasitesini belli bir düzeyde tutması bir zorunluluktur.²² Türkiye Kıbrıs harekâtında askeri gücünü kullanmıştır. Türkiye'nin dış politika alanında hem mevcut hem de potansiyel sorunları vardır. Türkiye'nin hemen hemen bütün komşuları ile yaşadığı sorunları bulunmaktadır. Türkiye bölgesinde yaşadığı bu sorunlar yüzünden, ülkenin sert ekonomik ve yumuşak gücü etkilenmektedir.

Küresel ve bölgesel güç olan devletlerin uluslararası sistemde sert, ekonomik ve yumuşak gücü nasıl kullandıkları ve kullanırken izlediği stratejilerin neler olduğu değerlendirilerek, Türkiye'nin bu kapsamda gücünü nasıl kullandığı ve kullanırken geliştirmesi gereken stratejilerin nasıl olması gerektiğine değinilecektir. Bu tez dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde uluslararası sistemi kavramı ele alınarak, bu alanda geliştirilen uluslararası sistem teorilerinin neler olduğu, tarihten günümüze nasıl geliştiğine vurgu yapılarak ve uluslararası sistemde etkili olan örgütlere değinilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümde uluslararası sistemde kriz'in tanımlanması ve yönetiminin nasıl olduğu değerlendirilerek, uluslararası sistemde etkili olan Birleşmiş Milletlerin kriz yönetiminin nasıl olduğu ve kriz durumlarında, krizlere müdahale biçiminden bahsedilecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde uluslararası gücün tanımlanması, uluslararası sistemde sert, ekonomik ve yumuşak güç ne ve unsurların neler olduğu, bu güçleri kullanımını etkileyen etmenlerin neler olduğu ve gücün kullanım biçimlerinin nasıl olduğu ele alınacaktır.

Çalışmanın dördüncü bölümde Küresel güçler sert ekonomik ve yumuşak gücü uluslararası sistemde kullanım biçimleri ve bu güçlerin (BM, NATO, IMF DTÖ) gibi örgütler çatısı altında çıkarları doğrultusunda nasıl güç kullandıklarına değinilecektir.

Çalışmanın en önemli bölümünü oluşturan son bölümünde ise Türkiye'nin güç analizini yaparak, kriz dönemlerinde kullandıkları sert, ekonomik ve yumuşak gücün kriz yönetim biçimi ve ithalat ve ihracata etkileri ele alınacaktır. Türkiye'nin dünyada ve komşularıyla yaşadığı sorunların sert ekonomik ve yumuşak gücünü etkilediğini, bu gibi sorunlardan olumsuz etkilenmemesi için, bu tür sorunlarla etkili bir kriz yönetimiyle, ülkesinin çıkarlarını göz önünde bulundurarak, nasıl bir strateji ve perspektif izleyeceği ele alınarak çalışma sonlandırılacaktır.

---

²² Gökhan Koçer, "1990'lı Yıllarda Askeri Yapı ve Türk Dış Politikası", ODTÜ Gelişme Dergisi, C. 29, No: 1-2 (2002), s. 151.

I. BÖLÜM: ULUSLARARASI SİSTEM

1. KAVRAMSAL OLARAK SİSTEM

Sistem kavramı, kendisini oluşturan parçaların birbirine bağımlı olması nedeniyle 'ki bu duruma karşılıklı bağımlılık denilebilir' söz konusu parçaların birlikte hareket edebilme kapasite ve yeteneklerini anlatan bir bütünü ifade etmektedir.²³

Pozitif bilimlerin gelişmesiyle, doğadaki etkileşimin belli kurallar çerçevesinde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu tür kurallar çerçevesinde oluşan etkileşimlerin bütünü sistemi oluşturmaktadır. Doğada bu tür sistemler mikro düzeyde olduğu gibi, makro düzeye de oluşmaktadır. Var olan doğal olaylar kendi içinde bir sistem oluşturmakla birlikte, alt sistem olarak bir üst sistemin unsurunu oluşturmaktadır. Doğa ortamında bu tür bağlantıların varlığı bilimsel denemelere tabi tutulmakla ispatlanmakta ve ispatlandığı ölçüde teoriye dönüşmektedir. Tabiat olaylarında olduğu gibi, toplumsal olaylarda da karşılıklı etkileşim söz konusudur. Bilim adamları doğa bilimlerinde olduğu gibi, toplum bilimlerinde de toplumsal olaylar arasında karşılıklı etkileşimleri yorumlayabilecek teoriler geliştirmektedirler. Toplumsal bilimlerde sistem tanımlaması bugün uluslararası ilişkilerde oldukça yaygın olarak kullanıldığından değişik yazarlarca farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bunlar;

Mac Clelland, sistemi, gözlemci tarafından algılanabilen, içindeki öğelerinin dış dünyadan ayrıldığı ve tanımlanabilir sınırlar içinde etkileştiği bir bütün olarak açıklamaktadır.²⁴

Morton Kaplan'ın sistem kavramına getirdiği tanıma göre, kendilerine özgü tanımlanabilen davranışsal düzenlilik ile dış çevreden ayrılan, aralarında ilişki bulunan değişkenler dizisidir. Değişkenler arasında ilişki yoksa sistem yoktur.²⁵

Richard N. Rosecrance'a göre, bir sistem düzenleyici girişimlerden, bozucu girişimlerden ve çevresel kısıtlamalardan meydana gelir. Düzenleyici girişimler var olan sistemi bozucu etkiler sonucu ortaya çıkabilecek değişikliklerden korur.²⁶

Holsti'ye göre, kabileler, şehir devletleri, imparatorluklar, ulus devletler gibi, bağımsız siyasal varlıkların herhangi bir şekilde toplamıdır.²⁷

Daha analitik ve bütünlükçü bir kavramsallaştırmayla sistem, aralarında düzenli ilişkiler bulunan, ortak özelliklere sahip ve birinde meydana gelen değişikliğin diğerlerini de etkilediği bağımlı değişkenler dizisidir. Başka bir ifadeyle, önceden belirlenebilecek bir şekilde birbiriyle düzenli etkileşim halinde olan birimlerin oluşturduğu bütüne sistem denir. Bu haliyle sistem, her bir parçası bütünün özelliklerini az çok yansıtan ve parçalar arasında

²³ Mehmet Gönlübol, Uluslararası Politika (İlkeler, Kavramlar, Kurumlar), Ankara, Siyasal Kitabevi, 2000, s. 30.

²⁴ McClelland, Theory and the International System, MacMillan, New York, 1966, s. 20.

²⁵ Morton A. Kaplan, System and Process in International Politics, Wiley and Sons, New York, 1957, s. 4.

²⁶ Richard N. Rosecrance, Action and Reaction in World Politics, Boston, Little Brown, 1963, s.210.

²⁷ Kal J. Holsti, International Politics: A Framework for Analysis, London, 1974, pp. 92-96.

ortak özellikler bulunan bir yapıdır. Bu bağlamda birçok sistemden söz etmek mümkündür. Mesela, bir insanın sinir sistemi, bir ülkenin eğitim sistemi veya ekosistem gibi.²⁸

Sistem, gevşek veya sıkı olarak nitelenebileceği gibi istikrarlı ve istikrarsız olarak da nitelenebilir. Her sistem içinde bir iletişim sistemi bulunur. Ayrıca her sistemin girdi ve çıktıları vardır. Bunlardan bazıları sistemin dengesini ve istikrarını bozabilirler, fakat bir süre sonra sistem eski dengesine dönebilir. Bazıları ise sistemin tümünden değişmesine neden olabilir. Bu durumlarda sistem eski dengesine dönmek yerine yeni özellikler taşıyan başka bir sisteme dönüşür. Buna örnek verirsek, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan ve Milletler Cemiyeti ile korunmak istenen sistemin bozulması ve yerini yeni özellikler içeren II. Dünya Savaşı sonrası sisteminin oluşmasıdır.

Büyük sistemlerin içinde daha küçük sistemler veya alt sistemler bulunur. Bunları, kendilerine has özellikleri ve kendi içindeki ilişkileri yönünden genel sistemden ayırmak mümkündür. Uluslararası sistemin bir kesimine uluslararası alt sistem denmektedir. Bunlar da kendi aralarında fonksiyonel ve coğrafik alt sistemler olarak ikiye ayrılmaktadır. Avrupa Topluluğu ve Birleşmiş Milletler örgütü fonksiyonel alt sisteme, Batı Avrupa ve Ortadoğu ise coğrafik alt sisteme örnek verilebilir.

2. ULUSLARARASI SİSTEM NEDİR?

Uluslararası sistem, küresel aktörleri, bu aktörler arasındaki ilişkileri, ilişki türlerini ve bu ilişkilerin sebeplerini kapsayan bir kavramdır. Uluslararası sistemi, temel öğelerinin belirli sınırlarla birbirinden ayrıldığı ve aralarında düzenli ve bağımlı ilişkiler bulunan devletlerin oluşturduğu bir yapı olarak tanımlamak mümkündür.²⁹

Uluslararası sistem, yerel ölçekte mikro politik sistemlerden başlayarak genişleyerek tüm dünyayı kapsayacak ilişkiler ağlarını içerir. Dünyadaki ülkeler ve diğer uluslararası aktörler arasındaki ilişkiler özellikle ulusların egemenliklerine dair ilişkiler küresel koşulların dikte ettiği bir çerçevede gerçekleşir. Ekonomik ilişkiler, teknoloji, ülkeler arasındaki güç dengeleri bu sistemin önemli içerikleri olarak düşünülebilir.³⁰

Bu çerçevede, uluslararası ilişkiler alanında sistem analizi yapan değişik teorisyenler, uluslararası sistemin farklı tanımlamalarını ortaya koymuşlardır. Bunlar;

Richard Rosecrance ise uluslararası sistemi, bozucu girdilerden, düzenleyici mekanizmalardan ve çevresel kısıtlayıcılardan meydana gelen bir yapı olarak tanımlamaktadır.³¹

Mac Caulelland ise tanımında, kendilerini dış çevreden ayıran özelliklere sahip ve belirlenebilen şuurular içinde etkileşmekte olan bir bütün olduğunu belirtmiştir.

Kal J. Holsti, uluslararası sistemi, siyasal birimlerin bağımsız herhangi bir bütünü olarak değerlendirmiştir. Sistem yaklaşımında, tarihi verileri düzenli ve sınıflandırmış bir

²⁸ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorisi, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 513.

²⁹ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorisi, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 513.

³⁰ İdris Bal, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler, Lalezar Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, S.82.

³¹ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorisi, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 514.

çerçeve de irdeleyen Holsti'ye göre, kabilelerden şehir devletlerine, imparatorluklardan ulus-devlet yapılarına kadar uluslararası sistem bir bütündür.³²

Modelski, uluslararası sistemi, yapısal ve fonksiyonel öğeleri olan bir toplumsal sistem olarak tanımlarken,

John Burton, aralarında ortak özellikler bulunan ve ilişkileri sistemin bütünlüğünün devamına yönelik olan değişkenler arasındaki bağımlı ilişkiler dizisi şeklinde tanımlamaktadır.

Uluslararası sistemin pek çok değişik tanımı yapılmış ve bu tanımlar farklı bakış açılarından kaynaklanmışlardır. Kısaca belirtmek gerekirse, uluslararası sistem bir toplumlar sistemidir. Ortada bir sistem olması, bu toplumların birbirleri ile önemli ilişkiler içinde olması demektir. Sistem içerisindeki bağlantılar her bir toplumdaki her bir bireye etki eder ve hayatlarımızın ve toplumlarımızın değişimine yol açar. Uluslararası sistemlerin her zaman tüm gezegen çapında etkili olması gerekmezse de belirli bir bölgede bile olsa tamamen etken ve etkili olması karakterine bir bağlayıcılık getirir. Aslında, yalnızca şu an içinde bulunduğumuz uluslararası sistem neredeyse tüm gezegeni kapsayan bir küresel ilişkiler ağı içermektedir; ekonomi, siyaset, bilim bu sistemde ulusal veya bölgesel sınırların çok ötesine geçmiş ve sistemin dışında kalmayı seçen Myanmar (Burma) veya Kuzey Kore gibi ülkeler bile sistem tarafından sorgulanmaktan kaçınmamaktadırlar. Bir önceki uluslararası sistem, yani Soğuk Savaş döneminde hüküm süren iki kutuplu dünya düzeni bile, getirdiği Doğu - Batı ideolojik kutuplaşmasına rağmen Avrupa ve Kuzey Amerika'da çok etkili olmuş, 'Bağılantısızlar Hareketi' olarak bilinen bir grup devlet, sistemin gerektirdiği "iki İdeolojik taraftan birinin üyesi olmayı seçme" şartının dışında kalarak bu iki kutup arasında gidip gelebilmiş, hatta kimi ülkeler tamamen tarafsız bir şekilde davranabilmişlerdir.³³ Dolayısıyla uluslararası sistemin tam olarak tüm dünyayı kapsayacak hale gelmesi Yeni Dünya Düzeni içerisinde gerçekleşmiştir.³⁴

Uluslararası sistem içerisinde milletler ve devletlerarasındaki fark dikkate alınmalıdır. Bir millet, ortak bir dil ve ortak bir kültüre sahip bir insan topluluğudur. Aynı milletten olan kimseler ortak bir tarihi paylaşan, ortak fikirleri, ortak alışkanlıkları ve ahlak değerleri olan bir grubun parçası olarak iletişim ve etkileşim kurarlar. Öte yandan devletler belirli bir alan üzerinde egemenliğe sahip, vatandaşlarını korumak ve onlara hizmet sunmakla yükümlü resmî kurumlardır. Modern uluslararası sistem içerisinde yer alan devletlerin çoğunluğu ulus-devletlerden oluşur; bunlar tek bir milletin oluşturduğu devletlerdir. Ancak, birden fazla milleti içinde barındıran çokuluslu devletler ve bir milletin birden fazla devleti olduğu durumlar da söz konusudur ve bu devletin yapısal durumunu etkilemez. Ulus-devletlerin içinde de farklı etnik unsurlar barınabilirler, yani bir ulus-devleti oluşturan herkes aynı millete ait olmayabilir.³⁵

³² Hasan Köni, Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, 2001, s. 27.

³³ Uluslararası İlişkilerin bir disiplin haline gelmeden önceki durumu ile ilgili bakınız, Nuri Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler Öncesi", Atilla Eralp, (Ed.), Devlet Sistem ve Kimlik, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001 ss. 15-56.

³⁴ İdris Bal, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler, Lalezar Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, S.83.

³⁵ İdris Bal, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler, Lalezar Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, S.84.

Uluslararası sistemin temel iki ögesi ilişki ve bütünlüktür. Uluslararası sistemde devletler bir ilişkiler yumağı içindedirler. İnsanlar ve devletler birbirini tamamlayan çeşitli değerlere sahiptirler ve bu yüzden değişimde bulunurlar. Devletler güç, statü, etki, sosyal ve ekonomik gelişme gibi amaçlarından dolayı birbiriyle ve dış dünya ile ilişki içindedirler. Uluslararası sistemin bunlar kadar belirgin olmasa da diğer bir ögesi, sistemdeki davranış ve ilişkileri düzenleyen denetim mekanizmaları ve kurallardır. Uluslararası sistemde merkezi bir otorite olmamakla birlikte yine de sistemi oluşturan öğeler arasındaki ilişkiler belli ve belirgin kurallara göre cereyan etmektedir.³⁶

Günümüzdeki uluslararası sistem siyasî olarak bir devletlerarası sistem olarak şekillenmiştir. Bu sistem içerisinde birbirleriyle rekabet ve işbirliği içindeki devletler yer alır. Bu sistem içerisindeki devletlerarasında bir güç dengesi yoktur, bazıları ekonomik, bazıları siyasî, bazıları askerî açılarından çok güçlü iken, bazıları her bir alanda güç sahibi ve bazı devletler de bir ya da birçok alanda güçsüz olabilirler. Ancak, tüm diğer devletleri kontrol eden, bunların her kararına yön veren, ne zaman nasıl davranmaları gerektiğini belirleyen bir dünya imparatorluğu, bir üst egemen devlet yoktur; bir devletler sistemi vardır. Bu durum, hem şu anki hem daha önceki dünya düzenleri içerisinde uluslararası sisteme yön veren en önemli olgudur.³⁷

Uluslararası sistem, belirlenebilen sınırlar içinden etkileşmekte olan, birindeki değişiklik diğerlerinde de değişikliklere yol açan ve aralarında düzenli ve kararlı ilişkiler bulunan bir bütündür. Uluslararası sistemin temel aktörleri egemen devletler, uluslararası örgütler ve transnasyonel gruplar denilen diğer örgütlenmiş birimlerdir. Uluslararası sistemin aktörlerine bakacak olursak, bunlar arasında devletlerin, Birleşmiş Milletler(BM), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi uluslararası örgütlerin, Dünya Bankası Grubu (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü'(DTÖ) gibi uluslararası küresel aktörler, Avrupa Birliği(AB), Şanghay İşbirliği Teşkilatı, Arap birliği, Afrika Birliği(AU) ve İslam İşbirliği Örgütü (İİÖ) gibi bölgesel örgütler, Ford, Microsoft, Netle, Coca-Cola gibi çok uluslu şirketlerin yer aldığı görülür. Bunların birbirleri ile ilişkileri ve bu ilişkilerin gerçekleştiği kurallar ve değerler bütünü, uluslararası sistemi ortaya çıkarır.³⁸

Uluslararası örgütlerin güç kazanması ve küresel ortamda bağlayıcı olmaları gelişen teknolojiyle birlikte devletlerin sahip olduğu merkezi kurumsallaşmanın giderek yok olması ve bu oluşumların devletlerle olan güç farkını azaltmalarına sebep olmuştur. Bu nedenle güç kavramı teknoloji ve ekonomiye doğru kaymıştır.

3. ULUSLARARASI SİSTEM TEORİLERİ

Uluslararası sistem kavramı uluslararası politikanın anlaşılması için de kullanılmaktadır. Hatta bu konudaki gelişmeler son yıllarda gittikçe artmakta, bu kavramdan yola çıkarak yapılan uluslararası politika çözümlenmeleri bu alanlardaki yayınlarda çok yer tutmaktadır. Uluslararası politikaya bu açıdan bakan yazarlar farklı uluslararası sistem teorilerini geliştirmişlerdir.

³⁶ <http://www.genelbilge.com/uluslararasi-sistem.html>, Erişim tarihi:16.12.2013.

³⁷ Bal, İdris, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler, Lalezar Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, S.83.

³⁸ Bal, İdris, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Karadeli, Cem, Lalezar Yayınları, Ankara 2006, S.83.

3.1. Morton Kaplan'ın Uluslararası Sistem Teorisi

Kaplan uluslararası sistemi, kendilerine özgü tanımlanabilen davranışsal düzenlilikler ile dış çevreden ayrılan ve aralarında ilişkiler bulunan değişkenler dizisi biçiminde kavramsallaştırmıştır. Uluslararası sistem içinde belli karakterli ve tekrarlanan davranışlar vardır. Sistem öğelerinin tutarlı bir şekilde ulusal ve uluslararası gereksinimleri yerine getirmeleri nedeniyle, uluslararası sistemin öğeleri tekrarlanan davranış biçimleri göstermektedirler. Bu davranış örnekleri uluslararası sistemde yer alan öğelerin tipleriyle ilgilidir. Uluslararası sistemde görülen davranış örnekleri askeri, ekonomik, teknolojik, demografik ve başka öğelere bağlıdır.³⁹

Kaplan'ın Model tanımı farklı uluslararası sistem modellerinde etkileşim şekillerini ve bunları düzenleyen kuralları incelemiştir. Sistem teorisyenleri arasında M. Kaplan'ı farklı kılan husus, uluslararası sisteme bağlı varsayımlara dayanarak makro modeller geliştirmiş ve örgütlenme durumlarını ve sayılarını göz önünde bulundurarak altı uluslararası sistem modeli geliştirmiştir. Bunlar:⁴⁰

- a) Güç dengesi
- b) Gevşek iki kutuplu sistem
- c) Sıkı iki kutuplu sistem
- d) Evrensel sistem
- e) Hiyerarşik sistem
- f) Birim veto sistemi'dir.

Kaplan her modeli tanımlamak için sistem modelleri, hipotezler kurulması, bunları sağlayacak kuramsal çerçevenin beş değişkeni vardır. Bunlar;

- ✓ Sistemde dengenin korunması için temel kurallar
- ✓ Sistemin değişimine neden olan girdiler ve değişim kuralları
- ✓ Aktörlerin yapısal özellikleri
- ✓ Silahlanma düzeyi, teknolojik gelişme, ekonomik durum gibi aktörlerin sahip oldukları güç unsurları
- ✓ Aktörler arası iletişim düzeyi ile ilgili enformasyon değişkenleridir.

Bu değişkenlerin arasında en önemli olanı temel kurallardır. Temel kurallar; sistemdeki devletlerin karakteristik davranışlarını ifade eder. Bunlar da sistemin ana hatlarını belirleyen temel rasyonel devlet davranışlarıdır.⁴¹

a) Güç Dengesi Modeli

Morton Kaplan'ın sistem modelinin saç ayağını oluşturan güç dengesi dünya sistemi, 18. ve 19. yüzyılda Avrupa'da yaşanan klasik güç dengesi sistemi temel alınarak geliştirilmiştir. Güç dengesi sistemi, sayıları en az beş olması gereken ve güçlerinin yaklaşık olarak eşit olduğu varsayılan ulus-devlet yapılarından meydana gelmektedir. Bu sistemde, hiçbir devlet diğerlerinin üzerinde sürekli bir hâkimiyet kuramamaktadır. Bunda en önemli

³⁹ Morton A. Kaplan, *New Approaches to International Realitions*, New York, St. Martin's Press, 1968, s. 381-404.

⁴⁰ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s.513-516.

⁴¹ Morton A. Kaplan, *New Approaches to International Realitions*, a. g. e., s. 385.

etken, güçlerin birbirine yakın olmasıdır. Bazen bir ulus-devletin öne çıktığı görülse de bu durum geçicidir.⁴²

Kaplan'ın en önemli önermesi bir uluslararası Güç Dengesi sistemini tanımlamış olmasıdır.

Kaplan'ın Güç Dengesi sisteminin temel önermeleri şunlardır:

- Devletler yeterliklerini arttırmak için hareket ederler ancak bu durum çatışma yerine görüşmelerle sağlanmaya çalışılır,
- Devletler güçlerini arttırmaya yönelik bir fırsat ele geçirdiklerinde bunu kaybetmektense uğruna savaşmayı göze alırlar,
- Gerekli bir unsurun ortadan kalkmasını engellemek amacıyla çatışmadan vazgeçebilirler,
- Sistemin geri kalanına karşı avantajlı bir konum elde edecek veya sistemi boyunduruğu altına alacak bir aktörü engellemek amacıyla mücadele ederler,
- Devletler üstü örgütlenmeleri destekleyen devletleri engellemek üzere çaba harcarlar,
- Yenilmiş veya yetenekleri kısıtlanmış aktörlerin yeniden sistem içerisine girmelerine izin verirler ve böylece sistemin tıkanmasını engellerler. Tüm temel aktörler kabul edilebilir ortaklardır.⁴³

Güç dengesi sisteminin temel özelliklerinden biri de dengeleyici devletin sistemde oynadığı denge rolüdür. Bu bağlamda, dengeleyici devletin tek endişesi dengenin bozulmasıdır. Palmerstone, dengeleyici devletin sistemdeki konumunu şu şekilde açıklamaktadır: “Dengeleyicinin devamlı dostu olmadığı gibi, düşmanı da yoktur; sadece devamlı bir çıkarı vardır: Güç dengesinin sürdürülmesi...”⁴⁴

b) Gevşek İki Kutuplu Sistem Modeli

Bu sistem modelinde öne çıkan iki temel blok vardır. Ancak bu bloklara katılmayan tarafsız politikalar izleyen devletlerde vardır. Temel Kuralları;

- Bloklar birbirlerini yok etmeye çalışır. Ancak savaş yerine görüşmeler, büyük savaşlar yerine küçük savaşlar tercih edilir. Ancak karşı bloğun yok edilmesi için büyük savaşlar tercih edilebilir.
- Blok üyesi devletler kendi bloklarının amaçlarını üstün tutarlar.
- Bloksuz devletler kendi amaçlarını blokların amaçları ile uzlaşma içinde kalmasına çalışırlar.
- Blok üyesi devletler, kendi blok üyesi devletlerin sayısını arttırmaya, diğerinin ise artmamasına çalışırlar.
- Bloksuz devletler bloklar arası savaşların çıkmasına engel olmaya çalışırlar.

⁴² Bilgehan Emekliler, soğuk savaş sonrası uluslararası sistem analizi,04 Haziran 2010, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:souk-sava-sonras-uluslararası-sistemin-analizi&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151, Erişim Tarihi:16.12.2013.

⁴³ İdris Bal, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler, Lalezar Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, S.85.

⁴⁴ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorisi, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s.518-519.

Gevşek iki kutuplu sistemde, güç dengesi sisteminden farklı olarak, dengeleyici devlet yerine arabulucu devlet vardır. Bu sistemde, arabuluculuk işlevini ya bağlantısız devletler gibi blok dışı aktörler ya da uluslararası örgütler yerine getirmektedir.⁴⁵

Bu model İkinci Dünya Savaşından sonra yaşanan uluslararası ortamı anımsatmaktadır. Bu dönemde sosyalist ve kapitalist bloklar bu iki kutubu oluşturmaktaydı. Bu kutuplar sırasıyla, Varşova Paktı ve NATO etrafında birleşmişlerdi. Fakat bu bloğun içinde yer almayarak, bu kutuplar arasında esnekliği sağlayan birimler de vardı. Bu tip devletlere, sömügelikten yeni kurtulan devletler; örgütlere ise Birleşmiş Milletler ve kısmen de AGİT örnek gösterilebilir. Bu durum mevcut iki kutuplu sisteme gevşek nitelik kazandırmaktadır.

c) Sıkı İki Kutuplu Sistem Modeli

Sıkı yapılı iki kutuplu sistemde gevşek iki kutuplu sistemden farklı olarak, bloklar arasında esnekliği sağlayacak aktörler yoktur. Aktör sayısı az, aktörler mutlaka bir blok üyesi ve bu sistemde bloksuz aktör yoktur.⁴⁶ Bu nedenle de istikrarlı bir sistem olduğu düşünülemez. Sistemin kaderi sadece, bu iki kutubun tutumlarına bağlı olarak belirlenmektedir. Bu tür sistemde genel itibariyle, blokların kararları üzerinde belirleyici güce sahip birer devlet vardır. Bu devletlerin tutumları esasen, bloğun da tutumunu belirliyor. Eğer, her blokta bu tür hiyerarşik yapı ortadan kalkarsa, zamanla bloklara dahil ülkelerin bloklar arasına yönelmesiyle sıkı yapılı iki kutuplu sistem, gevşek iki kutuplu sisteme dönüşür.

d) Evrensel Uluslararası Sistem Modeli

Evrensel uluslararası sistem evrensel nitelik taşıyan aktörlerin fonksiyonlarının artırılması ile mümkündür. Evrensel fonksiyonlar üslenmiş aktörlerin kararları siyasal, ekonomik, idari, yargısal işlevler gösteren bütünleyici bir yapıya sahiptir. Bu nedenle istikrarlı bir sistemdir. Ancak sistemin bu duruma gelebilmesi için uzun bir istikrarsızlık döneminden geçilir. Bu sistemde sorunlar barışçıl yollardan çözülür. Çatışmalar sistemin kurallarına göre çözülür. Sistem içinde yer alan çeşitli siyasal aktörlerin, doğal olarak, farklı beklentilerinin olması, sistem içinde istikrarsızlıkların da doğmasına neden olabilir. Bunun gibi durumlarda, tarafların isteği doğrultusunda bu modelden yeni duruma daha uygun olan bir modele geçiş yaşanabilir. Bu geçişin temelinde yatan önemli etken, aktörlerin siyasal ve toplumsal yapılarında evrensel sistemin gerektirdiği değişiklikleri yapmak istememeleri veya gerekli tavizlerde bulunmamalarıdır.

e) Hiyerarşik Uluslararası Sistem Modeli

Hiyerarşik sistemler demokratik veya otoriter eğilimli olabileceği gibi, bir dünya devleti ya da imparatorluk sistemi görünümündedir. Bütünleşmiş bir yapıya sahiptir, bu nedenle de istikrarlı bir sistemdir. Bu sistemin aktörleri çıkar grupları gibi alt sistemin öğeleridir. Diğer sistem modellerinden farklı olarak, bu modelde ulusal aktörler sistemdeki

⁴⁵ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorisi, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 521.

⁴⁶ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri, <http://www.uiportal.net/uluslararasi-iliskiler-teorileri.html>, Erişim Tarihi:14.01.2014.

tarafları oluşturmamaktadır. Sistemdeki değerlendirmeler uluslara göre değil, fonksiyonlara göre yapılmaktadır. Bu modelin uygulanabileceği en uygun ortam tek bir dünya devletidir.

f) Birim Veto Uluslararası Sistem Modeli

Bu sistemin önemli özelliği aktörlerden birinin diğerini ortadan kaldırabilecek silah gücüne sahip olmasıdır. Nükleer silahların yayılmasıyla ortaya çıkacak bir sistem olarak düşünülmektedir. Devletlerin sahip oldukları nükleer silah kapasitesi diğerlerini caydıracağı için sistem genelde istikrarlı sayılmaktadır. Ancak devletler kendi aralarında bir nükleer saldırganı caydırmak amacıyla paktlar oluşturabilir. Özel ittifaklara pek sık rastlanmaz; olanlar da ideolojik özellikler taşımaz. Nükleer savaşlar görülmez; olsa olsa sınırlı konvansiyonel bölgesel savaşlar olabilir. Sistemde arabulucu rolü oynayan evrensel aktörün etkisi gevşek iki kutuplu sisteme göre daha zayıftır. Sistem, çok kutuplu bir görünüm sergiler.⁴⁷ Veto sisteminin şekil değiştirerek diğer modellerden birine dönüşmesi olasılığı da var. Sistem içinde aktörlerden biri güçlenerek diğerlerinin tümünü tehdit edebilir boyutta güce ulaşırsa, bu sistem modelinde hiyerarşik modele yönelik değişim görülebilir.

Morton Kaplan'ın yaklaşımı, uluslararası sistemin tanımlanması ve aktörlerin davranışlarının belirlenmesi açılarından uluslararası sistem disiplinine önemli bir çerçeve sunmuştur. Bu çerçeve sayesinde sistem içerisinde yer alan aktörlerin sisteme uyumlarının, davranış kalıplarının, hatta ileriye dönük hareketlerinin belirlenmesinin mümkün olabileceği düşünülmüştür. Kaplan, örneğin güç dengesi sisteminin yürürlükte olduğu dönemde devletlerin davranışlarının hesaplanabileceğini, eğer bir ülke bu kalıpların yani kendinden beklenen davranış türünün dışında hareket ettiyse buna neden olan sistem dışı etkenlerin de hesaplanarak sisteme katılması gerektiğini belirtmektedir.⁴⁸

3.2. Kal j. Holsti'nin Uluslararası Sistem Teorisi

Holsti'ye göre uluslararası sistem; Tarihsel faktörler yanı sıra, sistemin sınırların, sistemdeki siyasal birimler arasındaki ilişkileri, gücün dağılımını, siyasal birimlerin temel ve bunlar arasındaki ilişkilerini düzenleyen kurallarının işleyiş biçimini dikkatte alarak beş tür uluslararası siyasal sistemi ortaya koymuştur. Bunlar;

- Hiyerarşik sistemler
- Güç dengesi sistemi
- Gevşek iki kutuplu sistem
- Sıkı iki kutuplu sistem
- Çok kutuplu sistem

Holsti'ye göre devletlerin farklı uluslararası sistemlerde farklı davranışlar ortaya koyduğu göstermeye çalışmaktadır. Diğer bir deyişle, gücün yaklaşık olarak eşit bir şekilde dağıldığı bir güç dengesi sisteminde, devletlerin davranışları ve etkileşimin aldığı biçim iki kutuplu ve çok kutuplu sistemden farklılık göstermektedir.⁴⁹

⁴⁷ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri, <http://www.uiportal.net/uluslararasi-iliskiler-teorileri.html>, Erişim Tarihi:14.01.2014.

⁴⁸ Morton A. Kaplan, System and Process in International Politics, a. g.e., s.45-60.

⁴⁹ [http://www.cs.sakarya.edu.tr/sites/yildirimturan/file/Duyurular/9-10_hafta_Uls_sistemler_\(Y_TURAN\).pdf](http://www.cs.sakarya.edu.tr/sites/yildirimturan/file/Duyurular/9-10_hafta_Uls_sistemler_(Y_TURAN).pdf), Erişim Tarihi:16.12.2013.

3.3. Richard Rosecrance'ın Uluslararası Sistem Teorisi

Rosecrance'ın Model Tanımı uluslararası sistem modelleri üretmede tarihi olayları kullanmaktadır. Geliştirdiği iki çeşit modelden yola çıkarak, bu dokuz uluslararası sistem dönemlerinde tekrarlanan olayları ortaya koymaya çalışmaktadır. Modellerinde uluslararası denge unsuru üzerinde durmaktadır. Bunlar; bozucu kaynak ya da girdi, bunun etkilerine karşı koyabilecek düzenleyici mekanizma, muhtemel sonuçları etkileyen çevresel kısıtlamalar, sonuçlar bozucu girdilere ideolojiler, istikrarsızlıklar, kaynak dağılımındaki devletler arasında eşitsizlikler, çatışan çıkarlar ve başkaları örnek oluşturabilir.

Düzenleyici mekanizmaya ise Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler gibi kurumlar ve bu amaca yönelik çeşitli antlaşmalar örnek gösterilebilir. Çevresel kısıtlamalar politik ortamı şartlandıran ve sonuçları etkileyen fiziki kısıtlamalardır. Sistemin sonucu ise sistemin kendisi veya sistemin yapısıdır. İki kutupluluk ve çok kutupluluk sistem sonuçlarındandır. Bozucu veya düzenleyici faktörlerden birinin ağırlıklı olması ile sistem dengeli ve dengesiz olarak ayrılabilir.⁵⁰

Rosecrance sisteme yönelik açıklamalarını, Avrupa tarihini 1740-1960 tarihleri arasında dokuz tarihsel döneme bölerek açıklamaktadır. I. Dönem (1740-1789 Onsekizinci yüzyıl diplomasi dönemi), II. Dönem (1789-1814 Napolyon dönemi), III. Dönem (1814-1822 Avrupa uyumu dönemi), IV. Dönem (1822-1848), V. Dönem (1848-1871 dönemi), VI. Dönem (1871-1890 Bismark dönemi), VII. Dönem (1890-1918 Emperyalist milletçilik dönemi), VIII. Dönem (1918-1945 totaliter dönem), IX. Dönem (1945-1960 savaş sonrası dönem).

a) İstikrarlı Sistem Modelleri

Richard Rosecrance ortaya koyduğu iki uluslararası sistemden birincisi, istikrarlı ilişkilerin var olduğu sistemdir. İstikrarlı ilişkilerden aktörler arasındaki ilişkilerde kuralların geçerli olmasıdır.

Bunların örneklerine yazarın tarihi tasnifleri dayanarak bakacak olursak, I. Dönem (1740-1789 Onsekizinci yüzyıl diplomasi dönemi), III. Dönem (1814-1822 Avrupa uyumu dönemi), IV. Dönem (1822-1848), VI. Dönem (1871-1890 Bismark dönemi), IX. Dönem (1945-1960 savaş sonrası dönem)

Uluslararası sistemde kurallara dayalı düzenin var olduğu ve bu kurallar çerçevesinde kurulan örgütlerin olduğu (Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi) istikrarlı dönemlerdir. İstikrarlı sistemlerde, siyasal birimdeki seçkinler ellerinde bulunan kaynakları sistemde değişiklik yapmak için kullanmamaktadırlar. Bir devlet elinde bulunan kaynakları diğer devletler karşısında üstün duruma geçmek için kullansa da, bunu sistemin istikrarını yıkılmasına yönetmemektedir. İstikrarlı sistemlerde çevresel kısıtlamalar bozucu unsurları ve düzensizlikleri önlemektedir. Bu sistemlerde, normların güçten daha etkili olduğu söylenebilir.⁵¹

⁵⁰ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorisi, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 515-516.

⁵¹ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorisi, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 515-516.

b) İstikrarsız Sistem Modelleri

İstikrarsız sistemin örnekleri, II. Dönem (1789 –1814 Napolyon dönemi), V. Dönem (1848-1871 dönemi), VII. Dönem (1890-1918 Emperyalist milletçilik dönemi), VIII. Dönem (1918-1945 totaliter dönem) olmaktadır.

Bu dönemlerde bozucu etkilerin girdileri hayli yüksek olmuştur. Buna karşın, düzenleyici girdilerin rolü azalmıştır. Bu dönemlerde siyasal birimdeki seçkinler mevcut durumdan memnun değiller ve kendilerini güvensiz hissetmektedirler. Siyasal birimdeki seçkinler hem ulusal, hem de uluslararası düzeyde durumlarını kuvvetlendirmek istemektedirler. Bu amaçla çeşitli ideolojilere başvurulabilmektedir. Çevresel kısıtlamalar, bu durumda ortaya çıkan düzensizlikleri engellemede yetersiz kalmaktadır.⁵²

3.4. Robert Keohane'nın Uluslararası Sistem Teorisi

Liberal kurumsalcılardan Robert Keohane, hâkimiyet ve hâkim güçlerin istikrarı üzerine çalışmalarıyla sistem analizini yine farklı yönere çekmiştir. Keohane'e göre, Amerikan hâkimiyeti Üçüncü Dünya ülkelerinin güçlenmesi ile karşı karşıya kalınca dünya bir düzensizliğe doğru kayacaktır ancak bunun tam bir düzensizlik ve savaş ortamı yaratması gerekmez. Sistemde bir hâkim aktör olduğu zaman bu aktör genel uluslararası toplum için iyilikler yapmayı da üstlenebilecek güce sahip olacaktır. Dönemin sistem hâkimi Britanya'nın 19. yüzyılda köle ticaretinin yasaklanması esnasında dünya denizlerinde insan kaçakçılarına karşı devriye görevi yapması bunun bir örneğidir. Sistemde hâkim aktörün rolü azaldıkça, ortaya çatışmalar çıkması en büyük olasılık olarak görülse de, hâkim aktörün ortaya koyduğu prensipler hâkimiyetini kaybettikten sonra da eğer bunların uygulanmasında tüm sistem aktörleri için bir fayda söz konusu ise geçerliliğini sürdürebilir.⁵³ Liberal yaklaşım genelde işbirliğini öngörür ve ülkelerin uluslararası sistemi bir rekabet alanı değil bir işbirliği alanı olarak gördüğü bir çerçeveye çizer.⁵⁴

Immanuel Wallerstein, Henrique Cardoso, Andre Gunder Frank gibi düşünürler ise Marxçı bir yaklaşımdan yola çıkarak uluslararası sistemi bir merkez-çevre eksenini üzerinde tanımlamışlardır. Bu yaklaşıma (Dependencia / Bağımlılık Teorisi) göre, uluslararası sistem üç temel bölgeden oluşmaktadır: Her şeyi kontrol eden bir Merkez, Merkez tarafından kaynakları tüketilen ve sömürülen bir Çevre ve bunların arasında yer alıp hem sömüren hem sömürülen rollerini gerçekleştirerek bir bağ kuran Yarı-Çevre bu bölgelerdir.

Bu yaklaşıma göre Merkez ülkeleri ekonomik ve askerî açılarından diğerlerine göre çok daha güçlüdür ve kendi aralarında görünmeyen, diğer ülkeleri sömürme, bunlardan hammaddeleri ucuza alarak karşılığında yoğun teknolojiye sahip karmaşık ürünleri satmak yöntemiyle daima kârlı bir iletişim içinde olmak üzere bir anlaşmaya varmışlardır. Bunlar diğer ülkelerin gelişmelerini engellemeye, kendi teknolojik üstünlüklerini sürdürmeye devam etmek isterler. Merkez ülkeleri 'gelişmiş' olarak adlandırılır. Bundan kastedilen bu ülkelerin

⁵² Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorisi, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 515-516.

⁵³ Kari Marx, Okonomisch - philosophische Manuskripte...

⁵⁴ İdris Bal, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Cem Karadeli, Lalezar Yayınları, Ankara 2006, S.87.

teknoloji ve ekonomi alanlarında diğerlerinden ileride oldukları, kalifiye işgücüne sahip olmaları, devlet yapılanmalarının, bürokrasilerinin güçlü ve efektif olmasıdır.

Yarı-çevre ülkeleri ise bir ölçüde teknolojik gelişmeye sahiptir, her iki tarafla da ekonomik, siyasî ve askerî rekabet ve işbirliği içindedir ve bir gün Merkez'e dahil olma olasılığı varsa da bu olasılık en fazla bir gün bir Çevre ülkesine dönüşme olasılığı kadardır. Yan-çevrenin en önemli özelliklerinden bir Merkez'e göre daha az meslekî yoğunlaşmaya sahip olması, devlet yapılanmasının biraz daha zayıf olmasıdır. Bu ülkelerde etnik problemler, devletin sınırlarına yönelik sorunlar, siyasî ve ekonomik krizler yaşanabilir.

Çevre ülkeleri ise sistemin en dışında, en altında yer alırlar. Doğal kaynaklar ve işgüçleri Merkez ve Yarı-Çevre ülkeleri tarafından istismar edilir, yoksulluk ve yolsuzluktan kurtulamazlar ve sömürülmeye bir şekilde kaderleri olarak mahkûm kalırlar. Sanayileri gelişmemiştir, devletin tanımı ve kurumları ile ilgili ciddi sorunlar vardır. Devletin yapılanmasında meşru olmayan unsurlar genellikle söz konusudur.⁵⁵

Merkez ülkelere Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve Britanya, Yarı-çevreye Türkiye, İsrail ve Güney Kore, Çevre'ye Sudan, Malavi ve Bangladeş gibi ülkeler örnek verilebilir.⁵⁶

3.5. Kenneth Waltz'ın Uluslararası Sistem Teorisi

Neo-realistlerin en önemlilerinden Kenneth Waltz 1979 yılında çıkarttığı *Theory of International Politics* (Uluslararası Siyaset Teorisi) kitabıyla sistem analizine yeni bir bakış açısı sağlamıştır. Waltz, dünyanın daimi bir uluslararası anarşi ortamında yaşadığını öne sürmüş ve devletlerin kendi sınırları arasındaki düzenle uluslararası sistemin düzensizliğini karşılaştırmış, uluslararası düzeyde merkezi bir otoritenin yokluğuna işaret etmiştir. Dolayısıyla, Waltz uluslararası aktörlerin kendi başlarının çaresine bakması gerektiğini, diğer aktörler tarafından davranışları engellenmediği veya kısıtlanmadığı sürece hür şekilde hareket edebileceklerini belirtir. Waltz, aynı eserinde ABD'nin bir çeşit imparatorluk durumunda olduğunu. Soğuk Savaş sürecinin 21. yüzyılda da devam edeceğini öngörmüş, burada sistem içindeki devamlılıkları ön plana almıştır. Waltz'un teorisi bir uluslararası sistem betimlemesi olduğundan, yani bir ABD dış politikası analizi olmadığından olayların akışı farklı gerçekleşmiş olsa da teorisinin bundan zarar gördüğü söylenemez. Waltz, tek devletin tüm sistem üzerinde egemen olmasının çok zor olduğu fikrinden ve soğuk savaş düzeninden yola çıkarak iki kutuplu bir dünya düzeninin tüm temel aktörleri sistem üzerinde hâkimiyet için çabalayan çok kutuplu bir düzenden çok daha istikrarlı olduğunu belirtmiştir. Waltz, Yeni Dünya Düzeni bağlamında küreselleşmeyi de değerlendirerek uluslararası sistem içerisinde devletlerin küreselleşme kaynaklı yeni mücadelelerle karşı karşıya kaldığını, ancak devlet kavramının yeni küresel aktörler tarafından bir kenara atılmasının söz konusu olmayacağını belirtmiştir.⁵⁷

⁵⁵ Bkz. Walter Steitz, *Einführung in die politische Ökonomie.*, s.28.

⁵⁶ İdris Bal, *Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler*: Cem Karadeli, Lalezar Yayınları, Ankara 2006, S.88.

⁵⁷ İdris Bal, *Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler*: Cem Karadeli, Lalezar Yayınları, Ankara 2006, S.86.

Waltz, devletlerin yeni ortamlara uyum sağlayarak güç ve otoritelerini dönüştürdüklerini, böylelikle yeni siyaset açılımlarına hazır hale geldiklerini öne sürmektedir. Buna dayanarak yeni sistemde devletin rolünün azalmadığını, aksine küreselleşme denen olgu ve Yeni Dünya Düzeni'nin kuralları ve koşulları ABD'nin fikirleri üzerinde oluştuğu ve buradan dünyanın geri kalanına yayıldığı için devletin rolünün aksine arttığını belirtir.⁵⁸ Waltz'a göre en önemli sorun sistem içerisindeki kurumsallaşmış güç dengesizliği ve nükleer silahların dağılımı sorunlarıdır. Krizlerin olması kaçınılmazdır, çünkü anarşik uluslararası sistemde devletlerin kendi başlarının çaresine bakması hâlâ esas prensiptir.⁵⁹

Bu teorisyenlerin ortak noktaları, modellerin dönüşebilir özelliğe sahip olduklarını öngörmüş olmalarıdır. Düşünürler kendi teorilerinde, mevcut olan sistemin varlığını sürdürülebilmesi için gerekli koşulların ortadan kalkması durumunda, yine bu teorilerde öngörülmuş başka bir modele geçiş yaşanacağını savunmuşlardır. Teorisyenler arasındaki farklı yönler ise, en başta sistem tanımlamasında düşünürlerin üzerinde durdukları unsurlarda farkların olduğunu belirtmemiz gerekir. Biri, sistem kavramını açıklarken birbirine bağımlı değişkenlerden söz ederken, sistemin devamının, daha çok aktörlerin kendi ellerinde olduğunu öngörürken diğeri ise, tanımlamasında düzenleyici, bozucu ve çevresel kısıtlamaları ön plana çıkarmakta ve aktörlerin dışındaki faktörlere de yer vermektedir.

Bunun yanı sıra, tarihte yaşanmamış, fakat olabilecek model önerilerinde de bulunmuştur. Düşünürlerin, uluslararası sistem konusunda geliştirmiş oldukları teoriler arasında farklı ve benzer yönlerin olması, sistemin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Bu teoriler uluslararası sistemin farklı boyutlarına değinerek, sistemin değişik yönlerini görmemizi kolaylaştırmaktadırlar.

4. ULUSLARARASI SİSTEMİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Günümüzdeki uluslararası sistem, soğuk savaş öncesi başlayan sömürgelerin bağımsızlığı dönemi ile tam şeklini almaya yaklaşmış, soğuk savaş, soğuk savaş sonrası ve 11 Eylül sonrası sistem farklılaşarak dönüşmekte, Yeni Dünya Düzeni ile bugünkü halini almıştır. Devletler ve diğer uluslararası aktörler bu dönüşüme göre yeniden pozisyon almaktadırlar.

4.1. Soğuk Savaş Öncesi Uluslararası Sistem

Uluslararası sistemin kökeni de tıpkı uluslararası ilişkiler gibi modern devlet sisteminin ortaya çıktığı belirtilen 1648 Westphalia Antlaşmasına bağlanır. Bu antlaşma öncesindeki Avrupa siyasî otoritesinin yapılanması Katolik Kilisesi çerçevesinde oluşturulmuş bir din hiyerarşisine bağlı idi ve İngiltere ve İsveç gibi sistemin dışında kalanlar marjinal, dışlanmış bir pozisyona sahipti. Westphalia ile egemenlik kavramı geçerlilik kazandığında, bu, hükümdarların kendi toprakları üzerinde hüküm sürme hakları olduğu ve dışarıdan müdahil olacak bir kudreti Vatikan'ı artık kabul etmemeleri demektir. Bu Avrupa

⁵⁸ Gerhard Seeß, Marks'ın teorisinin felsefî boyutu aştığını belirterek onun eleştirisi, pratik ve bilime dönüştüğünü ifade eder. Bkz., Gerhard Seel, "Kari Mani'm Felsefesi'nin Özeti", G. Seel (Der.), Marx ve Beşeri Bilimler, Çeviren: Mehmet Şahin, Ankara: Ütopya Yay., 2000, s.16.

⁵⁹ Kari Mam, Ökonomisch-philosophische Manuskripte /Kritik der Hegelschen Dialektik tmd Philosoph'e überhaupt); Waller Stellz, Einführung in die politische Ökonomie. s.25.

kökenli sistem dünyanın geri kalanına da zaman içerisinde göç, sömürgeleştirme veya sistemin dışında kalmak istemeyen ülkelerin kabulü yollarıyla ihraç edilmiştir.⁶⁰

18. ve 19. yüzyıl uluslararası sistemini, Avrupa merkezli klasik güç dengesi oluşturmuştur. 20. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen ve dünya tarihinin en yıkıcı ve en ölümcül savaşları olan I. Dünya Savaşı (1914-1918) ve II. Dünya Savaşı (1939-1945); bir yandan uluslararası sistemde bir “geçiş dönemi”nin yaşanmasına yol açarken,⁶¹ diğer yandan da Avrupa dışı bir güç olan Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) uluslararası sistemde etken konuma gelmesine neden olmuştur.

Şu anki uluslararası sistem, zaman içerisinde meşruluk, savaş şartları, egemenlik gibi kavramlar açısından dönüşerek, değişerek, farklılaşarak dönüşmüştür.

4.2. Soğuk Savaş Dönemi Uluslararası Sistem

1946-1991 arası periyod ise Soğuk Savaş dönemi olarak kabul edilmektedir.⁶² Soğuk Savaş döneminde yeni bir sistem olarak iki kutuplu uluslararası sistem ortaya çıkmıştır.⁶³

Sistemin ortaya çıkışı “İngiltere’nin ve ABD’nin yaklaşımı önce Sovyetleri bir kutup olarak ortaya çıkarmış, Sovyetlerin bir güç ve çekim merkezi olması da arkasından ABD’yi karşı kutbu oluşturup, kutbun merkezinde yer almaya itmiştir. Yani önce biri “öteki”ni, sonra da bu öteki “diğeri”ni oluşturmuş oluyor... Ancak dikkat edilmesi gereken nokta, her iki kutbun da, “diğeri” merkezli bir politikanın ürünü olmalarıdır...”⁶⁴ Bu anlamda birbirlerinin “oluşturucu öteki”leri olan⁶⁵ ve Doğu ve Batı bloklarından oluşan bu iki kutuplu sistemde, ABD Batı kutbunun liderliğini üstlenirken; SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) ise Doğu kutbunun önderliğini yapmıştır. Blok liderlerinin ve üye devletlerin birbirine göre oluşturdukları siyasi, askeri, iktisadi, stratejik ve jeopolitik tavır ve uygulamaları, iki kutuplu sistemin temel parametrelerini ortaya çıkarmıştır. Böylece, iki kutuplu bu sistemde güç dengesi; iki bloğun -özellikle de blok liderlerinin- ulusal etki, kapasite ve güçlerini arttırma yolu ile gerçekleşmiştir.⁶⁶ Bu amaçla, Doğu ve Batı blokları birbirine karşı her alanda dengeleme ve çevreleme politikaları uygulamışlardır.

Soğuk Savaş döneminin bu iki kutuplu yapısı, Morton Kaplan’ın tipolojisindeki genel iki kutuplu sisteme karşılık gelmektedir. Zira bu sistemde, bir yandan NATO (Batı bloğu) ve Varşova Paktı (Doğu bloğu) gibi blok örgütleri yer alırken; diğer yandan da hemen hemen bütün devletlerin üye olabildikleri Birleşmiş Milletler de evrensel bir aktör olarak sistemde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunun yanı sıra, Soğuk Savaş döneminin bu iki kutuplu yapısında Hindistan, Mısır, Endonezya ve Gana gibi iki bloğa da dahil olmayan devletler de vardır.⁶⁷

⁶⁰ İdris Bal, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Cem Karadeli, Lalezar Yayınları, Ankara 2006, s.82.

⁶¹ Faruk Sönmezoğlu, Uluslararası İlişkilere Giriş, İstanbul, Der Yayınevi, 2002, s. 35.

⁶² Soğuk Savaş döneminin siyasi gelişmeleri hakkında ayrıntılı bir bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, İstanbul, Alkım Yayınevi, (tarihsiz), özellikle s. 419-946.

⁶³ Faruk Sönmezoğlu, Uluslararası İlişkilere Giriş, İstanbul, Der Yayınevi, 2002, s. 42.

⁶⁴ Osman Metin Öztürk, Amerika Çökerken Yeni Kutuplaşma, Ankara, Fark Yayınları, 2007, s. 7.

⁶⁵ Hüsamettin İnaç, AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri, Ankara, Adres Yayınları, 2005, özellikle s. 1-25.

⁶⁶ Faruk Sönmezoğlu Uluslararası İlişkilere Giriş, İstanbul, Der Yayınevi, 2002, s. 42.

⁶⁷ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorisi, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 521-524.

Kısacası, güç dengesinin iki kutup arasında dağıldığı, askeri ve siyasi söylemlerin ve uygulamaların hâkim olduğu, realist teorinin etkisi altında güç politikaları ve çatışmanın yaşandığı bu gevşek iki kutuplu sistem, 1990 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 1991'de SSCB'nin parçalanması ile sona ermiştir.⁶⁸

4.3. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem

SSCB'nin dağılması bir yandan iki süper güçten biri olan ABD'nin diğer bir süper güç Sovyetler Birliği karşısındaki galibiyetini simgelemiş, diğer yandan da Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu yapısının sonu anlamına gelmiştir. Nitekim ABD Başkanı Bush'un, 1990 Ağustosunda Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle ortaya çıkan Körfez Krizi sırasında kullandığı "Yeni Dünya Düzeni" kavramı iki kutuplu yapının bittiğini ve uluslararası sistemde yeni bir düzenin ve/veya yapının ortaya çıktığını ifade etmiştir.⁶⁹ Bu bağlamda, ABD'nin "Yeni Dünya Düzeni" söylemi hem uluslararası sistemde bir değişim-dönüşüm sürecini belirtmekte, hem de uluslararası jeopolitik ve jeo-stratejide yeni açılımların ortaya çıkışını söylemektedir.

SSCB'nin parçalanmasından sonra uluslararası sistemde yerini alan Rusya, Özellikle de Boris Yeltsin'in ilk döneminde (1991-1995) uyguladığı Batı yanlısı politikalar ile bütün dikkat ve motivasyonunu iç politika üzerinde yoğunlaştıran Rusya, böylece ABD'nin uluslararası liderlik konumuna herhangi bir karşılık verememiştir.⁷⁰ Gerçekten de 1991-2000 yılları arasında, Avrasya kara kıta gücü olan Rusya Soğuk Savaş dönemi boyunca çekim alanı altında tuttuğu Avrasya ve diğer jeopolitik bölgelerdeki etkisel gücünü kaybetmiştir. Rusya'nın jeopolitik ve jeo-stratejik bu edilgenliği bilhassa Doğu Avrupa, Balkanlar ve Orta Asya jeopolitik havzalarında güç boşluğu alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁷¹

Başta Avrasya olmak üzere, SSCB'nin etkisi altındaki bütün coğrafi alt sistemlerde meydana gelen bu jeopolitik ve jeostratejik güç boşluğu, Zbigniew Brzezinski'nin kavramsallaştırmasıyla "kara delik",⁷² dünyanın tek süper gücü konumunda kalan Atlantikçi-Anglosakson deniz gücü ABD tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Söz konusu dönemde ABD, önce Irak'ın Kuveyt İşgali sonrasında BM mekanizmasını; ardından da Bosna-Hersek krizi sürecinde, uyguladığı çifte standartlara ve tezatlıklara rağmen, NATO askeri gücünü devreye sokarak izlediği proaktif dış politikalar ile adeta uluslararası sistemin hakemi ve/veya denetleyicisi rolünü oynamıştır.⁷³

Kısacası, SSCB'nin parçalanması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan Rusya'nın iç politikaya odaklanması sonucu dış politikada etken bir aktör olamaması, 1990-2000 arası dönemde ABD'nin dünya jeopolitiğindeki hareket serbestisini fazlasıyla arttırmış ve tek kalan süper güç olarak ABD'yi küresel bir imparatorluk olma amacına yöneltmiştir. Aynı zamanda, ABD'nin bu jeopolitik ve jeostratejik hedef ve uygulamaları, 1990 sonrası

⁶⁸ Bilgehan Emekliler, soğuk savaş sonrası uluslararası sistem analizi,04 Haziran 2010, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:souk-sava-sonras-uluslararası-sistemin-analizi&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151, Erişim Tarihi:16.12.2013.

⁶⁹ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 521.

⁷⁰ Yeltsin dönemi Rusya'daki değişim-dönüşüm için bkz. Yaşar Onay, Rusya ve Değişim, Ankara, Nobel Yayınları, 2002, s. 110-125.

⁷¹ Bilgehan Emekliler, soğuk savaş sonrası uluslararası sistem analizi,04 Haziran 2010, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:souk-sava-sonras-uluslararası-sistemin-analizi&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151, Erişim Tarihi:16.12.2013.

⁷² Zbigniew Brzezinski, Büyük Satranç Tahtası, Çev: Yelda Türedi, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2005, s. 127.

⁷³ Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik, İstanbul, Küre Yayınları, 2001, s. 110.

dönemde ABD liderliğindeki uluslararası sistemin tek kutuplu olduğu biçimindeki düşüncelerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aslında, tek süper güç ABD'nin “yönlendirici liderliğindeki”⁷⁴ bu dönem, uluslararası sistemde bir ara dönemi ve/veya bir geçiş dönemini ifade etmektedir. Nitekim 11 Eylül saldırıları ve sonrasındaki tarihsel süreç, ABD'nin önderliğindeki uluslararası yapının tek kutuplu olmadığını göstermiştir.⁷⁵

4.4. 11 Eylül Sonrası Uluslararası Sistem

Francis Fukuyama, 1989 yılında The National Interest dergisinde yazdığı “Tarihin Sonu mu?” başlıklı makalesinde ortaya koyduğu tarihin sonu tezi ile bir yandan liberal-demokratik değerlerin insanlığın ideolojik evriminin son noktası olduğunu belirtmiş, diğer yandan da ABD'nin Soğuk Savaş galibiyetini ve dünya liderliğini uluslararası kamuoyuna ilan etmiştir.⁷⁶ Fakat 11 Eylül 2001 tarihinde, ABD'nin en önemli sembolik binalarından ikisi olarak kabul edilen Pentagon ve Dünya Ticaret Merkezi'ne gerçekleştirilen saldırılar hegemonik bir güç olan ve küresel bir imparatorluk kurma amacındaki ABD'nin gerek uluslararası prestijine zarar vermiş, gerekse de 21. yüzyıl sisteminin sorgulanmasına neden olmuştur. Zira bütün savaş ve çatışma alanlarını kendi kıtasının uzağında tutmayı başaran ABD, 11 Eylül saldırılarıyla ilk defa bir savaşı ve/veya çatışmayı kendi topraklarında yaşamıştır. Böylece, Amerikan Savaşı'ndan bu yana Amerika Kıtası'ndaki en çok ölüm olayına neden olan 11 Eylül saldırıları “tarihin sonunun sonunu” ilan ederek, 21. yüzyıl küresel sisteminin miladı olarak kabul görmüştür.⁷⁷ Bu bağlamda, insanlık tarihinin sonunu getiren Fukuyama'nın “endism” (sonculuk) savının aksine, sistemin çok kutuplu hale dönüştüğünü belirten uluslararası stratejik açılımlar ve bu durumu vurgulayan söylem ve analizler karşımıza çıkmıştır.⁷⁸

Çok kutuplu dünya düzenine geri dönüşün simgesel olayı, 11 Eylül terör saldırılarından sonra ABD jeopolitiği ve jeo-stratejisinin Ortadoğu'da (Irak'ta) ve Orta Asya'da (Afganistan'da) zayıflamasıyla Rusya, Çin, Hindistan, Japonya ve AB gibi küresel lider olma potansiyeline sahip uluslararası aktörler; ABD'nin global rakipleri durumuna gelmişler ve gerek bölgesel gerekse uluslararası konjonktürde stratejik açılımlarına ivme kazandırmışlardır.⁷⁹ Söz konusu bu güçlerin yanı sıra Türkiye, İran, Brezilya, Endonezya, Venezüella gibi bölgesel güçlerin de küresel oyundaki yerlerini almaları, değişim-dönüşüm yaşayan uluslararası sistemin çok kutuplu yapısını ortaya çıkarmıştır. Bu çok kutuplu dünya düzeni, küresel dünyanın jeo-ekonomik, jeopolitik ve jeo-stratejik ağırlık merkezinin Atlantik'ten Pasifik (Batı'dan Doğu'ya) yönüne kaydığı, küresel jeopolitik güç mücadelesinin Afro-Avrasya (Afrika-Avrasya eksenli) coğrafyasında yaşandığı, enerji kaynaklarının ve

⁷⁴ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e, s. 63.

⁷⁵ Bilgehan Emekliler, soğuk savaş sonrası uluslararası sistem analizi,04 Haziran 2010, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:souk-sava-sonras-uluslararası-sistemin-analizi&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151, Erişim Tarihi:16.12.2013.

⁷⁶ Bilal Karabulut, Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik, Ankara, Platin Yayınları, 2005, s. 69.

⁷⁷ Ahmet Davutoğlu, Küresel Bunalım, İstanbul, Küre Yayınları, 2002, s. 25.

⁷⁸ Bilgehan Emekliler, soğuk savaş sonrası uluslararası sistem analizi,04 Haziran 2010, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:souk-sava-sonras-uluslararası-sistemin-analizi&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151, Erişim Tarihi:16.12.2013.

⁷⁹ Suat İlhan, “Jeopolitik Gelişmelerin Yönü (Türklerin Yörüngesindeki Dünya'da Yeni Unsurlar), Yeni Türk Dünyası özel sayısı, cilt 3, sayı: 15, 1997 ve Dünya Yeniden Kuruluyor: Jeopolitik ve Jeokültür Tartışmaları, İstanbul, Ötügen Yayınları, 1999.

güzergâhlarının daha da önem kazandığı, dinamik, dengeli ve çok aktörlü bir uluslararası yapıyı ifade etmektedir.⁸⁰

Bu bağlamda, Karadeniz-Kafkasya-Orta Asya üçgeninin ağırlık merkezini oluşturduğu Avrasya coğrafyasında Rusya-ABD-Çin arasındaki jeopolitik güç mücadelesi daha anlamlı hale gelmektedir. Enerji kaynaklarının ana kesişim noktası üzerinde bulunan ve bu amaçla “2. Büyük Oyunu”nun sahnelendiği bu bölge aynı zamanda Türkiye, İran, Ukrayna ve Gürcistan gibi bölgesel güçlerin de jeo-politika ve jeo-stratejilerini oluşturmaktadır. Öte yandan, dikkatini Afrika’da yoğunlaştırmaya çalışan Hindistan ve Çin gibi devletler ile küresel güç ABD’nin arasında Afrika’da yaşanan jeopolitik mücadele de, geleceğin küresel liderini belirleyecek önemli bir konudur. Zira küresel imparatorluk kurmak isteyen bir güç, kalpgâh konumundaki Afro-Avrasya coğrafyasında hâkimiyet kurmak zorundadır.⁸¹

Tüm bu stratejik değişim-dönüşüm ve 11 Eylül sonrası sistemin imkân verdiği hareket serbestisi ile güçlenen bölgesel ittifak ve oluşumlar, sistemin çoğulcu yapısını vurgulayan uluslararası stratejik hamlelerdir. Latin Amerika’da AB modeli örnek alınarak 13 Mayıs 2008 tarihinde Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvator, Guyana, Paraguay, Peru, Surinam, Urugay ve Venezuela arasında Güney Amerika Uluslararası Birliği’nin (UNASUR) kurulması,⁸² öte yandan, Çin ve Rusya’nın başını çektiği ve Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan’dan oluşan Şangay İşbirliği Örgütü’nün (ŞİÖ) ABD’nin karşısında alternatif bir güç olarak Avrasya’daki etkinliğini günden güne artırması ve bir diğer uluslararası örgüt GUUAM’ın ise Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan ve Moldova tarafından Avrupa Birliği ve Rusya karşısında bir denge oluşturmak adına kurulması bu hamlelere örnek teşkil etmektedirler.⁸³

Uluslararası sistemin teorik arka planında yaşanan söz konusu dönüşüm, sistemdeki aktörler tarafından stratejik açılımlarla pratiğe yansırken, bu durumu irdeleyen söylem ve çalışmalar ile de uluslararası ilişkiler literatüründe yerini almıştır. Hiç kuşkusuz bu söylemlerin en dikkat çekenlerinden biri, 2007 yılının Şubat ayında Münih’te gerçekleştirilen 43. Güvenlik Konferansı’nda Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in yaptığı konuşmadır: “...Son yıllarda ABD politikalarındaki tek kutuplu bir dünya yaratma çabalarını tedirginlikle izliyorum. Bir ülke kendi kurallarını dünyanın geride kalanına, sanki kendi iç düzeniymiş gibi, kabul ettirmeye çalışırsa huzur ve istikrar değil, sorun bekleyin. Çağdaş dünyada tek efendi fikri mümkün olmadığı gibi, kabul edilmez de. ABD, tehlikeli biçimde güç kullanıyor. Avrupa’ya füze kalkanı kurarsanız gereken cevabı veririz.”⁸⁴

Keza aynı yıl Çin, Hindistan ve Rusya dışişleri bakanlarının tek kutuplu dünya düzenine karşı olduklarını ortak bir deklarasyon ile açıklamaları⁸⁵ hem Rusya’nın bu görüşünde yalnız olmadığını, hem de yeni çoğulcu sistemde ittifakların ve işbirliklerin ön plana çıkacağını örneklemesi açısından son derece anlamlıdır. Bugün uluslararası sistemin

⁸⁰ Nejat Eşlen, “Çok Kutuplu Düzen”, Cumhuriyet Strateji, 15 Aralık 2008, s. 3.

⁸¹ Zbigniew Brzezinski, a.g.e. ve Aleksandr Dugin, Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım, Çev: Vügar İmanov, İstanbul, Küre Yayınları, 2003.

⁸² Gözde Demirel (Derleyen), “Latin Amerika’ya AB Modeli”, Cumhuriyet Strateji, 22 Aralık 2008, s. 10.

⁸³ Bilgehan Emekçiler, soğuk savaş sonrası uluslararası sistem analizi,04 Haziran 2010, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:souk-sava-sonras-uluslarar-as-sistemin-analizi&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151, Erişim Tarihi:16.12.2013.

⁸⁴ Gözde Demirel (Derleyen), “Latin Amerika’ya AB Modeli”, Cumhuriyet Strateji, 22 Aralık 2008, s. 10.

⁸⁵ Deniz Ülke Arıboğan, a.g.e, s. 323.

çoğulcu yapısı gereği çok taraflı ilişkilerin kurulmasının önemi, tek kutuplu dünyanın simgesi ABD’de de dahi tartışılmaktadır. Bu durumu Fuat Keyman şu şekilde açıklamaktadır: “ABD’de Bush doktrini üzerine yapılan tartışmalarda Amerika adına Irak işgalini destekleyenler bile, bu doktrinin tek taraflı niteliğini eleştiriyor ve ABD için önemli ülkelerle çok taraflı ilişkiler geliştirilmedikçe Amerikan Yüzyılı projesinin yaşama geçirilmesinin çok zor, hatta olanaksız olduğunu vurguluyor. Bu anlamda, ne Çin ne Rusya ne de Türkiye cezalandırılıyor, aksine anlaşma yapılması gereken ülkeler konumlarını sürdürüyorlar.”⁸⁶

Bu bağlamda, 21. yüzyıl itibariyle, uluslararası sistemin çoğulcu sisteme dönüşümüne dair bu “farkındalık”, ABD Ulusal İstihbarat Konseyi’nin “Küresel Eğilimler 2025: Değişen Bir Dünya” başlıklı raporunda da somutlaşmaktadır. Rapora göre 2025 yılına gelindiğinde, güç eksenini Batı’dan Doğu’ya doğru kayarken, devlet dışı aktörler de uluslararası sistemde önemli bir nüfuzla sahip olarak, yükselen devletlerle birlikte sistemin çoğulculuğuna katkıda bulunacaklardır. Rapora göre, küresel çok kutuplu sistem olarak adlandırılan bu dönemde, Rusya, Çin ve Hindistan Ortadoğu’da daha büyük roller alacaklardır.⁸⁷

Günümüz uluslararası ilişkiler alanında üzerinde çokça tartışılan uluslararası sistemin yeni yapısı ile ilgili Sistem analizi yapan düşünce adamları, 11 Eylül saldırısı sonrası, ortaya çıkan yeni güç dengesinin ABD, Rusya, Çin, Hindistan, AB ve Japonya arasında oluştuğunu ve böylece sistemin çok kutuplu bir dünya düzenine dönüştüğünü ifade etmektedir. Bugün, uluslararası aktörler, çoğulcu yapıya dönüşümün farkındalığı ile hareket etmekte, sistemdeki ağırlarını ve diğer ülkelerle ilişkilerini çıkarları doğrultusunda yeniden yapılandırmaktadırlar.

5. ULUSLARARASI SİSTEMDE ETKİLİ OLAN ÖRGÜTLER

5.1. Birleşmiş Milletler (BM)

Kısaca Birleşmiş Milletler; Örgütlenmeye ilişkin ilk ipucu Aralık 1943’te ABD, Sovyetler Birliği ve İngiltere liderlerini buluşturan Tahran Konferansı sonucunda yayınlanan bildiride ortaya çıkmıştır. Ülkeler arasındaki işbirliğinin sadece savaş dönemiyle sınırlı kalmaması, dünya barışını temin edecek biçimde savaş sonunda da işbirliğinin devam ettirilmesi hedefi açıklanmıştır. Böylece Sovyetler Birliği de savaş sonunda kurulacak düzendeki örgütlenmenin doğal bir parçası olarak ortaya çıkmıştır.

Ağustos 1944’te ABD’nin Dumbarton Oaks Kasabasında dört büyük devletin (ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği, Çin Cumhuriyeti) katılımıyla, kurulması düşünülen BM şartı üzerindeki müzakereler yapılmıştır,⁸⁸ Şubat 1945’te Rusya’nın Yalta kasabasındaki konferans sonunda ise, örgütün Güvenlik Konseyi’ndeki beş daimi üyesinin veto yetkisinin bulunması ve BM’nin kurulması amacıyla Nisan 1945’te ABD’de konferans toplanması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Ayrıca Yalta’da BM’nin kuruluşuna ilişkin konferansa diğer ülkelerin katılma şartı olarak da 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya ve Japonya’ya karşı savaş ilan etmiş ve 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Bildirisini imzalamış olmak biçiminde belirlenmiştir.

⁸⁶ Fuat Keyman, “Amerikan Yüzyılı ve Türkiye”, Radikal 2, 13.07.2003.

⁸⁷ Nejat Eslen, “Çok Kutuplu Düzen”, Cumhuriyet Strateji, 15 Aralık 2008, s. 4.

⁸⁸ Archer Clive (2001), International Organizations, Routledge, London.

BM Şartının maddeleri üzerindeki kararlar katılımcıların 2/3 çoğunluğu ile alınmıştır.⁸⁹ Karar almanın bu şekilde basitleştirilmesinin nedeni, hem örgütün kuruluşunu kolaylaştırmak hem de kurulacak örgütteki karar alma mekanizmasının da benzer biçimde ihdas edilmesini sağlamaktır.⁹⁰

Konferans sonunda BM Şartını 51 devlet imzalamış ve 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girmiştir. BM egemen devletler arasındaki kurucu bir statüyle kurulmuş ve sadece devletlerin üyeliğine açık bir örgüttür her geçen gün artmış ve 2012 itibarıyla de 193'e çıkmıştır. Son üye 2012 yılında Güney Sudan'dır. BM Şartını imzalayarak örgütün kuruluşunda yer alan 51 devlet örgütün asli üyeleridir. Sonradan katılanlar ise üyedir. Birleşmiş Milletlerin merkezi ABD'nin New York kentindedir. Ancak dünyanın pek çok noktasında çeşitli alanlarda faaliyet gösteren temsilciliği bulunmaktadır.⁹¹

BM'nin Amaç ve İlkeleri birlikte değerlendirildiğinde örgüt, uluslararası savaşın engellenmesi ve barışın kalıcı kılınması temel hedefi çerçevesinde uluslararası savaş, çatışma ve sürtüşmelere neden olabilecek her türlü sorunla ilgilenme ve bunların barışçıl biçimde çözülmesi konusunda, devletlerin egemen eşitliğine dayalı anarşik uluslararası yapı içinde gerekli çabaları sarf edecek ve girişimlerde bulunacaktır.⁹² Genellikle başarısız kabul edilen Milletler Cemiyet deneyiminden sonra BM uluslararası yeni bir iyimserlik havası içerisinde kurulmuştur. İnsanlığın o zamana kadar gördüğü ve bizzat insanlar tarafından üretilen en büyük yıkımdan sonra örgüt, büyük devletlerden en küçük devletlere kadar dünyadaki bütün siyasal birimlerin katılımına açık olmak üzere savaşların siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel nedenlerinin hepsiyle ilgilenmek, bu suretle savaş sorununa bütünsel bir yaklaşım getirmek istemiştir. Bu bakış açısıyla da uluslararası örgütlenmeyi her alana yayılacak biçimde teşvik etmiştir.⁹³

BM'nin Örgütsel Yapısı: Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Vesayet Konseyi, Uluslararası Adalet Divanı ve Sekreteryadır. Örgütün yapısıyla ilgili ortaya çıkan en ciddi sorun örgüt içinde ayrıcalıklı ve sıradan üyeler ayrılığıdır. Beş büyük devletin Güvenlik Konseyi'nde daimi üye statüsünde bulunması, ayrıca bunlara veto yetkisi tanınması büyük tartışmalar yaşanmasına neden olmuştur⁹⁴. Dünya coğrafyasının ve nüfusunun önemli bir kısmını kontrol eden ve Mihvere karşı savaşın yükünü taşıyan büyük güçlerin ayrıcalıklı konumunu öteki devletler kabul etmek zorunda kalmıştır. Diğer yandan ise küçük devletler özellikle Genel Kurul ile Ekonomik ve Sosyal Konsey'in yetkilerinin genişletilmesinde başarılı olmuştur.⁹⁵

Güvenlik Konseyi Güvenlik Konseyi'nin oluşumuyla ilgili konular Şartın 5. Bölümünde, görev ve yetkileri ise 6. 7. 8. ve 12. Bölümlerde düzenlenmiştir. Buna göre Konsey 15 üyeden oluşur. Bunlardan beşi olan ABD, İngiltere, Fransa, Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya daimi üyedir (23. Madde). Diğer on üye ise geçici statüde olup iki yıllığına bu

⁸⁹ Mehmet Hasgüler, Mehmet B. Uludağ, Devletlerarası ve Hükümetler-Dış Uluslararası Örgütler, Ankara: Nobel, 2010, s.97.

⁹⁰ Davut Ateş, Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantiği, Dora Yayınları, Bursa 2012, S.113.

⁹¹ Davut Ateş, Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantiği, Dora Yayınları, Bursa 2012, S.115-119.

⁹² Karns, Margaret P. ve Karen A. Mingst (2004), International Organizations: The Politics and Processes of Global Governance, Lynne Rienner Publishers, London.

⁹³ Davut Ateş, Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantiği, Dora Yayınları, Bursa 2012, S.117-118.

⁹⁴ Mehmet Hasgüler, Mehmet B. Uludağ, Devletlerarası ve Hükümetler-Dış Uluslararası Örgütler, Ankara: Nobel, 2010, s.97

⁹⁵ Davut Ateş, Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantiği, Dora Yayınları, Bursa 2012, S.115.

göreve Genel Kurul tarafından seçilirler. Konseyin oluşumunda en hassas nokta daimi üyelerin Konsey karar verme mekanizmasındaki veto yetkisidir. Konseydeki olağan karar alma çoğunluğu 3/5'tir. Yani 15 üyeden 9'unun olumlu oyuyla tasarı kararlaştırılır. Ancak daimi üyelere hiçbirinin tasarı aleyhine oy kullanmaması gerekir. Daimi üyelere birinin olumsuz oy kullanması durumunda herhangi bir tasarı kesinlikle karar statüsüne kavuşamaz. Konseydeki her üyenin bir oy hakkı bulunmaktadır.⁹⁶ Konseyin önemli görev ve yetkilerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:⁹⁷

- ❖ Örgüt uluslararası barış ve güvenliğin korunması konusundaki sorumluluğu Konseye devretmiştir (24. Madde).
- ❖ Uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli tedbirleri alır (24. Madde).
- ❖ Silahsızlanma konusunda planlar hazırlar.
- ❖ Uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi konusunda taraflara çağrıda bulunur (33. Madde).
- ❖ Herhangi bir sorunun uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye atıp atmadığı konusunda soruşturma yapar (34. Madde).
- ❖ Tarafların istemesi halinde herhangi bir sorununun çözümü konusunda tavsiyelerde bulunur (38. Madde).
- ❖ Barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu veya bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve durumun ağırlaşmasını önlemek için tavsiyelerde bulunur (39. Madde).
- ❖ Sorunun ağırlaşmasını önlemek için geçici önlemler alabilir ve tarafları bu önlemlere uymaya çağırabilir. Ateşkes, birliklerin geri çekilmesi bunlar arasındadır (40. Madde).
- ❖ Askeri kuvvet kullanımı dışındaki önlemleri alabilir ve üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. Ekonomik, ticari, diplomatik, ulaştırma, iletişim gibi önlemler bu kapsamdadır (41. Madde).
- ❖ 41. Maddede sayılan önlemlerin yetersiz kalması durumunda askeri önlemleri devreye sokabilir (42. Madde). Böylece BM uluslararası savaşan taraf olabilir.
- ❖ BM üyeleri Konseyin aldığı askeri önlemlerin uygulanmasını kolaylaştıracak katkıyı sunmak zorundadır. Askeri önlemlerin uygulanması için Konsey üye ülkelerle anlaşma imzalayabilir (43. Madde).
- ❖ Silahlı kuvvet kullanılması için gerekli planları Askeri Kurmay Komitesi'nin yardımıyla hazırlar (46. Madde).
- ❖ Uyuşmazlıkların bölgesel anlaşmalar veya kuruluşlar yoluyla barışçıl çözümünü teşvik eder (52. Madde).
- ❖ Önleyici veya zorlayıcı önlemlerin uygulanması sırasında bölgesel kuruluşlardan yararlanır. Bölgesel örgütler Konsey izni olmadan önleyici veya zorlayıcı tedbirler alamaz (53. Madde).
- ❖ 51. Madde kapsamında üyelerin meşru savunma hakkı veya 53. Madde kapsamında bölgesel kuruluşların giriştikleri eylemler konusunda Konseye her an ve tam olarak bilgi verilmesi zorunludur (54. Madde).
- ❖ BM'nin Vesayet Rejimi uyarınca yüklendiği bütün sorumlulukları yerine getirir (83. Madde).

⁹⁶ Davut Ateş, Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantiği, Dora Yayınları, Bursa 2012, S.121.

⁹⁷ Davut Ateş, Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantiği, Dora Yayınları, Bursa 2012, S.121.

Görev ve yetkilerinden anlaşılacağı üzere Güvenlik Konseyi BM'nin en yetkili organıdır.⁹⁸ Bir anlamda BM çatısının yürütme bölümü gibi hareket eder. Zaten bu nedenle kuvvet kullanımıyla ilgili BM tarihinde sadece üç vakıa olmuştur. 1950 Kore Savaşı, 1990 Kuveyt'in kurtarılması ve 2001 Afganistan operasyonlarıdır. Kore Savaşı'nda Sovyetler oturuma katılmadığından veto yetkisini kullanamamış, diğer daimi üyeler ise olumlu oy vermiştir. 1990 Körfez bunalımında ise ÇHC bazı kararlarda çekimser kalırken, Sovyetler dahil diğer daimi üyeler askeri operasyon yönünde oy vermiştir. 2001 Afganistan operasyonunda ise bütün daimi üyeler askeri önlem yönünde oy kullanmıştır. Bunun dışında zorlayıcı önlemler olarak sayılan ekonomik ambargo gibi konularda ise Konseyde zaman zaman daha sık kararlar çıkabilmiştir. Zorlayıcı tedbirleri alma sırasında Konsey özellikle diğer bölgesel örgütlerle işbirliği içinde hareket.⁹⁹ En azından hiçbir büyük devletin veto etmemesi halinde Konsey'de çeşitli konularda kararlar alınabilmektedir. Bu, Cemiyetle karşılaştırıldığında BM'yi biraz daha güçlü göstermektedir.¹⁰⁰

5.2. Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO)

Kısaca Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO); 4 Nisan 1949 tarihinde Kuzey Atlantik Anlaşmasıyla kurulmuştur. Örgütün merkezi 1966 yılında Fransa'nın askeri kanattan çekilmesine kadar Paris, 1966'dan sonra ise Belçika'nın başkenti Brüksel olmuştur. İlk kuruluşunda 10 Batı Avrupa ülkesine ek olarak ABD ve Kanada'yla birlikte 12 üyesi vardır. 1952'te Türkiye ve Yunanistan'ın, 1955'te Batı Almanya'nın ve 1982'de İspanya'nın katılımıyla üye sayısı 16'ya çıkmıştır. Üyelik tabanı zaman içerisinde genişleyerek günümüzde 28'e ulaşmıştır. Son katılan ülkeler 2009 yılında Hırvatistan ve Arnavutluk'tur. 22 ülke de üye olmadan "Barış için Ortaklık" programı kapsamında örgütle işbirliği yapmaktadır. Örgütün genişlemesindeki en önemli etkenlerden biri, bölge içinden veya bölge dışından acil tehdit algısına sahip olan ülkelerin ulusal güvenliklerini garantiye alabilmek amacıyla ittifaka girmek istemeleridir. Türkiye ve Yunanistan'ın Sovyetler Birliği'nden, 1990'lı yıllardan sonra Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Rusya'dan, bazı Balkan ülkelerinin ise bölgede artan etnik çatışmalar sırasında komşularından hissettikleri tehditlerin aciliyet düzeyinin yükselmesiyle ittifak yeni üyelik talepleriyle karşı karşıya kalmıştır.¹⁰¹

Örgütün Amaçları ve İlkeleri, Soğuk Savaş döneminde örgütün amacı Kuzey Atlantik bölgesinin dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı korunmasıdır. Koruma ve savunma önlemleri kolektif biçimde kavramlaştırılmıştır. Örgütün herhangi bir üyesi saldırıya uğrarsa bütün üyeler örgüt tarafından planlanan savunma eylemine katılacaktır.¹⁰²

Örgütün Yapısı ve Organları, uluslararası geliştirilmiş en sıkı askeri ittifak yapılanmasını ve bunun sonucu olan örgütlenmeyi temsil eder.¹⁰³ Aslında ilk kurulduğu yıllarda sıradan bir siyasal örgüt görünümünde olan NATO, 1950 yılında Kore Savaşı'nın

⁹⁸ Karns, Margaret P. ve Karen A. Mingst (2004), *International Organizations: The Politics and Processes of Global Governance*, Lynne Rienner Publishers, London.

⁹⁹ Weiss, Thomas, David P. Forsythe, Roger A. Coate ve Kelly Kate Pease (2007), *The United Nations and the Changing World Politics*, Westview Press, Cambridge.

¹⁰⁰ Goodrich, Leland M. (1947), "From League of Nations to United Nations", *International Organizations*, 1.

¹⁰¹ Davut Ateş, *Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantığı*, Dora Yayınları, Bursa 2012, S.249.

¹⁰² Davut Ateş, *Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantığı*, Dora Yayınları, Bursa 2012, S.249.

¹⁰³ Karns Margaret P. ve Karen A. Mingst (2004), *International Organizations: The Politics and Processes of Global Governance*, Lynne Rienner Publishers, London.

başlamasıyla ve Sovyet tehdidinin acil biçimde algılanmasıyla askeri ittifak nitelikleri edinmeye başlamıştır. Örgütün başlıca organları Kuzey Atlantik Konseyi, Kuzey Atlantik Parlamenterler Asamblesi Savunma Planlama Komitesi, Askeri Komite, Genel Sekreterlik ve bölgesel düzeyde örgütlenmiş olan askeri komutanlıklardır. Örgüt siyasal ve askeri kanatlardan oluşmaktadır. Örgüte üyelik siyasal bir eylemdir. Ancak her üyenin örgütün askeri faaliyetlerine katılması zorunlu değildir. Bu nedenle Fransa 1966'da örgütün askeri faaliyetlerinden çekilmiş, 2009 yılında yeniden katılmaya başlamıştır. Yunanistan da 1975 yılında ittifakın askeri kısmından çekilmiş, 1981 yılında yeniden dâhil olmuştur.¹⁰⁴

Örgütün Faaliyetleri, Yarım asrı aşkın bir zamandır işlevsel durumda olan ittifak uluslararası güvenlik amacı doğrultusunda pek çok faaliyet gerçekleştirmektedir. Bunları genel olarak iki grupta toplamak açıklayıcı olacaktır.

Birincisi uluslararası bir aktör gibi hareket eden NATO üye olmayan ülkelerle ikili veya çok taraflı biçimde güvenlik alanında işbirliği anlaşmaları ya da işbirliği girişimleri yapmakta ve ortaklık ilişkileri tesis etmektedir. Barış İçin Ortaklık Projesi, İstanbul İşbirliği Girişimi, NATOAB, NATO Akdeniz Diyalogu ve NATO RUSYA arasında tesis edilen ilişkiler ve işbirliği bu kapsamdadır.¹⁰⁵

İkincisi ise İttifakın askeri operasyonlarıdır. Bunlar da genellikle insani gerekçelerle müdahale operasyonları olmuştur. Sadece 2001 Afganistan Savaşı İttifak Anlaşmasının 5. Maddesi kapsamında yapılmıştır. Bunun dışındakiler ise ya BM Güvenlik Konseyi kararlarının uygulanması veya kendi inisiyatifiyle insani amaçlarla yapılan operasyonlar olmuştur.¹⁰⁶

NATO günümüz dünya politikasında en uzun ömürlü ve en etkin güvenlik örgütü niteliğine sahiptir. İttifak hala bölgesel bir güvenlik örgütü biçiminde değerlendirilse de, üyelerinin dünya askeri harcaması içindeki muazzam payı, üyelik tabanının geniş bir bölgeye yayılmış olması, üye olmayan ülkeler veya bölgelerle çok geniş bir coğrafyada çeşitli düzeylerde ortaklık veya işbirlikleri oluşturması, zaman zaman BM Güvenlik Konseyi'nin askeri organı gibi hareket etmesi, ittifakın küresel bir güvenlik örgütü olmaya doğru evrim geçirdiğini göstermektedir.¹⁰⁷

5.3.Diğer Küresel, Bölgesel Ve Siyasal Uluslararası Örgütler

Küresel uluslararası örgütler BM'ye bağlı uzmanlık kuruluşu olsun veya olmasın siyaset dışı alanlarda işgal ettikleri varsayılan kuruluşlardır.¹⁰⁸ Bunlardan bazıları; Dünya Bankası Grubu (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü'(DTÖ)'dir.

Bölgesel siyasal örgütlerinin dünyada üstlendiği başlıca iki işlevi bulunmaktadır. Birincisi siyasal birer varlık olarak devletlerin varlığının ve devamının uluslararası

¹⁰⁴ Davut Ateş Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantığı, Dora Yayınları, Bursa 2012, S.250.

¹⁰⁵ Davut Ateş, Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantığı, Dora Yayınları, Bursa 2012, S.252.

¹⁰⁶ Karns, Margaret P. ve Karen A. Mingst (2004), International Organizations: The Politics and Processes of Global Governance, Lynne Rienner Publishers, London.

¹⁰⁷ Sperling, James (2007), "Regional or Global Security Cooperation? The Vertices of Conflict and Interstices of Cooperation", içinde: Emil J. Kirchner ve James Sperling (ed.), Global Security Governance, Routledge, London.

¹⁰⁸ Ateş, Davut, Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantığı, Dora Yayınları, Bursa 2012, S.137.

örgütlenme yoluyla garantiye alınmasıdır. İkincisi ise devletler arasında diğer alanlarda işbirliği yapılmasında siyasal örgütler yaratıcı bir platform olma niteliğine sahiptir. Birbirlerinin varlığını, egemenliğini, siyasal bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü siyasal örgütlenme yoluyla karşılıklı olarak garantiye alan aynı bölgedeki devletler, iç ve dış tehdit algılamalarını asgari düzeye indirmiş olurlar.¹⁰⁹ Bunlardan bazıları; Avrupa Birliği(AB), Şanghay İşbirliği Teşkilatı, Arap birliği, Afrika Birliği(AU) ve İslam İşbirliği Örgütü (İİÖ)'dir.

Birleşmiş Milletler (BM) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) yanında da uluslararası Küresel, Bölgesel Ve Siyasal örgütler de uluslararası sistemde etkili rol oynar.

---

¹⁰⁹ Ateş, Davut, Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantığı, Dora Yayınları, Bursa 2012, S.178.

II. BÖLÜM: ULUSLARARASI SİSTEMDE KRİZ'İN TANIMLANMASI VE YÖNETİMİ

1. KAVRAMSAL OLARAK KRİZ

Kriz sözcüğünün kökeni Antik Yunan'a kadar gitmektedir. Latince "krisis" kelimesi "yargı" veya "karar" anlamından zamanla değişerek "crise" (*kriz*) şekline dönüşmüş ve bugünkü anlamında kullanılmaya başlanmıştır.¹¹⁰ Sosyal bilimlerde kriz, "buhran" ve "bunalım" ile eş anlamlıdır. Kriz, önceden beklenilmeyen ve sezilemeyen, çabuk ve acele cevap verilmesi gereken, örgütsel yapının önleme ve uyum mekanizmalarını etkisiz hale getirerek, mevcut değerlerini, amaçlarını ve varsayımlarını tehdit eden gerilim durumu olarak tanımlanmaktadır.¹¹¹

Fransız Akademisyen-Stratejist P.M. Defarges, krizi şu şekilde tarif etmektedir: "Devletlerin genel politikalarına göre değişik yapıda bir karşılaşma hareketi, bir güç ilişkisi sonucu bir dengenin doğması veya dinamik bir dengenin kopmasıdır."

Çince de ise kriz kelimesi iki anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle kriz kelimesi "wei-ji", olarak isimlendirilen bir kelime kombinasyonunu ifade eden iki karakterle sembolize edilmektedir. Bu karakterlerden bir tanesi tehlikeyi, diğeri ise fırsatı sembolize etmektedir.¹¹²

危險 + 機會 = 危機
TEHLİKE FİRSAT KRİZ

"Tehlike" krize konu olan olağanüstü durumun sonucunda meydana gelebilecek kayıplar, temel olarak can kaybıyla alakalıdır. "Fırsat" ise, ortada karmaşık bir problem olduğunu ve her durumda bu problemin muhtemel bir çözümü olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca alınacak doğru kararlarla bu olağanüstü durum yeni fırsatların oluşacağı yeni bir duruma zemin hazırlayabilmektedir. Krizin bu şekilde tanımlanması, Krizlerin arzu edilen ve edilmeyen sonuçları bu nedenle %50-%50 şansa sahiptir. Eğer krizlerin dönüm noktalarına ilişkin sinyaller doğru algılanır ve doğru planlamalar yapılırsa krizlerden fırsatlarla çıkmak mümkün olur.¹¹³

2. ULUSLARARASI SİSTEMDE KRİZLER TANIMLANMASI

Krizlerin tarihi, devletlerin varoluşuyla eşzamanlıdır. Zaman içinde krizlerin çıkış nedenlerinde çeşitlilik (terörizm, kitle imha silahları vb.) olmuşsa da, krizlere sebep olan etnik sorunlar, toprak, ulusal çıkar gibi faktörler ülkelerin doğuşundan beri etkisini sürdürmektedir.¹¹⁴

Uluslararası sistemde kriz, çözülmesi mümkün, ancak savaşa dönüşmesi olası bir uyuşmazlık durumudur. Ulusal, bölgesel ve uluslararası güvenliği bozucu veya tehdit edici fonksiyonları bünyesinde barındıran krizlere karşı hazırlıklı olmak gerekir.

¹¹⁰ Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve TSK, Ankara, Platin Basın Yayın, 2004, s. 27.

¹¹¹ Abdullah Bozgeyik, Krizlerden Yükselerek Çıkin, İstanbul, Beta Basım Yayın, 2008, s. 26- 27.

¹¹² FINK, Steven (1986), Crisis Management: Planning for the Inevitable. New York: American Management Association.

¹¹³ Tyrane M. Woodyard, (1998): Crisis Communication, A Commanders Guide to Effective Crisis Communication,

Air University Air Command and Staff Collage. Alabama: <http://tuvok.au.af.mil/au/database/projects/ay1998/acsc/98-307.pdf>, 10.01.2003.

¹¹⁴ Lenn Scott, R.Gerald Hughes, "Intelligence, Crisis and Security: Lessons from History", Intelligence and National Security, (2006), 21:5, s. 656.

Uluslararası bir krizin yapısında temelde iki önemli faktörün bulunması gerekmektedir. Bunlardan ilki, iki ya da daha fazla devlet arasında sözlü ya da fiili olarak gerçekleşen ve askeri anlamda artma eğilimi gösteren düşmanca bir faaliyetin olmasıdır. Diğeri ise bu durumun karşılıklı ilişkileri etkilemesi ve uluslararası sistemin yapısını değiştirme riskinin bulunmasıdır.¹¹⁵ Literatürde ise uluslararası kriz tanımına bakıldığında krizin beş temel bileşeninin olduğu görülmektedir. Bunlar:¹¹⁶

- ❖ Kritik kriz dönemlerinde, önemli miktarda gerçekleşen askeri hareketlenmeler,
- ❖ Uluslararası ve ulusal seviyede gerçekleşen beklenilmeyen olaylar,
- ❖ Beklenilmeyen zamanlarda karar vericilerin karar vermek için süratle hareket etmeleri gereği ve çok kısa sürelerinin olması,
- ❖ Krizlerin hükümetlerin algılanan veya gerçek çıkarlarının tehdit altında olması,
- ❖ Krizleri beklenilmeyen ve tahmin edilmesi sorunlu olan doğalarından dolayı ana tehditler olarak tespit edilmesinin ve kabul edilmesinin zor olması.

3. ULUSLARARASI SİSTEMDE KRİZ ÇEŞİTLERİ

- 3.1. Gelişen Kriz
- 3.2. Ani Kriz
- 3.3. İstenen Kriz
- 3.4. Dolaylı Kriz
- 3.5. Planlanmış Kriz
- 3.6. Kaza Krizi (Beklenmeyen Kriz)

3.1. Gelişen Kriz

Belli bir zaman içinde, sorunların tırmanarak birikmesi sonucunda patlayan krizdir. Bu kategoriye giren bazı krizlerin hazırlık dönemi uzun sürebilir. Bunun nedeni, krize neden olan sorunun veya tehlikenin yavaş yavaş gelişmesidir. Gelişen krize en iyi örneklerden birisi, Arap ülkeleri ile İsrail arasında sıcak çatışmaya dönüşen "Altı Gün Savaşları'nın (5 Haziran 1967) öncesi ve sonrasında tırmanan olaylardır. Öncesinde Mısır'ın başını çektiği Arap ülkelerinin (özellikle Suriye, Ürdün ve Irak'ın) İsrail'e karşı sürekli tırmanan bir baskı uygulamaları ve tehditte bulunmaları, İsrail'in 5 Haziran 1967'de Mısır'a, Suriye'ye ve Ürdün'e saldırısıyla savaşa dönüşmüş ve Arap ülkeleri çok önemli toprak ve materyal kaybına uğramışlardır. Arap ülkelerinin isteği üzerine, SSCB duruma müdahale ederek ABD nezdinde girişimde bulunmuş ve gerekirse askeri tedbirler de dahil olmak üzere olaya karışacağını bildirmiştir. Çatışmanın bölge dışına taşmaması için İsrail ateşkesi kabul etmiş, ancak kriz, savaş öncesinde olduğu gibi savaş sonrasında da uluslararası bir krize dönüşme tehlikesini bünyesinde barındırmıştır.¹¹⁷ Ortadoğu'da ve diğer bölgelerde "Gelişen Kriz"e çok sayıda örnek vardır. 1956'da Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi, 1958'de ABD'nin Lübnan'a müdahalesi, 1973'te İsrail-Araplar arasındaki Yom-Kippur Savaşı, 1976'da Suriye ordusunun Lübnan'a girmesi, 1978'de İsrail'in Güney Lübnan'a girmesi, 1986'da BM Barış Gücü çerçevesinde

¹¹⁵ Gregory Roy Cowan, a.g.e., s. 20.

¹¹⁶ Ömer Göksel İşyar, "Definition and Management of International Crisis", Perceptions, Winter 2008, s. 10, <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/OmerIsyar.pdf> adresinden alınmıştır.

¹¹⁷ Haydar Çakmak, Kriz Yönetimi Ve TSK, Kaynak Yayınları, Aralık 2012, S.33.

Güney Lübnan'da bulunan Fransız askerleri ile terörist grupların çatışmasının krize dönüşmesi, 1992'de Somali'nin iç karışıklığının büyüyerek bir krize dönüşmesi ve uluslararası bir müdahalenin olması ve son olarak, 1992'de İsrail'in 417 Filistinliyi tutuklayarak 17 Aralık 1992'de Lübnan'a götürmesi ve çok kötü koşullarda sürgün durumu yaratmasıdır. Görsel ve yazılı basın bu kötü koşulları dünya kamuoyuna taşıması, İsrail'e karşı uluslararası bir tepki doğurmuş ve 18 Aralık 1992'de BM Güvenlik Konseyi 799 sayılı bir kararla Filistinlilerin acilen kendi ülkelerine dönmesi yönündeki kararını İsrail'e bildirmiştir. İsrail'in bu tutumu, uluslararası bir krize dönüşmüştür. İsrail, Ekim 1993'te uluslararası baskıya dayanamayarak sorunu, BM'nin isteği doğrultusunda, hapsedtikleri Filistinlileri serbest bırakarak çözmüştür.¹¹⁸

3.2. Ani Kriz

Beklenmeyen olayların neden olduğu krizlerdir. En sık rastlanan kriz çeşididir. Ancak genelde kısa sürelidir. Krizin boyutu, taraf ülkelerin tutumuna ve güçlerine göre değişir. Ani krizlerin en önemli özelliği, daha önceden tahmin edilmediği için önleyici tedbir almanın mümkün olmamasıdır. Ancak, bazı devletler ve bazı yöneticiler, ülkelerini, her türlü risklere, sürprizlere ve güvenlik sorunlarına karşı hazırlıklı tutarlar. Bu politika da, ülkeleri ani krizlere karşı hazırlıklı bir durumda bulundurur. Ani krizlere en iyi örneklerden birini Boxer Ayaklanması oluşturur. XX. yüzyılın başında, 1900'da, Çin'de bulunan Batılı (Avrupalı) diplomatları bir grup milliyetçi Çin militanı, 55 gün müddetince tutsak almıştır. 1898'de kurulan ve Boxerler adını alan bu grup, halkın ve Çin istihbaratının desteğini alarak yabancıların Çin'e girmesini önlemek ve Çin'deki yabancıların -resmi olarak bulunan diplomatlar da dahil olmak üzere- hepsinin Çin'den çıkartılmasını sağlamak için terörizm hareketlerinde bulunmuşlardır. Çin Kraliçesi Tseult'i'nin de desteğini alan Boxerler örgütü üyeleri, Mayıs 1900'de, "yabancılar ölüm" sloganıyla taşkınlıklarda bulunmuşlardır. Avrupalıları "Beyaz Şeytan" olarak nitelendiren bu grup, hükümetin askerleriyle de çatışmaya girmiştir. Ancak Çin halkının ve Kraliçe'nin de desteklediği Boxerler bir de Çin hükümetinin desteğini alınca, Avrupalılar durumun ciddiyetini anlayarak ortak tedbir almak zorunda kalmışlardır. Çin Hükümet güçlerinin, 22 Haziran 1900'de Avrupalı denizcilere açtığı ateş sonucunda 62 ölü, 200 yaralı veren Avrupalılar, Alman İmparatoru n. Wilhelm'in "San Tehlike" diye adlandırdığı Çin'e karşı ortak hareket etme çağırısına olumlu yanıt vermiş, 14.000 askerle birlikte çok sayıda gemiyle Çin'e asker göndermişlerdir. Rusların ve Japonların da desteğini alan Avrupalılar, Çin'e müdahale etme kararlılığını göstermişlerdir. Ancak, Hindistan'da bulunan ve Hintlilerden oluşan İngiliz sömürge askerleri daha önce Çin'e ulaşmış ve sorunu çözmüştür. Çin'e de ağır yaptırımlar uygulanmıştır. Beklenmeyen bu kriz, aniden ortaya çıkmış ve büyük zararlar vermiştir.¹¹⁹

3.3. İstenen Kriz

Taraflardan birisinin çıkarları gereği çıkmasını arzu ettiği ve çıkması için de provoke ettiği krizlere "İstenen Krizler" denmektedir. Krizin gerçekleşmesini sağlayan taraf ülke, her zaman planladığı amacına ulaşamayabilir. Çıkmasına önyak olduğu kriz, zaman zaman provoke eden ülkenin aleyhine de dönebilir. Bunun nedeni, krizin iyi planlanamaması veya iyi

¹¹⁸ Le Monde, Le Figaro, Liberation, Decembre 1992; J.L., J.L. Dufour age, s.267; Rifat Uçarol, Siyasi Tarih 1789-1994, Filiz Kitabevi, 1995, İstanbul, s.785-797; Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1996, s.701-735.

¹¹⁹ Haydar Çakmak, Kriz Yönetimi Ve TSK, Kaynak Yayınları, Aralık 2012, S.34.

yönetilememesidir.¹²⁰ Hitler'in 1936'da Versay Antlaşması'na göre askerden arındırılan Ren bölgesini askerileştirmesinin ve 1938'de Çekoslovakyalım parçalanmasını istemesinin sebebi, o zamanın güçlü ülkeleri İngiltere ve Fransa tarafından tepkiyle karşılanacağını bilmesidir. Yani, bir kriz çıkacağını bilerek ve bunu isteyerek yapmıştır. Yine aynı şekilde 1956'da Mısır Cumhurbaşkanı Albay Nasır, Süveyş Kanalı'nı millileştirerek İngiltere ve Fransa'nın tepkisini toplamıştır. Nasır, Süveyş Kanalı işleten uluslararası bir şirketin en büyük iki ortağı İngiltere ve Fransa'nın Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesine karşı çıkacağını bilerek kanalı millileştirmiştir ve bunun üzerine uluslararası bir kriz çıkmıştır. İstenen krizde taraf ülke, rakip ülkeye karşı yapacağı bir saldırı veya savaşa meşruluk kazandırmak için bir savaş nedeni aramaktadır. Arzu ettiği kriz çıktıktan sonra da, bir anlaşmaya veya bir orta yol bulmaya yanaşmaz; tek istediği, daha önce planladığı çıkarları elde etmektir.¹²¹

3.4.Dolaylı Kriz

İki ülke arasında cereyan eden bir krize, istemediği halde üçüncü bir ülkenin de dahil olduğu krizdir. Genel olarak üçüncü ülke, çıkarlarına veya güvenliğine yönelik bir riskin ortaya çıkmasıyla müdahil olur. Üçüncü ülke, bu krize dolaylı olarak karıştığı için, çözümün diplomatik yoldan yapılması için uğraş verir. Üçüncü ülkelerin bu olumlu tavırları ve aracılığı, bu tür krizlerin çözümünde yararlı olur. Ancak, iki ülke arasındaki krizin nedenleri ve aldığı boyut ciddi ise, kolay bir şekilde savaşa dönüşebilir.¹²² Örneğin II. Dünya Savaşı'ndan önce Almanya ile Fransa arasındaki krizden dolayı Belçika, istemediği halde sırf iki ülkeye coğrafi olarak komşu olduğu için kendisini savaşın içinde bulmuştur. Aynı şekilde Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Yukarı Karabağ Krizi'nde, Türkiye istemediği halde Türk kökenli Azerbaycan'dan dolayı ve güvenlik kaygıları nedeniyle bu krize karışmak zorunda kalmıştır.¹²³

3.5.Planlanmış Kriz

Bir ülkenin, çıkarına uygun bulmadığı mevcut statükoyu lehine çevirmek için planladığı krizdir. Bazı devlet adamlarının, ulusal çıkar ile kendi çıkarım özdeşleştirerek kendisi ve ülkesi için yeni kazanımlar elde etmek için planlayıp hayata geçirdiği krizler de vardır. Planlanmış (Hesaplanmış) krizler, sadece negatif yönde cereyan etmeyebilir. Herhangi bir uluslararası sorunun çözümü için planlanmış olabilir. Bu tür krizlerin ters dönmesi ve başarısızlıkla sonuçlanması ihtimali çok yüksektir. Zira, belli bir çıkar için planlanmıştır. Yapılan bu plan eğer çok iyi yapılmamışsa, çıkartılan kriz başka krizlerin oluşmasına neden olur. Mevcut güç ilişkisini, uluslararası dengeyi ve ülkedeki iktidarın devamını olumsuz yönde etkileyebilir.¹²⁴ Planlanmış krizlere en iyi örneklerden biri, 1982'de Arjantin Devlet Başkanı General Galtieri'nin ülkesinin içinde yaşadığı ciddi ekonomik kriz ve politik sıkıntılar nedeniyle halkın dikkatini başka bir yöne çekmek için, halkın ulusal bir dava olarak gördüğü Falkland Adaları'nı İngiliz egemenliğinden kurtararak ülkesine bağlamasının, hem kendi

¹²⁰ Haydar Çakmak, Kriz Yönetimi Ve TSK, Kaynak Yayınları, Aralık 2012, S.37.

¹²¹ J. Louis Dufour, Les Crises Internationales, Jean-Baptiste Duroselle, Tout Empire Perira, Theorie des Relations Internationales.Armand Colin, 1992, Paris, s,47-50; ; Patrick Lagadec, La Gestions des Crises, Mcgraw-Hill, Mars, Paris, 1991.

¹²² Haydar Çakmak, Kriz Yönetimi Ve TSK, Kaynak Yayınları, Aralık 2012, S.38.

¹²³ J. Louis Dufour, Les Crises Internationales, Jean-Baptiste Duroselle, Tout Empire Perira, Theorie des Relations Internationales.Armand Colin, 1992, Paris, s.50.

¹²⁴ Haydar Çakmak, Kriz Yönetimi Ve TSK, Kaynak Yayınları, Aralık 2012, S.39.

iktidarını kurtaracağım hem de ulusal bir sorunu çözmüş olacağım düşünerek, adaya asker çıkarına planı yapması ve hayata geçirmesidir. General Galtieri yaptığı planda, İngiltere Başkam M. Thatcher'ın binlerce kilometre yolu haftalarca gemi yolculuğu yaparak İngiliz askerlerin buraya getirip, bir kısmının da ölümüne sebep olacak bir askeri maceraya girmeyeceği tezi üzerine yapmıştır. Ancak generalin hesabı tutmamıştır. İngiliz askerleri, adaya ABD'nin de askeri ve lojistik desteğini alarak çıkmışlar ve Arjantin askerleri geri dönmek zorunda kalmıştır. General Galtieri iktidarını kaybetmiş, ülkesinin de itibarı zedelenmiştir.¹²⁵

3.6.Kaza Krizi (Beklenmeyen Kriz)

Provoke edilmeyen, istenmeyen, beklenmeyen ve tesadüfi olarak, bir kaza sonucu ortaya çıkan krizlerdir. Kaza krizleri, genelde masum ve zararsızdır. Bir yanlış anlama, bir hata, talihsiz bir olay, yanlış bir değerlendirme, tesadüf, uygun olmayan bir zaman ve zemin, yanlış bilgilendirme, beceriksizlik gibi etkenlerin rol oynadığı iradedışı bir gelişmedir. Buna ilave olarak ülkelerin içinden veya ülke dışından illegal bir şekilde taraf ülkelerin bilgisi dışında, devletlerin ve devlet yöneticilerinin kriz oluşumunun hiçbir aşamasında bulunmadıkları, tamamen habersiz gelişen ve kazara olan krizler de vardır. Bu krizler, arzu edilmeyen, tasarlanmayan ve desteklenmeyen krizlerdir. Bu tür krizlerin ilgili ülkelerin ilişkilerinde olumsuz etki yapma riski bulunmakla birlikte, çok ciddi sonuçlar doğurmaz. Bu tür krizlerin en olumsuz yanı, bir kaza sonucu meydana geldikleri için ilgili ülkelerin müzakere etme, tedbir alma gibi önleyici veya tesirini azaltıcı bir işlem yapamamasıdır. Kaza krizlerine en iyi örneklerden birisi, Rusya ile İngiltere arasında geçen krizdir. 1904'te Rusya-Japonya savaşı esnasında Baltık Denizi'ndeki Rus savaş gemileri Japonya'ya gitmek için Kuzey Denizi'nden geçerken, bu denizde balık avlayan İngiliz balıkçı gemilerine Japon gemisi sanarak ateş açmışlar ve birisini batırmışlardır. Bu olay, iki ülke arasında büyük bir krize dönüşmüştür. Savaşın eşiğine gelen Rusya ve İngiltere, Fransa'nın arabuluculuğu sayesinde sorunu çözebilmişlerdir.¹²⁶

4. ULUSLARARASI SİSTEMDE KRİZ YÖNETİMİ

4.2. Kriz Yönetimi Nedir?

Kriz yönetimi, bir kriz durumunun teşhisinden başlayarak, gerekli yönlendirici kararların alınmasına, uygulanmasına, takip ve kontrolüne kadar uzanan bir seri faaliyetler serisidir.¹²⁷

Kriz yönetimi "krizle baş etmek için oluşturulmuş önlemleri almak ya da krizin etkilerini azaltmaktır." Başka bir tanımda kriz yönetimi, organizasyon krizlerini ya da krizin olası negatif sonuçlarını önlemektir.¹²⁸

¹²⁵ Haydar Çakmak, Kriz Yönetimi Ve TSK, Kaynak Yayınları, Aralık 2012, S.39.

¹²⁶ Haydar Çakmak, Kriz Yönetimi Ve TSK, Kaynak Yayınları, Aralık 2012, S.39.

¹²⁷ Yavuz KADIRDAĞ: Krizi Yönetmek, Harp Akademileri Dergisi, (İstanbul, Eylül 2002), 14.

¹²⁸ Erol, S. ve Efeğil E., Krizler Ve Kriz Yönetimi:"Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar": Çelikkın, O., Uluslararası Kriz Yönetimi, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul 2012 S.51.

Kriz yönetimi "Çıkmış bir krizden çıkar elde ederek krizin sonlandırılması veya krizi en az zararlar kapatmak için ilgili kişi ve kuruluşların bir araya gelerek ortak karar alma veya tavsiyede bulunma sürecidir".¹²⁹ Her ne kadar krizin aniden ortaya çıktığı belirtilse de, oluşum sürecinde bazı emareleri görülür. Fakat bu belirtilerin fazla dikkate alınmaması veya bir krize ait olduğunun bilinmemesi sonucunda krizler ortaya çıkar.¹³⁰

Kriz yönetimi, bir krizden fayda sağlanarak sonlandırılması veya en az zararlar kapatılması için ilgili kişi ve kuruluşların bir araya gelerek ortak karar alma veya tavsiyede bulunma sürecidir.²⁸ Ayrıca kriz yönetimi, bir kriz emaresinin teşhisinden başlayarak gerekli yönlendirici kararların alınıp uygulanmasına, gelişmelerin takip ve kontrolüne kadar uzanan bir dönemi kapsamaktadır.¹³¹ Krizlerden en az hasarla çıkmak ve kriz ortamındaki gelişmeleri fırsata çevirmek etkin bir kriz yönetimi ile olur. Zira her kriz, içinde bir fırsatı barındırmaktadır.¹³²

Kriz yönetimi kavramının tanımını iki temel perspektiften yapmak mümkündür. Birinci yaklaşım, kriz yönetiminin amacının savaşı önleme ve krizin barışçı yollardan çözümlenmesi olduğu noktasından hareket etmektedir.¹³³ İkinci yaklaşım ise, kriz yönetiminin amacını krizi kabul edilebilir sınırlar içinde tutarak amaçlarına ulaşmak olarak değerlendirmektedir. Kriz yönetim süreci boyunca devletler kendi çıkarlarını koruma odaklı bir yaklaşım sergilemektedir. Richard Clutterbuck kriz yönetimini, "tehlikeli yüzleşmeleri silahlı güç kullanmadan ancak hayati çıkarları da koruyarak çözüme kavuşturmak" olarak tanımlamaktadır.¹³⁴

Uluslararası kriz yönetimi, bir devletin, ulusal veya uluslararası bir kurumun; liderlik, bilgi yönetim, iletişim, basın ve halkla ilişkiler yetenekleri tarafından desteklenen, önceden planlanmış ve test edilmiş, zor şartlar altında, hızlı stratejik karar alma ve uygulama kapasitesi olarak tanımlamak mümkündür. Böyle bir kapasite, krizlerden en az etkilenmeyi, krizden hızla çıkmayı, devletin ve kurumun varlığını ve itibarını korumaya yardımcı olur. Etkili bir kriz yönetimin temel elemanları arasında;¹³⁵

- Kapsamlı bir kriz yönetim stratejisi,
- Kriz yönetim teşkilatı (komuta kontrol),
- Kriz yönetim teşkilatı iletişim (muhabere) planı,
- Basın ve halkla ilişkiler strateji ve planı,
- Kriz yönetim altyapısının hazırlanması önem kazanmaktadır.

Karar alıcıların, oluşan bir krizin hasara veya savaşa neden olmadan, taraflar arasında dengeyi bozmadan, diğer ülkelere ve bölgelere yayılmasını önleyici formüller aramaları

¹²⁹ Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve TSK, Ankara, Platin Basın Yayın, 2004, s. 116.

¹³⁰ Hasan Tağraf-N.Talat Arslan, "Kriz Oluşum Süreci ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yaklaşım", C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt.4, Sayı.1, 2003, s. 151.

¹³¹ Sait Yılmaz, 21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat, İstanbul, Alfa Yayınları, 2006, s. 230.

¹³² Abdullah Bozgeyik, Krizlerden Yükselerek Çıkmak, İstanbul, Beta Basım Yayın, 2008, s. 32, 50.

¹³³ Richard Ned Lebow, Between Peace and War: The Nature of International Crisis, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1981.

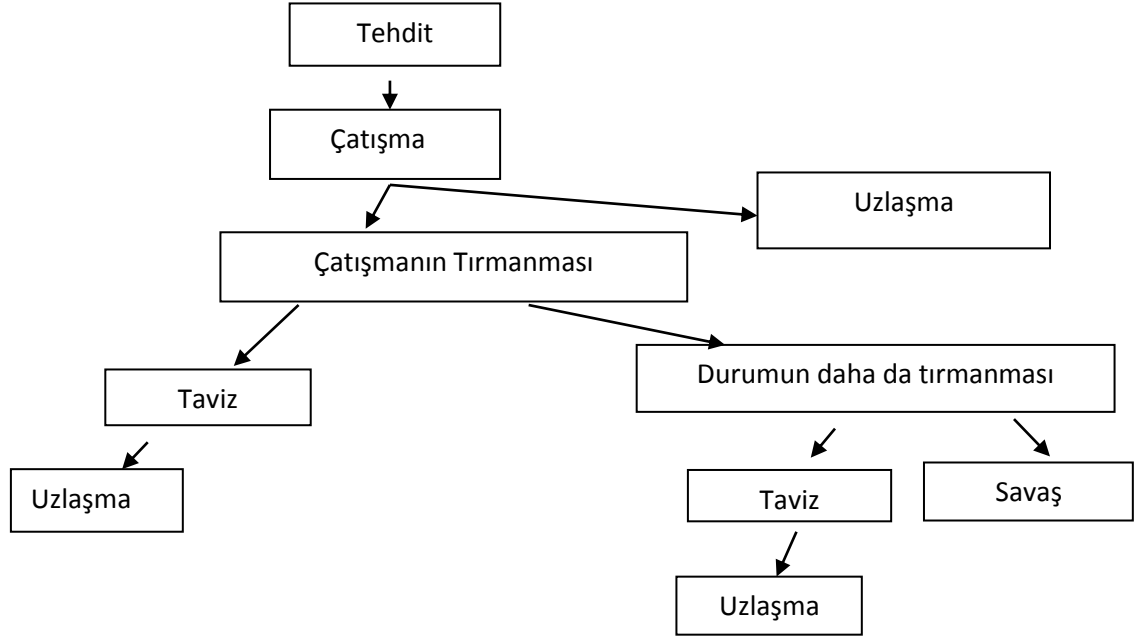
¹³⁴ Richard L. Clutterbuck, International Crisis and Conflict, St. Martin's Press, New York, 1993, s. 243.

¹³⁵ Paul Batchelor, Surviving a Corporate Crisis: 100 Things You Need to Know, Thorogood Publishing, London, UK, 2003, s. 16.

gerekir.¹³⁶ Aksi takdirde devletler arasında krize yol açan anlaşmazlıklar, diplomasi veya diğer barışçı yollarla çözülemediği zaman askeri çatışmayla sonuçlanır.¹³⁷

Kriz yönetiminin başarılı şekilde yürütülmesinde; muhtemel bir krize yönelik önleyici tedbirlerin uygulamaya konulması, krizin büyümeden kontrol altına alınması ve ulusal çıkarlar çerçevesinde makul bir risk seviyesine kadar krizin kontrollü şekilde tırmandırılarak isteklerin kabul ettirilmesi önemlidir.¹³⁸

Tablo 1: Kriz Yönetimi.¹³⁹

Tablodan anlaşılacağı gibi kriz yönetimi taviz ve durumun tırmanması arasında bulunacak dengeyle oluşmaktadır. Görüldüğü gibi tehdit karşısında eğer bir taraf uzlaşmazsa arkasından çatışma çıkmaktadır. Eğer bu çatışma tırmanır ve tarafların ikisi veya biri taviz verirse anlaşma sağlanır. Yine çatışma tırmanmaya devam eder, bir taraf daha fazla şey elde etmek için durumu tırmandırırsa sonunda savaş çıkar ve bu tehlikeli oyunun sonucunu iki tarafta ağır öder.

Krizleri yönetmek için ilgili kişi ve kuruluşların bir araya gelmesi ile "kriz masası" oluşturulur.¹⁴⁰ Krizlerin başarılı bir şekilde atlatılması için kriz masalarına/kriz yönetim merkezlerine ihtiyaç vardır.¹⁴¹ Ulusal/ uluslararası krizler için kurulan kriz masalarının, fikir üretme, yöntem belirleme ve krizin ulusal çıkarlara uygun çözümü için tavsiyelerde bulunma yetkisi vardır. Ayrıca hükümet/devlet başkanlarının içinde yer aldığı ve her türlü karar alma yetkisinin verildiği kriz masaları bulunmaktadır.¹⁴² Uluslararası sorunlarda kriz masaları, krizlerin tanımlanması ve izlenmesi, siyasi, ekonomik, askeri istihbarat ve bilgilerinin

¹³⁶ Haydar Çakmak, "Kriz", Uluslararası İlişkiler, Giriş, Kavramlar ve Teoriler, (der.) Haydar Çakmak, 2007, Ankara, Platin Basın Yayın, s. 34-35.

¹³⁷ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika. Bursa, MKM Yayıncılık, 2008, s. 481.

¹³⁸ Sait Yılmaz, 21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat, İstanbul, Alfa Yayınları, s. 230.

¹³⁹ Erol, S. ve Efeğil E., Krizler Ve Kriz Yönetimi: "Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar": Çelikkın, O., Uluslararası Kriz Yönetimi, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul 2012 S.8.

¹⁴⁰ Haydar Çakmak, "Kriz", Ankara, Platin Basın Yayın 2007, s. 50-51.

¹⁴¹ Sait Yılmaz, "Teorik Çerçevde Kriz Kavramı ve Kriz Yönetimi", Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2012, (der.) Haydar Çakmak, Ankara, Kripto Basım Yayım, 2012, s. 14-15.

¹⁴² Çakmak, Haydar, "Kriz", Ankara, Platin Basın Yayın 2007, s. 52-58

¹⁴² Sait Yılmaz, a.g.m., "Teorik Çerçevde Kriz Kavramı ve Kriz Yönetimi", s. 14-15.

paylaşılması, kriz süresince değerlendirmeler hazırlanarak ilgililere sunulması, medya ve kamuoyunun bilgilendirilmesi ve personelin verimli bir şekilde çalışması için gerekli altyapıyı sağlamaktadır.¹⁴³

Uluslararası krizlerde olağanüstü şartların oluşması nedeniyle dış politikada karar alma süreci de farklılaşır. Bu dönemde, klasik karar alma süreci terk edilir veya bürokratik mekanizmanın etkisi azaltılır. Zamanla yarışılması nedeniyle uluslararası krizlerde, karar alma sürecinin hızlı işlemesi için devletin zirvesindeki yöneticilerin iştirakiyle kararlar alınır.¹⁴⁴

NATO'ya göre kriz yönetimi, krizlerin yayılmasını önlemek, silahlı çatışmaya tırmanmasını engellemek ve veya ortaya çıkan düşmanlıkları yok etmek için alınan koordine edilmiş eylemlerdir.

İyi bir kriz yönetimi sadece kriz oluştuğu esnada ona önlem almakla değil kriz oluşmadan sebeplerini önceden tahmin etmek ve krizin oluşmasını önlemekle de mümkün olmaktadır. Buna ilaveten oluşan krizin sonuçlarının toplumun en az seviyede etkilenmesini sağlayacak şekilde tutmak da bir diğer önemli kriz yönetimidir.¹⁴⁵

Kriz yönetimi, uluslararası ilişkilerin önemli konularından biridir. Küreselleşme ile birlikte kriz yönetiminin önemi artmış, kriz ve kriz yönetimine ilişkin tartışmalar literatürde yerini almaya başlamıştır. İletişim ve teknolojideki gelişmelerin ülke sınırlarını ortadan kaldırdığı günümüzde, bir ülkenin yaşadığı veya tarafı olduğu bir kriz, tüm bölgeyi ve/veya uluslararası sistemi etkileyebilmektedir.¹⁴⁶

4.3. Kriz Yönetimin Evreleri

Krizler genel anlamda üç safhada gelişmektedir. Bunlar kriz öncesi dönem, kriz süresi ve kriz sonrası dönemdir.

Tablo 2:Krizi Yönetimi Evreleri.¹⁴⁷

SAFHA	ALT SAFHA (DÖNEM)	ANA FAALİYET	ALT FAALİYETLER
KRİZ ÖNCESİ SAFHA	UZAK KRİZ	ÖNGÖRÜ / PLANLAMA / ÖNLEM	<ul style="list-style-type: none"> - Hazırlıklı olmak (Algılama/Teşhis) - İnisiyatifli ele geçirme gayretleri - Kriz Yönetim Teşkilatının azaltılmış personel ile çalışmaya başlaması - Emarelerin tespiti - Durum değerlendirmesi
	YAKIN KRİZ		
KRİZ SAFHASI	BAŞLANGIÇ	UYGULAMA / TEPKİSEL TEDBİR	<ul style="list-style-type: none"> - İnisiyatifin elde bulundurulması - Planlama esaslarına göre gerçeklik süzgecinden geçirilen tedbirlerin kararlılıkla uygulamaya konulması - Krizi sürekli sorgulama ve cari olaylara karşı tedbirlerin geliştirilmesi - Bilgilendirme ve yönlendirme (ikna) - Kriz Yönetim Teşkilatının çoğaltılmış personel ile çalışması
	TIRMANMA		
	GERİLEME		
KRİZ SONRASI SAFHA	YAKIN KRİZ	PLANLARIN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ / ÖNLEM	<ul style="list-style-type: none"> - Planlama esaslarına göre kriz sonrası tedbirlerin sürekli sorgulamadan geçilmesi ve kararlılıkla uygulamaya konulması - İnisiyatifin elde bulundurulması - Bilgilendirme ve yönlendirme (ikna) - Kriz Yönetim Teşkilatının çoğaltılmış personel ile çalışmaya devam etmesi
	UZAK KRİZ		

¹⁴³ Yılmaz, a.g.m., "Teorik Çerçeve Kriz Kavramı ve Kriz Yönetimi", s. 14-15.

¹⁴⁴ Ramazan Gözen, imparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye 'nin Dış Politikası, Ankara: Palme Yayıncılık, 2009, s. 11.

¹⁴⁵ Erol, S. ve Efeğil E., Krizler Ve Kriz Yönetimi: "Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar": Çelikkın, O., Uluslararası Kriz Yönetimi, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul 2012 S.51.

¹⁴⁶ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika. Bursa, MKM Yayıncılık, 2008, s. 482,483.57.

¹⁴⁷ O. Metin Öztürk, Dış Politikada Kriz Yönetimi, Odak Yayınevi, (Ankara, 2004), 62-63.

Birinci Aşama Kriz Öncesi; Krizi seçme aşaması veya kriz sinyali verme aşaması olarak ifade edilebilir. Kriz öncesi bazı belirtiler ortaya çıkar; ilişkiler sertleşir, karşılıklı hoş olmayan beyanatlar çoğalır. Krizin tarafları arasındaki ülkelerde, askeri kazalar da dahil olmak üzere birçok kaza meydana gelir. Askerler, sorunlu bölgelere yalan yerlerde askeri tatbikatlar yapmaya başlar. Daha değişik uyuşmazlıklar ortaya çıkabilir; sınır sorunları, ideoloji ve rejim farklılıkları, biyolojik, atom ve diğer kitle imha silahlarını bulundurma veya elde etmeye çalışma ve bunu tehdit unsuru olarak kullanma belirtileri, peşinden ambargo ve boykot gibi yaptırımlar... Taraflar arasında yaşanan bu gergin süreç, kriz öncesi tipik bir durumdur. Ancak, bu gergin durumun en iyi tarafı, ülkelere tırmanan bu gerginliği giderecek bir süre ve fırsat tanınmasıdır. Zira ilişkiler bu aşamada henüz kesilmemiştir. Bir kopma meydana gelmemiştir. Bu aşamada bir şekilde ortaya çıkan kriz karşısında istihbarat faaliyetleri yoğunlaştırılırken; krizin engelleneceği veya tırmandırılacağı görüşmeler için çağrı yapılması, üçüncü tarafların bilgilendirilmesi, ilişkilerin gözden geçirilmesi gibi tedbirler veya önlemler üzerinde durulur.¹⁴⁸

İkinci Aşama Kriz Safhası; Krizin tırmanmasını önleyememe, durduramama veya krizi tırmandırma aşamasıdır. Krizi tırmandıran olaylar; peş peşe yaşanan sorunların ilişkileri daha gergin hale getirmesi, devlet adamlarının olumsuz beyanları, basın kışkırtması, milliyetçi gösteriler, askeri yürüyüşler ve askeri gösteriler, taraflar arasında kabul edilmesi mümkün olmayan olayların çıkması, davranışların şiddetlenmesi ve daha kararlı tutumların sergilenmesi, karar vericilerin duygusal, sinirli, sıkıntılı ve rasyonel olmayan bir psikolojiyle davranışlar göstermesi, aşın heyecan, kamuoyunun yönlendirilmesi, ansızın çıkan olaylar ve kontrolsüz tepkiler şeklindedir.¹⁴⁹ Alınan önlemlere rağmen kriz tırmanmıştır ve psikolojik eylem planlarından, ekonomik ilişkilerin askıya alınmasına ve savaş hazırlıklarına kadar kademe kademe değişen tedbirler söz konusudur.¹⁵⁰

Üçüncü Aşama Kriz Sonrası Safhası; Krizin veya gerginliğin yatışması aşamasıdır. Bu aşama; ya savaşa varmadan taraflar arasında bir anlaşma ile sonuçlanır ya da kriz tırmanarak; diplomatik, ekonomik ve askeri tedbirlerin kademeli ve şiddeti gittikçe artan bir şekilde nihayetinde sınırlı veya topyekûn açık bir savaş neticesinde, tarafların birinin diğerinin dayattığı bir çözüme yanaşması veya uzlaşmaya varılması ile sonuçlanır. Çatışmaya dönüşmeyen patlamış krizler, arkalarında genelde bir iz bırakırlar. Örneğin, 1958 Berlin Ablukası ve 1962 Küba Krizi bir savaşa dönüşmemiş, ancak iki blok arasında önemli politik sonuçlar doğurmuştur.

Önemli krizler sonrası, gerek taraf ülkeler arasında gerekse bölgesel veya uluslararası alanda yeni bir denge oluşabilir. Eğer taraf ülkeler kendi nazarıyla bir anlaşmaya varmışlarsa, ilişkileri eskisinden daha sağlam bir temele oturabilir. Zira her iki taraf da sıcak çatışma riskini yaşamıştır. Bu nedenle daha ihtiyatlı bir ilişki ve denge kuracaklardır. Ancak, anlaşma

¹⁴⁸ Erol, S. ve Efeğil E., Krizler Ve Kriz Yönetimi:"Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar": Karabulut, B., Düşünce Kuruluşları Ve Kriz Yönetimi, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul 2012, S.75.

¹⁴⁹ J.L. Dufou, age, s.35-36; Biecher Michael, Crisis in Word Politics, Theory and Reality, Pergoman Press, Oxford, 1993.

¹⁵⁰ Erol, S. ve Efeğil E., Krizler Ve Kriz Yönetimi:"Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar": Karabulut, B., Düşünce Kuruluşları Ve Kriz Yönetimi, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul 2012, S.75.

veya sorun bir tarafın lehine diğer tarafın aleyhine baskıyla çözülmüşse, dengesiz ve istikrarsız bir ortam yaratabilir. Yeni sorunlara ve yeni krizlere açık bir durum arz eder.¹⁵¹

Bu üç aşamaya genellikle tarafların yeni durum ile ilgili çalışmalarını yaptığı kriz sonrası aşamasına da ilave edebiliriz. Kriz yönetiminde önemli olan husus, meydana gelen olayda krizin geleceğini sezmek ve önleyici tedbirler konusunda süratle karar alarak bu tedbirleri uygulamaya koymak, krizi büyümeden önlemek veya krizi ulusal çıkarlar doğrultusunda kabul edilebilir bir risk seviyesine kadar kontrollü olarak tırmandırmak suretiyle karşı tarafa isteklerimizi kabul ettirmektir.

İyi bir kriz yönetimi muhtemel krize hazırlanmayı, krizin esnasında krizin sonuçlarını hafifletecek kararlar vermeyi ve kriz sonrasında ise toplumu en az zararla kriz öncesi duruma döndürmeyi içermektedir.¹⁵²

4.4. Etkili Bir Kriz Yönetimi İçin İstihbaratın Önemi

Kriz durumlarında istihbarat, kriz öncesi potansiyel tehlikelerin takip edilip değerlendirilmesini, kriz sürecinin izlenmesi için sağlıklı bilgi akışının sağlanmasını ve kriz sonrasında ortaya çıkabilecek yeni duruma ilişkin hazırlıklı olmayı sağlamaktadır.¹⁵³ Bir devlet, ulusal çıkarlarını etkileyecek yeni tehditleri ve hareketliliği zamanında tespit edemezse, bu tehditlere karşı kendini koruyamaz, güvenliğini ve egemenliğini sağlayamaz. Bu nedenle karar alıcıların, doğru istihbarat ve analizlere ihtiyacı vardır. Dolayısıyla bir devletin ulusal politikasının belirlenmesinde, "istihbarat-siyasal yapı" ilişkisi, daha geniş bir ifadeyle "bilgi-eylem" ilişkisi çok önemlidir.¹⁵⁴ İstihbarat, genel olarak haber toplama şeklinde algılanmaktadır. Ancak istihbarat biliminin temel fonksiyonları; istihbarat üretimi, propaganda ve psikolojik savaş, örtülü faaliyetler ve operasyonlar ile koruyucu güvenlik olmak üzere dört ana kategoride toplanmaktadır.¹⁵⁵

Haber ve Bilgi Toplama, İstihbarat Üretimi: İkinci Dünya Savaşı'ndan bugüne, istihbarat toplama yöntemlerinin pek çoğunda radikal bir değişiklik olmamıştır. Asıl değişiklik kapasite artışındadır. İstihbarat hedeflerine nüfuz etmek konusunda en büyük ilerleme uyduların kullanımı ve haberleşme teknolojisindeki gelişmeler ile olmuştur. Uydular; görüntü elde etme, SIGINT toplama, iletişim, erken ikaz ve diğer çeşitli istihbarat görevlerinin yerine getirilmesinde kullanılırlar.¹⁵⁶

Propaganda ve Psikolojik Savaş: Modern devletlerin dış politikalarında yararlandıkları siyasal etki araçlarından birisi de propagandadır. Propaganda, belirli bir grubun düşüncelerini, duygularını ve eylemlerini, genel nitelikli amaçlar doğrultusunda etkilemeye yönelik sistematik ve tasarlanmış çabalar olarak nitelenebilir.¹⁵⁷ Günümüzde güç

¹⁵¹ J.L. Dufour, age, s.39.44-45; P. Lagadec, age\ Badie Bertrand, Le Grand Tour- nant, La Decouvert, Paris, 2009.

¹⁵² Erol, S. ve Efeğil E., Krizler Ve Kriz Yönetimi:"Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar": Çelikkhan, O., Uluslararası Kriz Yönetimi, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul 2012, S.5.

¹⁵³ Mutlu Köseli, "Terörle Mücadelede İstihbaratın Rolü", Polis Bilimleri Dergisi, Cilt. 11 (2), 2009, s. 57.

¹⁵⁴ Sait Yılmaz, "Teorik Çerçeve ve Kriz Kavramı ve Kriz Yönetimi", Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2012, (der.) Haydar Çakmak, Ankara, Kripto Basım Yayım, 2012, s. 14-15.

¹⁵⁵ Sait Yılmaz, Kriz Yönetimi Ve Güç Kullanımı, [http://usam.aydin.edu.tr/KRIZYONETIMIVEGUCKULLANIMI\(3a4a\).pdf](http://usam.aydin.edu.tr/KRIZYONETIMIVEGUCKULLANIMI(3a4a).pdf), Erişim Tarihi:17.12.2013, s.4.

¹⁵⁶ U.S. Congress: Office of Technology Assessment, Countermeasures, and Arms Control, U.S. Government Printing Office, (Washington D.C., 1985), s.33-39.

¹⁵⁷ Faruk Sönmezoglu, a.g.e., (1995), 305. Joseph FRANKEL: International Politics, Conflict and Harmony, Allen Lane the Penguin Press, (London, 1969), s.156.

odakları, denetimi ellerinde tutabilmek için, baskı, tehdit ve korkutma yöntemleri yerine daha çok propagandayı kullanmaya başladılar. Özellikle, II nci Dünya Savaşı sonrası dönemde iletişim araçları teknolojisinde ortaya çıkan gelişmeler, propagandanın hükümetler tarafından bir siyasal etki aracı olarak kullanılmasını kolaylaştırmış ve yaygınlaştırmıştır. Propaganda ve psikolojik savaş birbirine karıştırılmamalıdır. Psikolojik savaş; klasik anlamdaki savaşın kazanılması veya kaybedilmesinde; savaştan sonra da üstünlüğün devam etmesinde yahut sorunların çözülmesinde insanların ruh haline etki ederek sonuç almak olarak tanımlanır.¹⁵⁸

Örtülü Operasyonlar ve Faaliyetler: Örtülü operasyonlar askeri ve politik seçeneklerden sonra gelen üçüncü seçenektir. Üçüncü seçeneğe karar vermek her zaman istihbaratın, analizin ve teşkilatın kalitesine değil genellikle çeşitli alanlardaki güvenlik endişelerine uygulanacak teknikler ve kararlılığa bağlıdır.¹⁵⁹ Bu yöntem hedef veya rakip ülke ile ilan edilmemiş bir savaşı kapsayan örtülü ve gizli yöntemlerdir. Böylece doğrudan bir savaşa girmeksizin ve ulusal gücü topyekûn bir mücadeleye sokmaksızın asimetrik hale getirilmiş bir savaş ile sonuç alınmaktadır.¹⁶⁰

Koruyucu Güvenlik: Diplomatik temaslar genelde büyük gizlilik içinde yürütülür ve devletler arasındaki temaslardan diğer devletlerin bunlardan haberdar olmaları istenmez. Çünkü bu temaslar bazı hallerde başka devletlerin çıkarlarına zarar verebilecek cinstendir. Bazen bu temaslardan haberdar olmaları bazı projelerin engellenmesine yol açabilir.¹⁶¹ Günümüzde pek çok lider veya planlayıcı artık saklanacak bir şey kalmadığı aymazlığı içinde iken gerçekte dünyada hiçbir ülkenin bilgi varlıklarının kaybindan daha fazla kaybedecek bir şeyi yoktur. Bu yüzden, koruyucu güvenliğin ilk halkası istihbarata karşı koymadır. Rakip ülkeler üzerinde durum üstünlüğü sağlanmasının ve inisiyatifin elde bulundurulmasının yolu güvenilir bir istihbarata ve etkili istihbarata karşı koymaya dayanır.¹⁶² İstihbarata karşı koymak için belirli ve kesin bir yöntem olmamakla beraber genel olarak aktif ve pasif yöntemler şeklinde bir sınıflandırma kullanılır.¹⁶³ Aktif yöntemler; hedefin casusluk, sabotaj, anarşi ve terör eylemlerini gerçekleştirmek amacıyla kullandığı malzeme, araç ve kişileri tespit etmek, kullanılmasını önlemek ve ele geçirmek amacıyla alınan önlemlerdir. Pasif yöntemler ise hedefi aldatmaya yönelik yanlış ve yanıltıcı bilgiler sunarak gerçek durumu gizlemek için alınan önlemleri ihtiva eder.¹⁶⁴

İstihbaratı üretenler, istihbaratı toplama, analiz etme ve ilgili kişi/kurumlara sunma sorumluluğu olan kurumlardır. İstihbaratın kullanıcıları ise ülkenin yöneticileri, politika üretici konumundaki kurumlar ve danışmanlardır.¹⁶⁵ Kriz dönemlerinde, kurumlar tarafından karar alıcılara yapılacak sunumlar, rutin bilgilendirmelerden farklı olmalı, olaylara zamanında ve doğru şekilde müdahale etmeyi sağlayabilmelidir.¹⁶⁶ Ayrıca kriz durumlarında istihbaratın, ilgisiz kişi, kurum ve devletlerin eline geçmesini önleyecek tedbirler alınmalı ve istihbari

¹⁵⁸ Nevzat Tarhan, Psikolojik Savaş, 4 ncü Baskı, Timaş Yayınları, (İstanbul, 2003), s.15.

¹⁵⁹ Theodore Shackley, The Third Option. An American View of Counterinsurgency Operations, Reader's Digest, (New York, 1981), s.6-7.

¹⁶⁰ Sait Yılmaz, Kriz Yönetimi Ve Güç Kullanımı, [http://usam.aydin.edu.tr/KRIZYONETIMIVEGUCKULLANIMI\(3a4a\).pdf](http://usam.aydin.edu.tr/KRIZYONETIMIVEGUCKULLANIMI(3a4a).pdf), Erişim Tarihi:17.12.2013, s.4.

¹⁶¹ Onur Öymen, Silahsız Savaş: Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi, Remzi Kitabevi, 4. Basım, (İstanbul, Nisan 2003), s.16.

¹⁶² Serhat Tezsever, Milli Güvenliğimiz İçinde İstihbarat, (İstanbul, 1999), s.162.

¹⁶³ A. Turhan Şenel, İKK ve İKK Operasyonları, (Ankara, 1997), s.12.

¹⁶⁴ Sait Yılmaz, Kriz Yönetimi Ve Güç Kullanımı, [http://usam.aydin.edu.tr/KRIZYONETIMIVEGUCKULLANIMI\(3a4a\).pdf](http://usam.aydin.edu.tr/KRIZYONETIMIVEGUCKULLANIMI(3a4a).pdf), Erişim Tarihi:17.12.2013, s.5.

¹⁶⁵ Ünal Acar, Ömer Urhal, Devlet-Güvenlik istihbarat-Terörizm, Ankara. Adalet Yayınevi, 2007, s. 214.

¹⁶⁶ Zeynep Dağı, "Diplomasi: Çatışmanın ve İşbirliğinin Dili", "Uluslararası Politikayı Anlamak Ulus-Devlet'ten Küreselleşmeye, (der.) Zeynep Dağı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2007, s. 326.s. 328.

raporların paylaşılmasında seçici olunmalıdır. Her ne kadar makamlara, işlenmiş bilginin sunulması gerekse de, acil ve hassas durumlarda ham bilgiler de kullanıcılara ulaştırılabilmektedir.¹⁶⁷ Zira istihbarat, doğru bir zeminde, siyaset üretimine katkı sağlayabilir.¹⁶⁸

ABD Merkezi Haberalma Teşkilatı (CIA) eski Başkanı Robert Gates, görevinden ayrıldıktan sonra, "İleride gerçekleşecek olayların şeklini kimse öngöremez. İstihbaratçıların yapabilecekleri en iyi şey, krizin patlak verdiği anda karar alıcı mercilere problemi enine boyuna düşünmeleri için yardımcı olmaktır" açıklamasını yapmıştır.¹⁶⁹ İstihbarat kurumlarının politika oluşturma sürecine katkısı, devlet içerisinde kendilerine verilen değer ile bağlantılıdır. İstihbarat kurumları ile karar alıcılar arasındaki iletişim kanalları yeterli değilse veya politikacılar istihbarata yeterince değer vermiyorsa, istihbari analizlerin devlet politikası üzerinde fazla bir etkisi olmayacaktır.¹⁷⁰

Soğuk Savaş döneminde, karşılıklı güç gösterisinin bir aracı olarak propaganda teknikleri kullanılmıştır. Günümüzde devletler, rakiplerine karşı üstünlük sağlamaya ve inisiyatifi elinde tutmaya çalışırlar. Bu amaçla devletler, dış politika çalışmalarında, siyasal etki aracı olarak propagandayı sıkça kullanmaktadırlar. Kontrolsüz haber/bilgi akışının yaşandığı günümüzde, bilgilerin devletlerin ulusal çıkarları doğrultusunda yönlendirilmesi önemlidir. Çünkü akışı kesilemeyen bilginin en azından istikameti değiştirilebilir. Karar alıcılar açısından, istihbari bilgilerin doğruluğu çok önemlidir. Zira doğruluğuna inanılan bazı bilgilerin, karşı tarafın planlı bir çalışması doğrultusunda, yönlendirme amaçlı olarak "sunulması" da ihtimal dâhilindedir. Bu nedenle istihbari bilgilerin, karar mekanizmasındakilerin alacakları kritik kararlar öncesinde, farklı kaynaklar tarafından teyit/tezkip edilmesi gereklidir.¹⁷¹

ABD ile SSCB arasında 1962 yılında yaşanan Küba krizi, kriz yönetiminde istihbarat kurumlarının faaliyetlerinin önemi açısından örnek bir olaydır. Küba krizinde iki devlet karşı karşıya gelmiş, ancak sıcak bir çatışmaya dönüşmeden çözülmüştür.¹⁷² Kriz dönemlerinde, devletler arasında diplomatik kanallar açık tutulmaya çalışılır. Küba krizi sonrasında, ABD ile SSCB arasında "kırmızı hat" kurulmasının amacı, iki süper gücün karşı karşıya gelmesini ve yeni bir kriz yaşanmasını önlemektir.¹⁷³

Kriz sürecinin başarılı şekilde yönetilememesi durumunda, istihbarat zafiyeti konusu gündeme gelmektedir. Bu dönemlerde yaşanacak başarısızlıklarda gerek kamuoyu gerekse karar alıcılar, istihbarat kurumlarını "olağan suçlu" ilan etmektedirler. 1962 yılındaki Küba krizi sonrasında Moskova'da günah keçisi arandığında Sovyet lideri Krushev, suçun büyük kısmını Sovyet İstihbaratına yüklemiştir. Küba krizinin genelinde, ABD ve Rus

¹⁶⁷ Mutlu Köseli, "Terörle Mücadelede İstihbaratın Rolü", Polis Bilimleri Dergisi, Cilt. 11 (2), 2009, s.102.

¹⁶⁸ Sait Yılmaz, "Teorik Çerçeve ve Kriz Kavramı ve Kriz Yönetimi", Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2012, (der.) Haydar Çakmak, Ankara, Kripto Basım Yayım, 2012, s. 171.

¹⁶⁹ Charles G. Cogan, "Intelligence and Crisis Management: The Importance of The Pre- Crisis", Intelligence and National Security, (1994), 9: 4, s. 633.

¹⁷⁰ James J. Wirtz, "Organizing for Crisis Intelligence: Lessons From The Cuban Missile Crisis", Intelligence and National Security, (1998) 13:3, s. 121.

¹⁷¹ Erol, S. ve Efeğil E., Krizler Ve Kriz Yönetimi: "Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar": Korkmaz, A., Krizler ve İstihbarat Fonksiyonları, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul 2012 S.104.

¹⁷² Haydar Çakmak, Türk Dış Politikasında 41 Kriz, Ankara, Kripto Basım Yayım, 2012, s. 58.

¹⁷³ Zeynep Dağı, "Diplomasi: Çatışmanın ve İşbirliğinin Dili", "Uluslararası Politikayı Anlamak Ulus-Devlet'ten Küreselleşmeye, (der.) Zeynep Dağı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2007, s. 328.

liderleri/yönetimi ile istihbarat servislerinin fonksiyonlarını karşılaştırdığımızda, ABD'nin daha başarılı ve fonksiyonel olduğu görülmektedir.¹⁷⁴

4.5.Kriz Yönetim Stratejileri

Siyasi karar vericiler bir kriz sırasında istenmeyen tırmanmalara yol açmadan amaçlarına ulaşmak için nasıl bir strateji kullanacaklarını belirlemek zorundadır. Bu çerçevede Alexander L. George kriz yönetim stratejilerini iki ana kategoride sınıflandırmıştır.¹⁷⁵

Birinci kategoride, saldırıya yönelik stratejiler yer almaktadır. Saldırıya yönelik stratejilerin tercih edilme sebebi, karşı tarafa mevcut düzenin veya durumun değişmesini kabul ettirmektir.

İkinci kategoride, savunmaya yönelik stratejiler yer almaktadır. Savunmaya yönelik stratejiler çerçevesinde ise, karşı tarafın mevcut durumu kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmesini engellemek amaçlanmaktadır. Bu kapsamda George, beşi saldırıya, yedisi de savunmaya yönelik olmak üzere toplam on iki adet kriz yönetim stratejisi ortaya koymuştur.¹⁷⁶

a) Saldırıya Yönelik Kriz Yönetim Stratejileri

Mevcut statükoyu karşı tarafa rağmen kendi lehine değiştirmek için kullanabilecek stratejiler saldırıya yönelik stratejiler kategorisine girmektedir. Alexander L. George, saldırıya yönelik beş farklı kriz yönetim stratejisinden söz etmektedir. Bunlar; şantaj stratejisi, sınırlı tersine çevrilebilir baskı stratejisi, kontrollü baskı stratejisi, oldu-bitti stratejisi ve yıpratma stratejisidir. Bu saldırgan stratejilerin tümüne karşı tarafı ikna edecek ve krizin tırmanma riskini azaltacak güven verici faktörler de eşlik etmelidir.

b) Savunmaya Yönelik Kriz Yönetim Stratejileri

Statüko değişikliğini savunan tarafa karşı uygulanacak stratejiler, savunmaya yönelik stratejiler grubuna girmektedir. Savunmaya yönelik stratejiler, statükoyu savunan tarafın çıkarlarının zarara uğramasını engellemeyi ve krizin tırmanarak bir savaşa engel olmayı amaçlamaktadır. Bu stratejiler; zorlayıcı diplomasi stratejisi, sınırlı tırmandırma stratejisi, kısasa kısas stratejisi, kapasite testi stratejisi, kırmızı çizgi oluşturma, taahhütleri yerine getirme stratejisi ve zaman kazanma stratejileridir.

Kriz Yönetim Stratejisinin Belirlenmesi; Her krizin kendine özgü şartları vardır. Bu nedenle seçilecek stratejinin de var olan krize uygun yapıda olması gerekmektedir. Bir stratejinin herhangi bir kriz durumunda başarılı olmuş olması, diğer bir kriz durumunda başarılı olacağı anlamına gelmemektedir. Karar vericiler herhangi bir kriz durumunda

¹⁷⁴ Erol, S. ve Efeğil E., Krizler Ve Kriz Yönetimi:"Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar": Korkmaz, A., Krizler ve İstihbarat Fonksiyonları, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul 2012 S.43-46.

¹⁷⁵ Alexander L. George, "Strategies for Crisis Management", Alexander L. George (ed.), Avoiding War:Problems of Crisis Management, Westview Press, Boulder, 1991, 377-394, s. 377-392.30.

¹⁷⁶ Mücahit Bektaş, Türkiye'nin Dış Politikasında "Kıbrıs Sorunu": Kriz Yönetimi Stratejisi Açısından Bir İnceleme, İstanbul 2013, S.135.(yayınlanmış tez).

uygulayacakları stratejinin mevcut krize uygun olup olmadığını aşağıdaki yedi faktörü dikkate alarak yorumlayabilirler.

Stratejinin Alt Yapısının Hazırlanması, İstemlerin Kararlaştırılması, Yaptırımların Belirlenmesi, Ödüllendirici ve Teşvik Edici Unsurların Ortaya Konması, Uygulanacak Stratejinin Seçimi, Karar Vericilerin Rasyonel Hareket Etme Düzeyi ve Krizin Özgün Koşullarının Saptanmasıdır.

5. ULUSLARARASI SİSTEMDE ÖRGÜTLERİN KRİZ YÖNETİMİ

Kriz çıktıktan sonra askeri bir çatışma meydana gelmişse, barışı sağlama (Peace Making) çalışmaları yapılmalıdır. Eğer bu sağlanamıyorsa, bu kez Birleşmiş Milletler veya bir diğer uluslararası örgütün organize ettiği (NATO, AGİT vb.) askeri müdahaleyle güç kullanarak (Peace Enforcement) barışı sağlamak gerekir (Örneğin, ateşkes sağlandıktan sonra iki taraf arasında uluslararası barış gücü askerleri yerleştirmek gibi). Bu sağlanan barış, geçici bir barış olabilir; bu nedenle bu geçici barışı korumak (Peace Keeping) için iki taraf arasında uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkilerin yazılı ve yazılı olmayan prensipleri çerçevesinde, gerekirse arabulucular vasıtasıyla sorunun çözümüne çalışılır. Eğer barış bu yöntemle korunmuşsa, bir sonraki aşama olan barışı inşa etme (Peace bulding) çabalarına girişmek gerekir.¹⁷⁷

Bölgesel veya uluslararası sorunların, krize ve/veya savaşa dönüşmeden çözülmesi esastır. Çünkü karşılıklı bağımlılığın ve ittifak sisteminin güçlü olduğu günümüz dünyasında savaşın etkisi, yalnızca iki devlet arasında kalmamakta, kimi zaman bölgesel kimi zaman da küresel olmaktadır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Milletler Cemiyeti, II Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Birleşmiş Milletler kurulmuştur. Soğuk Savaş döneminde çıkan çatışmaları 1946-1991 yılları arasında 140 çatışma meydana gelmiştir. Bu nedenle savaş Birleşmiş Milletler (BM) anlaşmasıyla yasaklanmıştır. Ayrıca BM Güvenlik Kurulu savaşın önlenmesi için bir dizi önleyici mekanizmayla donatılmıştır. Bunlar uyuşmazlıkların barışçı yollarla ve zorlayıcı yollarla çözümüdür.¹⁷⁸ Devletler arasında meydana gelen krizlerin yönetimi için başvuruları yöntemleri şu şekilde sıralanmıştır:¹⁷⁹

- İki veya daha fazla ülkenin diplomatik temsilcilikleri aracılığı ile yürüttükleri diplomasi sonucunda uyuşmazlığın giderilmeye çalışılması,
- Üçüncü tarafların arabuluculuk çabalarıyla,
- İki ülke arasında oluşturulacak bir görüşme süreciyle, liderler zirvesi, konferans, uzman temsilciler toplantısı,
- Uluslararası örgütler -BM, NATO, AB- aracılığı ile ambargo gibi ekonomik, siyasi baskı arayışları / taktik davranışlar,
- Uluslararası hukuk yöntemleri Uluslararası Adalet Divanı, Hakem Mahkemeleri vb.,
- Askeri güç kullanma tehdidiyle,
- Savaşa başvurarak çözümleme yöntemidir.

¹⁷⁷ Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve TSK, Ankara, Platin Basın Yayın, 2004, s. 119.

¹⁷⁸ Erol, S. ve Efeğil E., Krizler Ve Kriz Yönetimi: "Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar": Çelikkan, O., Uluslararası Kriz Yönetimi, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul 2012, S.9.

¹⁷⁹ Fuat Aksu, "Türkiye-Suriye Bunalımı", <http://www.sbu.yildiz.edu.tr/Fuatyayinlar/suriyeturkiye.htm>, Erişim Tarihi: 02 Şubat 2010.

Tarafların kendi iradeleri ile olası bir uyuşmazlığa dolayısıyla krize çözüm bulma çabaları söz konusu ise, yukarıdaki yöntemlerin çeşitleri artırılabilir gibi akla ilk gelen ve modern devletlerin ilk başvurdukları yöntem diplomasi'dir. Hatta bu bağlamda diplomasiye önemli katkıları bulunan, Avrupa'da modern diplomasi'nin kurucusu olarak değerlendirilen Kardinal Richelieu'nin "*Önce uyuşmak için her şeyi yapın, uyuşamazsanız ezilmek için her şeyi yapın*" sözü etkin bir kriz diplomasi'nin gerekliliğini artırmaktadır.

Kriz dönemlerinde uygulanan kriz diplomasi'si ile devlet başkanları, krizin etkileri hafifletilmeyi ve en uygun çözüm için zaman kazanmayı hedeflemektedir.

Diğer yandan uluslararası sistemin önemli aktörlerinden olan BM, NATO ve AGİT gibi uluslararası örgütler; hem uluslararası güvenlik konularıyla ilgili hem de uluslararası istikrarı bozacak sorunlarla ilgili çalışmalar yapmakta ve krizlerin çözümünde önemli roller almaktadırlar.

Günümüzde uluslararası ilişkiler, ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesiyle hem ulusal hem de uluslararası kamuoyunun önünde cereyan etmektedir. Dolayısıyla krizler bugün her zamankinden daha çok uluslararası ilişkileri etkilemektedir. Basın-yayın yoluyla kamuoyunun bilinçlenmesi sonucu güç devletler dünya kamuoyu önünde haksızlıkların ve haksızların yanında yer alan bir ülke durumuna düşmemek için daha dikkatli ve daha adil davranmak zorunluluğunu duymaktadırlar.

5.1. Birleşmiş Milletlerin Kriz Yönetim Sistemi

Birleşmiş Milletler'in kuruluş amacı, uluslararası barışı ve güvenliği sağlamaktır. Bu nedenle, BM kuruluş yasasının birinci maddesinin birinci fıkrası bu konuyu içermektedir: "*Milletlerarası barış ve güvenliği muhafaza etmek ve bu maksatla barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve uzlaştırmak ve her türlü saldırma fiilini veya barışın başka suretle bozulması halinde ortadan kaldırmak üzere, müessir müşterek tedbirleri almak; barışın bozulmasını intaç edebilecek milletlerarası mahiyette uzlaşmazlıkların veya durumların düzeltilmesini veya çözümlenmesini, adalet ve devletlerarası hukuku prensiplerine uygun olarak barış yollarıyla gerçekleştirmek*".¹⁸⁰ Bu amaçla üye devletler BM anlaşmasına göre barış ve güvenliğin bozulmaması için aralarındaki sorunları öncelikle barışçıl yollarla çözecekler ve diğer ülkelere karşı kuvvet kullanmaktan kaçınacaklarını taahhüt etmişlerdir. Bu çerçevede BM uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında kurulduğundan beri önemli rol üstlenmiştir. BM Anlaşması uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında esas görevi ise Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine (BMGK) vermiştir.¹⁸¹

Uluslararası bir gerginlik veya kriz, BM yasasının 1. maddesinin 1. fıkrasının öngördüğü gibi barışçıl yollardan çözülmüyorsa, BM yasasının (antlaşmasının) yedinci bölümünde öngörüldüğü gibi davranılır. BM antlaşmasının yedinci bölümü, barışın tehdidi, bozulması ve saldırı fiili halinde yapılacak hareketleri içermektedir. Bu bölümde, 39. maddeden 51. maddeye kadar barışın sağlanması için yapılması gerekenler şu şekilde

¹⁸⁰ Mehmet Gönübol, Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964, s.360.

¹⁸¹ Erol, S. ve Efeğil E., Krizler Ve Kriz Yönetimi:"Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar": Çelikkhan, O., Uluslararası Kriz Yönetimi, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul 2012, s.9.

sıralanmaktadır: 39. madde: Barışın tehdit edilmesi veya bozulmasını Güvenlik Konseyi tespit ettikten sonra tavsiyelerde bulunur ve 41. ve 42. maddelerin içerdiği önemlerin hangilerinin alınacağı belirlenir. 40. madde: Durumun kötüleşmesine engel olmak üzere Güvenlik Konseyi, 39. madde gereği, krizin taraflarına geçici önlemlere riayete davet eder. Bu geçici önlemler ilgili tarafların haklarına, iddialarına ve durumlarına herhangi bir etki yapmaz. 41. madde: Güvenlik Konseyi'nin askeri kuvvet kullanılmasını gerektirmeyen tedbirlerin alınmasını ve BM üyelerinin de bu tedbirlere uymasını ister. Bu tedbirler, diplomatik ve ekonomik ilişkilerin kesilmesi, ulaşım ve iletişim araçlarının kesilmesi gibi önlemler olabilir. Bu önlemlerin beklenen sonucu vermemesi durumunda, 42. maddenin öngördüğü uygulamalara geçilir ki, bu da BM'nin uyguladığı en son yaptırımdır. BM antlaşmasının güç kullanmayı da içeren 42. maddesi şöyledir: "Güvenlik Konseyi, 41. maddede belirtilen önlemlerin uygun olmayacaklarına veya uygun olmadıklarının sabit olduğuna hükmederse, uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya yeniden tesisi için, hava, deniz ve kara kuvvetleri aracılığıyla gerekli gördüğü her türlü teşebbüse geçebilir. Bu teşebbüse nümayişler, abluka önlemleri ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz veya kara kuvvetleri tarafından yapılacak başka hareketler dahil olabilir."¹⁸² 42. maddede geçen "her türlü teşebbüse geçebilir" cümlesi, krizlerin barışı ve güvenliği tehdit eder hale gelmesiyle askeri gücün kullanılmasına izin verilmesi anlamı taşımaktadır.

BM Güvenlik Konseyi'nin, herhangi bir krize askeri müdahale yapma izni vermesi kararının alınması son derece güçtür. Özellikle Soğuk Savaş döneminde, iki kamp bir dünyada, askeri müdahale kararın beş daimi üyenin (ABD, SSCB, Çin, İngiltere ve Fransa) veto haklarının olması nedeniyle hemen hemen imkânsızdı. 1990 sonrası, Doğu Bloku'nun yıkılmasından sonra, Afganistan müdahalesinde olduğu gibi göreceli olarak daha kolaylaşmıştır. Ancak, Afganistan olayına ilişkin olarak alınan karar, 11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan terörist saldırıdan sonra alınmış olması nedeniyle biraz daha kolay alınmış bir karar olarak nitelendirmek mümkündür. Irak'a ABD'nin müdahalesi için, BM Güvenlik Konseyi Daimi Üyesi Rusya Federasyonu, Fransa ve Çin'in muhalefeti dolayısıyla askeri müdahale kararı alınamamıştır. Zor alınan askeri müdahale kararlarının dışında zor alınan bir başka karar da, suçlunun ve saldırganın kim olduğu karardır. Krizin doğrudan tarafları ve taraf ülkeleri destekleyen diğer ülkeler, suçlunun veya saldırganın kim olduğu konusunda sürekli uyuşmazlıklara düşmektedirler.¹⁸³

Bundan dolayı uluslararası krizlerin çözülmesinde anlaşmada yer almayan ve "Barış Operasyonları" olarak adlandırılan yeni bir araç oluşturmuştur.

A. BM Barış Operasyonları

Günümüzde insanlığın organize olması ve bir düzen içerisinde yaşamasında hukuk çok önemli bir görev üstlenmektedir. Ulusal ve uluslararası alanda hâkim kurallar olması ve bu kurallara uyulması belirsizliklerin azalmasını ve gereksiz çatışmaların oluşmasını engellemektedir. Her ne kadar son zamanlarda uluslararası hukuk düzeninin işlevselliği sorgulansa da uluslararası düzeyde de hukuk önemlidir. Barışı destekleme harekâtları da

¹⁸² Mehmet Genç, Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı, Ezgi Kita- bevi, Bursa, 1999, s.40.

¹⁸³ Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve TSK, Ankara, Platin Basın Yayın, 2004, s. 123-124.

hukuk kuralları çerçevesinde gerçekleştirilen operasyonlardır. Uygulanması ve barış güçlerinin görevlendirildiği ülkedeki yetkileri ve bunların sınırlandırılması belli anlaşmalar çerçevesinde yapılmaktadır. Bu anlaşmalar vasıtasıyla barış güçleri o bölgede görevlerini ifa etmektedir.

Barışı destekleme harekâtları her ne kadar son dönemde anlamlarında genişlemeler olsa da görevleri, görevlendirildikleri ülkedeki gruplarla savaşmak değildir. Çatışmaların bitmesinden sonra bölgede düzenin sağlanması, devletin kurumlarının işler hale gelmesi, adalet, emniyet ve sosyal sistemin yerleşmesi vb. görevleri yerine getirmektedir. Bu kuvvetlerin görevleri savaşmak değildir. Zaten silah kullanma yetkileri sınırlıdır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Barış Gücü operasyonlarının sayısında katılan personel, katılan ülke ve yapılan operasyonlar bakımından artış yaşanmıştır. Barış Güçleri özellikle çatışma sonrası bölgede devletin işler hale gelmesi açısından önemli görevler almaktadır.

Barış gücü operasyonları BM anlaşmasında açıkça düzenlenmemiştir. Zaman içerisinde barış gücü operasyonları tarzı bir operasyona ihtiyaç duyulması ve bu operasyonların ihtiyacı olan görevleri yerine getirmeleri operasyonların devam etmesini sağlamıştır. Bu operasyonların icrası esnasında gerçekleştirilen uygulamalar yapılageliş kuralları halini almış ve bugün bizim bildiğimiz barış gücü operasyonlarının hukuksal temelleri oluşturulmuştur. Barış gücü operasyonlarının ortaya çıkış süreçleri açısından BM anlaşmasının uluslararası barış ve güvenliğin korunması ile ilgili BM Güvenlik Konseyi'ne verdiği sorumluluğu yerine getirememesi önemli rol oynamıştır. Soğuk Savaş ortamında iki kutupluluğun da etkisiyle BM Güvenlik Konseyi karar alamaz duruma gelmiştir. Bu nedenle anlaşmada belirtilen araçlardan yeni bir aracın oluşturulması gerekmiştir.

BM anlaşması uluslararası barış ve güvenliğin korunması için önlem alma yetkisini BM Güvenlik Konseyine vermiştir. BM Güvenlik Konseyi bu yetkisini iki yolla kullanmaktadır. Bu yollardan biri "*uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesi*", diğeri de "*uyuşmazlıkların zorlayıcı yöntemlerle*" çözülmesidir.¹⁸⁴

1) Uyuşmazlıkların Barışçı Yollardan Çözülmesi

Krizlerin barışçı yollardan çözülmesi devletlerin her zaman ilk olarak başvuracakları yöntemler olacaktır. Krizlerin barışçı yollarla çözülmesi konusunda ülkeleri yapması gerekenler, BM anlaşmasının 33/1 'inci maddesinde uyuşmazlıkları siyasi ve hukuk olarak ikiye ayırmıştır. Siyasi uyuşmazlıkların çözümü görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaştırma veya dostça girişim yollarından birisini kullanarak gerçekleştirilecektir. Hukuki uyuşmazlıklar ise hakemlik veya yargı yoluyla çözülecektir. Ayrıca ülkeler uyuşmazlıklarını bölgesel örgütler veya anlaşmalar yoluyla çözeceklerdir. Bölgesel örgütlerin bu konudaki yetkisi BM Güvenlik Konseyinin bu konu hakkında ilgili örgüte yetki vermesiyle mümkün görünmektedir. Eğer ülkeler sorunu sıralanan şekillerden herhangi biriyle çözemelerse çözümü BM Güvenlik Konseyine götürmek zorundadırlar.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Erol, S. ve Efeğil E., Krizler Ve Kriz Yönetimi: "Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar": Çelikkan, O., Uluslararası Kriz Yönetimi, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul 2012, S.9-10.

¹⁸⁵ Erol, S. ve Efeğil E., Krizler Ve Kriz Yönetimi: "Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar": Çelikkan, O., Uluslararası Kriz Yönetimi, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul 2012, S.10-11.

a) BM Barış Gücü Kuvvetleri

BM, kuruluş amacı gereği uluslararası barışı ve güvenliği sağlamak için üye ülkeler arasında çıkan krizlere müdahale etmek zorundadır. BM'nin hazır bekleyen bir ordusu yoktur. BM, bir krize müdahale etmek zorunda kaldığında, üye ülkelerden asker toplayarak barış gücü oluşturur. Üye ülkeler, gönüllü olarak barış gücüne asker verirler. Kalkınmış ülkeler, gönderdikleri askerlerin masraflarını genelde kendileri karşılarlar. Karşılama veya karşılayamayan ülkelerin yerine BM masrafları karşılamaktadır. Oluşturulan barış gücü komutanını, istisnai durumlar hariç, BM Genel Sekreteri atar ve barış gücü, genel sekreterliğe bağlıdır. Barış gücü askerleri, ilke olarak silah kullanmazlar; ancak savunma amaçlı kullanma hakları vardır. Barış gücü, BM'nin ve uluslararası hukukun kurallarına uymak zorundadır. BM'nin verdiği görevin dışında, izinsiz hiçbir hareket yapamaz. Barış gücü kuvvetleri, oluşturulduğu andan itibaren BM'nin yardımcı bir organı olarak görev yapmakta ve hukuki bir statüye tabii olmaktadır. Bu da, Barış gücüne hukuki bir kişilik kazandırmaktadır. BM'nin 104. maddesinde öngörülen her türlü hak ve hukuka sahiptir. Bir başka ifadeyle, 104. maddesine ilave olarak BM antlaşmasının 105. maddesinde öngörülen (bulduğu ülkelerde dokunulmazlık gibi) ayrıcalıklara da sahiptir.¹⁸⁶

BM'nin 2012-2013 yıllık bütçesi 5.15 milyar dolardır. Uluslararası barış ve güvenliği sağlama faaliyetlerine ayrılan para, her yıl değişmektedir. Ayrıca her olay ve kriz için farklı meblağlar ayrılmakta ve bazı ülkelerde çeşitli nedenlerle bu olaylara ayrıca yardım yapmaktadırlar. Örneğin Arap ülkelerinin Filistin konusunda, Müslüman ülkelerin Bosna-Hersek ve Kosova krizinde, ABD, Rusya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin eski sömürgelerine veya küresel güç olma özelliklerinden dolayı Afrika, Uzak Asya'daki krizlere ek yardım gibi. Dolayısıyla, uluslararası krizler için bir rakam vermek mümkün değildir. Ancak BM bütçesinin yaklaşık yarısı, barış faaliyetlerine harcanmaktadır. BM'nin, her yıl barışı koruma faaliyetlerine ayırdığı para yetmemektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi aradaki açığı kapatmak için gönüllü olarak yapılan yardımlar ve asker gönderen ülkelerin bir kısmı kendi masraflarını kendilerinin karşılamasıyla açık kapanmaktadır. Örneğin, 17 barış operasyonu için, BM askerler dahil yüz bin personel ve 7.8 milyar dolar harcamıştır. Üye ülkelerin yardımlarına ve BM bütçesinin yarısına yakınının harcanmasına rağmen, uluslararası krizlere müdahale için gönderilen asker sayısı (Mavi Bereli), gerekenden çok azdır. Örneğin, Bosna-Hersek krizinde 36000 Mavi Bereliye ihtiyaç varken, 1600 asker gönderilmiştir. Ruanda'da 31.000 asker gerekli iken 5500 asker görev almıştır. BM 1996'da 12 bin Mavi Bereli varken, bu sayı 2000 yılında 20 bin, 2012 yılı sonu itibarıyla de 97.500'e çıkmıştır. Bunlara ilave olarak, 14.093 polis ve 2290 gözlemci asker mevcuttur. BM'nin Mavi Bereli askerlerinin yaklaşık yüzde 30'nu Bangladeş, Hindistan ve Pakistan karşılamaktadır. Zira bu askerler, Birleşmiş Milletler'den maaş aldıkları için, ülkelere, bir nevi ailelerine de gelir sağlamaktadırlar.

BM, 1948'den 2013'e kadar yaklaşık 200 krizden 80'ine müdahale etmiştir. BM, 120 ülkeden asker almış, 1880 görevlisini (asker-sivil) kaybetmiştir. Bu ölen görevlilerin yaklaşık 600'ü Soğuk Savaş'ın bittiği, Doğu Bloku'nun yıkıldığı 1990'dan sonra ölmüştür. Bunun

¹⁸⁶ H. Pazarıcı, Uluslararası Hukuk Dersleri III. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994, s.221.

anlamı, 1948-1990 arası 1000 ölüm, 1990-2013 arası 585 Ölüm olduğudur. BM, Soğuk Savaş sonrası çıkan çatışmalarda daha fazla kayıp vermiştir. BM, kuruluşundan beri 60 barış operasyonunda görev almıştır. 2012 yılı sonu itibariyle 43 operasyon bitmiş, 17 barışı destekleme harekâtı devam edilmektedir. Birleşmiş Milletler "Barışı Koruma Operasyon Dairesine (Department of Peace- Keeping Operations)" ilave olarak, 2007 yılında Genel Kurul tarafından 61/279 sayılı kararla "Barışı Destekleme Misyonu Dairesi" kurulmuştur.¹⁸⁷

BM'in 2013 itibariyle devam eden barışı destekleme operasyonları şunlardır:

- 1- UNMOGIB UN Military Observer Group in India and Pakistan
- 2- UNTSO UN Truce Supervision Organization
- 3- UNFICYP UN Peacekeeping Force in Cyprus
- 4- UNDOF UN Disengagement Observer Force
- 5- UNIFLL UN Interim Force in Lebanon
- 6- MINURSO UN Mission for the Referendum in Western Sahara
- 7- UNOMIG UN Observer Mission in Georgia
- 8- UNMIK UN Interim Administration Mission in Kosovo
- 9- MONUC UN Organization Mission in the Dem. Rep. of the Congo
- 10- UNMEE UN Mission in Ethiopia and Eritrea
- 11- UNMIL UN Mission in Liberia
- 12- UNOCI UN Operation in Côte d'Ivoire
- 13- MINUSTAH UN Stabilization Mission in Haiti
- 14- ONUB UN Operation in Burundi
- 15- UNMIS UN Mission in the Sudan
- 16- UNMISSET UN Mission of Support in East Timor
- 17- UNAMSIL UN Mission in Sierra Leone.¹⁸⁸

BM antlaşmasının 2. maddesinin 4. bendinde, BM'nin amaçlarına karşı, bir ülkenin bütünlüğüne karşı ve bir ülkenin bağımsızlığına karşı, kuvvet kullanımı ve tehdidin yapılamayacağı belirlenmiştir.

BM antlaşması iki halde kuvvet kullanmayı öngörmekte bu da, Meşru müdafaa için ve Güvenlik Konseyi kararı ile kuvvet kullanılabilir.

BM'nin, yukarıda anlattığımız gibi hazır bekleyen silahlı bir gücü yoktur. Uluslararası krizlere müdahaleyi, üye ülkelerin katkılarıyla yapmaktadır. Ancak istisnai durumlar hariç, müdahale organizasyonunu hep güçlü ülkeler yapmıştır. Güçlü ülkelerin sahip çıkmadığı veya destek vermediği müdahalelerin fazla başarı şansı olmamıştır. Ayrıca, BM'nin almış olduğu kuvvet içermeyen yaptırımların da her zaman başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Örneğin İsrail, ABD'yi arkasına alarak BM'nin kendi aleyhinde aldığı hiçbir karara uymamıştır ve karşılığında da hiçbir yaptırıma maruz kalmamıştır. Zira BM'nin tek başına ceza verebilecek bir organı yoktur.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve TSK, Ankara, Platin Basın Yayın, 2004, s. 125-127.

¹⁸⁸ Genelkurmay Başkanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü resmi siteleri, BM resmi sitesi.

¹⁸⁹ Enver Bozkurt, Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı, Nobel Yayınevi, Ankara, 2003, s. 16-24.

b) Barışı Destekleme Harekâtı ve Türleri

Birleşmiş Milletler'in ilk görevi, 1945'te kuruluşundan üç yıl sonra, barışı destekleme amacıyla İsrail'in 1948'de kurulmasına tepki veren Arap ülkeleri ile İsrail arasındaki çatışmalara silahsız gözlemci göndermesidir. Ayrıca, BM'nin barışı desteklemek için asker kullanması da, ilk kez Ortadoğu'da olmuştur. Mısır, İngiltere, Fransa ve İsrail'in taraf olduğu Süveyş Kanalı'nın Mısır Cumhurbaşkanı Nasır tarafından 26 Temmuz 1956'da millileştirilmesi üzerine çıkan savaşta, BM, bölgeye tarihinde ilk defa barış gücü askerlerini yerleştirmiştir. Bu tarihten sonra BM, dünyanın çeşitli bölgelerinde barışı destekleme harekâtında bulunmuştur. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler Senedi'nin 6. ve 7. bölümlerinde yer alan yetkilerine dayanarak, çok sayıda barışı destekleme harekâtı yapmıştır.

Barışı destekleme harekâtının amacı, krizler ortaya çıkmadan önleyici tedbirler almak, eğer kriz çatışmaya dönüşmüşse hafiften ağıra doğru askeri müdahaleler de dahil olmak üzere çeşitli yaptırımlar uygulamaktır. BM, müdahale ettiği krizlerde taraf değildir. Amacı barışı tesis etmek, maddi ve manevi kayıptan önlemektir. Ancak, taraflardan biri veya birkaçı BM'nin müdahalesine karşı çıkabilir. Zira krizden çıkar elde etmek isteyen taraf, krizin çözülmesini en azından öngördüğü süreden önce istemez. Uluslararası barışı desteklemek amacıyla uluslararası örgütler (NATO, AGİT vb.), uluslararası sivil toplum örgütleri, dernekler, vakıflar, kulüpler veya uluslararası barış dernekleri, insan hakları dernekleri faaliyette bulunabilir. Bunlara ilave olarak, uluslararası camiada tanınmış barış yanlısı politikacılar, sanatçılar, sporcular, din adamları da krizleri çözmek ve barışı desteklemek amacıyla arabulucu veya müzakereci olmak gibi girişimlerde bulunurlar. Fakat uluslararası barışı koruma görevi asıl olarak BM'nin görevidir. Zira BM dünyada mevcut bütün egemen ülkeleri bünyesinde barındırmaktadır ve bütün ülkeler BM yasasını ve görevlerini kabul etmişlerdir. Hâlbuki diğer örgütler ve sivil toplum kuruluşlarının birçoğu, bazı ülkeler tarafından tanınmaz veya kabul edilmez. BM gibi evrensel bir başka örgüt de yoktur. Barışı destekleme harekâtı, şekli olarak birbirlerine çoğu zaman benzese de, her olayın kendine özgü bir karakteristiği vardır. Bu değişkenliğe ilave olarak, barışı desteklemek amacıyla bir ülkeye giden barış gücü askerleri, her zaman dostça karşılanmaz veya bir grup dostça karşılasa dahi bir başka grup düşman gözüyle görebiliyor.

Barış gücünün karşısında terörizm hareketleri, protesto gösterileri, halkın bir kesiminin baskısı, yaygın yoluyla baskı veya karşı durma gibi çeşitli riskler vardır. Uluslararası Barışı Destekleme Harekâtım 7 safhada incelemek mümkündür.¹⁹⁰

- Çatışmaların önlenmesi (Conflict prevention).
- Barış yapma (Peace making).
- Barışı koruma (Peace keeping).
- Barışa zorlama (Peace enforcement).
- Barışın tesisi (Peace building).
- İnsani yardım harekâtı (Humanitarian aid).
- İnsani yardım görevi (Humanitarian mission).

¹⁹⁰ Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve TSK, Ankara, Platin Basın Yayın, 2004, s. 127.

➤ **Çatışmaların önlenmesi (Conflict Prevention)**

BM'nin kuruluş amacına uygun olarak, BM Senedi'nin 7. bölümünde yer alan asli görevleri arasında bulunan çatışmaları önleme girişimi, barışı destekleme harekâtının ilk safhasıdır. BM'nin, ülkeler arasında çıkan kriz veya sorunların bir çatışmaya dönüşmeden barışçıl yollardan çözülmesi girişimidir. Bunu sağlamak için, BM beş değişik yöntem uygular. Bunlar; İkaz ve Uyarılar (Warnings), Karşılıklı danışma ve görüşmeler (Consultations), Soruşturma görevleri (Fact finding missions), Krizi önlemek için sivil ve askeri unsurlar göndermek (Deploying civilians or military forces), Denetleme ve kontrol (Inspection and monitoring).¹⁹¹

➤ **Barış Yapma (Peace Making)**

Barış bozulduktan sonraki safhayı kapsamaktadır. Bir başka ifadeyle krizin çatışmaya dönüşmesinden hemen sonraki safhadır. Bu aşamada BM, şu yöntemleri uygular: Dostça girişim (Good offices), Olayları yatıştırma (Conciliation), Arabuluculuk (Mediation), Diplomatik tecrit (Diplomatic isolation).¹⁹²

➤ **Barışı Koruma (Peace Keeping)**

Barışı destekleme harekâtının bu aşamasında BM'irin yaptığı, ülkeler arasında veya bir ülke içinde bir kriz veya çatışma sonucunda bozulan barışı koruma faaliyetleridir. Bu faaliyetler, çokuluslu askeri veya sivil görevliler tarafından olay yerinde yapılan girişimlerdir. BM'nin barışı koruma girişimlerini 7 başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; Ateşkesi kontrol etmek (Monitoring cease fires), Askerden arındırılmış sınırları gözlemek (Supervising demarcation lines), Savaşan tarafların silahtan arındırılmasını sağlamak ve savaşan uzaklaştırmak (Disarming and demobilising warring factions), Tampon bölgeleri kontrol etmek (Controlling buffer zones), Sınırların kontrolünü sağlamak (Supervising borders), Mülteci operasyonlarına destek sağlamak (Refugee operations), İnsani yardım faaliyetlerinin emniyetinin sağlanması (Protection of humanitarian relief).¹⁹³

➤ **Barışa Zorlama (Peace Enforcement)**

Taraflar arasında çatışmaların ciddi boyutlara ulaştığı zaman başvurulan yöntemdir. Bu aşamada, sadece ülke yönetimleri ve ülke bütünlüğü değil aynı zamanda halkların da bu çatışmalarda büyük zararlar görmesi olasıdır. Bu durumda BM, kuruluş yasasının 7. bölümünde öngörülen askeri müdahale de dahil olmak üzere gerekli veya mümkün olan her türlü tedbiri alabilir. BM, genelde krizin taraflarının rızasıyla, müdahale etme teamülüne uymaktadır. Ancak, tehlikeli boyutlara ulaşan, bölgesel ve uluslararası güvenliği bozan ve insan hakları ihlallerinin önemli derecelere vardığı durumlarda, tarafların davetini veya rızasını dikkate almadan müdahale eder ve barışa zorlar.¹⁹⁴

➤ **Barışın Tesisi (Peace Building)**

¹⁹¹ Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve TSK, Ankara, Platin Basın Yayın, 2004, s. 128.

¹⁹² Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve TSK, Ankara, Platin Basın Yayın, 2004, s. 128.

¹⁹³ Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve TSK, Ankara, Platin Basın Yayın, 2004, s. 128.

¹⁹⁴ Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve TSK, Ankara, Platin Basın Yayın, 2004, s. 129.

Krizin tarafları arasında çatışmaların durması ve ateşkesin sağlanmasından sonraki aşamadır. BM bu aşamada, barışı bozan ve çatışmaya neden olan faktörlerin ortadan kaldırılmasına ve sürekli barışı sağlayacak adil ve dengeli bir anlaşmanın sağlanmasına çalışmaktadır. Politik, ekonomik, sosyal ve askeri her türlü tedbirin alınması ve dengenin sağlanması, bozulan ve tahrip olan ülkenin rejimi, idaresi, ekonomisi, sosyal düzeni ve alt yapısı gibi sektörlerin tekrar çalışır hale getirilmesine çalışmaktadır. Barışın tesisi aşaması, barışın kalıcı olup olmamasında önemli rol oynar. Zira, bu aşamada başarılı olunursa bu krizin çözümü sürekli olur aksi takdirde tekrarlanabilir.¹⁹⁵

➤ **İnsani Yardım Harekâtı (Humanitarian Aid)**

BM'nin barışı koruma hareketlerinde en fazla özen gösterdiği konuların başında, insani yardım gelmektedir. Çatışma bölgelerinde veya doğal felaketler durumunda ilgili ülkelerin isteksiz davranmaları veya yeterli olmamaları durumlarında, BM insani yardımda bulunur. Çatışma veya doğal felaket anlarında temel insani ihtiyaçlar, yaşam tehlikesinin mevcudiyeti ve insan hakları ihlalleri durumlarını kapsar. İnsani yardım harekâtı, BM'nin önemli görevlerinden birisi olduğu için, barışı destekleme harekâtından bağımsız olarak da gerçekleştirilir. Sivil veya askeri hükümetlerin katılımı veya sivil teşebbüsle ortaklaşa yapılabilir.¹⁹⁶

➤ **İnsani Yardım Görevi (Humanitarian Mission)**

BM, bu görevde yardımcı bir rol üstlenmektedir. Sivil toplum örgütlerine (non governmental organization) ve sivil toplum girişimcilerine kriz noktalarında yardımcı olmaktadır. Bu yardımlar insani yardım yapan örgüt ve elemanların güvenliklerini sağlamak, ulaşım ve alt yapı imkânları sağlamak gibi yardımlardır.¹⁹⁷

2) Uyuşmazlıkların Zorlayıcı Önlemlerle Çözülmesi

Krizlerin zorlayıcı yöntemlerle çözülmesi anlaşmanın yedinci maddesinde düzenlenmiştir. Eğer ülkeler krizlerin barışçı yollardan çözemelerse sorunu BM Güvenlik Konseyine götürmek zorundadırlar. Güvenlik Konseyi de sorunu önce silahlı kuvvet kullanılmasını gerektirmeyen önlemlerle çözmek zorundadır. Son çare olarak Güvenlik Konseyi kuvvet kullanılmasına karar verebilir. Silahlı kuvvet kullanılmasını gerektirmeyen önlemler anlaşmanın 41'inci maddesinde belirtilmiştir. Buna göre;

- Ekonomik ve diplomatik ilişkiler kesilebilir,
- Haberleşme (Posta, telefon, telgraf, radyo, TV) ve ulaştırma (kara, deniz, hava, demiryolları) olanaklarının kısmen veya tamamen kesilebilir.¹⁹⁸

Eğer bu önlemler işe yaramazsa BMGK 42'inci madde gereğince kara, hava ve deniz kuvvetlerinden kurduğu orduyla uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürebilecek uyuşmazlığa müdahale edebilmektedir.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve TSK, Ankara, Platin Basın Yayın, 2004, s. 130.

¹⁹⁶ Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve TSK, Ankara, Platin Basın Yayın, 2004, s. 130.

¹⁹⁷ Barış Gücü Harekâtı (Müşterek Yönerge) / Bölüm, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1998, s. 105; Sadi Çaycı, Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

¹⁹⁸ Tamer Yaman, "Barışı Destekleme Harekâtının Hukuksal Temelleri ve Barışı Destekleme Harekâtına Katılımın Türkiye'ye Sağladığı Faydalar", İsparta, 2007, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 31, 05.06.2012 tarihinde tez.sdu.edu.tr/Tezler/TS00624.pdf adresinden alınmıştır.

a) BM Adına Silahlı Kuvvetler Kullanılması

Krizin çıktığı andaki uluslararası ortam, krizin çıktığı bölge, krizin tarafı olan ülkelerin zenginliği, gücü, uluslararası ilişkilerdeki rolü, güçlü ülkelerin krizlerle ve krizin taraflarıyla ilişkileri, güçlü ülkelerin çıkarları vb. faktörler BM'nin müdahalesinde önemli rol oynamaktadır. BM Antlaşması'nın kuruluş felsefesine uygun olarak barış ve güvenliği sağlamak için BM Senedi'nin 7. Bölümü'nde yer alan 43. madde gereği, BM üyesi ülkeler Güvenlik Konseyi'nin çağrısı üzerine BM'nin buyruğu altına silahlı kuvvetler vermeyi yükümlenmişlerdir. Ancak, BM kendi komutası altında askeri müdahale amaçlı silahlı kuvvetler oluşturamamıştır. Bu nedenle geçici (ad hoc) tedbirler almıştır.²⁰⁰ Bu geçici tedbirler de krizin niteliğine göre değişmektedir, BM'nin uyguladığı geçici çözümlerden birinde, kendi adına silahlı kuvvetler kullanılmasına izin vermektedir. Bu çözümün ilk örneği, ABD'nin BM adına kendi komutasında oluşturduğu bir grup ülkeyle Kore'ye müdahale etmesidir. BM, kendisi bir silahlı kuvvetler oluşturamadığı için 25.06.1950'de BM Güvenlik Konseyi, Kore'de barışın bozulduğunu tespit etmiştir. İki gün sonra 27.06.1950'de, Kuzey Kore'nin Güney Kore'yi işgal ettiğini belirtmiş ve Kuzey Koreli askerlerin güneyden çıkarılması için Güney Kore'ye yardım edilmesini istemiştir. Bu karardan on gün sonra, 07.07.1950'de Güvenlik Konseyi aldığı bir kararla, Kore Krizi'nin çözümüne yardım etmek isteyen BM üyesi ülkelere ABD komutasında hareket edecek, ama BM bayrağı taşıyacak bir güce asker vermelerini tavsiye etmiştir. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 17 ülke, Kore Krizi'ne karışmak için ABD'nin buyruğu altına silahlı güç vermiştir.²⁰¹

b) BM'nin İzniyle Silahlı Kuvvet Kullanılması

BM'nin krizlerin çözümünde uyguladığı bu yöntemin şekli, kendi adına değil ancak bir veya birçok ülkeye veya bir koalisyona askeri güç kullanma yetkisini vermesidir. Bu yöntemin en iyi örneği, 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'e saldırması ve ilhak etmesi üzerine dört gün sonra, 6 Ağustos 1990'da BM Güvenlik Konseyi'nin 661 sayılı kararıyla Irak'ın uluslararası barışı bozduğunu saptanmasıdır. Irak'a BM antlaşmasının 41. maddesine dayanarak mal alım satımın yasaklamış ve Irak'a mal getirip götürecektir gemilere abluka koymuştur. Bu önlemlere karşı gelenlere karşı da yine BM antlaşmasının 42. maddesine dayanarak, 25.08.1990'da aldığı 665 sayılı kararla zor kullanma izni verilmiştir. Alınan tedbirler ve uluslararası baskıya rağmen, Irak Kuveyt'ten çekilmemiştir. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi BM antlaşmasının 51. maddesinde öngörülen legal meşru müdafaa hakkına dayanarak, 29.11.1990 tarihinde 678 sayılı kararı almıştır. Güvenlik Konseyi aldığı bu kararda, BM antlaşmasının 24. maddesinde öngörülen uluslararası barışı ve güvenliği koruma görevini de yerine getirmek amacıyla, 15.01.1991 tarihinden başlamak üzere BM üyesi devletlere bölgede barışın ve güvenliğin sağlanması için gerekli "bütün yollara" başvurma yetkisi vermiştir. Bu yetkiden sonra, ABD başkanlığında krize müdahale koalisyonu

¹⁹⁹ Erol, S. ve Efegil E., Krizler Ve Kriz Yönetimi: "Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar": Çelikkan, O., Uluslararası Kriz Yönetimi, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul 2012, S.11.

²⁰⁰ Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve TSK, Ankara, Platin Basın Yayın, 2004, s. 125.

²⁰¹ Hüseyin Pazarci, Uluslararası Hukuk Dersleri III. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994, s.215-216.

kurulmuştur. Böylece BM izniyle ABD, İngiltere, Fransa gibi ülkeler Irak'a askeri müdahalede bulunmuşlardır ve bilindiği gibi Irak Kuveyt'ten çekilmiştir.²⁰²

B. Uluslararası Örgütlerin Krizlere Müdahaleleri

Küresel güçler, uluslararası krizlere bir şekilde ilgi duymakta veya müdahil olmaktadır. ABD dışındaki ülkeler, tek başlarına Önemli uluslararası krizlere müdahale etmek istememektedir. Bu tutumun nedeni, ülkelerin güçlerinin böylesi bir müdahaleye müsait olmaması ve önemli uluslararası krizlerin savaş riski taşımasıdır. Bu nedenle ülkeler, NATO gibi uluslararası örgütlerin krizlere müdahil olmasına sıcak bakmaktadır. Örgütlerin krizlere müdahil olmasının bir diğer faydası, ülkeler krizlere tek başlarına müdahale etmediği için, ortaya çıkması muhtemel yüksek kıskançlık, güç ve çıkar tartışmalarının azalacak olmasıdır. Dolayısıyla böylece, yeni sorunların ve krizlerin ortaya çıkması da önlenmiş olacaktır. Bu nedenlerle NATO, AGİT gibi uluslararası örgütlerin katılımları tercih edilmektedir. Avrupalı ülkeler, özellikle de Fransa ve Almanya, Avrupa Birliği'nin kendi güvenliğini kendinin sağlaması gerektiğine inanmaktadır ve bu konuda önemli çalışmaları vardır. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası adı altında yürütülen hazırlık, söz konusu çalışmaların somut bir sonucudur. Bu şekilde düşünen ülkeler, günümüzde Doğu Bloku ortadan kalktığı için Soğuk Savaş'ın ürünü olan kurum ve yapılanmaların da ortadan kalkması gerektiğine inanmaktadır. Bugün Rusya düşman olarak değerlendirilmiyorsa ve Rusya da artık Batı'yı düşman olarak görmüyorsa, burada NATO'nun bir payının olduğu muhakkaktır. ABD, İngiltere ve Türkiye gibi NATO üyesi ülkelerde tehlike, şekil ve içerik değiştirerek devam etmektedir. Yani düşmanlardan biri ortadan kalkmıştır. Fakat yeni düşmanlar ve sorunlar ortaya çıkmıştır. Uluslararası terörizm, kitle imha silahları, etnik kavgaların getirdiği bölgesel ve uluslararası krizler, Bosna-Hersek, Kosova, Afganistan, Irak, Suriye, Mısır gibi çokuluslu çatışmalar ve krizler bu duruma örnek verilebilir.

Krizler, uluslararası ilişkileri her dönemde etkilemiştir. Ancak, günümüzde daha fazla etkilemiştir. Zira uluslararası ilişkiler, ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesiyle hem ulusal hem de uluslararası kamuoyu'un önünde cereyan etmektedir. Bu nedenle, kapalı kapılar arkasında alınacak kararlarla sorunun çözülmesi, eskiye göre daha az mümkündür. Basın-yayın yoluyla kamuoyunun bilinçlenmesi sonucu, güçlü devletler, dünya kamuoyu önünde haksızlıkların ve haksızların yanında yer alan emperyalist bir ülke durumuna düşmemek için daha dikkatli ve daha adil davranmak zorundadır. Örneğin Yunanistan, komşusu Makedonya Cumhuriyetine adının kendi ülkesinde bir bölgenin adı olduğu için bu adı almaması yönünde baskı yapmış ve Makedonya Cumhuriyeti ile ilişkisini dondurmuş ve Avrupa Birliği başta olmak üzere bütün ülkelere kendisini desteklemesini istemiştir. Ancak, Yunanistan AB üyesi olmasına rağmen ne AB ne de diğer hiçbir ülkeden destek bulamamıştır. Çünkü, bu küçük kriz uluslararası bir müdahaleyle büyüyebilirdi. Ayrıca, Yunanistan'ın bu konuda dünya kamuoyu önünde haksız bir davranışta bulunduğu inancı vardı ve hiçbir uluslararası kuruluş ve ülke, haksız bir tutum sergileyen Yunanistan'a destek vermeye yanaşmamıştır. Yunanistan da bu durumu kabul etmek zorunda kalmıştır.²⁰³

²⁰² Hüseyin Pazarcı, age, s.217.

²⁰³ Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve TSK, Ankara, Platin Basın Yayın, 2004, s. 120.

Krizler, tarihi tecrübelerin ışığında, önemli uluslararası sorunlara hatta II. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi bir drama dönüşme özelliği taşıdığı için, günümüzde ülkeler hem daha ölçülü ve temkinli davranmakta hem de uluslararası örgütler krizlerin barışçıl çözümü için politik, ekonomik ve askeri olarak donatılmaktadırlar. Özellikle Birleşmiş Milletler, NATO ve AGİT, uluslararası krizlerin çözümünde önemli roller üstlenmektedirler. 20. yüzyıla kadar çıkan krizlerde, genel olarak güçlü olan taraf krizi istediği gibi çözmekteydi. Bu anlayış, Rusya'daki 1917 Bolşevik İhtilali'nden sonra değişmiştir. Zira, krizlerin klasik nedenlerine ideolojik boyut da katılmış ve artık taraflar arasında ideolojik davranışlar bulunmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise krizlere Doğu-Batı blokları (komünist-kapitalist dünya) boyutu katılmış ve krizlerin çıkmasında, yönetiminde ve sonuçlarında iki bloğun belirleyici rolü olmuştur. Kore ve Vietnam Krizleri, Soğuk Savaş döneminin iki bloğu arasındaki ideolojik farklılıkların ve tavırların sergilendiği tipik örneklerdir. İki blok arasındaki dehşet dengesi, blokları karşı karşıya gelmekten alıkoymuştur. Zira, iki bloğun elindeki silah gücü, dünyayı birkaç kez yok edecek seviyede idi.¹⁷ Bu dehşet dengesi, krizlerin çıkmasını veya çıkan krizlerin savaşa dönüşmesini önlemiştir. Bu da olmamışsa eğer, iki blok veya iki bloğun liderleri, direkt olarak karşı karşıya gelmemeye özen göstermişlerdir. Savaşa dönüşen krizlerde ise bir taraf savaşın içindeyken diğer taraf dışında kalmış, ancak dışarıdan rakibe önemli destekler vermiştir. Vietnam Savaşı'nda SSCB, Vietnam'a önemli destek vererek ABD'nin büyük kayıp vermesine ve ciddi sorunlar yaşamasına neden olmuşlardır. Amerikalılar da 1979'da, SSCB'nin Afganistan'a girmesinden sonra aynı şeyi Afgan muhalefetine destek vererek yapmışlar, SSCB'nin de benzer sorunlar yaşamasına neden olmuşlardır. Ancak, yukarıda da belirttiğimiz gibi iki blok veya iki blok lideri - ABD ve SSCB- karşı karşıya gelmemişlerdir. Bunun tek istisnası, 1962'deki Küba Krizi'dir. Ama bu kriz, sıcak bir çatışmaya dönüşmeden çözülmüştür.²⁰⁴

1989'da Doğu Blok'unun yıkılmasından sonra komünizmin dondurduğu sorunlar, birer birer çözülmeye başlanmış ve bazıları ciddi krizlere dönüşmüştür. Yugoslavya'nın parçalanması ve Bosna-Hersek Savaşı, Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Yukarı Karabağ Sorunu, Çeçenlerin bağımsızlık istekleri, Çekoslovakya'nın Çek ve Slovakya diye ikiye ayrılması ve benzer birçok sorun, buldukları bölgelerin dışına taşarak uluslararası bir krize dönüşmüştür. Bunun en tipik örneği, Yugoslavya'nın parçalanmasına neden olan Bosna-Hersek Savaşı'dır. Sırp çetelerin, Müslüman olan Boşnaklara insanlık dışı yöntemlerle katliamlar yapması ve Avrupalıların sessiz kalması, başta Türkiye olmak üzere Müslüman ülkelerde büyük tepkilere neden olmuştur. Dinler ve kültürlerarası bir krize dönüşme riski de taşıyan Yugoslavya Krizi, ABD'nin müdahalesiyle büyük bir uluslararası krize dönüşmeden önlenmiştir. 1990 sonrası çıkan krizlerde, ideoloji ve kutuplardan çok ulusal çıkarlar ve etnik sorunlar öne çıktı ve ciddi sorunlara temel oluşturmaya başladı. Çeçenistan, Gürcistan'daki Abhazy, Karabağ ve Kosova sorunları veya krizleri, bu konuda verilebilecek en iyi örneklerdir. Bu krizler, bölgesel hatta uluslararası krizlere dönüşme riskleri taşımaktadır.²⁰⁵

Uluslararası sistem krizler bağlamında bir başka yenilik de, krizlere yaklaşım ve çözüm konusunda insan hakları, demokrasi ve uluslararası hukuk normlarına uygunluktur.

²⁰⁴ Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve TSK, Ankara, Platin Basın Yayın, 2004, s. 120.

²⁰⁵ Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve TSK, Ankara, Platin Basın Yayın, 2004, s. 121.

Ülkeler ve kamuoyunun krizlere yaklaşımı, günümüz anlayışına uygun olarak daha adildir ve fırsatçılığa, haksız kazanımlara karşı tavır almaktadırlar. Örneğin Rusya Federasyonu ve Çin'in Yugoslavya'ya ABD'nin müdahalesine karşı çıkmalarına rağmen ABD, hem kendi kamuoyunu hem de genelde dünya kamuoyunu, özelde de İslam kamuoyunu yanına alarak Yugoslavya'ya müttefikleriyle birlikte müdahale etmiştir. Kamuoyunun ve diğer ülkelerin bu desteğinin altında, Yugoslavya'nın eşit ve adil olmayan bir tutumla Boşnaklara karşı acımasızca davranması yatmaktadır.²⁰⁶

Krizler, yapılan gereği belirsizlik ortamlarını severler. Bu nedenle de eskiye nazaran daha sık kriz çıkmaktadır. Uluslararası krizler ortaya çıktığında, olaylara müdahale edecek uluslararası organizasyon Birleşmiş Milletler'dir. Ancak Birleşmiş Milletler'in iki önemli sıkıntısı vardır. Birincisi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden müdahale kararlarının çok zor çıkmasıdır. Gerçekten de beş daimi üye (ABD, Rusya Federasyonu, İngiltere, Fransa ve Çin), ulusal çıkarları doğrultusunda veto haklarını kullanabilmekte ve kararları geciktirebilmektedirler. Daha sonraki pazarlık aşaması ve sonuçta alınan karar, olayın çözümünü engelleyici, geciktirici hatta sulandırıcı olabilmektedir. Birleşmiş Milletler'in ikinci sıkıntısı ise, kendine ait kolluk kuvvetlerinin bulunmaması, yaptırım gücünün olmamasıdır. Bu önemli iki sıkıntısının dışında, Birleşmiş Milletler'in ağır, hantal yapısı, ekonomik gücünün yetersizliği gibi nedenler de uluslararası kriz ve çatışmalarda yetersiz ve etkisiz kalması sonucunu doğurmakta ve NATO'yu önemli kılmaktadır.²⁰⁷

---

²⁰⁶ Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve TSK, Ankara, Platin Basın Yayın, 2004, s. 121.

²⁰⁷ Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve TSK, Ankara, Platin Basın Yayın, 2004, s. 101.

III. BÖLÜM: ULUSLARARASI SİSTEMDE GÜÇ KULLANIMI

1) KAVRAMSAL OLARAK GÜÇ

Güç kavramı, hem "fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği ve kuvveti" hem de "siyasi, ekonomik, askerî vb. bakımdan etki ve önemi büyük olan devlet, devletler topluluğunun sahip olduğu yetenekler" gibi geniş bir anlamlar içermektedir. İngilizce'deki karşılığı "power" kelimesi olan güç kavramı, Türkçe'de "erk, iktidar, kudret, kuvvet, nüfuz, etki, otorite" anlamlarına gelmektedir. Genel olarak, güç deyince, aktörlerinin kendilerince belirledikleri amaçlarına ulaşmaya imkân veren araç ve kaynaklar anlaşılır.²⁰⁸ Gücün sözlük anlamına bakarsak; güç iş başarma kapasitesidir, sosyal bağlamda ise istediklerimizi elde etmek amacıyla başkalarını etkileme yeteneğidir.

Güç tartışmaya açık bir kavramdır. Gücün kabul görmüş ortak bir tanımı yoktur. Bazıları gücü, değişiklik yaratma veya değişikliğe karşı durma yeteneği olarak tarif eder. Bazılarına göre ise güç istediğini elde etme yeteneğidir.

Joseph Nye'in ünlü tanımına göre güç, *başkalarının davranışlarını, istediğimiz sonuç doğrultusunda etkileyebilme kapasitesidir.* (The ability, to influence the behavior of others to get the outcomes one wants).²⁰⁹

Morgenthau'nun anlatımıyla "güç" sözüyle kastedilen insanın diğer insanların düşünce ve eylemleri üzerindeki gücüdür. Özellikle klasik realist düşünürler arasında, güç insanlığın ve devletlerin doğal amacıdır.²¹⁰

Hanna Arendt'e göre güç, sistem içerisinde etkili olma ve yeni kuralları uygulama kapasitesidir. Çoklu aktörlerin çok boyutlu süreçte etkili olmaları hâkimiyet veya zor kullanmadan daha önemlidir. Bu yaklaşımın özellikle yeni kuralları uygulama ya da benimsetme kapasitesi gerçekten de altı çizilmesin gereken bir öneme sahiptir.²¹¹

"Güç hava gibidir, herkes ona bağlıdır, onunla ilgili konuşur fakat çok azı anlar. Aynı zamanda güç aşk gibidir, onu denemek, açıklamaktan ve ölçmekten daha basittir fakat bu onun gerçekliğini azaltmaz."

Joseph Nye

2) ULUSLARARASI SİSTEMDE GÜÇ

Uluslararası sistemde güç, bir devletin başka bir devlete ya da uluslararası aktörlerin bir devlete karşı uyguladığı ve normal şartlar altında o devletin ve aktörün yapmak istemeyeceği bir şeyi yapmasını sağlamaya yönelik etkidir.²¹²

²⁰⁸ Bu tanım Joseph S. Nye tarafından 1990 yılında Bound to Lead: The Changing Nature of American Power çalışmasında kullanıldı. Bkz., Vladimir Tribrat, "Nye'ya göre 'Yumuşak Güvenlik ", Mejdunarodme Protsessi (Uluslararası Süreçler), Cilt 3, Sayı: 1 (7), Ocak-Nisan 2005, <<http://www.intertrends.ru/seventh/014.htm>> (Erişim Tarihi: 12.02.2009).

²⁰⁹ Joseph S. NYE, (2004), Soft Power The Means To Succes In World Politics, Public Affairs, Newyork ss.2

²¹⁰ Morgenthau, Hans (1985), Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace, Kenneth Thompson tarafından gözden geçirilmiş Altıncı Baskı (New York: McGraw Hill).

²¹¹ Demir Faik Ali, "Jeopolitiğe Günümüzden Bir Bakış", Faruk Sönmezoğlu,(Der), Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 296.

²¹² Yılmaz Tezkan, (2005), Jeopolitikten Milli Güvenliğe, Ülke Kitapları, İstanbul. S.137.

Holsti'ye göre güç bir ülkenin, elindeki olanak ve yetenekleri ödül, ceza, ikna ve zorlama gibi çeşitli stratejiler yoluyla kullanarak karşı tarafın davranışlarını kendi çıkarları doğrultusunda etkileme ve yönlendirme kapasitesidir.²¹³

Raymond Aron gücü, bir diğer devlet üzerinde etki yapabilme, onların davranışlarını değişikliğe uğratabilme ve isteklerini onlara kabul ettirebilme yeteneği olarak görmüştür. Bu çerçevede: "A devletinin B devletine karşı uyguladığı ve normal şartlarda B devletinin yapmak istemeyeceği bir şeyi yapmasını sağlamaya dönük etkiye güç adı verilmektedir."²¹⁴

Robert Dahl "The Concept of Power" adlı eserinde, bir aktörün(x) aksi takdirde yapamayacağı şeyi başka bir aktöre(y) yaptırabilme kapasitesini güç olarak tanımlamış.²¹⁵

Waltz'a göre güç, sistemik dinamiklerin aktörlere sağladığı hareket serbestisi ile açıklanabilir. Güç mücadelesi de başkaları üzerinde kontrol mücadelesi değil, sistem içerisinde mümkün olan en fazla otonomi kazanma mücadelesidir. Bu otonomi aynı zamanda güvenliğin de güvencesidir. Yani güç, karşılıklı bağımlılığa dayalı bir uluslararası sistemde diğer aktörlerden bağımsız karar alabilme ve onların kararlarından en az etkilenme kapasitesi olarak tanımlanabilir.²¹⁶ Waltz'a göre en basit ifade ile güç, sistemweridir."*(the combined capability of a state)*".²¹⁷

Uluslararası sistem içerisinde en çok ele alınan konulardan bir tanesi güç olgusudur. Gücün niteliği, niceliği, ölçülebilirliği, alanı, hedefi, etkileme kapasitesi gibi pek çok boyutlar güç olgusu çerçevesinde ele alınmaya çalışılan bir konudur. Temelde iki ana teorik yaklaşım söz konusudur. Birincisi, güç olgusunu askeri güce indirgeyen neo-realist perspektifle, diğer tarafta ise güç olgusunu ekonomik yapı ve karşılıklı bağımlılık bağlamlarıyla ele alan, idealizmin türevi olarak kabul edilebilecek neo-liberallerdir. İkincisi ise Neo-realistler gücü fiziksel bir düzlemde işlerken, neo-liberaller gücü sistemik bir zemine oturturlar.²¹⁸

Neo-liberal yaklaşımın bir ürünü olan bu kavrama göre; günümüzde aktörlerin hareket alanları karmaşık ilişki ve bağımlılık esasıyla sınırlanmakta, bir aktörün ulusal çıkarları bir anda küresel sorun haline gelebilmekte ve askeri güç kullanımı devletleri zor duruma sokarken, sivil toplum ve uluslararası örgütler devletlerin dış politikalarına müdahale edebilmektedir.²¹⁹

Uluslararası politikanın aslında bir "güç mücadelesi" olduğunu belirten Morgenthau, çıkar kavramının Realizmin temel unsurlarından biri olduğunu, bir devletin dış politikadaki başarısının ulusal çıkarlara bağlı olmasına dayandığını ifade etmiştir.²²⁰ "Güç" kavramının içeriği ve boyutları zamana, dünyanın içinde bulunduğu denge ve eğilimlere göre değişiklik gösterse de "güç" kavramı uluslararası politikada değişmez bir unsurdur. Bu doğrultuda "güç"

²¹³ Holsti, K. J. (1964), "The Concept of Power in the Study of International Relations," Background, 7/4: 179.

²¹⁴ Tayar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri, s. 172

²¹⁵ Robert Dahl, (1957), "The Concept of Power," Behavioral Sciences, vol. 2: 202-203.

²¹⁶ Kenneth Waltz, (1979), Theory of International Relations (New York: McGraw Hill). s.195

²¹⁷ Kenneth Waltz (1990), "Realist Thought and Neorealist Theory," Journal of International Affairs, 44/1: 35.

²¹⁸ Yücel Bozdağoğlu- Çınar Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık", Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt1 Sayı 4 Kıs, 2004 , ss.60-70.

²¹⁹ RQUILLA, John/RONFELDT, David (1999), The Emergence of Neopolitik. Toward an American Information Society (Santa Monica, CA: Rand Corporation). s: 30.-31.

²²⁰ Haydar Çakmak, Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve TSK, Ankara, Platin Basın Yayın, 2007, s. 59-60.

kavramını doğru zamanda, doğru taraflara ve doğru şekilde kullanabilen devletler, uluslararası politika ve diplomaside daha başarılı olabilirler.²²¹

Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkiler disiplinini en çok etkileyen Realizmin önemli ismi Hans J. Morgenthau, insan davranışlarının ve dolayısıyla devletlerin davranışlarının açıklanmasında, güç sahibi olmak için yapılan mücadelenin öneminden bahsetmiştir.²²² Hans Morgenthau'nun ifadesiyle güç "diğer insanların beyinleri ve hareketleri üzerinde aradığımız etkiyi yaratma imkân ve yeteneği" olarak ifade edilir. Bizim açımızdan "aranan etki" ağırlıklı olarak ulus devlet birimine referansla ele alınacaktır. Bu anlamda "güç" devletin belirli dış politika hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla diğerleri üzerinde yaratmak istediği etkilerde bir temel dayanak/vasıta potansiyel ve fiili aracı olmaktadır."²²³ Morgenthau'a göre, güç kullanılabilir ya da kullanılmayan biçimlerde olabildiği gibi, meşru ya da gayri meşru biçimlerde de olabilir. Örneğin, nükleer güç, iç savaflara müdahalede kullanılmaz. Meşru güç kullanımları ahlaki ve hukuki meşrulaştırma içerir. Bu ise değerleri araçsal bir gözle görmeye zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, güç hem araç hem de kendi içinde bir amaç olarak kapalı bir değer oluşturur."²²⁴

Davutoğlu, gücü sabit veriler (tarih, coğrafya, nüfus, kültür) ve potansiyel verilerden (ekonomi, teknolojik kapasite ve askeri kapasite) oluşan denklem şeklinde formüle eder. Ona göre sabit veriler içindeki güç öğelerinin kısa ve orta vadede değişimleri mümkün görünmemektedir. Ancak, bu durum değinilen öğelerin ülkelerin güç denklemindeki yoğunluklarının değişmez olduğunu da yansıtmaz. Aksine, değişen uluslararası konjonktür, bu statik öğelerin güç dengeleri içindeki kendilerine has yoğunluklarının değişimine yol açar. Aslında, bu çelişik görünen yaklaşım onun dinamik boyutunun kaçınılmaz bir sonucudur. Güç kavramının dinamik bir kavram olduğu özellikle bugün için herkesçe kabul edilebilecek bir önermedir. Gücün dinamik olması onun statik bir tanım ve algılanmasının mümkün olmayacağını göstergesidir.²²⁵

Güç, şartlara göre değişebilen insanî ilişkilerin bir ürünü olduğu için genel olarak kabul gören bir tanım çerçevesi içine oturtulamamaktadır. Yeni yüzyılda güç olgusu, Sert (Askeri), Ekonomik ve Yumuşak güç boyutlarına sahip olmayı gerektirmektedir.

3) ULUSLARARASI SİSTEMDE YUMUŞAK, EKONOMİK VE SERT GÜÇ NEDİR VE UNSURLARI

3.1 Sert Güç(hard power)

Sert güç kavramı; bir aktörün ekonomik ve askeri olanaklarını kullanarak başka bir aktör veya aktörlerin davranışları üzerinde değişiklik yapabilme veya nüfuz sağlayabilme becerisidir. Bunu yapabilmesi için de kandırmalara (havuç) veya tehditlere (sopa) ihtiyacı

²²¹ Baha Erbaş, "İstihbarat ve Güçlü Devlet", (Erişim: 01.09.2012), http://www.usasabah.com/Yazarlar/baha_erbasm/2012/02/22/istihbarat-ve-guclu-devlet, 14.12.2013.

²²² Mustafa Aydın, Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz, (Erişim: 08.04.2012), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5499.pdf>.

²²³ Hans J. Morgenthau. Politics Among the Nations:The Struggle for Power and Peace.New York, 4th ed.Alfred A.Knopf, 1967, s.97.

²²⁴ Oktay F. Tanrısever, "Güç" Atilla Eralp (der.), Devlet ve Ötesi: Uluslararası ilişkilerde Temel Kavramlar, İstanbul, İletişim, 2005, s. 55-56.

²²⁵ Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik -Türkiye'nin uluslararası konumu, İstanbul, Küre Yayınları, 2003, s.17.

vardır.²²⁶ Aktörlerin sert güç uygulamadaki amaçları istediklerini elde etmektir ve bazı durumlarda başarılı olabilmek için tehdit etmektir.

Askeri güç başkalarının fikirlerini değiştirmek için kullanılabilen sert komuta gücüne birer örnektir. Bugün de ülke güvenliğinin temel dayanağı Silahlı Kuvvetlerdir. Yakın tarihe kadar, bir ülkenin sert gücü denilince akla sadece Silahlı Kuvvetler gelirdi. Silahlı kuvvetlerin güç kullanımı, 4 farklı şekilde uygulanır;

*Fiziki olarak çatışmak ve tahrip etmek, *Baskı içeren siyaset sürecinde tehdit unsuru olarak kullanmak, *Barışın korunup sürekli kılınması ve koruma şemsiyesi altına alma vaadiyle yandaş edinmek, *Bu gücü muhtelif yardımlara dönük olarak kullanmaktır. Bu yüzden barış zamanından itibaren güçlü ve kullanılmaya hazır bir Silahlı Kuvvetlere sahip olmak bütün ülke yöneticilerinin öncelikli görevidir.²²⁷

Bir devletin, ulusal çıkarlarının zorunlu kıldığı hallerde kuvvete başvurmaktan çekinmeyeceğini inandırıcı biçimde ortaya koyması çoğu zaman etkili olur. Tabii, bunun için o ülkenin yeterli güce ve gücü kullanacak siyasi idareye sahip olması gerekmektedir. Bu uygulamaların başarısı, gücün hedef toplumlar üzerindeki etkisini doğru hesaplamaktan geçer.²²⁸

Dünya politikasında önemli bir rol oynamak isteyen ülkeler, daima güçlü ordulara sahip olmaya önem vermiştir.

Şekil 3: 2000 Yılında Tam Zamanlı Personel Sayısı Bakımından Dünyadaki Silahlı Kuvvetler.²²⁹

Sıra	Devlet	Personel Sayısı
1.	Çin	2.81 Milyon
2.	Rusya	1.52 Milyon
3.	ABD	1.37 Milyon
4.	Hindistan	1.3 Milyon
5.	Güney Kore	680 Bin
6.	Pakistan	610 Bin
7.	Türkiye	610 Bin
8.	İran	510 Bin
9.	Vietnam	480 Bin
10.	Mısır	450 Bin

Ülkelerin silahlı kuvvetlerin büyüklük sıralaması, asker sayısına dayalı olarak verilmiştir. Yaklaşık son 15 yıldır yapılan uluslararası güvenlik müdahaleleri ve çokuluslu harekât örnekleri silahlı kuvvetlerin üstünlüğü ile ilgili önemli dersler ortaya çıkarmıştır.

²²⁶ Joseph S. Nye, (2005), Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç, Çev: AYDIN, Rayhan İ. Elips, Ankara s.14.

²²⁷ Joseph S. Nye, Jr. Gücün Geleceği (The Future of Power) www.ozetkitap.com s.18.

²²⁸ Onur Öymen, (2003), "Ulusal Çıkarlar, Küreselleşme Çağında Ulus-Devleti Korumak", Remzi Kitabevi, İstanbul, s.165.

²²⁹ ISSS: The Military Balance (2001), International Institute for Strategic Studies, Oxford University Press, (Oxford, 2001).

Bir ülkenin askeri gücünün uluslararası düzeyde etkinliğini belirleyen faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz:

*Nükleer silahlara sahip olma.

*Dış ülkelerde askeri varlık bulundurma, güç projeksiyonu (üsler, denizasıırı varlıklar vb.), stratejik kuvvet kaydırma (ulaştırma) ve takviye yeteneği,

*Stratejik ve taktik haberleşme kabiliyetleri,

*Modern teknolojinin keskin uçlarını kullanan, çevik ve etkili (isabetli ve tahrip gücü yüksek) ateş desteği ile takviye edilmiş manevra kabiliyetleri,

*Küresel ve bölgesel coğrafyalarda süratli, zamanında ve emniyetli bir şekilde kuvvetlerinin lojistik desteğini, barınma ve idamesini sağlayacak kabiliyetler.²³⁰

Sert güç stratejileri; askeri müdahale, zorlayıcı diplomasi ve ekonomik yaptırımları içerilmektedir.²³¹ Sert güçte en uygun kaynaklar olarak baskı, yaptırımlar, ödemeler ve rüşvet önemli iken, sert gücün davranış spektrumları da emir, zorlama, ikna etmedir. Silahlı Kuvvetler dışında da askeri işlevleri olan zorlayıcı güç unsurları da bulunmaktadır. Bunların başında, özellikle Irak Savaşı ile gündeme çok daha fazla oturan özel askeri şirketler gelmektedir. Paralı askerlerden farklı olarak, özel askeri şirketler yasal bir yapıya sahiptirler.²³² Dünyada 90'a yakın özel askeri şirket bulunmaktadır ve bunlar 110 ülkede faaliyet göstermektedir. Özel askeri şirketler, devletlerin özel jandarmalığından, örtülü operasyonlarına, bir devletin başka topraklardaki faaliyetlerine, ticari şirketlerin çıkarlarının muhafızlığından mafya ve terör örgütleriyle dirsek temasına kadar, geniş bir yelpazede faaliyette bulunmaktadır.²³³

3.2.Ekonomik Güç

Ekonomik güç, bir ülkenin refahı, mutluluğu, güvenliği ve gelişmesi için kullanılan bütün kaynakların toplam kapasitesi ve bu maksatlar için ürettiği değerlerin meydana getirdiği toplam hâsıla olarak tanımlanmaktadır.²³⁴

Siyaset dünyasında silahlı kuvvetler “gücün nihaî biçimi” olarak tanımlanır, böyle bir güce sahip olmaksızın ancak canlı ve sağlıklı bir ekonomiye sahip olmakla mümkündür. Büyük ve başarılı bir ekonomi sadece sert güç olanakları sağlamaya değil, yarattığı çekim alanıyla, yumuşak güç olanakları sağlamaya da yarar.²³⁵

Ülkelerin piyasaları yapılandırmak amacıyla başvurduğu uzun enstrümanlar listesinde, gümrük vergileri, kotalar, yasal yaptırımlar, döviz kurlarının manipüle edilmesi, doğal kaynakların kullanımını kartelleştirmek, kalkınma yardımları gibi unsurlar bulunur. Ama ekonomik gücü kullanma amaçlı politikaların en önemli boyutu, başkalarını kendine, onlara duyduğun ihtiyaçtan daha fazla muhtaç hale getirebilmektir. İşte ekonomik güç; uluslararası gelişim projeleri, iş anlaşmaları, pazarlama, ticaret ve teknoloji transferi haberleri ile açıkça

²³⁰ Sait Yılmaz, Stratejik Araştırmalar Dergisi (1), 2008, Uluslararası İlişkilerde Güç Ve Güç Dengesinin Evrimi, S.40.

²³¹ Craig Hayden: The Rhetoric of Soft Power: Public Diplomacy in Global Contexts, Lexington Books; 1. Edition, (2011), p.23.

²³² Yeoman, Barry – Scherer, Michael – Neaver, Louis, (2004), “Dirty Warriors”, Mother Jones, Vol. 29 Issue 6. S.30.

²³³ Umur Talu, (31 Ocak 2001), “Yeni Lejyonerler (2)”, Milliyet Gazetesi.

²³⁴ Yılmaz Tezkan, (2005), Jeopolitikten Milli Güvenliğe, Ülke Kitapları, İstanbul. S.181.

²³⁵ Joseph S. Nye, Jr. Gücün Geleceği (The Future of Power) www.ozetkitap.com s.21.

ancak kurnaz bir şekilde daha zayıf veya çevre ülkeler üzerinde hâkimiyet kurma amacı güder.

Bir ülkenin ekonomik gücünün ölçülmesinde; sahip olduğu doğal kaynaklar, ekonomik düzenin genel yapısı, sektörlerin (tarım, sanayi) dağılımı ve kapasitesi, iş gücü, dışarıdan hammaddelere ve enerjiye olan bağımlılığı, parasının değeri, uluslararası ekonomik ve finans örgütleri ile ilişkisi, kredi notu, uluslararası tanınmış şirketleri ve markaları, Gayri Safi Milli Hasılası (GSMH), teknolojik kapasitesi, ulaştırma ve haberleşme ağı gibi faktörler göz önüne alınabilir.

Ülke parasının, uluslararası rezerv dövizleri olarak kullanılması o ülkeye önemli bir güç katar. 1998'deki Doğu Asya krizinin aşılması için IMF'nin Endonezya ve Güney Kore'ye dayattığı şartlara bir bakın, bir de 2008 malî krizi sırasındaki duruma uyum sağlama sürecindeki ABD'nin elinin rahatlığına. Bu rahatlık, ABD'nin bütün dış borçlarının kendi milli para birimine dayalı olmasından kaynaklanıyordu. Dünya rezervlerinin büyük bölümünü oluşturan para birimi hangi ülkeninse o ülkenin büyük bir dayatma gücü var demektir. Örneğin Süveyş problemi nedeniyle Fransa ve İngiltere'nin 1956 yılında Mısır'ı işgal etmeleri, İngiliz Sterlinini malî piyasalarda krize soktu. ABD, Süveyş'ten çekilmesi şartıyla Sterlini destekleyeceğini söyleyince bu iş İngiltere'nin hiç hoşuna gitmedi ama söyleneni yapmaktan başka bir çaresi de yoktu.²³⁶

Ekonomik kaynaklar, sert güç kadar yumuşak güç de üretebilir. Bu kaynaklar, cezbedici de olabilir, zorlayıcı da. Avrupa'nın ekonomik alanda cezbedici gücüne örnek olarak, komünizmle yönetilen Orta Avrupa ülkelerinin, birliğe girebilmek için tüm mevzuatlarını ters yüz etme konusunda gösterdikleri çaba ve Türkiye'nin insan hakları yasaları ile ilgili yaptığı değişiklikler sayılabilir. Ülkenin uzun dönemli ekonomik güçlülüğü sert ve yumuşak gücün şekillerinin kullanımı için temel teşkil etmektedir.²³⁷

3.3.Yumuşak Güç (soft power)

Joseph Nye tarafından 1990 yılında ortaya atılan “Yumuşak güç” (soft power), söz konusu devletin, kendi ulusal çıkarlarını, liderlik ettiği ülkelerin ulusal çıkarlarıyla örtüşecek bir biçimde sunabilme ve diğerlerini de hoşnut edecek bir biçimde izleyebilme kapasitesi demektir.²³⁸ Joseph S. Nye'a göre; yumuşak güç, korkutma veya karşılık yerine cazibenizle etkileyerek istediklerinizi elde etme kabiliyetidir.²³⁹

Nye, “Yumuşak Güç” için “Başkalarına cazip gelerek ve onları ikna ederek, hedeflerinizi benimsemelerini sağlayarak istediğinizi elde etme hünéri” şeklinde tanımlamaktadır. Nye ayrıca “Yumuşak Güç, insanları zorlamak yerine onlarla işbirliği yapar” der. Aynı zamanda bu güç, Nye'in ifadesiyle “ayartma ve cezp etme kabiliyetidir.”²⁴⁰

²³⁶ Joseph S. Nye, Jr. Gücün Geleceği (The Future of Power) www.ozetkitap.com s.23.

²³⁷ (Nye, 1991: 36-54).

²³⁸ Joseph NYE, Yumuşak Güç, Ankara, Elips Kitap, 2005, s: 14.

²³⁹ Joseph S. Nye: Bound to Lead: The Changing Nature of American Power, Basic Books, (New York, 1990), and Joseph S. Nye: Soft Power: The Means to Success in World Politics, Public Affairs, (New York, 2004).

²⁴⁰ Joseph S. Nye Jr, Amerikan Gücünün Paradoksu, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2003, ss. 10- 11.

Nye'e göre; Yumuşak güç, bir ülkenin kültürü ve politik fikirlerinin çekiciliğinden gelir. Eğer diğer ülkeler sizin politikalarınızı meşru görüyorsa yumuşak gücünüz fazladır.²⁴¹ Çünkü yumuşak güç, siyasi gündemi, diğer insanların önceliklerini şekillendirecek biçimde belirleme kabiliyetine dayanır.

Nye, bir ülkenin kültürünün, evrensel değerler içerdiği ve politikaları, başkalarının da paylaştığı değerlere ve çıkarlara hizmet ettiğinde yarattığı sorumluluk ve çekicilik ilişkileri sebebiyle, istediği sonuçları elde etme olasılığını arttırdığını vurgulayarak önemini dile getirmiştir.²⁴²

Bir ülke dünya politikasından istediği sonuçları başka ülkeler onun peşinden gitmek istediği, onun değerlerine hayran olduğu, teşkil ettiği örneğe gıpta ettiği, onun refah ve açıklık düzeyine erişmeyi arzuladığı için de alabilir.²⁴³

Bir ülkenin yumuşak gücü onun kültürü, değerleri ve politikalarında yatar. Bir ülkenin yumuşak gücü üç şeye dayanır; kültürü (diğerlerine cazip gelen yerlerde), siyasi değerleri (ülkesinde ve dışarıda canlı olan) ve dış politikaları (yasal ve ahlaki görüldüğü zaman). Siyasi liderler uzun zamandır gücün kaynağının gündem oluşturma ve tartışmaların çerçevesini belirlemekten geldiğinin farkındadırlar. Bu yüzden yumuşak güç günlük demokratik siyasetin bir unsurudur. Kendi tercihlerini öne sürme kabiliyeti cazip bir karakter, kültür, siyasi değerler ve kurumlar ile meşru ya da ahlaki geçerliliği olan politikalar elle tutulur vasıtalar gerektirir. Eğer benim istediğimi senin istediğin haline getirmişsem, senin istemediğini yaptırmak için güç kullanmama gerek kalmayacaktır.²⁴⁴

Yumuşak gücün en uygun kaynakları ise, kültür ve tarih, gelenekler ve değerler, devletlerin izledikleri iç ve dış politikalar, kurumlar, ekonomik gelişmişlik, gündemi yaratma, düşünceler, ülkenin imajı, teoriler, söylemler, eğitim, ulusal veya küresel semboller, bilim, sanat ve edebiyatta yanına çekme ve cazibe gibi unsurlar, yumuşak gücün önemli kaynakları arasında sayılmaktadır.²⁴⁵

Yumuşak güç, Küresel veya bölgesel norm olabilecek statüde değerlere sahip olmak ve bunları yaymak, tanınmış ünlüler ya da kahramanlar vasıtasıyla mesajlar iletmek, ulusal veya küresel olmak üzere, çekiciliği olan söylemler yapmak bunların sadece birkaçıdır.²⁴⁶

Dış politikada bu kaynakları kullanarak yumuşak güç stratejisi izlemenin belirli birtakım yolları vardır. Küresel veya bölgesel norm olabilecek statüde değerlere sahip olmak ve bunları yaymak, tanınmış ünlüler ya da kahramanlar vasıtasıyla mesajlar iletmek, ulusal veya küresel olmak üzere, çekiciliği olan söylemler yapmak bunların sadece bir kaçığıdır.²⁴⁷ Edebiyat, sanat, eğitim konusunda devlet tarafından verilen destekler, iyi oldukları herhangi

²⁴¹ Joseph S. Nye, *SoftPower: The MeanstoSuccess in World Politics* (New York: PublicAffairs, 2004) 256.

²⁴² Joseph S. Nye, (2005), *Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç*, Çev: AYDIN, Rayhan İ. Elips, Ankara, s.10.

²⁴³ Joseph S. Nye Jr, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2003, ss. 10- 11.

²⁴⁴ Sait Yılmaz, *Akıllı Güç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, S.48

²⁴⁵ Sanathi Kalathil, (2011), "China's Soft Power in the Information Age: Think Again", Institute For the Study of Diplomacy, ISD Working Papers in New Diplomacy, Mayıs

²⁴⁶ LEE, Geun (26.09.2011), A Theory of Soft Power and Korea's Soft Power Strategy, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10163270902913962#preview>, 26.09.2011, s.9-10.

²⁴⁷ LEE, Geun (26.09.2011), A Theory of Soft Power and Korea's Soft Power Strategy, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10163270902913962#preview>, 26.09.2011 s.9-10.

bir alanda yapılan harcamalar ve bunun dünyaya tanıtılması bir diğer yumuşak güç stratejisidir.

Joseph Nye, yumuşak gücün üç kaynağı olarak; bir ülkenin kültürü, değerleri ve idealleri ile politikalarını göstermektedir. Ancak politikalar dışındakileri satmak normal olarak hükümetin ya da devlet adamlığının işi değildir. Diğerleri için hükümet faaliyetlerinin bir yan unsuru ve yumuşak gücünün bir parçası olarak kamu diplomasisi ortaya çıkmıştır. Her ne kadar kamu diplomasiyerde de politika satıyor olsalar da ürünün içeriğini değiştiremezler. Kamu diplomasiyerde yabancı ülkelerde kültür ve değerlerin uzun süreli yayılmasına, politikaların açıklanmasına yardımcı ve sivil topluma angaje olarak ülkenin yumuşak gücüne katkıda bulunurlar.²⁴⁸

Her ülke bir takım yumuşak güç kaynaklarına sahiptir ve ülkeler bu kaynakları vasıtasıyla kendilerine uygun yumuşak güç stratejileri geliştirirler. Alıcı ülkeye nüfuz sağlamak asıl amaçtır ve bu sebeple karşı tarafa olumlu mesajlar iletmek öncelikli hedefdir. Devletlerin davranışları alıcı tarafın düşüncelerinde olumlu ya da olumsuz izlenimler bırakmakta ve yapılan araştırmalara göre cezbedici mesajların, alıcının düşüncesini olumlu yönde değiştirmesini sağladığı görülmektedir. Yumuşak gücün başarılı olmasındaki etkenler gönderilen mesajın kaynağı, mesajın içeriği ve alıcı taraf gibi etkenlerdir. Bu sebeple yumuşak güç kullanılırken devlet, sahip olduğu yumuşak güç kaynağını, bazı alıcı ülkeler için kullanabilirken, bazıları için ise kullanamamaktadır ki, alıcı ülkenin ilgi alanı bu noktada önem teşkil etmektedir.²⁴⁹ Yumuşak gücün kaynakları ve olanakları ile ilgili bir örnek Tablo- 'de yer almaktadır.

Tablo 5: Yumuşak Gücün Kaynakları, Hakemler ve Alıcılar.²⁵⁰

Gücün Kaynakları	İtibar ve Meşruiyet İçin Hakemler	Yumuşak Gücün Alıcıları
Dış Politikalar	Hükümetler, medya, NGOs, IGOs	Dış hükümetler ve halklar
Ulusal değerler/ politikalar	Medya, NGOs, IGOs	Dış hükümetler ve halklar
Yüksek Kültür	Hükümetler, NGOs, IGOs	Dış hükümetler ve halklar
Popüler Kültür	Medya, pazarlar	Dış halklar

Devletlerin yumuşak gücün kullanımında kamuoyuna nüfuz edebilmek için kullandığı kamu diplomasisini İbrahim Kalın; "devletten-halka" ve "halktan-halka" iletişim olmak üzere iki ana çerçevede toplamıştır. Kalın'a göre; Devlet-halk eksenindeki faaliyetler; devletin, izlediği politikaları, yaptığı faaliyetleri ve açılımları, resmi araçları ve kanalları kullanarak kamuya anlatmasıdır. Halktan halka doğrudan iletişim faaliyetlerinde ise STK'lar, araştırma merkezleri, kamuoyu araştırma şirketleri, basın, kanaat önderleri, üniversiteler, mübadele programları, dernek ve vakıflar gibi devlet dışı sivil araçların kullanılması esastır. Bu manada kamu diplomasisi, kavramın orijinal anlamında mündemiç olan "diplomatlar" ile "yabancı

²⁴⁸ Mark McDowell: Public Diplomacy at the Crossroads: Definitions and Challenges in an "Open Source" Era, The Fletcher Forum of World Affairs, Vol.32: 3 Special Edition, (2008).

²⁴⁹ KROENING, Matthew, M. McAdam ve S. Weber (2010), "Taking Soft Power Seriously", Comparative Strategy, 29:5, s.412-431.

²⁵⁰ Mark McDowell: Public Diplomacy at the Crossroads: Definitions and Challenges in an "Open Source" Era, The Fletcher Forum of World Affairs, Vol.32,3 Special Edition, (2008).

kamuoyları' arasında cereyan eden iletişim faaliyetlerinin ötesine geçer, "kamu diplomasisi" "diplomatik iletişim"den daha geniş bir alanı kapsar.²⁵¹

Yumuşak güç'te Demokrasi geliştirme kavramı 1990'lar ile karşılaştırıldığında 2000'li yılların ilk on yılında demokrasi işlerinin hızı yavaşladı. Çünkü demokrasi geliştirme işine direnç başladı. Yüksek petrol fiyatları gibi uluslararası trendler de demokrasi lehine olmadı. Demokrasinin kaleleri olarak görülen Avrupa ve ABD'nin yaşadığı ekonomik krizler dünyadaki konumlarına olan güveni sarstı. Ancak, yeni iletişim teknolojilerinin yerel halka ulaşmada sağladığı kolaylıklar ümit vermektedir: 2012'ye gelindiğinde ABD demokrasi geliştirme içinde oldukça farklı bir konumdadır. Orta ve Doğu Avrupa'da çok şey başarılı ama eski Sovyet Cumhuriyetlerinde çok az ilerleme oldu. Afrika, Asya ve Latin Amerika'da demokrasi bardağının yarısı boş, yarısı doludur. Obama iktidara geldiğinde Bush döneminin bıraktığı kötü miras nedeni ile demokrasi geliştirme en azından resmi olarak yeni realizmin önceliği değildi. Ancak Arap Baharı ile birlikte Obama yönetimi hızla demokrasi kartına sarıldı. Ancak Obama'nın demokrasi geliştirme yaklaşımı Bush döneminin zafer kazanma merakına zıt bir şekilde ilerici yani daha sabırlı ve anlayışlı idi.²⁵²

Gelinen aşamada liberal uluslararası gemisi artık batmakta ve hiçbir örtü bu gerçeği saklayamamaktadır.²⁵³ Çin, Rusya, Pakistan, Kazakistan, Azerbaycan, Nijerya, Suudi Arabistan, Ürdün vb. ülkeler söz konusu olduğunda demokrasi beklentisi havada kaldı. Bu örnekler USAID ve NED'i daha da itibarsızlaştırdı. Demokrasi geliştirme, kitle imha silahları gibi sadece meşruiyet yani orada bulunma gerekçelerinden biri idi.²⁵⁴

Tablo 5: Joseph S. Nye'e Göre Güç Çeşitleri.²⁵⁵

Güç Çeşitleri	Davranışlar	Temel Araçlar	Hükümet Politikaları
Askeri güç	* Zorlama * Caydırma * Koruma	* Tehdit * Kuvvet	*Zorlayıcı Diplomasi * Savaş * İttifak
Ekonomik Güç	* Teşvik * Zorlama	* Para Verme * Yatırım	* Yardım * Rüşvet
Yumuşak Güç	*Hayranlık Uyandırma * Gündem Yaratma	* Değerler, Kültür * Politikalar * Kurumlar	*Kamu Diplomasisi *İki Taraflı ve Çok Taraflı Diplomasi

Yumuşak güç dış politikanızın meşruiyeti kadar sahip olduğunuz değerler ve kültürünüzün cazibesinden doğar ama sert güç ve gündem oluşturma kabiliyetinizle de alakalıdır. Geleneksel kamu diplomasisi bir yumuşak güç kullanma yöntemi olmakla beraber,

²⁵¹ İbrahim Kalın, Türk dış politikası ve kamu diplomasisi, 26 Ekim 2010.

²⁵² Rosa Brooks: Democracy Promotion: Done Right, A Progressive Cause, Democracy Journal, Issue #23, Winter 2012.

²⁵³ Tony Smith: Response to The Democracy Crusade Myth, National Interest, (July 30, 2007).

²⁵⁴ Thomas Carothers: Report and Retört: Carothers Responds to Smith, Carnegie Endowment for International Peace, (August 6, 2007).

²⁵⁵ Joseph S. NYE: Yumuşak Güç, Çev.: Ri. Aydın, Elips Kitapları, (İstanbul, Ekim 2005), 374.

şebekeye dayalı kamu diplomasisi yumuşak gücün az olduğu yerlerde yumuşak güç potansiyeli yaratan yaratıcı ve katılıma diyalog geliştirme peşindedir.²⁵⁶

Uluslararası politikanın karmaşık yapısı tüm aktörlere ulaşmak ve nüfuz edebilmek için çok yönlü diplomasi algısını gündeme getirmiş, bu ilişkilerin başarıyla yürütülmesi ise diplomasi anlayışının kaynaklarını, boyutlarını ve yöntemlerini büyük ölçüde değiştirmiştir. Modern iletişim teknolojileri bugünün kamu diplomasisi ortamı için dünyadaki diğer haklan dinleme ve haberleşme için pek çok platform ve fırsat sağladı. Sert güç ve askeri kuvvet algısı ulusal çıkarları sağlamada hayati bir unsur olmakla birlikte, yumuşak güç dış politika için angajman vasıtaları ve fırsattan sağlamaktadır. Yumuşak güç kullanımında üçüncü parti aktörlerin de katıldığı entegre yaklaşımlar daha fazla ve zengin fırsatlar sağlamaktadır. Yumuşak gücü kullanmak zordur; çünkü önemli yumuşak güç kaynaklarının çoğu devletlerin kontrolü dışındadır ve etkileri büyük Ölçüde alıcı izleyicilerin kabul etmesine bağlıdır. Dahası, yumuşak güç kaynakları, çoğu zaman, politikalar için ortam hazırlayarak dolaylı yoldan işler ve bazen istenilen sonuçları elde etmek yıllar alır²⁵⁷. Yumuşak gücün etkinliğini ölçmek etkilerin pek çoğu elle tutulur olmadığı ve kolayca ölçülemediği için problemlidir ve uzun dönemli bir perspektif gerektirir. Ülkeler arasındaki derin yargıların değiştirilmesi de kolay değildir. Gerçekçilik, itibar ve güven faktörlerinin kombinasyonunun sağlandığı yumuşak güç vasıtaları etkili, uzun vadeli politika vasıtası olabilir.²⁵⁸

Yumuşak güç, istenilen sonuçların elde edilmesine yarayan bir güç biçimidir. Kuvvetini, meşruiyetinden alır. Özellikle içinde bulunduğumuz bilgi çağında. Bu gücü sadece devletler değil, şirketler, STÖ'leri, uluslararası teröristler de kullanır.

4) ULUSLARARASI SİSTEMDE ÜLKELERİN YUMUŞAK, EKONOMİK VE SERT GÜCÜ KULLANMADA ETKİLİ OLAN ETMENLER

Uluslararası sistemde ülkelerin güç kullanımı prensip olarak uzun dönemli genel hedef ve ilkeler çerçevesinde sürdürülür. Hiçbir ülke sadece karşılaştığı olaylara tepki vererek uluslararası alanda etkin olamaz. Hedeflerin ne kadarının gerçekleştirilebileceği ise, ülkelerin kararlılıkları ve uzun vadeli planlama kadar, uluslararası konumları, etkinlikleri, diğer devletlerin o ülkeyle ilişkilere verdikleri önem, ekonomik gelişmişlik düzeyi, kısaca uluslararası güç dengesi içerisindeki yerine bağlıdır. Ne kadar kapsamlı ve uzun soluklu plan yapılırsa yapılsın, bunlar ancak devletlerin güç unsurları ve uluslararası konumlarıyla ilişkilendirildiklerinde önem ve anlam kazanırlar. Olanak ve gücünün ötesinde hedef koyan devletlerin bunlara ulaşmaları mümkün olmayacağı gibi, sahip olduğu imkânları yeterince değerlendiremeyen veya olanaklarının altında beklentileri olan devletlerin de potansiyellerini gerçekleştirmeleri mümkün değildir.

Genellikle yüzeysel bir şekilde realist yaklaşımla özdeşleştirilen güç kavramı aslında idealist yaklaşımda da önemli bir yer alır. İdealist yaklaşım da uluslararası ilişkilerde gücün

²⁵⁶ Iyaylo Laydjiev: Searching for Influence and Persuasion in Network-Oriented Public Diplomacy: What Role for "Small States"? The Journal of Public Diplomacy, (October 2011), p.87.

²⁵⁷ Joseph Nye: ibidi, (2002), s.100.

²⁵⁸ YVilton Park: Putting the Power in Soft Power?, Conference Report, VVP1117, (14 October 2011).

önemini kabul ederken, güç mücadelelerinin savaş-dışı olan jeopolitik ve jeo-strateji konum, ekonomik yöntemler, demografik ve siyasi yapısı kullanarak da yürütülebileceğini savunur.

Uluslararası sistemde güç kullanımının unsurlarını etkileyen faktörlere değinilecektir. Bunlar; jeo-stratejisi ve jeopolitik konum, doğal kaynaklar ve ekonomik yapı, demografik(nüfus) ve siyasi yapısıdır.

4.1.Jeostrateji ve Jeopolitik konum

Jeopolitik kavramı ise bir ülkenin dünya üzerindeki konumu ve siyasetleri arasındaki ilişkiler bütünüdür. Coğrafi olarak kendisine sağladığı avantajlar ve dezavantajların tamamıdır.²⁵⁹

Jeopolitik konum; "bir bölgenin veya bir ülkenin yer siyasetine göre, yani siyasi coğrafya haritasına göre, yerinin belirlenmesidir. Jeopolitik konum belirlemede, jeopolitik kriterler alınır. Örneğin, bir ülkenin büyük bir siyasi birliğe yakınlığı veya uzaklığı, içinde olması veya olmamasını belirlemek jeopolitik konum olarak nitelendirilir. Jeopolitik konum, siyasi temeller üzerine oturduğundan, sürekli değişken olan siyasetin özelliğine bağlı olarak değişkendir."²⁶⁰

Jeopolitik çalışmaları, her ne kadar 19. yüzyılın sonuna kadar uzansa da ironik bir şekilde barış çalışmalarının yapıldığı iki dünya savaşı arası dönemde kendini bulmuştur. Kavram olarak jeopolitik, ilk olarak İsveçli bilim insanı Rudolf Kjellen tarafından kullanılmış olmakla birlikte Alman akademisyenleri ve askeri/siyasi karar alıcıları tarafından geliştirilmiştir. Burada en büyük payı kuşkusuz Alman bilim insanı Fredrich Ratzel almaktadır.²⁶¹

Coğrafya, ülkelerin politikalarını ve stratejilerini etkileyen ve karar alıcıların mutlaka göz önüne almaları gereken bir faktördür. Jeopolitik, coğrafyadan faydalanarak çeşitli veriler üreten bir bilim dalıdır. Jeopolitiği "coğrafyanın siyasi yorumu" ya da "coğrafyanın siyasete olan etkilerini inceleyen bilim dalı" şeklinde tarif edebiliriz. Jeopolitik tek başına politika üretmek yerine karar alıcılara girdiler ve veriler sağlayarak izlenecek politika ve stratejinin isabetli ve tutarlı olmasına yardım eder. Jeopolitik kavramı daha ortaya çıkmadan önce eski Yunan filozofu Aristoteles gibi birçok düşünür politika ve strateji belirlenmesinde coğrafyanın etkisine değinmiştir.²⁶²

Geo-strateji kavramı geo ve strateji terimlerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Geo; "yer, dünya" demektir. Strateji ise "izlenecek yol" anlamındadır. Geostrateji, jeopolitikten ayrı olarak coğrafi unsurların askeri açıdan incelenmesi ve stratejik sonuçlar çıkarılmasıdır. Geo-stratejik konum, bir coğrafyanın dünya üzerinde askeri açıdan taşıdığı önem demektir.²⁶³

²⁵⁹ Hasret Çomak, (Editör) Dünya Jeopolitiğinde Türkiye: Fidan, L. Türkiye'nin Jeostratejik Konumu Açısından Türkiye Üzerindeki Enerji Hatlarının Durumu ve Bunun Türkiye Jeopolitiğinde Kullanılması, Hiperlink Yayınları: 23, Temmuz 2011, S.173.

²⁶⁰ Ramazan Özey, "Türkiye'nin Coğrafyası ve Jeopolitiği Neden Önemlidir?" Stra-c/İgına Dergisi, Ekim 2003, Sayı: 9, http://www.stradigma.com/turkce/ekim2003/makale_03.html, (16.11.2010).

²⁶¹ Hasret Çomak, (Editör) Dünya Jeopolitiğinde Türkiye: Erbaş, G., Coğrafyanın Uluslararası İlişkiler Disiplini İçerisindeki Yeri Ve Jeopolitik Kavramı, Hiperlink Yayınları: 23, Temmuz 2011, S.207.

²⁶² Hasret Çomak, (Editör) Dünya Jeopolitiğinde Türkiye: Özbay, F., 21. Yüzyılın Başında Karadeniz'in Artan Jeopolitik Önemi Ve Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri Hiperlink Yayınları: 23, Temmuz 2011, S.29.

²⁶³ Hasret Çomak, (Editör) Dünya Jeopolitiğinde Türkiye: Fidan, L. Türkiye'nin Jeostratejik Konumu Açısından Türkiye Üzerindeki Enerji Hatlarının Durumu ve Bunun Türkiye Jeopolitiğinde Kullanılması, Hiperlink Yayınları: 23, Temmuz 2011, S.173.

Geo-strateji, politik çıkarların stratejik yönetimi, bir başka deyişle stratejinin coğrafi gerçeklere dayanarak oluşturulması sanatıdır. Bir ülkenin hangi kıtada yer aldığı, hangi denizlerle çevrili olduğu, komşularının kimler olduğu ve bu komşu ülkelerin siyasi, ekonomik ve sosyal yapısı, o ülkenin dış politika dinamiklerini yönlendirir. Bu ülkenin belki de kaderi gibidir. Çünkü coğrafi konum asla değiştirilemez. Ve her ülke, kaderinin gösterdiği doğrultuda siyasi, sosyal ve hatta kültürel bakımdan etkilenir.

Bir ülkenin coğrafi olarak "açık" ya da "kapalı" olması önemli bir konudur. Denize çıkışı olmayan bir ülkenin ticari merkezlere olan bağlantıları da güçlü olmayabilir. Böylelikle bu "kapalılık" onun daha içe dönük, daha kendi iç kaynaklarıyla yetinmesini bilen ve hatta daha şüpheli bir dış politika belirlemesine neden olabilir. Oysa coğrafi bakımdan "açık" niteliklere sahip bir ülke, önemli ticari merkezlere olan bağlantısını daha rahat kuracak ve böylelikle hem ekonomik hem de kültürel bakımdan daha zengin olma yolunda kararlı adımlar atabilecektir. Bu anlamda dış politika ve uluslararası politikayı coğrafya faktörü ile açıklayan jeopolitik kuramcılardan Amerikalı bir Amiral olan Alfred Thayer Mahan, Uluslararası İlişkiler alanının klasikleri arasında yer alan *Deniz Gücünün Tarihe Etkisi* isimli çalışmasında, büyük denizler ve ulaşım yolları üzerinde denetimi ele geçiren ülkelerin dünya gücü olabileceği ve diğerleri karşısında büyük bir avantaja sahip olabileceğini ileri sürerek İngiltere'nin tarihte sağladığı üstünlüğü onun bu konumuyla açıklamıştır.²⁶⁴

Dünyadaki bu değişimlerle birlikte, jeopolitik ve geo-stratejinin değişmeyen (coğrafi) unsurları olan coğrafi konum (Kıta'lar arası ve bölge düzeyinde), sınırlar ve coğrafi bütünlük, saha genişliği ve sahip olunan stratejik kaynaklar (yer altı, yer üstü); coğrafi özellik (ada devleti, kıt'a devleti vb.) yerine, jeopolitik ve geo-stratejinin değişken (beşerî) unsurları olan sosyal değerleri, ekonomik değerleri, politik değerleri, askerî değerleri, kültür değerlerini, teknolojik değerleri ön plâna alan teoriler geliştirilmiştir.²⁶⁵ Bunlardan özellikle ekonomik ve kültürel değerler, jeopolitiğin ön plâna çıkan yeni kavramları olmuştur

Soğuk Savaş dönemindeki çift kutuplu yapının "ticarete dayalı deniz gücü" ile "Avrasya kıta gücü" arasındaki çelişki ve dengenin ürünü olan bir jeopolitik rasyonaliteye dayandığını söyleyebiliriz. Bu politik dengenin iki süper gücü de hassas stratejik hatlar üzerinde rasyonel bir denetim mekanizmasının oluşmasına yol açıyordu. Yüksek gerilimli çatışma riski ancak süper güçlerden birisi bu hassas jeopolitik hatlara yönelik kalıcı bir hamlede yöneldiği zaman ortaya çıkıyordu. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin en önemli jeopolitik sonuçlarından birisi kendi iç mekanizmasıyla başlı başına bir denetim aracı olarak fonksiyon gören stratejik dengenin ortadan kalkmasıdır. Avrasya kıta gücünün çözülerek geri hatlara doğru çekilmesi, boşaltılan alanlara komşu bölge güçleri ve bölge içi küçük güç merkezleri için ciddi bir manevra alanı doğurmuştur. Bu çerçevede küresel ve bölgesel dengelerin devreye girdiği jeopolitik ve jeoekonomik boşluk alanları oluştuğunu söyleyebiliriz. En yoğun bir şekilde Avrasya'nın Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu ve Orta Asya'dan oluşan stratejik geçiş yolları üzerinde görülen bu jeopolitik boşluk alanları, hukukî sınır, stratejik hat, etkileşim alanları ve havzalarının karmaşık bir şekilde birbirlerine geçtiği

²⁶⁴ Cem Karadeli, "1989 Sonrası Dünya Düzeni," Cem Karadeli (der.) Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye, Ankara: Ayraç, 2003.

²⁶⁵ E. Kur. Alb. Nevzat Denk, 21nci yy'a Girerken Türkiye'nin Jeopolitik Durumu ve Jeostratejik Öneminin Yeniden Belirlenmesi, Harp Akademisi yayını, 2000, s. 5.

son derece dinamik bir konjonktür ortaya çıkarmıştır. Benzer bir durum Kuzey Kafkasya'dan başlayarak Doğu Anadolu, Kuzey İran ve Irak üzerinden Basra Körfezi'ne inen kuşak üzerinde görülmüştür. İki önemli olay bu stratejik kuşağı sunî şekilde birbirinden koparan statik bölünmeyi derinden etkileyen sonuçlar doğurmuştur. Bunlardan birincisi İran Devrimi'dir, ikincisi SSCB'nin dağılmasıdır.²⁶⁶

Uluslararası sistemdeki güçlü aktörler dünya düzeninde çıkarlarını korumak ve gücünü artırmak için jeopolitik konumda olan ülkelerde yumuşak, sert ve ekonomik güç kullanırlar. Örneğin, eğer Türkiye bugün bulunduğu yerde değil de dünyanın başka bir yerinde bulunuyor olsaydı, uluslararası sistemde etkili olan ABD, Rusya, Çin, AB, IMF, DTÖ vb. gibi aktörlerin Türkiye üzerinde izleyeceği politikaları farklı olacaktı.

Sonuç olarak, Coğrafi konumun değiştirilmesi mümkün olmadığı için, ülke, bölge dışı ve radikal aktörlerin etki alanı içine girer. Jeopolitik konumunu güç dengesi içinde istikrarlı bir siyasi tutum ve güçlü bir ekonomik yapıyla kullanırsa güçlü konuma geçer, bunların bir arada ve uyumlu olursa bir ülke yönlendirilen değil, yönlendiren olur.

4.2. Doğal kaynaklar ve Ekonomik Yapı

Bir ülkenin güç kullanımına sahip olabilmesi, dış ve savunma politikaları, o ülkenin ekonomik yapısı ve zenginliği ile yakından ilgilidir. Dış ticaret hacmi yüksek ve ticaret ürünleri daha çeşitli olan ülkelerin çevrelerinde bir istikrar şeridi yaratmaya çalıştıkları ve silahlı-silahsız çatışmalardan, en azından kendi bölgelerinde özenle kaçındıkları bilinen bir gerçektir. Ayrıca derin ekonomiler genelde daha fazla dış politika aktörü yaratırlar ve bu da dış politikanın daha pragmatist ve daha kontrollü olmasını getirir. Küçük ve az sayıda ürüne dayalı ekonomiler ise Çoğu kez dışa bağımlı bir dış politika ve daha az güvenli bir dış politika belirleme sürecine sebebiyet verir.²⁶⁷

Elbette ekonominin zayıf olması, coğrafi konumun ve çeşitli sebeplerle çevre ile yakın ilişkilerin yokluğu ile doğru orantıdadır. Dağlık bir bölgede bulunan ve ulaşım yolları zayıf bir ülkenin gerek komşularıyla gerekse diğer ülkelerle ekonomik ilişkileri kolay olamayacaktır. Doğal kaynaklar, belki de ekonominin belkemiğini oluşturan en önemli faktörlerden biridir. Bir ülke için doğal kaynakların zenginliği ve bu kaynakları elde edebilecek ve işleyebilecek teknolojinin varlığı, çok büyük bir şanstır. Örneğin bugün Arap ülkelerinin petrol bakımından zengin oluşu, onların siyasi, sosyal kültürel yapıları ne olursa olsun, onlara uluslararası arenada avantaj sağlamaktadır. Su ise, insanların hayatlarını devam ettirebilmeleri için çok önemli bir gereksinimdir. Bu yüzdendir ki, büyük devletler bu çok önemli doğal kaynağın bulunduğu ülkelere önemle ve özenle yaklaşmakta, dış politikalarını bu eksende yönlendirmektedirler. Rusya, elinde bulundurduğu bir diğer önemli doğal kaynak olan gazı, dikkatli kullanmakta, dış politikasını bu kaynağı göz ardı etmeden belirlemeye çalışmaktadır.²⁶⁸

²⁶⁶ Hasret Çomak, (Editör) Dünya Jeopolitiğinde Türkiye: Oba, A.E., Bir Yumuşak Güç Olarak Türk Dış Politikasında Barış Düşüncesi, Hiperlink Yayınları: 23, Temmuz 2011, s.29.

²⁶⁷ İdris Bal, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Bahar, T.H., Uluslararası İlişkilerde Dış Politikayı Etkileyen, Lalezar Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, S.102.

²⁶⁸ İdris Bal, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Bahar, T.H., Uluslararası İlişkilerde Dış Politikayı Etkileyen, Lalezar Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, S.103.

Zayıf ekonomi, dış politikada önemli unsuru olan "güç" kavramında etkisini gösterir. Bir ülkenin gücünün en önemli unsurlarından sayılan ekonomi eğer zayıf ise, dış politikanın manevra alanını daraltır ve ülkenin pazarlık gücünü azaltır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak uluslararası sistemde daha pasif, olur, daha fazla taviz verir. Dolayısıyla, zayıf ekonomi ve neden olduğu sosyal ve siyasal sorunlar ülkenin ve o ülkenin yöneticilerinin altından kalkamayacağı sorunlara neden olur. Bu, dışa bağımlılığı daha da artırır. Hatta dış politika aktörlerinin çok az sayıda kalması ve karar alma gücünün çok az kişide ya da grupta toplanması yine sığ ve güçsüz ekonomilere bağlanabilir.²⁶⁹

Son olarak, bir ülkenin daha ılımlı, barışçı ve istikrarlı güç politikası izleyebilmesi için, jeopolitik konumu kadar, ekonomisinin de yardım etmesi gerekir. Bu konularda kendisini çaresiz hisseden bir ülke, dış etkilere daha açık bir hale gelir ve saldırgan politikalar izlemesi mümkündür. En kötüsü, bu saldırganlık hem ekonominin iyileşmesini engelleyebilir hem de jeopolitiğin yarattığı sorunları daha da derinleştirebilir.²⁷⁰ Ekonomik yapı ne kadar güçlü olursa hem ülke içerisinde ve hem de ülke dışında o kadar güçlü ve istikrar olur.

4.3. Demografik(Nüfus) Yapı

Bilindiği üzere nüfus gücün önemli bir parçasıdır. Sadece kalitesi değil, büyüklüğü de önemlidir. Örneğin 1 milyarı aşkın nüfusuyla Çin'i göz ardı edebilmek mümkün değildir. Ekonomileri ne kadar zayıf olursa olsun, nüfusları Hindistan'ı ve Pakistan'ı bölgelerinde önemsenmesi gereken aktörler haline getirmiştir. Buna karşın nüfusu nispeten daha az olan Suudi Arabistan tüm zenginliklerine rağmen Arap dünyasında dahi önemli bir rol oynayamamıştır.

Nüfusun azlığı ya da çokluğu da ülkelerin gücünü belirlemede önemli bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Küçük ve sürekli dışa göç veren bir nüfusun ciddi bir pazar oluşturamayacağı açıktır. Oysaki Türkiye gibi büyük, genç ve üreten bir nüfus, yabancı yatırımcılar için cazip edici bir niteliğe sahiptir. Ancak bu nüfus gücü, doğru ve etkin politikalarla elde tutulmalıdır. Aksi takdirde dış göçler kaçınılmazdır. Dış göçler, kaliteli emek piyasasının oluşumunu engelleyebileceği gibi, aynı zamanda sermayenin yurtiçinde kalmasına da mani olacaktır. Bu da ülkenin ekonomik gücüne zarar verecek, dış etkilere açık bir dış politika geliştirmesine sebep olacaktır. Aralarında Japonya'nın da bulunduğu bazı ülkelerin nüfusu çok az artmakta, hatta artmak bir yana negatif göç denemeleri ile azalmaktadır. Son dönemde Batı Avrupa'ya göç veren ülkeler sıralamasında Rusya birinci, Ermenistan ise İkinci sırayı almaktadır. Hatta göç eden insanlar, gittikleri yerden bir daha geri dönmek istemedikleri gibi, aile ve akrabalarını da yanlarına almak eğilimindedirler. Dış göçlerin sebepleri kısaca; doğal afetler, iç sorunlar, ekonominin İnsanları besleyecek kadar güçlü olmaması, çevre ülkelerde yaşanan krizlerin ve problemlerin yansımaları olarak sıralanabilir.²⁷¹

²⁶⁹ İdris Bal, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Bahar, T.H., Uluslararası İlişkilerde Dış Politikayı Etkileyen, Lalezar Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, S.104.

²⁷⁰ İdris Bal, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Bahar, T.H., Uluslararası İlişkilerde Dış Politikayı Etkileyen, Lalezar Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, S.105.

²⁷¹ İdris Bal, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Bahar, T.H., Uluslararası İlişkilerde Dış Politikayı Etkileyen, Lalezar Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, S.102.

Nüfusu dış göçler sebebiyle nüfusu azalan ülkelerde ise devamlılık sağlanamamakta, dıştan gelen etkilere direnç gösterilememektedir. Devamlı ve istikrarlı bir nüfusun olmayışı ülkeye ve devlete sahip çıkacak bir sınıfın oluşmasına da engel olmaktadır. Bu koşullarda aşın gruplar ülkenin gündemini kolayca ele geçirebilmekte ve uzlaşmaz politikalarını rahatça empoze edebilmektedirler. Hızla azalan nüfus, azalan nüfusu bile besleyemeyen bir ekonomi ve radikaller dış politikanın da belirleyicisi olurlar. Ve bu belirleyicilik hiç de arzu edilen ve süreklilik vadeden bir belirleyicilik değildir. Üniversite mezunları, hukukçular, öğretmenler, İktisatçılar, doktorlar ya da en azından orta-lise ve meslek okulu eğitimine sahip insanlar, kaliteli nüfusu oluştururlar. Dışa göç edebilen kişilerin önemli bir kısmının bu gibi nitelikli kişilerden oluşması ülkenin pek çok sektörünü negatif yönde etkiler. Genelde bundan en büyük payı ise, hizmet ve kamu sektörleri alır. Beyin göçünün ilk etkisi şüphesiz hizmet kalitesinin düşmesine ve her alanda ikinci hatta üçüncü sınıf hizmet verilmesine neden olur. İkinci olarak göçler sonucunda demokrasinin ve gelişmenin en önemli teminatlarından olan orta sınıf hem sayı hem de nitelik olarak zayıflar. Orta sınıfın zayıflaması ise aşırıları güçlendirir. Üst sınıf daha çok kanunsuz ve orantısız gelir elde eder, alt sınıftakilerse kaybedecek bir şeyleri olmadığını düşünerek düzeni bozan davranışlar içine girerler. Hırsızlık, rüşvet, kısaca hayatın her alanında yozlaşma başlar. Zengin daha zengin olurken, fakir daha da fakirleşir ve aradaki uçurum giderek büyür. Bu da siyasette hem radikalleşmeye ve şiddeti artırır, hem de kaliteyi düşürür. Bunun sonucu olarak, siyaset radikal önerileri olanların ve akıldan çok duygulara hitap edenlerin başarılı olduğu bir yere döner. İç politika böyleyken, dış politikanın da rasyonel olması beklenemez.²⁷²

4.4.Siyasi Yapı

Normal bir siyasi sistemde aşırıları ya da diğer bir deyişle kutuplar nispeten marjinaldirler. İktidara etki şansları daha azdır. Merkezin eridiği, radikallerin merkezi işgal ettiği hallerde ise hemen her konuda olduğu gibi dış politika ve komşu ülkeler ile ilişkilerde de pragmatizm azalır, yerini duygu ve tepki yüklü tavırlara bırakır. Aşırıların yükseldiği bir ortamda merkez partilerin politikalarında da sertleşmeler meydana gelir ve bu da toplu halde aklın devreden çıkmasına, bunun yerine uzlaşmaya imkân vermeyecek, çoğu zaman o toplumun ulusal çıkarlarına da zarar verecek ve esneklikten uzak tepkilerin ulusal politika olarak sunulmasına neden olabilir.²⁷³

İç politikasında sürekli bir çatışma ve kaos yaşayan bir ülke toplumunda terör de teşvik edilen ve hoş görülen bir unsur haline gelir. Terör grupları milli kahraman ilan edilebilirler. Terörle beslenen ve kahramanlarının büyük bir çoğunluğu teröristlerden oluşan bir toplumun kendisini şiddet ortamından kurtarabilmesi oldukça güçtür. Böylesi bir ülkede yapılacak olan her türlü demokrasi girişiminin de başarılı olacağı şüphelidir. Demokrasinin en güzel göstergelerinden biri olan seçimlerin şaibeli geçmesi olasıdır. Muhafız gruplara baskı ve hile de kaçınılmaz hale gelebilir. İşgal ve şiddetten beslenen politikacılar, iktidarlarını sürekli hale getirebilmek için şiddeti kullanmaya devam ederler. Ancak bu, ülkede yaşayan insanları olduğu kadar, yabancı ülkelerdeki insanları da negatif etkilemektedir. Böylesi bir ülkenin

²⁷² Bal, İdris, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Bahar, T.H., Uluslararası İlişkilerde Dış Politikayı Etkileyen, Lalezar Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, S.106.

²⁷³ Bal, İdris, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Bahar, T.H., Uluslararası İlişkilerde Dış Politikayı Etkileyen, Lalezar Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, S.107.

uluslararası arenada güvenilirliği azalır, prestiji kalmaz. Ekonomik ve siyasi alanda itibar görmez ve kısır döngü iç politikada istikrarsızlık dolayısıyla dış politikada güvensizlik şeklinde kendini tekrar tekrar gösterir.²⁷⁴

Özetle şiddet şiddeti doğurur. Yapılması gereken, şiddete ve teröre hoşgörü gösterilmemesi, savaşın politikanın doğal bir parçası sayılmaması ve politikada kine rağbet gösterilmemesidir. Ayrıca demokrasinin, en büyük düşmanın aşırılık olduğu unutulmamalı, demokrasiyi besleyen unsurlar ön plana çıkarılmalıdır. Ülkede sorunlar yaşansa da muhalefet güçsüz kalmamalı, hatta iktidar muhalefete izin vermelidir. İktidarı etkileme yolu şiddette, terörde ve silahta görülmemelidir. Esnek ve pragmatik prensipler doğrultusunda İşleyen bir iç politika bu pozitif etkisini dış politikada da gösterecektir.

Bir siyasi yapı içerisinde liderler; konu hakkında bilgiye, yeteneğe ve sorumluluğa sahip oldukça, kişisel subjektif özelliklerin etkisi azalır ve rasyonellik artar. Ayrıca normal bir insan ile siyasal elitlerin durumları da bu bakımlardan farklılık gösterir. Çünkü siyasal elitler daha fazla bilgi, sorumluluk, yetenek, kamuoyunu etkileyebilirler ve grup biçiminde karar alma gibi kişisel özelliklerin etkisini azaltıcı koşullarla karşı karşıya kalırlar. Tüm bu nedenlerden dolayı, Verba'ya göre, siyasal karar verici, yani lider, rasyonel kararlar verebilir.²⁷⁵

Detaylandırarak olursak, Kissinger'ın liderleri üç grupta toplayan çalışmasına bakmak yerinde olacaktır. Bu üç grup şunlardır: Bürokratik-Pragmatik liderler, İdeolojik liderler ve Karizmatik-Devrimci liderler. Kissinger'a göre birinci gruptaki liderler Özellikle Amerikan ve kısmen de Avrupalı liderlerdir. Bu tür liderlerin en belirgin ve Önemli Özelliği, problem çözücü ve her bir sorunla ayrı ayrı ilgilenirken, pragmatik bir yaklaşım sergilemeleridir. Bu liderlere göre çözülemeyecek hiç bir sorun yoktur, yeter ki gerekli olan zaman ve enerji harcanabilsin. Ayrıca bu tip liderler, her türlü önyargılardan uzak. Gerçekliklerle sorunların üstüne gitmektedirler.²⁷⁶ İkinci lider tipleri genelde Komünist veya sosyalist ülkelerde rastlanmaktadır. Bu tip liderler, tarihi ve olayları daha iyi kavradıklarını iddia ederler ve bunlara göre devletler arasındaki çatışmanın asıl kaynağı sınıf çatışmasıdır ve bunun nedeni de kapitalizmin ta kendisidir. Dolayısıyla bu liderler eğer kapitalist dünya ile yakın ilişkiler kurmuşlarsa bu ancak komünizmin daha rahat yayılması amacıyla yapılmıştır.²⁷⁷ Ve nihayet üçüncü lider tipi daha çok az gelişmiş Üçüncü Dünya ülkelerinde görülmektedir. Bu tür liderler mevcut durumdan çok gelecekle ilgilenirler ve bunu yaparken de ülkelerinin ekonomik sıkıntılarını çözmeyi ikinci plana atarlar. Daha duygusal ve devrimci bir yaklaşımları vardır.²⁷⁸

Bazı ülkeler, dış politikalarında liderlerinin etkisinde çok fazla kalırlar. Hatta karşılaştıkları belki de en önemli problem, sağduyulu ve gerçekçi bir lider çıkaramamış olmalarıdır. Hayalperest ve maceracı kişilerin peşinden koşan milletler bu yüzden çok acı

²⁷⁴ İdris Bal, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Bahar, T.H., Uluslararası İlişkilerde Dış Politikayı Etkileyen, Lalezar Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, S.108.

²⁷⁵ Morton Kaplan, System and Process In International Politics, New York: Wiley. 1964, s.21-53.

²⁷⁶ Morton Kaplan, System and Process In International Politics, New York: Wiley. 1964, s. 25.

²⁷⁷ Robert Jackson ve Georg Sorensen, /nrrroduction to Internationa! Relations: Theories and Approaches, 2. baskı, Ojtford: Oxford U. Press, 2003, s.232.

²⁷⁸ Kennel Waltz, 'Globalization and American Power,' National Interest. 59, Spring. ss.46-56. 51.

çekmişlerdir. Bu bağlamda Türkiye çok şanslıdır. Kurtuluş Savaşı döneminde savaşı çok iyi bir şekilde yöneten başarılı ve zeki askeri, daha sonra da barış zamanının rasyonel ve pragmatik karar vericisi Mustafa Kemal Atatürk gibi bir lidere sahip olduğu İçin Türk Milleti şanslı milletlerdendir. Gerek onun silah arkadaşları, gerekse takip eden liderler, savaşın sertliğini savaştan sonra devam ettirmemişler, aksine barış ortamının ve değişen dünya konjonktürünün ihtiyaçlarına göre hareket etmişlerdir. Bu da Türk Kurtuluş Savaşı'nın üstünlüklerinden biri olarak söylenebilir.

5) ULUSLARARASI SİSTEMDE ÜLKELERİN GÜÇ KULLANIM BİÇİMLERİ

İnsanlığın doğuşu ile ortaya çıkmış, 'hayatta kalma mücadelesinin' temel gereksinimi olan güç kullanımı, toplumların oluşturduğu devletlerin/uluslararası aktörlerin de hayatta kalabilmesi için sahip olması gereken başlıca gereksinimlerdendir.

Tablo 6: Lider Devletler ve Güç Kaynakları, 1500 – 2000.²⁷⁹

Dönem (Yüzyıl)	Devlet	Temel Kaynaklar
16. YY	İspanya	Külçe altın, sömürgelerle yapılan ticaret, paralı askerler, hanedanlık bağları
17.YY	Hollanda	Ticaret, sermaye pazarları, donanma
18.YY	Fransa	Nüfus, kırsal sanayi, kamu yönetimi, ordu, kültür (yumuşak güç)
19 YY	Britanya	Sanayi, politik birlik, finans ve kredi, donanma, liberal kurallar(yumuşak güç), ada yerleşimi (savunma kolaylığı)
20. YY	ABD	Ekonomik büyüklük, bilimsel ve teknik liderlik, yerleşim, askeri güçler ve ittifaklar, evrenselci kültür ve liberal uluslar arası rejim (yumuşak güç)
21. YY	ABD	Teknolojik liderlik, askeri ve ekonomik büyüklük, yumuşak güç, uluslararası iletişim ağının düğüm noktası

Uluslararası sistemde güç kullanmadan önce karar verme süreci öncelikle mevcut bilgilerin analizinden veya bir olayın ortaya çıkmasını müteakip 'algılama' olgusu ile başlamaktadır. Ancak Soğuk Savaş sonrası hâkim güçlerin denetim ve yönlendirme ağını aşacak projeksiyonlara sahip olamayan devletler, tanımlanan tehditleri ve güvenlik tezlerini sorgulamaksızın kabul etme eğilimi gösterdiler.²⁸⁰

Bir ülkenin önündeki siyasi seçeneğin veya projenin gerçekçi olmasının birinci şartı uluslararası sistemin gerçeklerine uygun olması, ikincisi de yeterli güce sahip olmaktır.²⁸¹ Ancak yeterli güce sahip olmak kadar, uygun bir güç projeksiyonuna ve gücü kullanma iradesine de sahip olmak, güç kullanmanın siyasi, ekonomik ve hukuksal çerçevesini de hazırlamak gereklidir.

²⁷⁹ Nye Jr, S. Joseph. Amerikan Gücünün Paradoksu, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003, S.15.

²⁸⁰ Yavuz Gökalp YILDIZ: Stratejik Vizyon Arayışları ve Türkiye, DER Yayınları, (İstanbul, 2001), 3.

²⁸¹ Yılmaz TEZKAN: Jeopolitikten Milli Güvenliğe, Ülke Kitapları, (Ankara, 2005), 130.

Bir ülkenin güç kullanabilmesi için, aşağıdaki yedi genel kuralı sağlamış olması gerekmektedir.²⁸² Bunlar;

- *Ekonomik Alan (Yeteri kadar ekonomik kapasitesi olmak).
- *Teknolojik Alan (Enerji ve iletişim alanındaki gelişmelere hakim olmak).
- *Parasal Alan (Uluslararası alanda itibarı olan ve tasarruf edilebilir olarak değerlendirilen bir paraya sahip olmak.)
- *Askeri Alan (Nükleer silahlara ve deniz aşırı kullanılabilir düzeyde 10 kadar Piyade Tümenine sahip olmak).
- *Coğrafi Alan (Hayati bir müttefiki, esas deniz ulaştırma yollarını, içilebilir su rezervlerini ve enerji kaynaklarını ülke sınırları dışında koruyabilecek pozisyona sahip olmak).
- *Kültürel Alan (Ulusal ya da dinsel boyutta, diğerlerinin menfaatleri ile işbirliği yapmaya müsait ve eserleri ile diğerlerini kendisine çeken evrensel bir kültüre sahip olmak).
- *Diplomatik Alan (Emperyalist bir dış politikayı tasarlayan ve uygulamaya koyan, uyumlu ve yeteri kadar kuvvetli bir devlete sahip olmak).

Yukarıda güç tarif edilmeye çalışılırken, gücün özellikle dinamik boyutunun altı çizilmeye çalışıldı. Yani güç zaman içerisinde değişim ve dönüşüme uğramaktaydı. Gücü oluşturan unsurlar niceliksel ve niteliksel bakımlardan değişebiliyorlar.²⁸³

Tablo 7: Dünyanın İlk Onları.²⁸⁴

Toprak Büyüklüğü	Nüfus	GSMH	Askeri (Sayısal)	Güç	Enerji
Rusya	Çin	ABD	Çin		B.A.E.
Çin	Hindistan	Çin	ABD		Kuveyt
Kanada	ABD	Japonya	Rusya		ABD
ABD	Endonezya	Almanya	Hindistan		Kanada
Brezilya	Brezilya	Hindistan	Kuzey Kore		Singapur
Avustralya	Rusya	Fransa	Türkiye		İsveç
Hindistan	Pakistan	İngiltere	Güney Kore		Finlandiya
Arjantin	Japonya	İtalya	Pakistan		Norveç
Kazakistan	Bangladeş	Brezilya	Vietnam		Tobago
Cezayir	Nijerya	Meksika	Fransa		Avustralya

Güç kullanmadan önce devletler. karar verme sürecinin her aşamasında olduğu gibi özellikle algılama aşamasında karar verici, topladığı bilgi ve istihbaratı; **çarpıtma veya dezenformasyon** olasılığını dikkate alarak, iyice ayıklamalı ve yanlış algılamaların önüne geçmelidir.²⁸⁵ Geçmişte olduğu gibi bugün de hem ulusal hem de uluslararası düzeyde “yeni” düzene uygun tehdit tanımlama ve algılamaları, görünen amacın dışında “yönlendiricilik” ve önemli ölçüde dezenformasyon içermektedir. Devletler ve örgütler stratejilerini

²⁸² NEVZAT DENK, a.g.m., 1988, s.24.

²⁸³ Deniz Ülkü Arıboğaz, “Güçü Anlamak”, Aksam Gazetesi, 05.04.2007.

²⁸⁴ Harp Akademileri Komutanlığı: Geçmişte ve 21. Yüzyılda Savaşlar, Stratejiler, Harp Akademileri Basımevi, (İstanbul, 2002), 336.

²⁸⁵ HOPKINS Raymond F., MANSBACH Richard W.: Structure and Process in International Politics, Harper and Row, (New York, 1973),158.

geliştirirlerken sadece rakip örgütleri ve devletleri göz önüne almaz; sistemin ekonomik, mali, ekolojik, sosyal ve siyasal tüm dinamiklerini ve aktörlerini esas alırlar. Bu haliyle strateji, bilgiye, algıya ve olguya dayalı güvenlik anlayışlarıyla doğrudan ilişkili bir anlam içermektedir. Stratejik başarı aşağıdaki koşullara bağlıdır;

- Güç bileşkesinin, amaca ve zamana göre uygun kullanımı, - Enformasyon kapasitesi ve entelektüel birikim, - Teknik, ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklere uygun taktikler geliştirilmesi, - Açık ve bilinen yöntemlerin yanı sıra, açık olmayan ve tanımında güçlükler bulunan yaratıcı mücadele yöntemlerinin (örneğin terör, kitle iletişim araçlarını manipüle etme) kullanılmasıdır.

Kararın verilmesi aşamasında yer alacak kişilerin sayısı ve gelen bilgilerin nasıl değerlendirileceği genellikle şu üç değişkenin fonksiyonları olarak görülmektedir; Önceden Fark Edebilme(Awareness), Tehdidin Derecesi Ve Karar Verme Zamanıdır.²⁸⁶

Fark edebilme kavramıyla, gerçekleşen bir olayın veya durumun karar vericiler tarafından önceden bilinebilme derecesi ifade edilmektedir. Önceden fark edebilme, tehdidin abartılmadan veya hafife alınmadan önceden ve doğru olarak tespit edilmesi için hassas ikaz istihbaratı çalışması gerektirmektedir.

Tehdidin derecesinin doğru tespiti ise ulusal çıkarlarımızın ne kadar tehlikede olduğundan hareket ile hedefimizi, uygun yöntem ve vasıtaları isabetli bir şekilde seçmemizi sağlayacaktır. Erken verilmiş bir karar; iyi analiz edilmemiş, iç ve dış kamuoyu desteğinden yoksun, yeterli güç unsurları ile desteklenmeyen bir yöntem seçmemiz sonucunu doğurabilir, daha başlangıçta geri dönüşü olmayan kayıplara neden olabilir veya niyet ve planlarımızın erkenden ortaya çıkmasına neden olabilir.

Aynı şekilde geç verilmiş bir karar ise fırsatların kaçmasına yol açabilir ve telafisi artık mümkün olmayan sonuçlara katlanmamızı gerektirebilir. İkinci Dünya savaşından sonra, uluslararası ilişkilerde kararların nasıl alındığı, siyasal karar vericilerin ve yöneticilerin karar vermede kullandığı kriterler ve teknikler üzerinde durulmaya başlanmıştır. Karar vericilerin tüm alternatifleri dikkate alarak, rasyonellik içinde en tatmin edici alternatifini seçmesi gerekmektedir.²⁸⁷

Uluslararası politika ve dış politika analizinde karar alma yaklaşımını gündeme getiren Richard Synder ve arkadaşları, önemli olanın devletlerin dış politikalarını oluşturan ve uygulayan karar alıcıların “durumu nasıl gördüklerini anlamak” olduğunu belirtmişlerdir.²⁸⁸ Ulusal politikanın gerçekçi olmasının birinci şartı uluslararası sistemin gerçeklerine uygun olması, ikincisi de yeterli güce sahip olmaktır.²⁸⁹

Güç merkezleri ile ilgili çeşitli kategorik (jeopolitik, ekonomik vb.) veya coğrafi (global, kıtasal vb.) sınıflandırmalar yapılmaktadır. Jeopolitik güç merkezleri; “Kendi coğrafyası içerisinde ve dışında sahip olduğu ve kontrolü altında bulundurduğu güç

²⁸⁶ Tayyar ARI: a.g.e., (1997), 159.

²⁸⁷ Raymond F. HOPKINS, Richard W. MANSBACH: Structure and Process in International Politics, Harper and Row, (New York, 1973), 156.

²⁸⁸ Richard C. SYNDER, H.W. BRUCK, Sapin BURTON: Foreign Policy Decision – Making, An Approach to the Study of International Politics, The Free Press, (New York, 1962), 1-185.

²⁸⁹ Yılmaz TEZKAN: a.g.e., (2005), 130.

kaynaklarını, diğer ülkelere oranla geliştirerek bu kaynakları kendi lehine etkileyebilen devletler veya devletler topluluğu”²⁹⁰

Tablo 8: Güvenlik Bölgeleri; Güçler ve Trendler.²⁹¹

Güvenlik Bölgesi	Alt Güvenlik Bölgeleri	Süpergüç/ Büyük Güçler	Bölgesel Güçler	Muhtemel Trendler
Avrupa	(1) AB Merkez (2) Baltık (3) Doğu Avrupa (4) Balkanlar	* AB * ABD * Rusya Fed.	* Ukrayna	* ABD ile birlikte diğer bölgeleri yumuşak gücü ile şekillendirmekte. * Rusya’yı da yanına çekerek ABD’ye rakip olabilir.
BDT	(1) Rusya (2) Orta Asya (3)Kafkasya-Karadeniz	* Rusya Fed. * ABD - AB * Çin	* İran	* Çin-Rus-İran ittifakı Japonya ile tüm Asya’yı kontrol altına alabilir. * Kafkasya ve Ukrayna’yı ABD ve AB’ye kaptırabilir.
Doğu Asya	(1)Kuzeydoğu Asya (2)Güneydoğu Asya	* Çin * ABD * Japonya	*Avustralya	* Çin’e karşı ABD-Japonya güç dengesi statükoyu korur. * Devam eden dönüşüm dengeleri değiştirebilir.
Güney Asya	-	* Çin, * ABD	* Hindistan	* Çin önderliğinde süper karışımli bir bölge olabilir * ABD-Hindistan dengeleyebilir
Ortadoğu	(1) Magrep (2) Merkez (3)Körfez ve Doğu	* ABD * AB *Çin-Rusya	* İran	*Batı tarafından dönüştürülmekte. * Mısır, S. Arabistan, Irak, İran ve Türkiye’nin geleceği belirleyici olacaktır.
Afrika	(1) Güney Afrika (2) Batı Afrika (3)Afrika Boynuzu	* AB * ABD * Çin	-	* Zayıf devlet yapıları bölgesel güç çıkması engeldir. * Batı tarafından dönüştürülmekte ve sömürülmektedir.
Kuzey Amerika	-	* ABD	-	NAFTA ve Pan-American FTAA’ya göre şekillenmesi beklenmektedir.
Güney Amerika	(1) Güney Koni (2)Andean Ülkeleri	* ABD	* Brezilya * Arjantin	* Brezilya ve Arjantin Mercosour’la güçlerini artırabilir. * Andean ülkeleri uyuşturucu ve iç karışıklılarla meşgul olabilir.

²⁹⁰ LEVENT, UFUK. (1997), “21 nci Yüzyılın Eşiğinde Türkiye”, H.A.K. Yayınları, İstanbul.

²⁹¹ Tablonun hazırlanmasında Barry BUZAN ve Ole WAEVER: Regions and Powers, (2003) adlı kitabında yer alan açıklamalar esas alınmıştır.

Küresel güçler diğer ülke liderlerini etkilemek üzere kullanabilecekleri çeşitli siyasi, ekonomik ve askeri vasıtalara sahiptir. Bu vasıtalar diplomatik baskılardan topyekûn bir savaşa kadar derecelenebilir. Seçilen vasıta, diğer ülkelerin karar ve eylemlerinin değişmesine yol açabilecek bir baskı ve etki sahibi olmalıdır. Bu vasıtaların başlıklarını şu şekilde sıralayabiliriz.²⁹²; (1) Yeni bir (üçüncü taraf ile) diplomatik ilişkinin başlatılması. (2) Bilimsel ve kültür alışverişi ile ilgili yaptırımlar. (3) İnsani yardım vasıtalarının kullanılması. (4) Teknik yardım yapılması. (5) Enformasyon ve propaganda kapsamındaki tedbirler. (6) Ekonomik ve ticari tedbirler. (7) Askeri yardım konusunda yardım veya yaptırımlar. (8) Örtülü faaliyetler. (9) Başta BM olmak üzere sorunun uluslararası kuruluşların müzakerelerine açılması sureti ile yaptırımlar uygulanması. (10) Ticaret ambargosu ve ekonomik yaptırımlar. (11) Askeri güç gösterisi. (12) Askeri keşif ve gözetlemenin artırılması. (13) Diplomatik ilişkilerin askıya alınması veya kesilmesi. (14) Abluka. (15) Kısmi veya genel seferberlik. (16) Askeri güç kullanımı. (17) Topyekûn savaş.

Bir devletin ulusal güvenlik çıkarlarının zorunlu kıldığı haller de kuvvete başvurmadan çekinmeyeceğini inandırıcı biçimde ortaya koyması çoğu zaman etkili olur. Tabii bunun için o ülkenin yeterli güce ve gücü kullanan idaresine sahip olması gerekmektedir.²⁹³

Savunma gücünün barış zamanında en etkili biçimde kullanılması için diplomasi ile silahlı kuvvetlerin çok yakın bir uyum ve işbirliği içinde olmaları gereklidir. Askeri gücün dış politikada etkin bir unsur olabilmesi büyük ölçüde silahlı kuvvetlerin etkinliğine bağlıdır. Dünya politikasında önemli bir rol oynamak isteyen ülkeler, daima güçlü ordulara sahip olmaya önem vermiştir. Ancak, dış politika veya güvenlik politikasından anlaşılması gereken ise genelde savaşa varmayan yöntemlerle sonuç almayı gerektiren bir yaklaşımdır. Yaşanmış güvenlik riskleri devletler arası açık veya gizli savaşlar olabilir. Clausewitz'in belirttiği gibi, “Savaş, yalın bir politik eylem olmayıp gerçekten bir politik araç, politik ilişkinin bir devamı,²⁹⁴ ” Bu savaş sadece diplomasi veya askeri güçle kazanılmaz. Denenmemiş hiçbir taktik yoktur ve tüm devletler ahlak kuralları çerçevesinde davrandıklarını söyleseler de, hepsi Machiavelli'nin Prince (Prens) adlı kitabında yazdığı gibi davranmaktadır.

Machiavelli'nin görüşü en büyük ahlakın ulusun ve ulus gücünün korunması olduğu yönündedir; sonuçta kurtarılabilecek olan devletse, belden aşağı her türlü vuruş mubahtır.²⁹⁵

²⁹² Harp Akademileri Komutanlığı: Geçmişte ve 21 nci Yüzyılda Savaşlar, Stratejiler ve Stratejiler, Harp Akademileri Basımevi, (Yenilevent-İstanbul, 2002). S.33-49.

²⁹³ Onur Öymen, Silahsız Savaş: Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi, Remzi Kitabevi, 4. Basım, (İstanbul, Nisan 2003), 165.

²⁹⁴ Carl Von Clausewitz, Savaş Üzerine, Çeviren: H. Fahri ÇELİKLER, Özne Yayınları, (İstanbul, Haziran 1999), 35.

²⁹⁵ John Jacob Nutter, CIA'nın Karanlık Operasyonları: Örtülü Operasyonlar, Dış Politika ve Demokrasi, Güncel Yayıncılık, Çev.: Ahmet Saraçoğlu, (İstanbul, 2005), 109.

VI. BÖLÜM: ULUSLARARASI SİSTEMDE KÜRESEL GÜÇLERİN SERT EKONOMİK VE YUMUŞAK GÜÇ KULLANIMI VE İTHALAT VE İHRACATA ETKİLERİ

1. KÜRESEL GÜÇ NEDİR?

Küreselleşme en basit şekilde dünya çapındaki irtibatlanmaların genişlemesi, derinleşmesi ve hızlanması olarak tanımlanır.

Küresel güç kavramı ise öncelikle bir "perspektif genişliği" ve buna uygun olarak da hedef ve sistem genişliği vizyonunu ifade eder. Bu tip ülkeler ulusal çıkarlarının küresel düzeyde hedefler ve girişimlere bağlanmışlardır. İmkân ve yeteneklerini de dolaylı ve doğrudan yollardan böyle bir anlayışa uygun olarak geliştirmeye çalışmışlardır. Bu tip ülkelerde hâkim politik/stratejik tutum da bu şekil bir tutuma uygun olarak "maritime/denizci" bakışlı olarak ifade edilmiştir. Bu tip ülkelerin tüm yapısal yönleri ile dışa ve mümkün olduğu kadar geniş alanlara yönelmeleri söz konusudur. Buna uygun olarak hedef ve etki yaratma perspektifleri de geniştir. Bu tip devletlere en uygun örneklerin başında geçmişte İngiltere ve 20. yüzyılda da ABD gelmektedir.²⁹⁶

1989 yılında Berlin Duvarının yıkılması, 2.Dünya Savaşı sonrasında Şubat 1945'de Yalta Konferansı sonrası ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeninin sonunu ilan etti. Yalta düzenlemeleri ABD'nin hegemonyasındaki Batı bloku ile Sovyetler Birliğinin hegemonyası altındaki Doğu bloku arasında egemenlik alanlarını paylaştırmıştı. Bu iki hegemon güç kendi etki alanlarındaki ülkeler üzerinde siyasi, ekonomik ve güvenlik kontrol mekanizmaları geliştirmişti. Berlin Duvarının yıkılmasıyla başlayan süreç Sovyetler Birliğinin tek taraflı geliştirdiği mekanizmaların kullanımının sonunu getirdi. ABD, II. Dünya Savaşı sonrasında kendisinin kurallarının konulmasında belirleyici olduğu Birleşmiş Milletler, NATO, IMF, Dünya Bankası ve GATT gibi çok taraflı uluslararası mekanizmaları daha etkin kullanma fırsatını ele geçirdi. 1990'lı yılların başında AB'nin Özellikle Avrupa'nın ortasında etkisiz kaldığı siyasi gelişmeler de ABD'nin tek süper güç olarak yükselmesine yardımcı oldu.²⁹⁷

Ancak sermaye hareketlerinin serbestleşmesi finansal krizlerin sıklığını, büyüklüğünü ve yayılmasını tetikleyen bir süreç başlattı. 1994 Meksika, 1997 Doğu Asya, 1998 Rusya, 2001 Türkiye, 2002 Arjantin ve 2008 dünya finans krizleri IMF ve Dünya Bankasının sermaye hareketlerini serbestleştirme politikalarının başarısızlığını kanıtladı. Bunun yanında bilişim teknolojilerine dayalı sermaye piyasaları balonunun 2000 yılında patlaması, Çin'in yükselişi ve Rusya'da iktidarın el değiştirerek ulusalcı kadronun eline geçmesi küreselleşme eğiliminin yavaşlaması yönünde etkili oldu. 2000 yılındaki ABD başkanlık seçimlerini ihtilafli bir şekilde Amerikan sermayesinin silah ve enerji sektörlerini temsil eden Bush ve 1990'lı yıllar boyunca hazırlık yapmış ekibi kazandı. Bu ekibin ABD'nin küreselleşme yoluyla hegemonya kurma çabalarının sınırına geldiğini düşünmesi, ekonomi ve kültür gibi yumuşak güç araçlarından klasik

²⁹⁶ Henry Kissinger, *The White House Years*, Boston. Little Brown, 1979, s. 914.

²⁹⁷ Gökhan Çapoğlu, "Küresel Güç Dengesi ve Türkiye", *Anadolu Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayınları*, Mart 2010, S.11.

güç araçlarına yönelmesi dünya güç dengelerinin yeniden şekillenmesinin önünü açtı. Bush ekibinin stratejisi ABD'nin askeri gücünü kullanarak, ABD'ye rakip olabilecek bir gücün ortaya çıkmasını önlemek ve Amerikan hegemonyasını pekiştirmekti.²⁹⁸

2. ABD

2.1. Kısaca ABD'nin Güç Analizi

Amerika Birleşik Devletleri (kısaca ABD) (İngilizce: United States of America (USA)), elli tane eyalet ve bir tane federal bölgeden oluşan bir federal anayasal cumhuriyettir. Ülkenin çoğu, Kuzey Amerika'nın ortasında, Büyük Okyanus ve Atlas Okyanusu'nun arasında bulunmaktadır. Bu ülkenin vatandaşlarına Amerikalı veya Amerikan denir. ABD 9 milyon 629 bin. km² yüz ölçümü, silah altında asker sayısı 1 milyon 500 bine yakın, nüfus 300 milyon, silah ve uzay teknolojisi tüm ülkelerden katbekat fazla, ayda çay içen, Merih'te hava ölçümü yapan ülke, dünyanın her yerinde uçak gemileri bulunmakta ve bazısı birçok ülkenin savaş gücüne eşit, atom ve nötron bombaları var, kişi başı milli gelir 40 bin dolar, milli geliri 12 trilyon dolardır. Dünya nüfusunun %6'sına sahip olmasına rağmen dünya servetinin %50'sine sahiptir. Dünya ekonomisinin %31'ine sahiptir. Buda ABD'nin gücü hakkında bize yeterince bilgi vermektedir.

Wilson'un 14 nokta'sında öngördüğü denizlerin bütün devletlerin kullanımına açıklığı, serbest ticaret gibi ilkeler, İngiltere'nin Viyana Kongresinde kabul ettirdiği ilkelerin aynısıydı. Bu anlamda Wilson, Pax Britannica benzeri bir yapı politikadaki serbestliğini koruyabilmesi ve stratejik üstünlüğü sağlayabilmesi için dünya üzerindeki en büyük donanmayı vücuda getirmesi yönünde Başkan Wilson'a tavsiyede bulundu. Kurulun hazırladığı plan çerçevesinde beş yıllık bir yapım programı kapsamında mevcut olan en büyük toplarla donatılacak 42.000'er tonluk 10 dretnot, 6 savaş kruvazörü, 10 hafif kruvazör, 50 destroyer, 67 denizaltı yapılması öngörülmekteydi. Plan hazırlanırken, muhtemel rakip olan devletlerin mevcut gemi yapım programları ve bu alanda ileriye dönük yetenekleri de hesaba katılmıştı. Başkan Wilson'un da onayıyla Kongreye sunulan plan 1916'da kabul edildi. Bu plan, 1921 yılının sonlarında tamamlandığında, ABD'yi dünyanın en büyük deniz gücü haline getirecekti. Bu çerçevede 1916 Donanma Planı savaşla ilgili bir önlem değil, savaş sonrası düzen için bir güç yatırımıydı. 1945'te ikinci Dünya Savaşı sona erdiğinde gerek ekonomik ve gerekse de askeri anlamda ABD diğer büyük güçlerin oldukça ilerisine geçtiğinden, savaş sonrasındaki düzeni kendi istediği şekilde şekillendirmiştir.²⁹⁹

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte İngiliz Emperyalizmi'nin boşluğu, ABD'nin ekonomik ve askeri hegemonyası ile doldurulmuştur. Savaşın hemen ardından ABD, 100 kadar ülke ve alanda, tüm kıtalarda ve bu kıtaların arasındaki adalarda, Antartika'dan Kuzey Kutbu'na dek ulaşan en geniş coğrafyada, 2000 üs alanına yerleştirilmiştir. Yine *Monthly Review*'e göre ABD, bu üs alanlarında, 30 bini aşkın tesisten oluşan ve dünyanın hiçbir döneminde görülmemiş olan bir askeri denetim ağı oluşturmuştur... ABD'nin günümüzdeki konumuna karşın, “üzerinde güneş batmayan” İngiliz İmparatorluğu, en güçlü dönemlerinde bile sadece 35'i aşkın kolonisi konumundaki ülkede askeri üs ağına sahipti ve özellikle deniz

²⁹⁸ Gökhan Çapoğlu, “Küresel Güç Dengesi ve Türkiye”, Anadolu Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayınları, Mart 2010, S.11.

²⁹⁹ Toktamış Ateş, ABD dış politikasında yeni yönelimler ve dünya, 2004

geçitlerini denetleyerek egemenliğini sürdürmektedir. (Monthly Review, by The Editors, U.S. Military Bases and Empire, www.monthlyreview.org/03.02editr.htm).³⁰⁰

ABD, AB'nin derinleşmesine ve genişlemesi sürecine destek verdi. Ekonomik açıdan gelişmiş, istikrarlı Avrupa'yı güvenliği ve refahı için gerekli görüyordu ama ekonomik ve siyasal bir blok olarak hareket etmesinden rahatsız oluyordu. Elindeki tüm olanaklarla AB'yi denetimi altında tutmaya devam etti. Bunun en önemli aracı NATO ittifakı ve bu çerçevede Avrupa'da bulunan 100.000 civarında ABD askerini bulundurmaya devam etti.³⁰¹

2.2. ABD'nin Sert Güç Kullanımı

ABD Dünyayı güç kullanarak yönetme anlayışı geçmişten bugüne değişmez olgudur. Küreselci ve müdahaleci bir ideolojiye dönüşen yani ile ABD'nin tercihi de bu olmuştur. Bu fanatizme ulaşsa da bir gerçektir. ABD kendi imajına uygun olarak dünyayı yönetmek, güçlü olmak için günah da işlenebilir anlayışını getirmiştir. Beğenilsin beğenilmesin, ABD'nin gücü ve etki alanı onu imparatorluğa dönüştürmüştür.³⁰²

ABD'nin askerî felsefesi, kendine rakip olabilecek ülke ya da ülkeler topluluğunun oluşmasına imkân yaratmamak temeline dayanır. ABD, kendi güvenliğini sağlayacak stratejik politikasını kuruluş aşamasından hemen sonra belirlemiş, bütün yönetimler bu stratejiye bağlı kalmışlardır. Kurulduğu yıllarda Fransız, İngiliz ve İspanyol imparatorluklarınca yönetilen topraklarla çevrili olan ABD, kısa süre içinde çevresindeki toprakların bazılarını satın alma yoluyla bazılarını savaşarak elde etmişti. Louisiana'yı Fransızlardan, Texas'tan Kaliforniya'ya kadar toprakları İspanyol ve İngilizlerden satın alarak veya savaşarak alan ABD, Alaska'yı da Ruslardan satın alır. Hammadde ihtiyacının artmasıyla birlikte öncelikli bölgelere yönelik askerî müdahalelerde bulunarak ya yönetimin kendisine bağlı olmasını sağlamış ya da askerî üs bulundurarak denetimine almıştır. İstemediği olayları kısa sürede bastırmak ya da ortadan kaldırmak için karar mekanizmasında, asker-sivil yönetim bütünlüğüne işlerlik kazandıracak yapılanmaya gitmiştir. Dünyayı, bölgeler ayırarak, komutanlıklar oluşturmuş ve doğrudan merkeze bağlamıştır. Genelkurmay ya da ilgili kuvvet komutanlıklarına bağlı olmayan komutanlıklarla dünya dört ana bölgeye ayrılarak kontrol edilmeye başlamıştır: Avrupa, Rusya, Kuzey Afrika, Türkiye ve İsrail'i içine alan Avrupa Komutanlığı; Ortadoğu, Orta Asya, Kenya ile Mısır arasındaki Afrika bölgesini içine alan Merkez Komutanlığı; Hawaii adasından Hindistan'a kadar bölgede Pasifik Komutanlığı; Latin Amerika'dan sorumlu Güney Komutanlığı; ABD, Kanada ve Meksika'yı kapsayan Kuzey Komutanlığı ile Washington dünyayı yönetmek için yeni bir yönetim yapılanmasına gitmiştir.³⁰³

ABD hemen her ülkeye "ya benimlesin ya karşıdasın" ikilemini vermektedir. ABD için dostluk ya da düşmanlık değil, sadece çıkar esastır. Birçok ülke yöneticisi de ABD'ye yakınlaşmak için dost ve müttefik deyimlerini kullanır. ABD için bunun anlamı bağlı olduğu sürece geçerlidir. Aksine düşmandır. Yetiştirdiği birçok kişinin sonradan düşman görülmesi bunun sonucudur. Noriega'yı okulunda yetiştirip başa getiren sonra da yakalayıp

³⁰⁰ Yusuf Küpeli, ABD'nin askerî gücü, toprakları dışındaki askerî üsleri, yayılması ve dünya egemenliği düşleri üzerine notlar <http://www.sinbad.nu/abd01.htm> Erişim Tarihi:04.12.2013

³⁰¹ Nurullah Aydın, Küresel Güç Oyunları, Paraf Yayınları, Kasım 2011, S.22

³⁰² Hardt, M.-Negri, A.; imparatorluk, Ankara 2002, Ayrıntı yy., s. 177.

³⁰³ Nurullah Aydın, Küresel Güç Oyunları, Paraf Yayınları, Kasım 2011, S.22.

tutuklayan, İran-İrak savaşında kendi adamı olan Saddam'ı sonradan yok etmek için Irak'ı işgal ederek deviren, Ruslara karşı Afgan mücahitlerinin verdiği savaşta birlikte olduğu Bin Ladin'i sonradan terörist ilan eden de ABD'dir. Bu nedenle ABD için kendi çıkarına hizmet ettiği sürece kişi ya da yönetimler dosttur, aksama olduğu andan itibaren düşmandır. Bu geleneksel kovboy anlayışının çağdaş yaklaşımıdır.³⁰⁴

Aşağıda 1960 yılında bugüne Amerika'nın gerçekleştirdiği bazı önemli operasyonlar şunlar.³⁰⁵

- 1961- 1975: Vietnam Savaşı'nda Amerika 58 bin asker kaybetti ve ülke yönetimini komünistlere bırakarak çekildi. Yüzbinlerce sivil ve asker Vietnamlı öldü. Vietnam Amerikalıların kullandığı turuncu etmen (agent orange) isimli kimyasalın savaş sonrasında yüzbinlerce kişinin ölümüne ve sakat kalmasına neden olduğunu iddia etti. Aynı kimyasal, cephede savaşan Amerikan askerlerinden bazılarında da ölüme yol açtı ya da uzun süreli etkiler bıraktı.
- 1961: CIA'in Küba'da Fidel Castro'yu devirmek için planladığı Domuzlar Körfezi Operasyonu başarısızlığa uğradı. Castro onlarca yıl ülkeyi yönettikten sonra 2008'de yönetimi kardeşi Raul'e bıraktı.
- 1962: Küba Füze Krizi'nde Amerika, Küba'yı ablukaya aldı ve Sovyetler Birliği'nin ada ülkesine nükleer füze yerleştirmesini engelledi. Operasyon nükleer savaş korkularını alevlendirdi.
- 1973: Amerika destekli bir darbe, Şili'nin demokratik olarak göreve gelmiş cumhurbaşkanı Salvador Allende'yi devirdi.
- 1980: İran'da yapılan komando operasyonu rehin 52 Amerikan vatandaşını kurtarmayı başaramadı. Ancak Başkan Reagan başkanlığa geçtikten sonra tutsaklar serbest bırakıldı.
- 1981-1990: CIA Nikaragua'daki Sandinista hükümetini devirmek için ülke dışına kaçmış siyasi sığınmacıların işgallerine destek verdi ancak başarı kazanamadı.
- 1990-1991: Irak'ın Kuveyt'i işgali üzerine Amerika müdahalede bulundu ve kısa bir savaştan sonra Irak ordusunu çekilmeye zorladı.
- 1992-1995: Amerikan askerleri NATO operasyonu çerçevesinde Balkanlar'a müdahale etti ve Yugoslavya'nın bölünmesinden sonra ortaya çıkan etnik çatışmaların bir parçası oldu.
- 2001: El Kaide'nin saldırısına karşılık olarak Amerika Afganistan'a savaş açtı.
- 2003: Amerika Irak'ta kitle imha silahları olduğu iddiasıyla bu ülkeyi işgal etti. Bu iddia yanlış çıktı. Ülkede binlerce Amerikan askeri ve 115 bin ile 125 bin arası Iraklı öldü.

Soğuk Savaş" sürecinin çoktan tarih olmasına karşın, ABD'ni askeri harcamalarında azalma değil, sürekli bir artış söz konusudur... Örneğin, Yugoslavya'ya yönelik olarak 78 gün süren ve gayri resmi hesaplara göre 60 milyar dolar civarında bir maliyeti olan ağır bombardımanın gerçekleştiği 1999 yılında ABD bütçesinden askeri harcamalara 281 milyar dolar ayrılmıştı. Aynı yıl eğitime ayrılan miktar 35 milyar dolardı ve yine aynı yıl ABD'nin askeri bütçesi tüm NATO ülkelerinin ve fazladan Japonya'nın ve Güney Kore'nin toplam savunma bütçelerinden 79 milyar dolar daha fazla idi. Yani, ABD'nin savunma bütçesi 281

³⁰⁴ Nurullah Aydın, Küresel Güç Oyunları, Paraf Yayınları, Kasım 2011, S.23.

³⁰⁵ <http://www.turkishny.com/hot-special-news/93-hot-special-news/132371-abdnin-tarihi-savaslarla-dolu#.Up48-sRdXWE> Erişim tarihi:03.12.2013

milyar dolar tutarken, tüm diğer söz konusu ülkelerin toplam savunma bütçeleri 202 milyar dolar tutmaktaydı. Aynı yıl (1999) ABD'nin askeri bütçesi 310 milyar dolar olarak tamamlanacaktı (2007 yılı değeriyle: 382.38 milyar). Ardından her gelen yıl önce on, sonra yirmi, daha sonra kırk milyar doları aşan sayılarla kabaran ABD askeri bütçesi, 2002 yılında 382 milyar dolara ulaşacaktı. Çünkü artık Afganistan bombalanmış ve işgal edilmişti. Ve bundan sonra, 2003 yılında, Irak'ın yıkımı ve işgali ile birlikte çok daha büyük bir sıçrayış gösteren ABD askeri bütçesi 500 milyar dolara ulaşacaktı (2007 yılı değeriyle: 558.42 milyar). Irak işgalinin ardından gelen her yıl yine artan rakamlarla şişen ABD askeri bütçesi, 2005 yılında 522 milyar dolar iken, 2006 yılında 571.6 milyar dolar olarak tamamlanacaktı (2007 yılı değeriyle: 582.66 milyar dolar). Günümüzde, 2007 yılında ise W Bush yönetimi askeri harcamalara 626.1 milyar dolar ayırmıştır ve bu miktarı arttırmaya çalışmaktadır. Gelecek 2008 yılı için ise 643.9 milyar dolarlık bir askeri bütçe düşünülmektedir...³⁰⁶

Körfez Savaşı: Irak'ın Kuveyt'i işgali ve ilhakı ile başlayan, ABD önderliğindeki emperyalist güçlerin Ortadoğu'yu fiilen işgal ve abluka altına almasıyla süren olaylar zinciri tüm dünyada "körfez krizi" olarak isimlendiriliyor

ABD emperyalizmi tarafından yıllar önce ve açıkça "yaşamsal çıkar" alam ilan edilen bir bölgede meydana gelmiştir. Bu kuşkusuz başlı başına önemli bir faktördür. Irak gericiğinin saldırgan eyleminin petrol kaynakları üzerinde denetim kurmak ve bölgede siyasi ve askeri nüfuzunu genişletmek amacına yönelik olması, buna karşılık bölgedeki emperyalist çıkarların ise bu tür girişimlere tahammülsüzlüğü, bu faktörün önemini artırmaktadır.³⁰⁷

Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhakıyla başlayan Körfez krizi, Amerikan ve Batılı emperyalistlerin bölgeye askeri bakımdan iyice yerleşmeleri için bulunmaz bir fırsat oldu. ABD Basra Körfezi'ne, Suudi Arabistan'a ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne muazzam bir askeri yığınak yaptı. Bugün Basra Körfezi ve bu ülkeler fiilen emperyalistlerin askeri işgalindedir. Bu doğrultuda ilk ciddi adımlar İran devrimi sırasında ve sonrasında atılmıştı. İran-İrak savaşı sırasında bu adımlara yenileri eklendi ve son Kuveyt krizi bahane edilerek şimdiki duruma ulaşıldı. Kuveyt krizinin en önemli sonuçlarından biri budur. Petrol akışını güvenceye almak, Kuveyt petrolünü Irak'a bırakmamak ve emperyalist çıkarlara dokunan Irak'ı gemlemek güncel ve geçici hedeflerdir. ABD'nin asıl hedefi, bölgede kendi istediği düzeni bu fırsatı değerlendirerek kurmak ve güvenceye almaktır. Bu düzeninin asıl hedefi ise, bölgedeki tüm devrimci süreçleri frenlemek ve felce uğratmaktır. Emperyalizm asıl tehlikenin bölgedeki devrimci kaynaşmalardan, başta Türkiye, Kürdistan ve Filistin devrimleri olmak üzere, Ortadoğu halklarının devrimci mücadelelerinden geldiğini biliyor. Ortadoğu'da "yeni bir güvenlik rejimi", "petrol NATO'su" vb. planların asıl hedefi bölge devrimleridir. ABD, kendi askeri varlığının yanı sıra, başta İsrail, Mısır ve Türkiye, bölgedeki tüm gerici rejimler arasında kurup kurumlaştırmayı hedeflediği işbirliği ile, Ortadoğu'da emperyalist egemenliği zayıflatabilecek her devrimci gelişmeyi boğmayı amaçlıyor.³⁰⁸

³⁰⁶ Yusuf Küpeli, ABD'nin askeri gücü, toprakları dışındaki askeri üsleri, yayılması ve dünya egemenliği düşleri üzerine notlar <http://www.sinbad.nu/abd01.htm> Erişim Tarihi:04.12.2013.

³⁰⁷ Hamit Bozarslan "Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi", İletişim Yayınları 2010, İstanbul, s.163.

³⁰⁸ Fırat, 2003, s.33.

11 Eylül sonrası Amerikan dış politikasının temel parametreleri; terör, kitle imha silahları, rejim değişikliği ve bir tehdidi daha ortaya çıkmadan vurmaya yönelik önleyici savaş (vuruş) olmuştur. Bu sözde gerekçelerle, örneğin terörizmin kaynağını (El Kaide'nin örgütlendiği yer olarak) yok etmeye yönelik önce 2001 Ekiminde Afganistan'ı, sonra da kitlesel imha silahlarının olduğu gerekçesiyle ve demokrasinin getirileceğini söyleyerek Irak'ı 20 Mart 2003'te işgal etmiştir.³⁰⁹ Meşru müdafaa kavramı, ön plana çıkarılarak yapılan Irak savaşı önleyici meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için acil bir saldırı tehdidinin varlığının gösterilmesi temel şartını taşımadığı ve ABD ve İngiltere'nin Irak harekâtına gerekçe olarak gösterdikleri Irak'taki kitle imha silahlarını hala bulamamış olmaları ve dolayısıyla harekâtın hukuki gerekçesini ortaya koyamamış olmaları aslında meşruiyetten yoksun Irak savaşı durumunu karşımıza çıkarmaktadır. Böylece her iki ülke, harekâtın hukuki gerekçesini "açıklamakta" oldukça zor duruma düşmektedir.³¹⁰

BM Anlaşması 51. madde de açıklanan meşru müdafaa hakkı sadece silahlı bir saldırıya cevapla sınırlıdır yani bir devleti, uluslararası hukuka aykırı bir eylem ya da işlemini ortadan kaldırmaya zorlamak için dayanak oluşturamaz. Bu noktada eğer Irak'ın kitle imha silahları ürettiği ve bunu BM'den sakladığı ortaya çıksaydı bile, herhangi bir BM üyesi devlet bu uluslararası hukuk kurallarına aykırı durumu gerekçe göstererek Irak'a saldırma hakkına sahip olamazdı. Bu, yine BM Güvenlik Konseyi'nin yetkisi içinde kalan bir durum olmayı sürdürürdü.³¹¹ Önleyici meşru müdafaa anlayışı ile şekillenen Bush doktrinin uluslararası hukuk açısından bir temeli olduğu söylenemez. Çünkü BM'nin oluşturduğu hukuk sisteminde böyle bir anlayış yoktur. Bu durum güçlünün kendi gücüne dayanarak kendi hukukunu yaratması ve dayatması olarak değerlendirilebilir. Bu da devletlerin egemen eşitliği ve siyasal bağımsızlığı üzerine kurulan BM hukuk düzeninin dikkate alınmadığını göstermektedir. ABD ve müttefikleri, Irak'a yönelik askeri müdahalesinde ortak güvenlik sistemi kapsamında kuvvet kullanma kararını verebilecek organ olan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyini devre dışı bırakmışlardır.³¹² Irak müdahalesi belli kural ve prosedürlere, kısaca insanlığın ortak çıkar ve devletlerin eşitliği gibi varsayım ve değerlere göre kurulmuş bir örgüt olan Birleşmiş Milletlerin ve bu örgütün üyelerinin çıkarları Batı devletleri yararına ihmal edilebildiğini göstermiştir.

ABD'nin 2003 yılında Irak'a gerçekleştirdiği müdahalesinin çeşitli sebepleri vardı. Irak'ın kitle imha silahı elde etme çabasına son vermeyi reddetmesi, Irak rejimi ile terörist gruplar arasında olduğu iddia edilen bağlar bu çerçevede sayılan nedenlerdi. Ayrıca, ABD Irak'ın zenginleştirilmiş uranyum elde etmeye çalıştığını, kitle imha silahı projesini devam ettirdiğini ve El Kaide'yle işbirliği yaptığını iddia ediyordu. Ancak, ABD'nin Irak'ı işgal etmek istemesinin arkasındaki asıl neden tüm Ortadoğu'yu kapsayan bir değişim projesini hayata geçirmektir.³¹³ ABD ve İngiltere'nin Irak'a müdahalesi, bu ülkenin ispatlanmış 112

³⁰⁹ Mehmet Öztürk, "I. Körfez Savaşı'ndan (1990- 91) – 11 Eylül Sürecine ABD'nin Irak Politikası ve Bunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri", Akademik Bakış Dergisi, Sayı:19, 2010, s.20.

³¹⁰ Talat Saral, Feyiz Erdoğan, "Irak Savaşı ve Hukuk", Müdafaa-i Hukuk Dergisi, Sayı:60, 2003, http://www.mudafaa-i-hukuk.com.tr/arsiv/agustos03_09.htm, (24.4.2012).

³¹¹ Ece Göztepe, "Amerika'nın İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye'nin Bu Savaşta Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Bir Değerlendirmesi ya da "Haklı Savaş"ın Haksızlığı Üzerine", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:59, Sayı:3, 2004, s. 84.

³¹² Sercan Reçber, "Irak'a Yönelik Askeri Müdahalenin Uluslar arası Hukuk Açısından Geçerliliği", Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt: 4, Sayı:13, 2008, s. 56.

³¹³ ABD'nin Çekilmesinin Ardından Irak Politikasının Bölgesel, Küresel Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları, ORSAM Rapor No: 77, 2011, s.13, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2011127_orsamreportt_77_tr.pdf, (01.02.2012).

milyar varil (olası miktarın 200 milyar varil olabileceği hesaplanmaktadır) petrol kaynağı üzerinde doğrudan bir denetim kurma amacını da taşımaktaydı.³¹⁴

Hiçbir ülke, ABD'nin sahip olduğu askerî gücün seviyesinde değildir. ABD; dünyanın her yerine gönderebileceği ileri teknoloji ile donanımlı hava gücüne, her arazide savaşılabilecek araç ve gereçlere sahip büyük miktarda kara gücüne, 12 dev uçak gemisi ile okyanuslarda seyreden filolara, üslerde bulundurduğu deniz gücüne sahiptir. Bununla birlikte 70'ten fazla ülkede, sürekli bulundurduğu hava, kara, deniz üsleriyle dünyanın hemen her bölgesine intikal edebilecek durumdadır. Almanya, Güney Kore ve Japonya'da büyük askerî üsleri bulunmaktadır. Yeni dış politika ve terörle mücadele kapsamında farklı bölgelere taşınacak, Almanya'da 70 bin, Güney Kore'de 38 bin, Japonya'da 47 bin (30 bini Okinawa adasında) asker bulunuyor. Tüm Ortadoğu ve Körfez bölgesinde 500 bin askeri bulunuyor.³¹⁵

Hegemonya olmanın üç temel unsuru siyasi, ekonomik ve kültürel olarak küresel etki ve kontrol sağlayacak düşünsel (teorik) ve pratik çerçeveye sahip olmak, gerektiğinde küresel olarak yayılabilen etkin bir askeri güce sahip olmaktır. Tarihsel olarak iki hegemon gücün (ABD ve İngiltere) kavramsal olarak kullandığı düşünce temeli "serbest ticaret" idi. Serbest ticaret, hegemonya diğer çevrelere ve pazarlara nüfuz etmek için gerekli yolu açacaktı. ABD, bu anlayış çerçevesinde neo-liberalizm bugünde hegemonya üretmeye devam etmektedir, ikinci Dünya Savaşı sonrası ABD hegemonyasının hangi kavramsal çerçeveye oturtulacağı ile ilgili ABD kaynaklı çalışmalar Realizmin biçimlenmesini sağlamıştır. Kavramsal altyapıya temel teşkil eden diğer bir düşünce yapısı ise kökleri Rönesans ile doğan moderniteye dayanan ve Sanayi Devrimi ile birlikte şekillenen Modernizm olgusudur. Modernizmin pratikteki işlevi; dünya arenasında rol almak isteyen küçük ve güçsüz devletler için anahtar parametrelerin çoğunun dışarıdan belirlenmesine imkân veren bir kuramsal çatı teşkil etmektedir. Modernleşmenin ilan edilen mutlak hedeflerinden biri de demokratikleşmedir. Modernizasyon teorisyenleri yeni devletlerin ulus-inşası denilen bir süreçten geçerek demokratikleşeceklerine ve kapitalist kalkınma için Batılı modeli taklit etmeleri gerektiğine inanıyorlardı.³¹⁶ Modernist kuram ABD'nin Realist uluslararası ilişkiler anlayışındaki etkinliğini korumaktadır.³¹⁷

ABD'yi modernizm ışığında izleyecek ve realizmin gereği olarak ABD hegemonyasını kabullenecek ülkeler "demokrasi", "serbest piyasa ekonomisi" ve "insan hakları" gibi içinde ulusal güvenliği ve egemenliği geçirgen kılan pek çok kriter bulduran ve ideal olarak sunulan dogmalara uydukları derecede "Batılı" ve "Modern" kabul edilmektedir. Modernizm kuramı, üçüncü dünya ülkelerinin iç politikası bakımından, ABD hegemonyasının sorunsuz bir şekilde sürmesini en iyi sağlayacak mekanizmaları saptamakta ve bu ülkelerin politika uygulayıcılarına tavsiyeler sunmaktadır. Politik gelişmenin önerdiği sosyal düzenin oluşturulması ABD müdahale anlayışını geliştiren; devlet-yapma (state-building), ülke-

³¹⁴ Ferhat Piriñçi, "2003 Savaşı Sonrası Süreçte Irak'ta Siyasal Yapılanma", Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Müdürlüğü İkinci Orta Doğu Semineri: Düünden Bugüne Irak, 27-29 Mayıs 2004, Elazığ, Fırat Üniversitesi Basımevi, Cilt II, s. 482.

³¹⁵ Nurullah Aydın, Küresel Güç Oyunları, Paraf Yayınları, Kasım 2011, S.21.

³¹⁶ John Baylis, Steve Smith: The Globalization of World Politics, An Introduction to International Studies, Oxford University Press, (New York, 2005), p.715.

³¹⁷ Burcu Bostanoğlu: Türkiye - ABD İlişkilerinin Politikası, İmge Yayınevi, (Ankara, 1999), s.123.

inşası/ulus-yapılık (nation-building), kurum- yapma, bürokrasi-yapma gibi rollerin doğmasına yol açtı.³¹⁸

2010'da yapılan 4 yıllık gözden geçirme toplantısında 2010-2014 yılları arasında ABD askeri kapasitesinde yapılacak düzenlemeler tartışılmıştır.³⁹ Alınan kararlara dayanarak, ABD'nin yeni askeri stratejisi 2012 Ocak ayında açıklanmıştır. Yeni askeri strateji, Pasifik ve İran Körfezi'nde hava ve deniz unsurlarına ağırlık verilerek Çin ve İran'ın dengelenmesini, Kuzey Kore'ye karşı gerektiğinde müdahale edebilecek kapasitenin elde tutulmasını, askeri teknolojik üstünlüğün sürdürülmesini, ABD kara birliklerinin azaltılmasını, Irak ve Afganistan'daki gibi krizlere karşı askeri harekât icra edilmemesini kapsamaktadır.³¹⁹ Yeni askeri stratejinin en çarpıcı kısmı ise Soğuk Savaş yıllarından beri ABD silahlı kuvvetlerinin kapasitesini doğrudan ilgilendirilen "eş zamanlı iki büyük harekât yapabilme" hedefinin değiştirilerek, "eş zamanlı bir büyük çaplı harekât ve iki küçük çaplı harekât yapabilme" hedefinin benimsenmesidir. Büyük çaplı harekât ile kastedilen Irak ve Afganistan gibi operasyonlar, küçük çaplıdan kastedilen ise insani yardım, kurtarma, uçuşa yasak bölge uygulaması gibi operasyonlardır.³²⁰

ABD Dünyanın her yerinde söz sahibi olmak için, dünya üzerindeki stratejik nokta üst kurmuştur. Kendisinin istemediği davranışı sergilemeyen ülkelere karşı caydırıcı bir unsur olmaktadır. İşgal etmek istediği ülkelere rahatlıkla ulaşmayı sağlamaktadır. Kısa zamanda etkili bir fiziki güç uygulayabilmektedir. Dünya ülkeleri ile bir birlikteliğe ihtiyaç duymamaktadır, kendine yeteceğini, diğer ülkelerin ve birlikteliklerin ayak bağı olacağını düşünmektedir.

Dünya da barışı sağlayacağını iddia etmektedir. Bunun için nükleer bombalar üretmektedir. Devasa uçak gemileri yapmaktadır. Dünya barışını savunduğu görüşünü ülkelere benimsetmeye çalışmaktadır ama asıl olan kendi gücünü dünya ya kabul ettirmektir.

2.3. ABD Ekonomi Güç kullanımı

Dünya ekonomisinin yaklaşık dörtte birinin gerçekleştiği, ithalat ve ihracat potansiyeli açısından dünyanın en büyük pazarı olan ABD, 15.8 Trilyon dolar gayri safi yurtiçi hasılaya sahiptir.

Dünya toplam ithalatının %19'unu tek başına temsil eden ABD'nin en çok ürün ithal ettiği ülkelerin başında % 26.4 toplam payla, sınır komşuları Kanada ve Meksika gelir. ABD ithalat sıralamasında 39. sırada yer alan Türkiye'nin ABD pazarından yeteri kadar pay alamadığı gözlenmektedir. ABD'nin Türkiye'den yaptığı ithalatın yaklaşık üçte biri New York üzerinden gerçekleşmektedir. Kaliforniya, Teksas ve Florida gibi büyük eyaletlere olan ihracat, bu eyaletlerin potansiyellerinin çok altında seyretmektedir.

³¹⁸ Mark Kesselman: Order or Movement? The Literature of Political Development As Ideology, YWorld Politics, (Oct 1973), pp.139-154.

³¹⁹ Elisabeth Bumiller, Thom Shanker, "Obama outlines new military strategy for US Efforts will focus on Asia, Pacific region", THE BOSTON GLOBE, 06 January 2012.

³²⁰ Lisa Aronsson, "New US Defence Strategy: Why Obama is Abandoning America's Commitment to Fight Two Major Wars", RUSI Papers, 06 January 2012, www.rusi.org

2006 yılında Çin ile 232,6, AB ile 116,5, Japonya ile 88,6, Meksika ile 64,3 milyon dolar dış ticaret açığı gerçekleşmiştir. Son yıllarda dış ticaret açığının artmasında petrol fiyatlarındaki artış, Çin'den yapılan ithalatın artması etkin rol oynamıştır.

Gayri Safi Milli Hasıla	:14.526 trilyon dolar
Kişi Başına Milli Gelir	: 46.860 dolar
Büyüme Hızı	: %3
Enflasyon Oranı	: %3,5
İşsizlik Oranı	: % 8.6
İhracat	: 1.280 trilyon dolar
İthalat	: 1.948 trilyon dolar
Ticaret açığı	: -668 milyar dolar
Kamu Borcu/GSYİH	: %62.9
Dış Borç	: 14.71 trilyon dolar
Cari Hesaplar Dengesi	: -118 milyar dolar

Makine ve elektrikli ürünler, kimyasallar, taşıt araçları ve yedek parçaları, uçak ve parçaları ABD'nin en çok ihraç ettiği ürünler arasındadır. ABD'nin en çok ithal ettiği ürünler arasında ise, makine ve elektrikli ürünler, taşıt araçları ve yedek parçaları, giyim eşyası ve ayakkabı ve kimyasallar bulunmaktadır.

ABD, küresel gücün belirleyici dört alanda en üstün durumdadır. "Askeri" olarak eşi olmayan bir küresel erişime sahiptir. "Ekonomik" olarak, her ne kadar Japonya ve Almanya bazı bakımlardan rakip olsalar da küresel büyümenin lokomotifine olmaya devam etmektedir. "Teknolojik" olarak yeniliğin tüm ileri uçlarında önderliği elinde tutmaktadır ve "kültürel" olarak, bazı aşırılıklara karşın, özellikle dünya gençleri arasında rakipsiz bir cazibeye sahiptir. Tüm bunlar Amerika'ya başka hiçbir devletin yakınlarına bile yaklaşmadığı siyasi bir nüfuz sağlamaktadır. Amerika'yı tek kapsamlı küresel süper güç yapan, bu dördünün birleşimidir.³²¹

Amerika'nın refahını geliştirmek için diğer ülkelerin Amerikan ekonomisine açılmasını sağlayan, savaştan daha etkili bir anahtar görevi görmektedir.³²²

2.4. ABD Yumuşak Gücün Kullanımı

Amerikan hegemonyasının temel kuramı olan Realizm; ikinci Dünya Savaşı'ndan bugüne Modernizm düşüncesi temelinde; 1980'lerden itibaren siyasi olarak "demokrasi", ekonomik olarak "gelişme (kalkınma)" ve 1990'lardan itibaren ise kültürel kod olarak "iletişim (diyalog)" projesi adı verilen üç alt konsept ile pratikte uygulama alanı buldu. NGO-vakıf-enstitü-sivil toplum örgütü gibi kurumlar aracılığıyla, hedef ülkedeki iktidar ve kitlelerle doğrudan ilişkiye geçilerek ülkelerin iç düzenlerinde toplumla devlet arasına giren kurumsal ve bireysel bir ağ oluşturarak, devlet egemenliğine paralel bir egemenlik kurulmaktadır.³²³

Siyasi Boyut: Demokrasi Geliştirme; Demokrasi geliştirme uzun bir zamandır ABD dış

³²¹ Zbigniew Brzezinski: Büyük Satranç Tahtası, İnkılap Kitapevi, (İstanbul, 2005), s.43.

³²² H. Emre Bağcı, Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Diplomasisi, İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 28 (Mart 2003), (2003), s.77.

³²³ Sait Yılmaz, Akıllı Güç, Kum Saati Yayıncılık, 2012, S.60.

politikasının bir parçası, 11 Eylül'den beri ise merkez unsurudur. ABD, demokrasi geliştirmede birkaç kanala sahiptir. Bunlar arasında en çok bilineni USAID, Dışişleri Bakanlığı Demokrasi, İnsan Hakları ve Çalışma Bürosu, (DOS-DRL), Ortadoğu Ortaklık İnisiyatifi, (MEPI) ve Milenyum Zorlukları İşbirliği belirli demokrasi işleri için ülkelere fon sağlamaktadır.³²⁴ Çok miktarda NGO da demokrasi işlerinde hükümetten değişen miktarlarda finansal destek almaktadır. George Soros'ın Açık Toplum Enstitüsü gibi pek çok kuruluş, araştırma merkezi, üniversiteler, çokuluslu şirketler, istihbarat servisleri, vakıflar, siyasi parti uzantıları (NDI, IRI) vb. bunun bir parçasıdır. Bunların dışında Seçim Sistemleri Uluslararası Vakfı (IFES³²⁵), ülkelerin özgürlük karnesini tutan Freedom House, Avrasya Vakfı (EF³²⁶), Carter Merkezi, Açık Toplum Enstitüsü (OSF) ve Soros Vakıfları Ağı da demokrasi işinin önemli aktörleridir.³²⁷

Ulusal Demokrasi Vakfı (NED), demokrasi geliştirme işindeki en büyük NGO'dür ve dört alt unsuru bulunmaktadır; NDI, IRI, Bağımsız Özel Teşebbüs Merkezi (CİPE³²⁸) ve Dayanışma Merkezi (ACILS³²⁹). NED yaklaşık 70-80 milyon dolar olan yıllık bütçesinin %55'ini bu dört unsur vasıtası ile dağıtmakta, geri kalanını küresel olarak işler üstlenmiş diğer demokrasi geliştirme teşkillere aktarmaktadır.³³⁰ NEE bütçesine ihtiyaca göre pek çok ilave yapılmaktadır. Örneğin 2004 yılında Irak'ta demokrasi inşasına ayrıca 60 milyon dolar tahsis edilmişti.

Başkan Bush, NET'de Kasım 2003'de yaptığı konuşmada "Ortadoğu özgürlüklerin gelişmediği bir yer olarak kaldıkça durgunluk, kin ve şiddet ihraç eden bir yer olarak kalacaktır" demişti. Bush dönemi demokrasi geliştirme işi Ortadoğu'da başarısız oldu çünkü gerçek anlamda uygulanamadı. Sadece 2004-2005 yılları arasında Arap rejimlerine önemli bir baskı yapıldı.³³¹ ABD Devlet Başkanı Bush, Ortadoğu'da demokrasi ve özgürlükleri destekleme çağrısı yaptıktan dört yıl sonra varılan sonuç bir hiçti. Bu sonucun nedeni sadece otoriter Arap rejimlerinin kabiliyet sorunu değil, daha çok Bush'un Amerikan çıkarları ile demokrasi desteği arasında hayali bir bağ görmesi idi.³³²

Demokrasinin kaleleri olarak görülen Avrupa ve ABD'nin yaşadığı ekonomik krizler dünyadaki konumlarına olan güveni sarstı. Ancak, yeni iletişim teknolojilerinin yerel halka ulaşmada sağladığı kolaylıklar ümit vermektedir: 2012'ye gelindiğinde ABD demokrasi geliştirme içinde oldukça farklı bir konumdadır. Orta ve Doğu Avrupa'da çok şey başarılı ama eski Sovyet Cumhuriyetlerinde çok az ilerleme oldu. Afrika, Asya ve Latin Amerika'da demokrasi bardağının yarısı boş, yarısı doludur. Obama iktidara geldiğinde Bush döneminin bıraktığı kötü miras nedeni ile demokrasi geliştirme en azından resmi olarak yeni realizmin önceliği değildi. Ancak Arap Baharı ile birlikte Obama yönetimi hızla demokrasi kartına sarıldı. Ancak Obama'nın demokrasi geliştirme yaklaşımı Bush döneminin zafer kazanma

³²⁴ Alexandra Silver: Soft Power: Democracy-Promotion and U.S. NGOs, CFR Blog: Democracy in Development, (March 17, 2006).

³²⁵ International Foundation for Election Systems.

³²⁶ Eurasia Foundation.

³²⁷ Sait Yılmaz, Akıllı Güç, Kum Saati Yayıncılık, 2012, S.61.

³²⁸ Center for Independent Private Enterprise

³²⁹ American Center for International Labor Solidarity.

³³⁰ Sait Yılmaz, Güç ve Politika, Alfa Yayınları, (İstanbul, 2008), s.247.

³³¹ Shadi Hamid: Promoting Democracy to Stop Terror, Policy Review, (February/ March 2010).

³³² Khalü Al-Anani, Todd G. Patkin: The United States and the Democracy Delusion, Daily Nevvs Egypt, (August 19, 2008).

merakına zıt bir şekilde ilerici yani daha sabırlı ve anlayışlı idi.³³³

ABD demokrasi geliştirmesi Sovyetlerle "eğitici", Belarus diktatörüne "yaptırım", Kazakistan'daki kuvvetli adam ile "saygı duyan", Rusya ile "yapıcı ortaklık", Moldova ile "aktif angajman", Azerbaycan ile "yaşa ve yaşat" stratejileri izlemiştir.³³⁴

ABD yönetimleri 1980 ve 1990'larda dünyanın pek çok yerinde demokrasi yardım programları geliştirmişti. Çin ve Rusya gibi otokrat rejimlerle petrol güvenliği ve teröre karşı mücadelede işbirliği beklentisi demokrasi geliştirme işine baskın çıkmıştı. Yani demokrasi geliştirme ABD dış politikasının birçok çıkarından sadece birisi idi. 25 yıldır demokrasi yardımı yapılmasına rağmen halen bu programlar ABD dış politikası içinde uyumlu ve sağlam bir kurumlaşma içine oturtulamamıştır. Dahası demokrasi geliştirme işi dışarıdaki kalkınma projeleri ile iyice entegre olamamıştır. Demokrasi gelsin diye yapılan seçimler her zaman iyi adamları başa getirmemekte, Hamas ya da Hizbullah gibi ABD dışmanlarına da fırsat vermektedir. Artan anti- Amerikancılık ise ABD'nin bölgedeki demokrasi geliştirme işlerini daha karmaşık hale getirmektedir. Bu nedenle ABD son dönemlerde hem imaj düzeltmek hem de işleri ucuza getirmek için dünyanın çeşitli coğrafyalarında yeni taşeronlara başvurmaktadır. Nitekim Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye gibi seçilmiş ölkeler bölgesel çatışmalarda demokrasi yanlısı arabuluculuk faaliyetlerine angaje olmaktadır.³³⁵

Ekonomik Boyut: Kalkınma Yardımları; Amerikan kamu diplomasisi doğrudan şiddete veya savaşa gerek kalmaksızın hammadde kaynaklarının kontrolünü, sermaye ihracını ve pazarların denetlenmesini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır.³³⁶

IMF ve Dünya Bankası, borçlu hükümetlerin ekonomilerini yeniden düzenlemekte ve bu ölkeleri borçlarını, geri ödemeye zorlayan düzenlemeleri sıkı sıkıya takip etmektedir. Sermaye veya finans piyasası oyunları ulusal güvenliğe yönelik en önemli tehditlerden biri haline gelmiştir. Serbest piyasa ekonomisi kuralları, küresel düzeyde yaygınlaştırılarak, dış politika için örtölü müdahale yöntemleri sağlanmaktadır. Merkez bankalarının yönlendirilmesi, borsa işlemleri, ani para transferi, ulusal paranın değerini yitirmesi, ölkenin sürekli borçlandırılması hedeflenmektedir.³³⁷

Amerikan yumuşak gücünün en önemli vasıtalarından biri olarak fakir Ölkelere şefkatli yüzünü göstermek için dış yardım kullanılır. ABD Dışışleri Bakanı Warren Christopher 2 Mart 1994'te ABD Senatosunda yaptığı bir konuşmada dış yardımların Amerika'nın siyasal, askerî, ekonomik güvenliğine ve çıkarlarına hizmet ettiğine, Amerika'nın refahını geliştirmek için diğer ölkelerin Amerikan ekonomisine açılmasının önemine, bu bağlamda demokrasinin geliştirilmesinin de belirtilen çıkarlara en iyi şekilde hizmet edeceğine değinmektedir.³³⁸

³³³ Rosa Brooks: Democracy Promotion: Done Right, A Progressive Cause, Democracy Journal, Issue #23, Winter 2012

³³⁴ Thomas Carothers: Think Again: Arab Democracy, Foreign Policy, (March 10, 2011).

³³⁵ Thomas Carothers, Richard Youngs: Democracy Promotion in the Age of Rising Powers, Carnegie Endowment, (July 14, 2011).

³³⁶ H. Emre Bağçe: Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Diplomasisi, İ.Ü.Siyasal Bilgiler Faköltesi Dergisi, No: 28 (Mart 2003), s.75.

³³⁷ Yılmaz, Sait, Akıllı Güç, Kum Saati Yayıncılık, 2012, S.62.

³³⁸ Sait Yılmaz, Akıllı Güç, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, S.71

Bu çerçevede "kapitalist ekonominin yaygınlaştırılması", "özelleştirme" ve "demokrasi" kavramları ve "Amerikan çıkarları" sürekli bir arada kullanılmaktadır.³³⁹ Kalkınma işlerinden sorumlu USAID, son 25 yıldır NED'in öncü rolüne rağmen, demokrasi geliştirmeye dünyadaki herhangi bir örgütten daha fazla kaynak, enerji ve dikkat sarf etti.³⁴⁰ 2006 yılında Dışişleri Bakanlığı içinde USAID Müsteşarı aynı zamanda Dış Yardım Direktörü olarak tayin edildi.³⁴¹ Amerikan kamu diplomasisi, Amerika'nın refahım geliştirmek için diğer ülkelerin Amerikan ekonomisine açılmasını sağlayan, savaştan daha etkili bir anahtar görevi görmektedir.³⁴²

Kültürel Boyut; Diyalog Projeleri; ABD'nin hegemonyayı devraldığı ikinci Dünya Savaşı'nın sonu ile birlikte Amerikan tipi özgürlükler, yaşam biçimi ve demokrasisi dünyanın herhangi bir yerine uygulanabilecek olgular olarak kabul edildi. Bu kurguların ortak hedefi kendilerine müzahir rejimler meydana getirmek, kontrol altında tutmak, isteklerine ikna etmek, uygulamalarına rıza gösterilmesini sağlamak ve eğer itiraz eden kesimler varsa rejim içinde restorasyon yapmaktır. İşte bu ikna ve rıza düzeyinin yaratılması demokrasi kalkınma ve iletişim projelerinin dahilinde büyük ölçüde zorlayıcı ve kamuoyu diplomasisi ile yoluna konmaktadır. İçine sızılan devlet bürokrasisinin de yardımıyla, yaygın bir "medyatik" ve "entelektüel" yedek güç oluşumu ile "ma- nufacturing public perception" adı verilen "kamuoyunun algılama dizgesini üretme" sürecinde, ülke insanların, aslında kendilerine benimsetilmiş olan düşünceleri, ya da eylem planlarını, bizzat kendi toplumlarının, kendi beyinlerinin ürünümüştü gibi algılayıp, uygulamaya geçmeleri sağlanmaktadır.³⁴³

İş sadece medya kampanyaları ile bitmemekte, ülke içinde Amerikan müzahiri seslerin bulunup desteklenmesinden, öğrenci değişimine, Amerika'nın sesi olacak radyo ve TV'ler oluşturulmasından, müzahir sivil toplum örgütlerinin ve medya ağlarının teşkiline, kültürler arası diyalog projelerine kadar geniş bir kapsamda yürütülmektedir.³⁴⁴

ABD'de ulusal imaj ve algılama yönetimiyle özellikle Ortadoğu'da "kalpleri ve düşünceleri" kazanma faaliyetleri akla gelir.³⁴⁵ Demokrasi ve gelişme projeleri ile paralel olarak geçen yarım asırdan fazla süre içinde uluslararası iletişim doğal haber akışı dışında üç örtülü müdahale vasıtası olarak kullanıldı;³⁴⁶

- Politik mücadele aracı olarak tek yönlü ve insanları yönlendirmeyi amaçlayan; propaganda, ideolojik çatışma, reklam, yeni mit ve klişelerin yaratılma amaç ile,
- Ekonomik güç vasıtası olarak; uluslararası gelişim projeleri, iş anlaşmaları, pazarlama, ticaret ve teknoloji transferi haberleri ile açıkça ancak kurnaz bir şekilde daha zayıf veya çevre ülkeler üzerinde hakimiyet kurma amaç ile,
- Daha sinsi ve yaygın karakterde başlı başına bir politik güç olarak; bilgiyi nötr ve serbest katkılı olarak kullanan yöntem ile birkaç ülkenin tekelindeki uluslararası kitle iletişim

³³⁹ VVarren Christopher: A Foreign Affairs Budget that Promotes U.S. Interests, Dis- patch, (March 14,1994).

¹⁴³ Thomas Carothers: Effective U.S. Democracy Assistance Requires Reform at USAID, House Committee on Foreign Affairs, (June 10,2010).

³⁴¹ Lael Brainard: Foreign Assistance Reform: Successes, Failures, and Next Steps, Senate Committee on Foreign Relations, (June 12,2007).

³⁴² H. Emre Bağçe: Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Diplomasisi, İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 28 (Mart 2003), s.77.

³⁴³ Mustafa Yıldırım: Şifre Çözücü: Project Democracy, Sivil Örümeğin Ağında, Ulus Dağı Yayınları, (İstanbul, 2004), p.31.

³⁴⁴ Yılmaz, Sait, Akıllı Güç, Kum Saati Yayıncılık, 2012, S.61.

³⁴⁵ Nancy Snow and Philip M. Taylor, Eds.: The Routledge Handbook of Public Dip- lomacy, Routledge, (2008).

³⁴⁶ Hamid Mowlana: Global Information and World Communication: Ne w Fronti- ers in International Relations, (2nd Edition), Sage Publications, (London, 1997),,

araçları, telefon servisleri, yazılı eserler, sinema ve televizyon programlarını kullanarak uzun vadeli politik amaçlara yönelik Batılı kültür ve düşünce yapısının taşınması.

Askerler de yumuşak güç üretiminde bazen önemli işlevler gördüler. Barış döneminde yapılan subay değişimleri, müşterek eğitim ve yardım programları yanında demokrasi ve insan hakları eğitimi de verildi. Askerlerin psikolojik operasyonları yabancıların tutumlarının değişmesinde etkili oldu.

ABD'de ulusal medyanın görevi, ABD halkının hükümetin ulusal çıkarlar kapsamındaki açık ve örtülü faaliyetlerine izin vermesini sağlamaktır.³⁴⁷ Amerikan yapımı filmler, film endüstrisinin yıllık cirosunun % 80'ini kazandırmaktadır. Filmler gibi Amerikan TV dizileri de dünyada yüz milyonlarca kişiye kendilerine özel (idealleştirilmiş ve çarpıtılmış) Amerikan hayat tarzını aşılamıştır. Büyük ölçekte ABD kökenli popüler müzik gençler için kendini ifade etmenin vazgeçilmez bir kaynağıdır. İlave olarak, dünya çapında otuz üç kanaldan yayın yapan MTV, Nickelodeon gibi uydu TV kanalları toplam bir milyar insana ulaşmaktadır. Dünyadaki bütün internet sitelerinin % 70'inin Amerika'da bulunması ve İngilizcenin hem eğlence hem de iş amaçlı iletişimde en çok kullanılan dil olması nedeniyle hızla yayılan küresel sohbet odaları büyük ölçüde Amerikan etkisine sahiptir.³⁴⁸

2002 yılında 22 Arap ülkesinde 100 milyon kişiye hitap edilirken bugün TV ve radyo yayınları 60 dilde 175 milyon kişiye ulaşmaktadır.³⁴⁹ Amerikan yumuşak gücünün en etkili vasıtalarından birisi Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE-RL) ola gelmiştir. 1949 yılında kurulan ve bütçesi Kongre tarafından tahsis edilen RFE-RL diğer ülkelerin halklarına bilgi ve fikir akışı ile görevlidir. Önceleri Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ne yöneltilmişken bugün Doğu ve Güneydoğu Avrupa, Rusya, Kafkasya, Orta Asya, Ortadoğu ve Güneybatı Asya'ya yayın yapmaktadır. Yayın merkezi Prag olan RFE-RL, 20 ülkeye 28 dilde ve haftada 1.000 saat program yapmaktadır. RFE-RL, 21. yüzyıla kendini adapte etti ve radyo yayıncılığında 11 ayrı coğrafi zaman bölgesinde AM, FM ve uydu frekansları yanında yerelde edindiği ortakları ile TV yayınlarına başladı, internet üzerinden interaktif iletişime geçti. 2007 yılı 2.5 milyon kişi web sayfalarını ziyaret etti, 600 bin saatten daha fazla süre internet yayınları dinlendi. 20 ülkenin 17'sinde bürosu olan RFE-RL yerel muhabirler de çalıştırmaktadır. Bütün bunlar yılda 82 milyon dolarlık bir bütçe ile yani dört apaçi helikopteri parası ile yapılmaktadır.³⁵⁰

Eğitim ve kültür programları konusunda yetkili organın ABD meclisine ve başkanına sunduğu raporda geçen aşağıdaki ifadelerin, siyasal ve kültürel emperyalizmle ilgili yoğun öğeler taşıdığı görülmektedir: ÜSIA, 3 milyon \$ eğitim bütçesi ile (şu an ABD'de bulunan 365.000'den fazla yabancı öğrencinin her biri için on dolardan az) etkili ve geleceğin lider olabilecek yabancı öğrencilere yönelik programlar düzenlemektedir.³⁵¹ CIA, yüzden fazla Amerikan üniversitesi ve kolejinde, çok sayıda profesör ve yönetici ile rapor hazırlamaktan, eleman kazandırmaya kadar geniş bir alanda işbirliği yapmaktadır. ABD, ileride kendi

³⁴⁷ Noam Chomsky: Necessary Illusions: Thought Control in Democratic Societies, Türkçesi "Medya Gerçeği", Çev.: Abdullah Yılmaz, Everest Yayınları, (İstanbul, 2001), s. 151.

³⁴⁸ Sait Yılmaz, Akıllı Güç, Kum Saati Yayıncılık, 2012, S.62.

³⁴⁹ James K. Glassman: Public Diplomacy in the Twenty-First Century, Interview in. ; CFR, (June 30,2008).

³⁵⁰ Sait Yılmaz, Akıllı Güç, Kum Saati Yayıncılık, 2012, S.63.

³⁵¹ United States Advisory Commission on Public Diplomacy (1989) 1989 Report (USACPD, 60).

ülkelerinde seçkin konumlar elde edecek olan bu kişilerden, iç politikanın yönlendirilmesinde ya da devletlerden iç bilgi sızdırılmasında yararlanmayı planlamıştır.³⁵² "Master" ve "doktora" çalışmalarındaki uluslararası ilişkiler öğrencileri de, ilgili ülkedeki dinsel-siyasal-bölgesel çatışma alanlarında sözde akademik olarak çalıştırılmaktadır. Amerikan literatüründe etki ajanı (inf luence agent) temin edilmesi başta gelen örtülü faaliyet türlerinden biridir.³⁵³ Bir insanın ABD'ye etki ajanı olmasını sağlayan özelliklerin başında devlet, ordu, iş ya da medya içinde önemli bir kişi olması veya bağlantılarının iyi olması gelir. Bu kişi bir gazeteci, editör, paralı asker, gümrük memuru, bankacı, işletmeci, başkan yardımcısı ya da bu tarz başka birisi olabilir. Toplum mühendisi olarak etki ajanlarının temel rolü propaganda operatörü olmaktır.³⁵⁴

Amerika'nın yumuşak gücünün ekonomik ve askeri gücünden daha fazla olduğu yaygın bir kanaattir. Amerika'nın yumuşak gücüne dayalı imparatorluğu üzerinde güneş batacak gibi gözükmemektedir.³⁵⁵

Amerika'nın ekonomik açıdan zayıf ülkelerle arasındaki asimetrik bağımlılık ilişkisini siyasal, ekonomik ve kültürel bakımdan sürdürecektir.³⁵⁶ Amerikan kamu diplomasisi doğrudan şiddete veya savaşa gerek kalmaksızın hammadde kaynaklarının kontrolünü, sermaye ihracını ve pazarların denetlenmesini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır.³⁵⁷ ABD'nin dünyada küresel güç yapan, zamanımızın iki yeni ana gerçekliğinden oluşmaktadır; daha önce benzeri görülmemiş Amerikan askeri gücü ve küresel karşılıklı iletişime sahip olmaktır. Bunlardan ilki Amerikan hegemonyasının uluslararası ilişkiler tarihinde tek kutuplu dönemini, ikincisi ise küreselleşmenin ulus-develleri aşındırdığı süreç ile tanımlanmaktadır. ABD, sahip olduğu idealler, uyguladığı diplomasi ve askeri gücü ile dünya olaylarına şekil verecek güç ve kudrete sahip bulunmaktadır.³⁵⁸

ABD, 1983 yılında geliştirmeye başladığı yumuşak güç kurgusu ile Varşova Paktı ve Sovyetler Birliği'ni silahsız bir şekilde devirdi. Burada yumuşak; güç ile kastettiğimiz Joseph S. Nye'in "hayranlık uyandıran, cazibe; merkezi ülke" tarifi değil, sert güç dışındaki siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel güç unsurlarının dış politikada sonuç alacak şekilde kurgulanmasıdır. Avrupa Birliği, büyük ölçüde yumuşak güce dayanan bir güvenlik anlayışına sahiptir. ABD ve AB'nin yumuşak güç konusunda işbirliği sağladığı özel birer kurgusu vardır. 2001 yıllarındaki renkli devrimler bu kurgunun sonuçları idi. Bu kurguların ortak hedefi kendilerine müzahir rejimleri meydana getirmek kontrol altında tutmak, isteklerine ikna etmek, uygulamalarına rıza gösterilmesi sağlamak ve eğer itiraz eden kesimler varsa rejimleri içinde restorasyon yapmaktır.³⁵⁹

³⁵² William R. Corson: *Armies of Ignorance*, The Dial Press, (New York, 1989), Robert Witanek: *Students, Scholars, and Spies: The CIA on Campus*, Caq., p.27.

³⁵³ John Jacob Nutter: *CIA'nın Kazanlı Operasyonları, Örtülü Operasyonlar, Dış Politika ve Demokrasi*, Güncel Yayıncılık, Çev. A. Saraçoğlu, (İstanbul, 2005), p.509.

³⁵⁴ Sait Yılmaz, *Akıllı Güç*, Kum Saati Yayıncılık, 2012, S.63.

³⁵⁵ Josef Joffe: *YVho's Afraid of Mr. Big?* *The National Interest* 64 (Summer 2001),

³⁵⁶ H. Emre Bağçe: *Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Diplomasisi*, İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 28 (Mart 2003), s.78.

³⁵⁷ H. Emre Bağçe: *Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Diplomasisi*, İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 28 (Mart 2003),, s.75.

³⁵⁸ Anıl Çeçen: *ABD Süper Güç Olarak Kalabilir mi?*, *Avrasya Dosyası*, (İstanbul, 2000), s.251.

³⁵⁹ Sait Yılmaz, *Akıllı Güç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, S.47

ABD Genelkurmay Başkanı Amiral Mike Mullen, 2009 yılında Nixon Center'da yaptığı konuşmada deniz aşın roller için askeri olmayan yani yumuşak güç ile ilgili bakanlıklara daha fazla para ayrılmasını istedi. Bunlar başlıca; Dışişleri, Adalet, Ticaret ve Tarım bakanlıkları olup, yurt dışında daha geniş roller edinmeleri, ABD dış politikasının askerleşmesinin tersine çevirecekti.³⁶⁰ Savunma Bakanı ise Amerika'nın yurt dışında diplomasi ve kalkınma gayretleri ile liderlik etmesini öneriyordu. 2009 yılında ABD savunma bütçesi 660 milyar dolar iken Dışişleri bütçesi 11.5 milyar dolar idi. ABD Silahlı Kuvvetleri'nin yumuşak güçten nasıl yararlanacağı ve kullanacağı ile ilgili FM 3-07: İstikrar Operasyonları talimnamesi, 2008 yılında Savunma Bakanlığı Dışişleri Bakanlığı ve müttefik ülkelerin işbirliği ile hazırlandı. Bu müttefik ülke subaylarının (Türkiye, Belçika, Almanya, Hindistan, Pakistan, Güney Afrika ve diğer ülkelerden) talimnameye katkı sağladığı açıklandı.³⁶¹ Kırılgan ülkelerde hükümet kurmayı, kurumlar oluşturmayı, ekonomiyi geliştirmeyi amaçlayan istikrar harekâtı ile yumuşak güç unsurları kullanılacaktır. Bu yumuşak güç unsurları arasında Dışişleri Bakanlığı'nın diplomatik kabiliyetleri yanında USAID'in sivil-ekonomik uzmanlık desteği, ABD Barış Enstitüsü ile diğer ABD ve uluslararası kuruluşların desteği sayılmaktadır. Böylece askeri ve askeri olmayan kabiliyetlerin bir karışımı kullanılmaktadır.³⁶²

Amerikan hegemonyası temel olarak iki yöntemle işlemektedir: yumuşak gücün kullanıldığı rejim restorasyonu (Gürcistan, Ukrayna, Kırgızistan'daki renkli devrimler ve diğer içten içe kurgulamalar) ve Irak örneğinde olduğu gibi sert gücün kullanıldığı ülke inşası (nation-building). Eğer hedef olarak seçilen ülkeler siyasi, ekonomik ve kültürel olarak içine sızılmaya ve ağ örülmeye müsait ise yumuşak güç unsurları vasıtası ile ülkedeki rejimin batılı düzene uygun bir yönetime kavuşturulması için rejim restorasyonu metodu kullanılmaktadır.³⁶³

Sert, yumuşak ve ekonomik güç açısından en üst seviyededir. ABD gibi hegemon bir gücün uluslararası ilişkilerdeki etkisinin artması ve politikalarını uygulamasının daha az maliyetli olması, yumuşak gücünü sert gücü kadar etkili kullanabilme yeteneğine bağlıdır. Irak savaşı ve ardından yaşanan gelişmeler ABD'nin diğer ülkelerle kıyaslandığında çok ileri olan yumuşak gücünü özellikle Ortadoğu'da kullanamadığını ve üstelik kontrolsüz bir şekilde kullanılan sert gücünün, yumuşak gücüne zarar verdiğini göstermektedir.

Oysa yumuşak gücün kaynakları olan kültür ve politik değerler açısından ABD büyük bir çekim gücüne sahiptir. ABD kendisini zorlayan takipçilerine rağmen yapısındaki gerekli onarım ve geliştirmeleri yaparak yerini korumaya devam etmektedir. ABD de Clinton haklı çıktı. Afganistan ve Irak'ın işgali Pentagon'a 11 Eylül 2001'den beri on yıl içinde minimum 1,3 trilyon dolara mal oldu. Afganistan ve Irak'taki savaşın maliyeti aylık 6,7 ve 6,2 milyar dolar idi. Sadece Pakistan'a verilen dış yardım ve karşı ayaklanma harekâtı masrafı aylık 300 milyon dolardı. Libya'daki harekât ise aylık 60-80 milyon dolara, toplam 1 milyar dolara mal

³⁶⁰ John J. Kruzel: Mullen Urges Emphasis on 'Soft Power' in Foreign Policy, American Forces Press Service, (Washington, Jan. 13/2009).

³⁶¹ Gerry J. Gilmore: New Army Operations Manual Leverages 'Soft Power' Asses, American Forces Press Service, (Washington D.C., Oct. 9,2008).

³⁶² Sait Yılmaz, Akıllı Güç, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, S.52.

³⁶³ Sait Yılmaz, Akıllı Güç, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, S.59.

oldu. Bu operasyonda sivil güç USAID ve Dışişleri Bakanlığı'nın bütçesi ise 84 milyon dolar idi. Özetle Libya'da rejim değişikliği ABD'ye toplam 1,1 milyar dolara mal oldu.³⁶⁴

3. RUSYA

3.1. Kısaca Rusya'nın Güç Analizi

Ülkenin nüfusu 138 milyon, Aktif Asker Sayısı: 1,200,000 ve Rusya'nın ekonomik büyümesi, 1999'lu yılların ortalarına kadar pek de istikrarlı bir seyir izlememiştir. Rusya, mali krizlerden ciddi şekilde etkilenmişse de 1999 yılından itibaren istikrarlı bir gelişme süreci yakalanmıştır. Putin yönetiminin devleti tekrar güçlendirmeye yönelik çabalarının bu gelişmedeki payı oldukça yüksektir.¹⁵²

Rusya'nın Yakınoğu'ya, bugün tartışılan anlamı ile Irak'a olan ilgisini Stalin döneminden başlatabiliriz. Nitekim Ortadoğu tarihinin son elli yılı içerisinde özellikle Soğuk savaş bitene kadar bölgeye ilişkin etkinlik mücadelesinin temel aktörleri ABD ve SSCB olmuştur. Sovyetlerin 1919-1945 döneminde bu bölgeye ilişkin politikasını Türkiye, İran ve Afganistan'la geliştirilen ilişkilerin muhafazası biçiminde özetleyebiliriz. Sovyetlerin Ortadoğu bölgesine ilişkin etkin olma girişimleri Stalin yönetimin İkinci dünya savaşının ardından güçlenen emperyal istekleri çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Sovyet yönetimi 1945-1953 döneminde bölgedeki etkinliğini Türkiye ve İran'dan toprak almak, Libya'yı BM aracılığı ile kendi mandası altına alma çabalarını sağlamaya çalışmıştır. Stalin yönetimi İsrail'in ilanını destekleyerek İngiltere'nin bölgedeki etkinliğini zayıflatmak ve İsrail'i kendisinin bölgeye atlama tahtası olarak kullanmayı amaçlamıştır. Fakat Sovyetlerin bu unsurlara dayanan Ortadoğu politikası, bölgenin Sovyet stratejik algılaması içinde halen ikincil bir yer edinmesi ve ABD'nin Sovyet etkinlik çabalarına karşı çıkışı ile başarısızlığa uğramıştır. Kruşev-Brejnev döneminde (1952-1982) Ortadoğu Sovyet stratejik algılanmasında daha önemli bir konuma yerleşmiş ve Sovyet etkinlik alanlarının en önemli yayılma alanlarından ve ABD ile mücadele bölgelerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Fakat Stalin'den farklı olarak bu dönemde Sovyet politikasının temel ağırlık noktasını Arap devletleri teşkil etmiş, Arap-İsrail anlaşmazlığı ise bölgenin merkezinde etkinlik kurmanın en iyi aracı olarak yoğun biçimde kullanılmıştır. Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin İsrail'le olan diplomatik ilişkileri kesilmiş, İsrail'e karşı uzlaşmaz tutum sergileyen Arap devletlerine büyük askeri ve ekonomik yardımlar yapılmıştır. Putin döneminde Rusya'nın Ortadoğu politikası esas itibariyle İran, Irak ve Suriye ekseninde yoğunlaşmıştır. Putin döneminde Rusya'nın Ortadoğu politikasında en önemli farklılık İsrail'le ilişkiler bağlamında yaşanmış ve Çeçenistan savaşında İsrail'in Rusya'yı desteklemesi ilişkilerinin yoğunluğunu artıran yeni bir girdi olarak öne çıkmıştır. Ancak İran'la ve Suriye ile geliştirilen ilişkilerin özellikle nükleer programı ve silah alış-verişi boyutu zaman-zaman Rusya-İsrail ilişkilerinde sıkıntılar yaşanmıştır

Özetle, 20. yüzyıl boyunca Rusya'nın Ortadoğu'daki etkinliği onun büyük devlet rolünün gelişimi ile paralel bir gelişme göstermiştir ve bu ülkenin uluslararası arenadaki rolünün küçülmesi ile Ortadoğu'daki etkinliği de zayıflamıştır. Ancak 2000'li yılların başında Putin'le birlikte Ortadoğu'nun Rusya için önemi artmış, bu bölgedeki ülkelere imzaladığı yeni

³⁶⁴ Micah Zenko: What Does Libya Cost the United States? Council on Foreign Relations, CFR.org, (Aug 11,2011).

enerji ve silah ticareti anlaşmaları ile yeni boyutlar kazanmıştır. Rusya ayrıca, İran nükleer programı, Filistin-İsrail sorunu ve Arap Bahar'ının etkisi ile bölgede etkin rol alma çabasını devam ettirmiştir. Önümüzdeki dönemde bu rolün alacağı biçimi küresel, bölgesel ve Rus iç politikasının dinamikleri belirleyecek.³⁶⁵

Putin'e göre Rusya, Avrasya coğrafyasında ekonomik bütünleşmenin öncüsü olmalıdır. Şanghay işbirliği örgütü (ŞİÖ) ve Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET) söz konusu olduğu zaman, ekonomik bütünleşme ve millî güvenlik kavramlarının eşanlı olduğu vurguladı. Rusya, Avrupa'daki soğuk savaş sonrası güvenlik mekanizmalarının çoktan yıkıldığı kanısındadır.³⁶⁶

Rusya ekonomisi petrol ve doğalgaz ihracatına büyük oranda bağımlıdır. Dolayısıyla özellikle Avrupa enerji piyasasındaki etkin rolünü korumak Rusya için hayati önem arz etmektedir. Rusya enerji stratejisini, kendisine alternatif olabilecek enerji projelerini engelleme ve yeni projeler oluşturarak Avrupa enerji piyasasındaki konumunu güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca enerji kartını kullanarak kendi politik hedeflerine ulaşmaya çalışmakta özellikle eski Sovyet Cumhuriyetlerini kendi nüfuzu altında tutmaya çalışmaktadır.

Sanayi üretiminde görülen artış nedeniyle GSYİH 1999 yılında %3,2 oranında büyümüştür. Sanayi üretiminde görülen artışın nedeni ise devalüasyonu müteakiben ithal mallarının pahalı hale gelmesi neticesinde yerel üretimdeki artış ve ithal ikamesi etkisidir. İthal ikamesi tüketim malları ithalatının azalması yoluyla enflasyonun döviz kuruna bağlılığını da düşürmektedir. Bu durum ise enflasyonun yükselmesini engellemektedir. 2000 yılında GSYİH yıllık bazda %9 oranında artmıştır. Bu artış oranı otuz yılın en iyi performansıdır. Söz konusu iyileşme iç talepteki ve endüstriyel üretimdeki artıştan kaynaklanmaktadır. 2002 yılı ilk altı ayında ise GSYİH artış oranı %3,8 olarak gerçekleşmiştir. Mali politikalarda da başarı sağlanmış olup vergi gelirlerinde artış, harcamalarda kısıntı sağlanmıştır. Yüksek petrol fiyatları ve işletmelerin karlılığı vergi artışını da beraberinde getirmiştir. 1999 yılında GSYİH'nin %1,5'i olan Federal Bütçe açığı 2000 yılı sonunda GSYİH'nin %2,5'i oranında fazla vermiştir. İthalat sabit kalırken, ihracat değer olarak yükselmektedir. 2000 yılı sonunda, ticaret fazlası 60,7 milyar \$ olmuştur. Ülkenin mali ve ekonomik durumunun sağlamlaştırılması, ayrıca kredi güvenilirliğinin yükseltilmesi dış ticaret bilançosunda olumlu dengenin oluşmasına yardımcı olmuştur. 2002 yılında bu gösterge toplam 167 milyar dolar mal dolaşımı karşılığında 45 milyar dolar olmuştur ve bu gösterge önceki yıla oranla 12 milyar daha fazla olmuştur. Yabancı yatırımda önemli artış gözükmektedir. 2006 yılı ortasında Rusya ekonomisinde biriken yabancı sermayenin toplam hacmi 120 milyar ABD Doları olmuştur.

3.2. Rusya Güç Kullanımı

Carr'ın bir ülkenin ekonomik güce ulaşmasının sermayenin ihracı ve dış piyasaların kontrolünden geçtiğini söyler, bunu sağlamak için Rusya'nın da başta enerji kaynakları ve onların pazarlaması olmak üzere elinde bulunan tüm araçları kullandığını söyleyebiliriz.

³⁶⁵ Nazim CAFERSONY, Kafkasya Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi Analisti (QAFSAM-www.qafsam.org).

³⁶⁶ Hicran Kazancı; "Putin'in Ortadoğu Açılımı", www.tusam.net/makaleler

Elverişli dünya konjonktürü ve akıllı idaresi sayesinde Rusya, hem gelecek nesiller için sermaye birikimi yapmıştır ve bu sermayeyi dönüşümlü olacak şekilde dış ülkelerde kullanmıştır, hem de enerji şirketleri aracılığıyla dış piyasaları etkileme gücünü elde etmiştir.³⁶⁷

Rusya'nın silâh ticaretinden sağladığı ekonomik fayda da azımsanacak miktarda değildir. 2004 tarihinde Rusya'nın silâh ticaretinden kazandığı para yaklaşık olarak 6 milyar dolar tutarındadır. Mevcut siparişler göz önünde bulundurulursa 2007 yılında bu rakamın 12 milyar dolar olması beklenmektedir. Ancak silâh ticareti sâdece ülke ekonomisine bir katkı değildir. Şüphesiz ekonomik güç, bir ülkenin uluslararası alandaki gücünün bir bileşenidir. Ne var ki, Rusya için silâh ticaretinin önemi bunun da ötesindedir. Silâh ticareti sayesinde Sovyetler Birliği zamanından kalma askerî sanayi sektörünün, yâni Sovyetler Birliği'nden miras kalan bu güç unsurunun ayakta kalması ve geliştirilmesi söz konusudur. Nükleer güç ve askerî sanayi, uluslararası arenada Rusya'nın ABD tarafından ciddiye alınmasını sağlamaktadır. Kaldı ki son iki yıldır, eski Sovyet Cumhuriyetleri'nden petrol ve doğalgazı olmayanları bu kaynakları kesmekle tehdit ederken, bu kaynaklara sâhip olanları da, kaynaklarını açık denizlere ulaştırmada kısıtlayıcı bir politika izleyen Putin, Batı'yı bu bakımdan doğrudan tedirgin etmekte. Hatta bugün AB ülkelerinin çoğunun enerji tedariki açısından güvensizlik yaşamalarının bir nedeni de Putin'in enerjiyi bir silâh gibi kullanmasıdır.³⁶⁸

En dinamik gelişen sanayi ülkeler grubuna giren Rusya'nın ekonomik gelişim faktörlerinden bahsederken, büyük hacimli ihracatçı ülke olması itibariyle dünya enerji pazarında olumlu toplu durumun olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Bundan sonra da enerji ihracatından gelen gelirler ülkenin ekonomik gelişimine güç katacaktır. Tahminlere göre, Rusya petrol ihracı 2002 yılına ait 187 milyon ton göstergeden 2006 yılında 228 - 250 milyon tona çıkacaktır. Bunun yanı sıra "iç" faktörler de ekonominin gelişimine gittikçe önemli katkıda bulunmaktadır. Büyümenin anahtar faktörlerinden birisi de özellikle imalat sanayindeki yeni teknolojik potansiyele göz önüne alarak ekonominin modernize edilmesidir.

Gürcistan'la yaşanan gerginlik sırasında 30 Eylül 2006 tarihinde Rusya Federasyonu Gürcistan'a ait deniz alanlarının çok yakınlarında geniş kapsamlı bir deniz harekâtı başlattı. Gürcistan'ın BM Daimi Temsilcisi Irak'lı Alasania'nın iddiasına göre bu harekât, Gürcistan'ın münhasır ekonomik bölgesine taşıtı. Hatta harekât kapsamında Gürcistan karasularının 0.7 deniz mili yakınlarına gelindi. Ayrıca Rusya, Gürcistan sınırında askeri yığınak oluşturdu. Gürcistan, Rusya'nın sınırdaki askeri yığınağının "savaş tehdidi boyutuna" ulaştığını ileri sürdü.³⁶⁹ Bu strateji, Rusya Federasyonu'nun yakın çevreye yönelik dış politika yaklaşımlarının askeri tehdidi araçlaştırılabileceğini açıkça gösteriyor. Askeri tehdit, ilgili devletlerde Rus askeri üslerinin bulunması ile daha da önemli bir hâle geliyor. Gürcistan özelinde Rusya, Sovyetler Birliği döneminden kalma askeri üslerini boşaltma konusunda geçen yıl yapmış olduğu anlaşmaya dayanarak almış olduğu kararı askıya aldığını açıkladı.

³⁶⁷ Ainur Nogayeva, 2011, Usak yayınları Ankara.

³⁶⁸ Nurullah AYDIN, ABD'NİN VE RUSYA'NIN YENİ GÜÇ POLİTİKALARI VE TÜRKİYE, http://enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=103:abdnn-ve-rusyanin-yen-guec-poltkaları-ve-tuerkiye&catid=15:strateji&Itemid=255, Erişim tarihi: 20.12.2013.

³⁶⁹ Gürcistan, Rus Askeri Yığınağından Endişeli", CNN Türk, 29 Eylül 2006, <http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&HID=1&haberID=239294>, (30.09.2006).

Böylelikle bir taraftan Gürcistan'ı içeriden; askeri açıdan kontrol etmenin aracını elinde tutmaya devam etmiş oldu. Diğer taraftan, özellikle Gürcistan içindeki Oset ve Abhaz milliyetçiliklerinden yararlanarak Gürcistan dış politikasını sınırlamak yolunda sahip olduğu bu kozu elinde tutmayı sürdürdü.

Rusya-Gürcistan gerginliğinde olduğu gibi, Rusya'nın "yakın çevresine" yönelik tüm stratejilerinde "askeri yöntem" göz ardı edilmemesi gereken bir unsurdur. İlgili yakın çevre ülkesinde geniş bir Rus nüfusun ya da Gürcistan özelinde olduğu gibi hâkim etnik gruptan farklı etnik grupların varlığı, bu ilgili ülkede bulunan Rus askeri üsleri ile birlikte düşünülecek olursa, hedef ülke üzerinde yoğun bir baskıya yol açabilecektir

Rusya Federasyonu, Gürcistan hükümetinin AGİT aracılığıyla dört Rus subayını Rus yetkililere teslim etmesine rağmen, Gürcistan'la kara, hava, deniz ve tren yolu ulaşımını kesmiş, Rusya'da çalışan Gürcülerin ülkelerine para göndermede kullandığı posta ve banka hizmetlerini durdurmuş, Gürcistan'a Aeroflot ve Sibiryaya Havayollarının uçuşlarını iptal etmiştir. Bunlarla da yetinmeyen Rus yönetimi Rusya'daki Gürcü sermayesi üzerindeki denetimlerini arttırmış, Gürcistan'dan tarım ürünleri ve şarap ithalatına engel getirmiştir. Ülkede yaşayan Gürcü kökenlilere baskı politikası izlemeye başlamıştır.³⁷⁰ Zaten kırılgan bir ekonomiye sahip Gürcistan üzerinde enerji kartını da yaklaşan kış aylarında oynayabileceği izlenimini vermiştir. Benzer yöntemler, benzer sorunlarda, Rusya Federasyonu'na bağımlılık düzeyleri yüksek diğer "yakın çevre" devletlerine karşı da uygulanabilir.

8 Ağustos günü Güney Osetya'nın başkenti Şimaliye Gürcü birliklerinin müdahale etmesi üzerine harekâta geçen Rus Ordusunun bu harekâta çok önceden hazır olduğu bilinen bir gerçektir. Çünkü esasen Çek Cumhuriyeti ve Polonya'ya füzesavar üslerinin kurulması kesinleşmeye başladığından beri NATO ile ilişkilerini gerginleştiren Rusya, ABD'nin Ukrayna ve Gürcistan'da güç kazanmasından rahatsızdı. Üstüne üstlük Saakaşvili'nin de Güney Osetya konusunda ABD'den işaret veya manevi destek alıp buraya askeri bir müdahalede bulunacağını öngören Putin, Temmuz 2008'de Kuzey Osetya'da bekleyen 58. Ordusunu "Kafkasya-2008" adlı askeri tatbikatla her türlü olasılığa hazırlamıştı. İşte 8 Ağustosta Saakaşvili'nin attığı ve Ruslarca beklenen yanlış adım üzerine 2000 zırhlı araç, 600 tank ve 120 uçak gücüne sahip olduğu söylenen 58. Ordu, Kafkas Dağları'nın altındaki Roki Tünelinden Güney Osetya'ya saldırıya başladı. Putin Hükümeti için harekâtın nedeni ve bunun kılıfı da hazırды. Amaç Güney Osetya'daki çok önceden Rus hüviyeti verilmiş Rus vatandaşlarını korumaktı. Bu hareketin sonucunda, Rus Ayısının güç kullanma konusundaki kararlılığı açıkça ortaya çıkmış iken, bu noktada, askeri güç kullanma konseptinin somutlaşması ile Rusya'nın komşuları ile olan ilişkileri de farklı boyutlara erişebilecektir.

Her şeyden önce, Avrupa kıtasında, Rusya'nın batısındaki, eski Sovyet Cumhuriyeti ve Varşova Paktı üyesi olan yeni NATO üyeleri gelişmeden müthiş korkmuşlardır. Bu korku onları bundan böyle askeri güç olarak zayıf bir AB'den daha çok ABD'ye teslim edecektir. Nitekim Gürcistan'a müdahaleden birkaç gün sonra Polonya'nın ABD ile füzesavar sistemlerinin gerçekleştirilmesi konusunda apar topar bir anlaşma yapması bunun delilidir.

³⁷⁰ "Rusya Gürcülerin Boğazına Çöktü", Radikal, 5 Ekim 2006, <<http://radikal.com.tr/haber.php?haberno=200596>>. (05.10.2006). "Rusya, Tiflis'i Kiskaca Alıyor" Cumhuriyet, 4 Ekim 2006, s. 11. "Fearful Georgians Shut Down Stalls and Eateries", The Moscow Times, 2006, s.10.

Ancak ABD ve AB'ye ve onların fiziki korumasından uzakta kalan Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nin bundan böyle Rusya ile olan ilişkilerinde daha dikkatli olacakları ve Rusya'yı ürkütmeden, daha teslimiyetçi bir çizgide politika izlemeleri beklenebilir. Esasen Şanghay İşbirliği Örgütü içindeki müttefiklik bu konuda onlara kolaylık ve bahane de sağlar.

Rus Ordusunun bundan böyle Putin'in sert ve tavizsiz politikalarının (petrol ve doğalgazı silah olarak kullanmasının yanı sıra) öteki önemli aracı olacağı da böylelikle ortaya çıkmıştır. Esasen bu yoldaki hazırlıklar Putin'in 2006 yılında askeri gücünü 200 milyar Dolarlık bir programla yenileyeceğini açıklamasıyla belirmeye başlamıştı. Geçmişte yıllık yaklaşık 15 milyar Dolar olan Rus Savunma Bütçesi de bu vesileyle 45 milyara çıkarılmış, Rus askeri yöneticiler, denizasıırı gücü artırma amacıyla uçak ve sofistike savaş gemilerinin üretilmesine başlanacağını açıklamışlardı. Son yıllarda Rusya'nın petrol gelirlerinin önemli ölçüde artmasının Silahlı Kuvvetlerine bu olanağı tanıyacağı açıktır. Yine son yıllarda Ordudaki rüşvetin azaltılması, profesyonel ordu yolunda askeri eğitimin geliştirilmesi de Rusların toparlandığını göstermiştir. Bunun en büyük kanıtı Gürcistan üzerine sevk edilen 58. Ordunun 23 bin kişilik gücünün savaşın başladığı andan itibaren 12 saat içinde görev yerine sevk edilebilmesidir.

Ancak bu başarılı denebilecek operasyon ve istila hareketini Rus birliklerinin ciddi ve gelişmiş bir başka askeri güce karşı -hele Rusların kara-hava işbirliğini sağlayamadıkları da düşünülürse- ne denli uygulayabilecekleri hususunu da akla getirmektedir. Zira Rusların hala haberleşme, gözetleme ve istihbarat konusundaki zafiyetleri son harekâta ortaya çıkanlar arasındadır. Ancak Rusların askeri çatışma konusunda (şimdilik) NATO ile bir çatışmaya girme niyetleri olmadığından, emperyal çıkarlarını korumak konusunda, her türlü eksiğe rağmen konvansiyonel ordusu ile zayıf komşularına karşı başarılı olabilecekleri de açıktır.³⁷¹

Son yılların ekonomik başarıları Rusya ekonomisinin Pazar ekonomisi ortamında uzun dönem için yüksek hızla büyüyebileceğini teyit etmektedir. Dört yıl içinde (2000 - 2003) GSYİH tahminen %29,5 artmıştır. GSYİH 2005 yılında %6,4 olmuş ve bu da gelişmiş ülkelerin gelişim hızının iki katıdır. Dünya GSYİH'da Rusya'nın payı 1999 yılındaki %2'lik göstergeden 2003 yılında %3'e, satın alma paritesine göre ise %2,8'den %5'e yükselmiştir. Sermaye yatırımdaki artış ise %30'dan fazla olmuştur. 2004 yılında mal ihracatı %25 artarak ithalat ile ihracat arasındaki fark Rusya lehine 80 milyar dolara ulaşmıştır

4. ÇİN HALK CUMHURİYETİ

4.1. Kısaca Çin'in Güç Analizi

Çin Cumhuriyeti (Çince: pinyin: Zhōng huá Mínguó), 1911'de Qing Hanedanlığı'nı devirerek Çin'de 2000 yıllık imparatorluk yönetimine son vermiştir. Çin, 5000 yıllık kültürel geçmişe sahip, dünyanın en kalabalık ülkesidir. Çin'in yükselen güç olmasında askeri gücünü arttırmasından ziyade ekonomisinde son birkaç yıldır meydana gelen ve gelecekte de sürmesi beklenen büyüme hızı önemli rol oynayacak gibi görünmektedir.³⁷²

³⁷¹ Ali KÜLEBİ - TUSAM Başkanvekili / 22.09.2008 <http://www.guncelmevdan.com/pano/rusya-nin-denenen-askeri-gucu-t16594.html> Erişim tarihi:04.12.2013.

³⁷² Paul Kennedy, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri: 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar, s. 530.

Komünist Parti tarafından yönetilen ülke ekonomik alanda liberal yolu seçtikten sonra hızlı bir ilerleme sağlamıştır. Bunun için Çin, yabancı yatırımları çekerek ihracata yönelik sanayisini geliştirmiştir. Çin, ABD'yi ciddi şekilde etkileyebilecek muazzam altın rezervlerine de sahiptir. 2008 sonu itibariyle Çin, Japonya'yı geçerek 1,95 trilyon dolar ile dünyanın en büyük altın rezervine sahip olmuştur (Rusya ise 455 milyar ile üçüncü sıradadır, ABD Hazinesi'nin rezervleri ise 75 milyar dolardır).³⁷³

Dış politika dışında savunma ve güvenlik politikası anlamında da atılımlarda bulunan Çin, savunma bütçesini önemli oranda arttıran ülkelerden biridir. 2007 için savunma bütçesi bir önceki yıla göre %17.6 artarak 57.2 milyar dolara ulaşmışken Amerikan kaynakları bu bütçenin 98-139 milyar dolar civarında olduğunu tahmin etmektedir.³⁷⁴ Öte yandan 1964 yılından beri nükleer kulübün resmi üyesi olan Çin, bu alanda da askeri kapasitesini özellikle savaş gemisi ve denizaltı takviyesi ile arttırmaktadır.

1979 yılında başkan Mao yerine gelen Deng'in Çin ekonomisinde kendine belli hedefler koyan Çin'in milli kalkınma stratejisi, ülkenin ekonomik gücünün katlanarak artırılması üzerine kurulmuştur. Hükümetin başına geçen iktidar 1979'dan sonra tarım üretimini %10 artırarak Çin tarımını doğruların dünyası ile tanıştırdı, ideolojik uğraşı yerine ekonomide yapılan değişikliklerle ülkeye daha fazla yabancı yatırımcı çekerek, Çin ekonomisini geliştirmek için Çin'in kapılarını dış dünyaya açtı. Yaşanan köklü değişimlerle uluslararası entegrasyonun hız kazandığı dönemde yaşanan günlerin tasarrufları, yarının yatırımları Çin'i daha da zengin hale getirdi. Bu zenginliği düşünen Çin'in, eğitim, tarım, endüstri planlaması sayesinde uyguladığı politika, 2010 yılında Japonya'yı geçerek ABD'nin ardından dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelmesini sağlamıştır. 2011 yılında % 9,2 olan büyüme hızı 2012 yılında küresel gelişmelere bağlı olarak yavaşlamış ve % 7,8 olarak gerçekleşmiştir.

Çin ekonomisinin 2013 yılında ve önümüzdeki 10 yılda %7- % 8 aralığında büyüyeceği öngörülmektedir. 2013 yılının ilk çeyreğinde büyüme % 7,7 olarak kaydedilmiştir. Ayrıca GSYİH 8,28 trilyon Dolar'ı, kişi başına GSMH ise 5461 Dolar'ı bulmuştur. 2012 yılında enflasyon oranı % 2,5, işsizlik oranı % 6,4 civarında seyretmiştir. 2012 yılında ÇHC'nin dış ticareti, 2011 yılına göre % 6,2 oranında artışla 3,86 trilyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracat % 7,9 artışla 2,05 trilyon Dolar, ithalat % 4,3 artışla 1,82 trilyon Dolar, dış ticaret fazlası ise % 48,1 artışla 231,1 milyar Dolar olarak kaydedilmiştir. Avro bölgesindeki ekonomik buhran, küresel ekonomideki toparlanma sürecinin yavaş ilerlemesi ve dış talepteki daralma, ülke içinde maliyetlerin yükselmesi, RMB-Yuan'ın değer kazanması, küresel ölçekte ticari korumacılığın belirginleşmesi ve imalat sanayinde rekabetin artması gibi faktörler ÇHC dış ticaretinin hedeflerin gerisinde kalmasını açıklamaktadır. Bununla birlikte, ÇHC'nin küresel ticaretteki payının % 10,5 seviyesinden % 11,1'e

³⁷³ "Hangi Ülkenin Ne Kadar Dovi^ Rezervi Var?", EkonetOS,

<http://www.ekonews.com/index.php?opliion=com_.,content&view=arriclc,&id=2718&Itemid=> (Erişim Tarihi:12.11.2008).

³⁷⁴ Wendell Mihnick, "U.S. Questions China's Budget Transparency", Defense News, September 22, 2008, s.16.

yükseldiği vakıadır. Hâlihazırda ÇHC dünyanın en büyük ihracatçısı ve ikinci büyük ithalatçısı, 124 ülkenin en büyük ticaret ortağı durumundadır.³⁷⁵

2012 yılında ÇHC'nin mali olmayan sektörlerdeki yurtdışı doğrudan yatırımları % 28,6 artışla 77,22 milyar Dolara ulaşmıştır. ÇHC'nin Rusya'daki yatırımları % 117,8, ABD'deki yatırımları % 66,4, Japonya'daki yatırımları % 47,8 ve ASEAN ülkelerindeki yatırımları % 52 oranında artmıştır. ÇHC hükümeti 2012 yılı sonu itibariyle 400 milyar Dolara ulaşan yurtdışı doğrudan yatırımlarının 2015 yılında 560 milyar Dolara ulaşmasını beklemektedir. ÇHC'nin yurtdışı doğrudan yatırımları çoğunlukla birleşme ve satın alma şeklinde tezahür etmektedir. Artan hammadde ihtiyacına koşut olarak birleşme ve satın almalar petrol, doğalgaz ve maden sektöründe yoğunlaşmıştır.

Çin'de azalan çalışma çağı nüfusu ve lojistik gibi ağır iş gerektiren hizmet sektöründeki büyüme, önümüzdeki yıllarda işsizliğin sınırlanmasına yardımcı olabilecektir. Ekonomik büyümenin hizmetlere doğru kaymaya başlamasıyla büyümenin yavaşlayabileceği, ancak istihdam artışının güçlü olacağı belirtilmektedir.

Çin'in yükselen güç olmasında askeri gücünü arttırmasından ziyade ekonomisinde son birkaç yıldır meydana gelen ve gelecekte de sürmesi beklenen büyüme hızı önemli rol oynayacaktır. 1978 yılının Ekim ayında Çin Komünist Partisi 13. Genel Kongresi'nde çerçeveye oturtulan Gelişme Stratejisi'ne göre, Çin'in modernizasyon inşası üç adımda gerçekleştirilecektir:

- İlk adım olarak, 1981 ve 1990 yılları arasında Çin'in GSYİH'sini arttırması ve halkının giyim ve beslenme sorununu çözmesi,
- İkinci adım olarak, 1991 yılından 20. yüzyılın sonuna kadar Çin'in GSYİH'sini iki kat arttırması ve halkının yaşam düzeyini orta refah düzeyine taşıması,
- Üçüncü adım olarak, 21. yüzyılın ortasına kadar Çin'in kişi başına düşen GSYİH'sini orta halli gelişmiş ülkelerin düzeyine ulaştırması, halkının yaşamını nispeten zengin bir düzeye çıkarması ve modernizasyonunu temelli gerçekleştirilmesidir.

1997 yılının Eylül ayında Çin Komünist Partisi 15. Ulusal Kongresi'nde üç adımda gerçekleştirilmesi planlanan bu hedefler somutlaştırılmıştır. Buna göre, "21. yüzyılın ilk 10 yılına kadar Çin'in GSYİH'si 2000 yılına göre iki kat artıracak, halkının yaşamı standartları yükselecek, nispeten mükemmel sosyalist piyasa ekonomisi sistemi oluşacaktır. İkinci 10 yılda milli ekonomi daha da geliştirilecek, çeşitli sistemler daha da iyileştirilecektir. 2050 yılına kadar Çin'in, modernizasyon temelinde gerçekleştirilecek atılımlarla, zengin, kuvvetli, demokratik ve çağdaş bir sosyalist ülke olacağı belirtiliyor.

Komünist Parti tarafından yönetilen ülke ekonomik alanda liberal yolu seçtikten sonra hızlı bir ilerleme sağlamıştır. Bunun için Çin, yabancı yatırımları çekerek ihracata yönelik sanayisini geliştirmiştir. Çin, ABD'yi ciddi şekilde etkileyebilecek muazzam altın rezervlerine de sahiptir. 2008 sonu itibariyle Çin, Japonya'yı geçerek 1,95 trilyon dolar ile dünyanın en

³⁷⁵ Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, Çin Ekonomi Raporu, 2013.

büyük altın rezervine sahiptir (Rusya ise 455 milyar ile üçüncü şüadadır, ABD Hazinesi'nin rezervleri ise 75 milyar dolardır).

Çin'in etrafında son derece önemli su yolları bulunmaktadır. Doğu Asya'nın kuzeyi, güneyi ve Hint Okyanusu'nu birbirine bağlayan geçiş hattı buradadır. Güney Çin Denizi ve Malakka-Singapur Boğazlarıyla bu hat, Basra Körfezi'ne dolayısıyla Ortadoğu petrollerine açılan enerji koridorudur. Bölge içinde, özellikle Spratli-Güney Çin Denizi'ndeki petrol rezervleri bulunmaktadır. Bu yüzden Çin kıtasal bir güç sayılmakla beraber bunu daha çok bir deniz gücü olma yönünde geliştirmeyi hedeflemektedir. Malakka Boğazı ile ilgili beklentiler sadece ABD'nin bölgedeki yoğun askeri konsantrasyonunu dengelemek değil deniz korsanlarını engellemeye de yöneliktir. Nitekim yakın zamanda Singapur ve Malezya ziyaretleri ile Malakka Boğazı'nda devriye faaliyetleri için işbirliği imkanı geliştirildi. Vietnam ile önemli bir deniz ve hava üssü olma niteliği taşıyan Cam Rahn Körfezi'ndeki tesislerin kullanılmasına yönelik çalışmalar yapıldı.³⁷⁶

4.2. Çin Güç Kullanımı

Çin, 21'nci yüzyıl için kendisine iddialı hedefler koymuş bir ülkedir. Bu hedeflerin başında 2050'de dünyanın bir numaralı gücü olmak gelmektedir.³⁷⁷ Pekin hükümeti bu hedefe ulaşmak için inançlı, planlı ve gerekli gördüğü yerlerde piyasalara müdahale ettiği bir ekonomi politikası izlemektedir. Uzun vadeli hedeflerini gerçekleştirebilmek için öncelikle düzenli ekonomik gelişme ve iç siyasi istikrara ihtiyacı olduğunu fark eden Çin, 1980'lerin sonlarından itibaren yoğun olarak ülke içinde değişim ve ekonomik kalkınmaya odaklanmıştır. 2001 yılında DTÖ'ye üye olan Çin, günümüzde ihracat ve doğrudan yatırım çekme konusunda rekorlar kırmaktadır. İki yıllık DTÖ üyeliği boyunca Çin'in ihracatı 267 milyar dolardan 495 milyar dolara yükselmiş, ülkeye akın eden yatırımlar sayesinde ekonomi büyük bir ivme kazanmıştır. 1990'lı yıllara kadar ileri teknolojiye sahip olmayan ve yoğun emekle üretim yapan Çin, DTÖ üyeliğinden sonra bilime destek vermeye başlamış ve bilimsel harcamalar açısından dünya üçüncüsü olmuştur.¹⁹² Günümüzde Çin, üretim kapasitesi ve geniş pazarı ile ABD hegemonyasına meydan okuyabilecek duruma gelmiştir (ÇHC % 36,4'lük payı ile en büyük üretici olma özeliği yarımında, gösterdiği % 15,7'lik üretim artışıyla da dikkat çekmekte).³⁷⁸

Çin'in hegemonu yönetme yaklaşımının temel unsurları; zayıflama numarası yapmak, enerjisini saklamak, rekabette öne çıkmamak, muhalefette aşırı olmamak, diğerlerinin dikkatlerini başka alternatiflere yöneltmek ve başkalarının yutamayacağı kadar büyük ve karmaşık olduğu imajı vermektir. Özetle Çin, Sun-Tzu'nun sözlerini hegemonu yaklaşımının temelini koymaktadır; *“Yenilmemek kendi gücüne, yenmek düşmanın gücüne bağlıdır. Başarı; kendi kapasiteni korurken, düşmanı yenilebilir hale getirmektedir.”*³⁷⁹

Çin, Asya-Pasifik dünyası içerisinde bulunduğu coğrafi konumuyla, geniş pazar olanaklarıyla, nükleer güce sahip ve güç projeksiyonunu geliştirmekte olan askeri kuvvetiyle,

³⁷⁶ SUTTER ROBERT, HUANG CHIN-HAO, "Military Diplomacy and China's Soft Power, Comparative Connections", A Quarterly E-Journal on East Asian Bilateral Relations, (2006).

³⁷⁷ Nuraniye Hidayet Ekrem, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dış Politikası", ASAM Yayınları (Ankara, 2003), s.2.

³⁷⁸ Demir Çelik Sektör Raporu, (TC. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Haziran 2008), s.3.

³⁷⁹ Sun-Tzu, "Art of War", Denma Translation Group, Shambhala Publications, Boston, 2001 s.48-49.

hızla işleyen ekonomik kalkınma, cazip ve çekiciliğiyle bölgesindeki en önemli güç merkezidir. Bu kapsamda en önemli bölgesel rakibi ise Japonya'dır.

Çin askeri gücünü modernize ederek 'küresel güç' olma yolunda hızla ilerlemektedir. Çin güç projeksiyonu enerji güzergâhlarını kontrol eden Hazar-Ortadoğu ve Tayvan-Mançurya-Malakka Boğazı-Hint Okyanusu ekseninde askeri güç kullanma kabiliyetlerini geliştirmeyi hedeflemektedir. Çin bu bölgede rakip olarak gördüğü ABD'nin deniz ve hava gücünün teknolojik üstünlük avantajını kısa sürede kapatabilecek arayışlar içindedir. Çin, ilk uydusunu 1970'de uzaya gönderdi. İnsanlı programlar için Rusya'dan önemli teknoloji desteği aldı. 1998 yılında balistik füze teknolojisini geliştirdi. 2007 yılı ise Çin'in uzay çalışmalarında patlama yılı oldu; uzaya insan gönderen 3'ncü ülke olmayı başardı ve aya ilk gezgin aracını gönderdi.³⁸⁰ Çin gayreti ise uzaya dayalı vasıtalar ile vuruş sistemlerinde erken ikaz ve isabet sağlamaktır. 11 Ocak 2007'de gerçekleştirdiği, 'Füze ile Uyduları Yok Etme' denemesi ABD'nin casus uydusunun da aynı (800 km.) yükseklikte olması sebebiyle bir gözdağı verme denemesi olarak algılanmıştır.³⁸¹

Çin Halk Cumhuriyeti, sanayileşme alanında olduğu gibi oluşan altyapısı sayesinde sanayisini destekleyecek hammadde gereksinimini sağlamak ve bunun paralelinde deniz aşırı çıkarlarını korumak amacıyla silahlanma konusunda çok ciddi adımlar atmaya başlamıştır. Nükleer güç olan Çin, bu gücünü sevk edebilecek balistik füze sistemleri geliştirirken söz konusu ilerlemesini uzay alanına da taşımayı başarmıştır. İyi bir askeri güce sahip olmanın yanı sıra gelişmiş bir ülke olarak kabul edilmenin unsurlarının başında uzay gücü ve nükleer teknolojiye de sahip olmanın önemini bilen Çin bunu başarmıştır. Ayrıca konvansiyonel silahlanmada, jet uçakları, denizaltılar ve savaş gemileri üretimini de giderek geliştirme başarısı göstermesi Çin'i bugün tartışmasız Güney Doğu Asya'nın hakimi haline getirmiştir ve ABD de Çin'in bu özelliğini kabul etmiş durumdadır.³⁸²

Son üç yıl içerisinde Çin dünya iletişim teknolojisi piyasasına ABD ve AB'den daha fazla ürün sağlamaktadır. Ancak bilgisayar, cep telefonu ve dijital kameralardan elde edilen gelirin sadece % 15-20'si Çin yapımcılarının eline geçmektedir. Zira gelirin kalan kısmı lisans ve patent bedeli olarak Çin dışına gitmektedir. "bilim ekonomisi" programı yoluyla bu durumu düzeltmek isteyen Çin, 2020 yılına kadar Çin'in yabancı teknolojilere olan bağımlılığını % 80'den % 30'a indirmeyi hedeflenmektedir.

Çin, askeri ve ekonomi gücün dışında yumuşak gücün arttırılmasına yönelik çalışmalar üzerinde de durmaktadır. Çin'in son dış politika söylemi olan "Barışçıl Yükseliş" in hem ispatı hem de uygulanabilmesi adına yumuşak güç büyük önem arz etmektedir. Örneğin, günümüzde Çin, ekonomik ve siyasi gelişimlerini tamamlamak adına büyük ölçüde dış yardıma ihtiyacı duyan Güneydoğu Asya ülkelerine yapılan ekonomik yardımın ve ticari yatırımların ana kaynağı olarak tanınmaktadır. Çin bölgeyle ilişkilerinde kültürel öğeleri de çok iyi kullanmaktadır. 'Huaren' denilen, son 150 yılda Çin'den bölgeye göç etmiş ama Çin'le halen bağı olan Çin kökenli nüfusun yoğun bulunduğu Güneydoğu Asya ülkelerinde,

³⁸⁰ Bradley Perrett, "Qian Xuesen Laid Foundation For Space Rise in China", Aviation Week & Space Technology, Jan 6, 2008.

³⁸¹ Milliyet Gazetesi: "Çin, Pentagon'u Uzayda Korkuttu", (21 Ocak 2007).

³⁸² Ali KÜLEBİ 22.09.2008 <http://www.guncelmeydan.com/pano/rusya-nin-denenen-askeri-gucu-t16594.html>, Erişim tarihi:04.12.2013.

bu tarihi ve kültürel bağlarını kuvvetlendirmek için ciddi gayret içindedir.³⁸³ Çin kültürünün yayılmasında kullanılan bir diğer önemli unsur olan Konfüçyüs Enstitüsü ile Çin, bölgede ciddi bir etki alanı kazanmaktadır. Malezya’da %25 gibi bir nüfusa sahip Çin kökenlilerin Malezya ekonomisinin %70’ine yakını elinde bulundurduğu herkes tarafından bilinmektedir. Dünyanın 78 ülkesinde 295 şubesi bulunan Konfüçyüs Okulları’nın ilk açıldığı ve yoğun olduğu ülkeler yine bu bölge ülkeleridir. Ayrıca ‘Çince Gönüllüleri’ adı altında çok sayıdaki Çinli bölge ülkelerindeki küçük şehirlerde ve köylerde hem yardımlarda bulunmakta, hem de Çince öğretmektedir. Yer yer Çin mediasında da destansı bir anlatımla yer bulan bu eğitimciler, bölge halklarının Çin’e ısındırılmasında da önemli rol oynamaktadırlar. Bölge ülkelerine özel fiyatlarla üniversite eğitimi sunan Çin üniversiteleri hem ülkelere yakınlık hem de kültürel değerleri kullanarak bölge ülkelerinden on binlerce öğrenciyi Çin’de eğitime çekmektedirler. Konfüçyanist ve Budist öğeleri kullanarak bölge ülkelerinin dini liderleri ile temaslar kuran Çin, hem kendini din yönüyle de bölgeye ait bir yapı olarak hissettirmekte, hem de bunları din özgürlüğü kapsamında faaliyetler olarak lanse ederek uluslararası arenada kendine yöneltilen eleştirileri kırmaktadır.³⁸⁴

Çin’in Güneydoğu Asya’da Yumuşak Güç kullanımı: Güneydoğu Asya ülkeleri ekonomik ve siyasi gelişmelerini tamamlamak adına büyük ölçüde dış yardıma ihtiyacı olan ülkelerdir. Bu sebeple Çin’in Güneydoğu Asya ülkelerinde yumuşak gücünün yayılması yine en çok ekonomik yollarla olmuştur. ASEAN adı altında birleşen bölge ülkelerine 2005 yılında Çin, Kore ve Japonya’nın da katılmasıyla ASEAN+3 olan yapı daha güçlü bir hüviyet kazanmıştır. Bu gelişmeyle birlikte yapı içerisinde dönen ticaretin hacmi artmış ve yapı kendi içindeki ülkelerin ekonomik kalkınmaları için ekonomik bir tutuculuk sergilemiştir. Bu sonradan katılan 3 ülkenin hepsinin işine gelse de ileri teknoloji transfer etmesi henüz mümkün olmayan bu ülkeler daha hesaplı olan Çin ürünlerini tercih etmişlerdir.

Çin, ekonomideki bu gelişmeleri siyasette de devam ettirmiştir. 90’ların başında Güney Çin Denizi’ndeki sınır meseleleri ve Vietnam’la olan sınır sorunları ile gerilen ilişkiler ekonomideki bu sıcak havayla yumuşamıştır. Çin’in bölge ülkelerine ekonomik yardımları da azımsanmayacak seviyededir. Çin’in Güneydoğu Asya ülkelerine yaptığı yardım ABD’nin yardımlarından 3 kat daha fazladır.³⁸⁵ Bu bölgede ABD’nin en yakın müttefiki sayılan Filipinler ve Tayland’ın da Çin eksenine kaymasına sebep olmuştur. Bunun yanında Çin Doğu Timor’ un bağımsızlığını tanıyan ilk devlet olmuştur. 2007 seçimlerinde Nepal’de Çin’in desteklediği Maoist Komünist Partisi’nin seçimleri kazanması ise Çin’in bölge ülkelerinde siyasi ağırlığının da ne dereceye geldiğinin ayrı bir kanıtıdır.³⁸⁶

Çin’in Güneydoğu Asya’daki genişleyen yumuşak gücü Çinli araştırmacılara göre yeni bir şey değil. Zira tarih boyunca Güneydoğu Asya’yı kültürel olarak etkilemiş olan Çin, 19. yüzyıldaki Çin-Fransız Savaşı’na kadar bölgenin ‘kontrol edeni’ konumundaydı ve Çin özellikle 1980 sonrası bölgeye olan açılımları ile kendine yeni bir alan açmış değil aksine zaten kendi etki alanı olan bir bölgeyi yeniden ‘dostça’ kazanmıştır.³⁸⁷ Pekin

³⁸³ Cihan Uğur, Çin’in Yumuşak Gücü, TÜRKSAM, 2 Mart 2009 <http://turksam.org/tr/yazdir1596.html> Erişim tarihi: 04.12.2013.

³⁸⁴ Cihan Uğur, Çin’in Yumuşak Gücü, TÜRKSAM, 2 Mart 2009 <http://turksam.org/tr/yazdir1596.html> Erişim tarihi: 04.12.2013.

³⁸⁵ Kurlantzick Joshua “China’a Charm: Implications of Chinese Soft Power”

³⁸⁶ Cihan Uğur, Çin’in Yumuşak Gücü, TÜRKSAM, 2 Mart 2009 <http://turksam.org/tr/yazdir1596.html> Erişim tarihi: 04.12.2013.

³⁸⁷ Lu Xu Peng – G.D.Asya Penceresi Dergisi(Çin) 2007 2.çeyrek sayısı ‘Yumuşak Güç ve Çin’in G.D.Asya İlişkileri’

Üniversitesi'nden Oscar Mart da bu 'dostça' kazanımı Güneydoğu Asya ülkelerindeki Çin algılamasının 'Çin Tehdidinden, Çin Fırsatına' dönüşmesine bağlamakta ve bunun ne ABD, ne Japonya ne de Hindistan'ın lehine olmadığını belirtmektedir.³⁸⁸

Çin'in Afrika'da Yumuşak Güç kullanımı: Çin-Afrika İlişkileri Çin tarafınca çok eskiden başlanan ve zamanla gelişen ilişkiler olarak algılanmaktadır. Çin'in en büyük amirali olarak tarihe geçen Müslüman denizci Zhenghe'nın Afrika'ya kadar devam eden 7 deniz seferiyle olgunlaşan Çin-Afrika İlişkileri karşılıklı ticaret şeklinde az da olsa devam ede gelmiş ve özellikle 1990'ların sonlarından itibaren Çin, Afrika'da çok daha aktif bir politika izler hale gelmiştir. Çin, Batılı ülkelerin Afrika'ya olan sömürülerini de ilişkilerin gelişmesi için kullanmaktadır. 2006'da Güney Afrika ziyaretinde Cumhurbaşkanı Hu Jintao "tarih boyunca Afrika'nın bir karış toprağını işgal etmedik, hep barış içinde eşit seviyede ilişkiler kurduk" açıklamasında bulunmuştur.

Afrika'da çok sayıda fabrika, enerji üretim tesisi, yol, hastane, okul, köprü gibi projeleri ücretsiz yapan Çin'in 2007 Eylül'üne kadar Afrika'ya olan toplam doğrudan yatırımı 7,29 milyar dolardır. Bu ticari ilişkide Afrika adına ciddi bir dengesizlik vardır. Çin'in Afrika'da en çok ticari ilişki içinde olduğu 3 ülke Angola, Güney Afrika ve Sudan'dan aldığı ürünlerin başında petrol ve madenler gelmektedir. Sudan ve Angola'dan Çin'e satılan ürünlerin %99'u petrol ve yan ürünleridir.³⁸⁹ Bu yönüyle bakıldığında Afrika ülkeleri, dünyanın en çok petrol kullanan ikinci ülkesi konumundaki Çin'in enerji ihtiyacını giderme adına önemli kaynaklarındandır. Çin'in 49 Afrika ülkesi ile ilişkileri bulunmaktadır. Buna ek olarak, Afrika ülkelerinin en ciddi birlikteliği ise FOCAC yani Çin-Afrika ülkeleri forumudur.

Afrika'da karşılıksız bina, yol, hastane yapan Çin'in, doktorları da Afrika topraklarını karış karış gezerek Çin'e karşı olan havayı yumuşatmak için uğraşmaktadır. İlişki içinde olunan 49 Afrika ülkesinden her yıl en az 5 öğrenci olmak suretiyle 2008'e değin 100 binin üzerinde Afrikalı öğrenciye Çin'de okuma imkanları verilmiştir. Çin'e ziyarete gelen yabancı devlet görevlilerininin %15'ini Afrika ülkelerinin yetkilileri oluşturmaktadır. Özellikle Hint Okyanusu kıyısında Afrika ülkeleri ile ilişkileri daha gelişmiş olan Çin'in etki alanı ise giderek Orta Afrika ve Atlantik kıyısı Afrika ülkelerine kadar ulaşmaktadır.

Çin'in Afrika'da artan yumuşak gücü, Batılı devletlerin sömürülerinden bıkmış ve ABD'nin demokrasi baskıları ile ciddi zorluklar çeken Afrika ülkeleri adına 'açlığın gitmesi' için yeni bir fırsat olmuştur. Zira Afrika ülkeleri için en önemli mesele ülkelere karışılmadan gelecek yatırım, halkın doyması ve refahının artmasıdır. Bu seyir Çin'in işine gelmektedir. Japonya'nın BM'de daimi üyelik almak için Afrika ülkelerine yardım yaparak onların oylarını toplama planlarını bozmak için Çin özellikle 2004'ten sonra Afrika'ya karşılıksız yaptığı yardımları artırmıştır. Büyük devletlerin Afrika'daki güç mücadelesinde zaman Çin'in lehine işlemektedir.

Çin'in Latin Amerika'daki Yumuşak Güç kullanımı: Çin-Latin Amerika İlişkileri tarihi arka planı olmadığı halde en hızlı ilerleme kaydeden karşılıklı ilişkilerdendir. İki bölgenin birbirine uzaklığı ve tarih boyunca etkileşimin olmaması ilişkilerin 2000'lere kadar

³⁸⁸ Oscar Mart illuch Pekin Üniversitesi- G.D.Asya Araştırmaları Dergisi, Çeyrek sayısı,2008 s. 4.

³⁸⁹ Han Yan Dünya Bilgisi Dergisi(Çin)- Çin-Afrika Ticari İlişkileri'nde Neye Odaklanmak- 2008, 18.sayı

beklemesine sebep olmuştur. 2000'den sonra ve özellikle Hu Jintao'un 2004'teki Latin Amerika gezisinden sonra ilişkiler son derece süratli bir şekilde ilerlemiştir. Latin Amerika'daki 33 ülkenin hemen hepsiyle ilişkileri ilerletmek için yoğun çaba sarf eden Çin, Surinam gibi yoksul ülkelere karşılıksız yardımlarda bulunurken, Brezilya, Venezüella, Küba gibi ülkelerle ticaret hacmini genişletmek gayretindedir. 2006 rakamlarına göre Çin'in Latin Amerika'dan ithalatı 26 milyar dolara, Latin Amerika'ya ihracatı ise 36 milyar dolara ulaşmıştır. 2005'te Çin'in bölgeye doğrudan 600 milyon dolar daha yatırım yapmasıyla, Çin'in yurt dışına yaptığı yatırımlar arasında Asya'dan sonra ikinci sırayı almıştır.³⁹⁰

Çin'in bölgedeki hızlı yükselişinin en önemli sebebi her zamanki gibi bölge ülkelerinin ABD ile ilişkilerindeki bozulmadır. Bu fırsatı bölge ülkelerindeki komünist ve sosyalist partiler aracılığıyla iyi kullanan Çin'in bölge ülkelerine önem atfetmesinde 'petrol ve enerji kaynakları' önemli yer tutmaktadır. Bir diğer önemli husus da dünyada Tayvan'ı tanıyan 20 küsur ülkenin 12'sinin bu bölgedeki ülkelere olması ve Çin'in Tayvan'ı izolasyon politikası adına bu durumun çok anlam ifade etmesidir.

Çin'in bölgede gösterdiği hızlı yükselişle birlikte uluslararası platformda BRICS birliği diye bir tabir de türemiştir. BRICS kelimesinin baş harflerinin temsil ettiği ülkelere yani Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'nın katılımı ile oluşturulacak bir stratejik işbirliğinden sıkça söz edilir hale gelmiştir. Çin Latin Amerika ile ekonomik işbirliğinin yanında askeri ve kültürel alanlarda da iletişimi kuvvetlendirmek için yoğun çaba sarf etmektedir.

Bu gelişmeler başta ABD olmak üzere NATO ülkelerinin çoğunu rahatsız etmektedir. Nitekim, House International Relations Committee'nin 2005 Nisan ayında "Hearing Testimony on China's Influence in the Western Hemisphere - Çin'in Batı Yarımküre'deki Etkisine Şahit Olmak" adlı raporunda "Çin, Latin Amerika'da hegemonik faaliyetler göstererek bize ait olan Batı Yarımküre'ye girmiştir." denilmektedir. Bütün bu yönleriyle değerlendirildiğinde, Çin'in fırsatları iyi değerlendirerek Batı Yarımküre'de de etki alanını çok hızlı bir şekilde genişlettiğini görmekteyiz.³⁹¹

Küresel ticaretteki payını % 10,5 seviyesinden % 11,1'e yükselten Çin'in, 2012 yılındaki ticaret hacmi 3,86 trilyon Dolar olarak gerçekleşirken, yurt dışından aldığı doğrudan yatırımları 111,72 milyar Dolar düzeyinde olmuştur. Dünyanın en büyük ihracatçısı ve ikinci büyük ithalatçısı, 124 ülkenin en büyük ticaret ortağı durumundaki Çin Halk Cumhuriyeti adına 10 günlük Orta Asya turuna çıkan Çin Lideri Xi Jinping, tüm dünyanın gözü Ortadoğu'da yaşanan gelişmelere çevrilmişken, bölge ülkeleriyle çok önemli anlaşmalar imzaladı.

Toplamda 4,4 trilyon dolarlık döviz rezervine sahip olan ve dünya nüfusunun yüzde 43'ünü oluşturan dünyanın en büyük gelişmekte olan ülkeleri (BRICS) kalkınma ve döviz totalitesi sorunlarını çözmek için yeni bir banka kurmayı ve bu sayede IMF ve Dünya Bankasına alternatif bir yapı oluşturmayı planlanmaktadır. İlk etapta FED'in genişletici parasal programdan çıkması durumunda oluşabilecek riskleri en aza indirmek ve kur

³⁹⁰ Sıralama: Asya, L.Amerika, Afrika, K.Amerika, Avrupa, Avustralya. Kaynak: Latin Amerika Araştırmaları Dergisi(Çin) 2007.12 Yang Zhimin

³⁹¹ Cihan Uğur, Çin'in Yumuşak Gücü, TÜRSAM, 2 Mart 2009 <http://turksam.org/tr/yazdir1596.html>, Erişim tarihi: 04.12.2013.

istikrarına katkıda bulunmak için Rusya’da yapılan G-20 toplantısında, Çin öncülüğündeki BRICS ekonomileri tarafından 100 milyar dolarlık bir fon kurulmasına karar erildiği açıklanmıştır. Yeni oluşturulacak fona Çin’in katkısı 41 milyar dolar, Brezilya, Hindistan ve Rusya 18’er milyar dolar, Güney Afrika 5 milyar dolar katkıda bulunacağı açıklanmış ancak detaylar henüz netleşmemiştir.³⁹²

Tablo 9: ABD-ÇİN İthalat ve İhracat Rakamları.³⁹³

İTHALAT			
	1995	2000	2005
ABD'den	14.6	14	10.3
Çin'den	2.2	5.2	11.4
İHRACAT			
	1995	2000	2005
ABD'ye	18.5	18	13.9
Çin'e	2.1	3.5	8.9

Tabloya göre ABD’nin ithalat ve ihracatı sürekli düşerken Çin’in ASEAN ticaretindeki payı yüzde 500’lerin üzerinde artmıştır. Ticaretteki bu artış Çin ekonomisine ve bölge ülkelerinin gelişimine önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

³⁹² Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, Çin Ekonomi Raporu, 2013.

³⁹³ ASEAN Sekretaryasının 2006 Yıllık Rapor Kitaplığı’ndan alınmıştır.

V. BÖLÜM: ULUSLARARASI SİSTEMDE TÜRKİYE’NİN KRİZ DÖNEMLERİNDE GÜÇ KULLANIMI

1. TÜRKİYE’NİN GÜÇ ANALİZİ

Her devlet kendi varlığını sürdürmek ve küresel sistemde yer edinmek için güvenlik ve güç arayışları içerisine girmektedir. Potansiyel güç unsurlarının güce dönüştürülmesi ve sahip olunan gücün nasıl bir şey olması gerektiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Joseph Nye’e göre güç hava durumu gibidir; yani herkesin hakkında konuştuğu ancak çok az insanın işleyiş mantığını anladığı bir kavramdır.³⁹⁴

Bir ülkenin sert ve yumuşak gücü ile bunların yanı sıra sahip olduğu milli güç bakiyesi de önemlidir. Bu ülkenin yöneticileri, yurttaşlarının refah düzeyini artırmaya yönelik belirlediği hedefleri, milli güç unsurları nispetinde derecelendirmeli ve gerçekçi, sınırlarını bilen adımlar atmalıdır. Hedeflerin belirlenmesinde ölçü alınan milli gücü, sabit ve değişken güç unsurları olarak ikiye ayırabiliriz. Tarih, kültür, coğrafya ve doğal kaynaklar sabit güç unsurları olarak karşımıza çıkarken; moral, motivasyon, ekonomi ve teknoloji değişken güç unsurları olarak sınıflandırılmaktadır.³⁹⁵

Kısaca Türkiye

Osmanlı Devleti’nin 1. Dünya Savaşı neticesinde savaştan yenik ayrılmasıyla, Osmanlı Devleti’nin yerine kurulan devletler içinde tek bağımsız devlet olarak. Türklerin yoğun olarak yaşadığı topraklar üzerinde halkın desteğini arkasına alan Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde giriştiği mücadeleden başarılı bir sonuçla ayrılmış ve devletin kurulmasına vesile olmuşlardır. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle, resmi dili Türkçe olmakla birlikte demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti yönetim anlayışı olan devlette kuvvetler ayrılığı esas alınır. Yasama işlerini TBMM, yürütme işlerini Hükümet, yargı işlerini ise bağımsız mahkemeler yapmaktadır. Türkiye’de 1923’te Cumhuriyetin ilanı ile devlet başkanı. Cumhurbaşkanı sıfatını almıştır. Cumhurbaşkanı devletin başı ve başkomutanıdır. Cumhurbaşkanı Türkiye Cumhuriyeti’ni ve Türk Milleti’nin birliğini temsil eder. Anayasanın uygulanmasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetlemekle sorumludur. Türkiye topraklarının yüzölçümü 814.578 km² olmakla birlikte, İran dışında bütün komşularından ve Rusya Federasyonu dışında tüm Avrupa ülkelerinden daha geniş topraklara sahiptir. 2010 yılı verilerine göre nüfus bakımından ise Türkiye 72 milyon civarında olup, Almanya’nın ardından Avrupa’nın ikinci büyük ülkesidir.

1.1. Jeostratejisi ve Jeopolitik Konumu

Türkiye Jeopolitik konumuyla Dünya’nın en stratejik ülkelerinden biri olup, Doğuda Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve İran; batıda Bulgaristan ve Yunanistan; güneyde Suriye ve Irak ile komşudur. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişme noktasındadır. Bu özel konumu sayesinde, üç kıtayı birbirine bağlayan bir köprü görevini üstlenir. Doğu ve Batı uygarlıkları arasında olduğu gibi, tüm dinler arasında da tek köprüdür. Türkiye, üç tarafını

³⁹⁴Joseph Nye, (1990), “The Changing Nature of World Power,” Political Science Quarterly, 105/2: s: 177.

³⁹⁵ Bekir Aydoğan, Güç Kavramı Ve Türkiye, Zaman Gazetesi, 13.04.2011.

çeviren Karadeniz, Akdeniz ve Ege deniziyle okyanuslara bağlanır. Tüm dünya ile komşu gibidir ve tarih boyunca büyük göç ve ticaret yollarının merkezi olmuştur. İstanbul ve Çanakkale boğazları aracılığıyla Karadeniz'e; oradan da Dünya'ya açılmakta ve bir iç deniz olan Marmara'dan çok önemli su yolları geçmektedir. Bu nedenle boğazlar, buradan faydalanan ülkeler ve diğerlerinin siyasi, ekonomik, sosyal ve askeri ilişkilerinde rol oynamamızı sağlar. Dolayısıyla deniz ulaşımında da stratejik bir öneme sahiptir. Böylece bu yarımada üzerinde kurulan devletler, amfibi devlet özelliği taşırlar.³⁹⁶

Üç kıtayı birbirine bağlayan ve çok önemli bir jeostratejik konuma sahip olan Türkiye, aynı anda bir Avrupa, Asya, Balkan, Kafkas, Ortadoğu, Akdeniz ve Karadeniz ülkesidir. Kısacası Türkiye bir Avrasya ülkesidir. Türkiye'nin jeostratejik önemini pekiştiren diğer özellikleri ise,"³⁹⁷

- Demokratik, lâik, sosyal hukuk devletine sahip ve piyasa ekonomisini kabul etmiş bir ülke olarak Batı sistemlerini uygulaması ve Batının tüm kurumlarıyla bütünleşmeyi benimsemiş olması,
- 1990 yıllardan itibaren büyük değişmelere sahne olan Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle tarihten gelen kültür birliğine ve gelişen olumlu ilişkilere sahip olması,
- Kafkasya ve Orta Asya petrol ve doğal gazının batıya ulaştırılması için belirlenen güzergâhlardan birini ve en önemlisini ihtiva etmesi,
- BM ve NATO'nun barışı koruma, bölgesel güvenlik ve istikrara yönelik girişimlerine iştirakleri ve bazılarında üstlendiği öncü rol ile Avrupa Güvenlik Mimarîsi üzerinde tartışılmaz bir ağırlığa sahip olması ve nitelik ve nicelik olarak Avrupa'da ve bölgesinde güçlü bir Silahlı Kuvvetlere sahip olmasındandır.

Türkiye'nin jeostratejik konumundan dolayı hem siyasi hem ekonomik hem de sosyal birtakım uluslararası örgütlenmelerin içine girmiştir. Bunlardan bazıları; Türkiye BM, NATO, Avrupa Konseyi³⁹⁸, İKÖ, OECD³⁹⁹, AGİT⁴⁰⁰, WTO⁴⁰¹, BSEC⁴⁰², ECO⁴⁰³ gibi birçok uluslararası örgüte üyedir. 3 Ekim 2005 tarihinden itibaren AB'ye tam üyelik için müzakerelere başlanmıştır.⁴⁰⁴

Türkiye, jeopolitik ve jeokültür levhalar üzerinde sınır ülkesidir. Yani batıdan Avrupa kültürü, kuzeyden Rus kültürü, doğudan Asya kültürü ve güneyden Afrika ve Arap kültürü ile sınırlıdır. Dolayısıyla Türkiye, aynı zamanda dünya kültürlerinin kesişme noktasında bulunur. Türkiye, kuzeybatıdan Balkan ülkeleri, kuzeydoğudan Kafkas ülkeleri, doğu ve güneyden Ortadoğu ülkeleri ile sınırlıdır. Bilindiği gibi, tüm bu ülkeler, dünyanın en istikrarsız bölgeleridir. Savaş coğrafyası haritasında, bu bölgeler sıcak bölgeler diye adlandırılır. Dolayısıyla, Türkiye her yönden savaş çemberi içinde bulunmaktadır. Ancak Türkiye,

³⁹⁶ Hasret Çomak, Dünya Jeopolitiğinde Türkiye: Şöhret M., Soğuk Savaş Sonrası Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği Ve Türkiye İçin Önemi, 4 Bölüm. Hiperlink Yayınları: 23 Temmuz 2011, S.135.

³⁹⁷ Türkiye'nin Savunma Politikası ve Stratejisi (2007), http://www.msb.gov.tr/birimler/MALIYE/doc/2007_faaliyet_AmacveHedefler.pdf

³⁹⁸ Council of Europe.

³⁹⁹ Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü.

⁴⁰⁰ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı.

⁴⁰¹ Dünya Ticaret Örgütü.

⁴⁰² Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü.

⁴⁰³ Ekonomik İşbirliği Örgütü.

⁴⁰⁴ Türkiye, (2010), <http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye>, Erişim Tarihi: 12/2010.

cumhuriyet kurulduğundan bugüne, bölgede hep istikrar adası olarak kalmayı başarabilmiştir. Türkiye, bölgede istikrarı sağlamış tek ülke olmasına rağmen, çok yakın komşusu olduğu bu savaş bölgelerine karşı da ilgisiz kalamayacağı pek doğal sayılmalıdır. Çünkü Türkiye'nin bu bölgelerle tarihi ve kültürel bağları bulunmaktadır.⁴⁰⁵

Türkiye'nin jeopolitik önemi Cumhuriyet Döneminde eskisine nazaran daha da artmıştır. Özellikle 2. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasındaki gelişmelere bağlı olarak Türkiye'nin daha da artan jeopolitik önemi 1980'lerden itibaren özellikle Ortadoğu, Kafkasya ve Balkanlar'da meydana gelen siyasi ve ekonomik gelişmelerle zirve noktaya ulaşmıştır. Türkiye, Kuzey Atlantik İttifakının bir kanat ülkesi konumundan çıkmış, Avrupa'yı Asya'ya bağlayan Avrasya kuşağında merkezî bir duruma gelmiş, politik, güvenlik ve ekonomik açılardan büyük bir rol ve önem kazanmıştır. Ekonomide, kültürel alanda ve politikadaki hızlı küreselleşme, Soğuk Savaş sona erdiren Sovyetler Birliği'nin ve Varşova Paketi'nin dağılması Avrasya'da Türkiye'nin bulunduğu jeopolitik alanda ve koşullarda önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklik ve gelişmelerin bazıları:⁴⁰⁶

1. Küresel ve bölgesel boyutlarda yeni kuvvet dengeleri oluşmuştur.
2. Avrupa'da yeni siyasal oluşumlar meydana gelmiştir.
3. Orta Asya ve Kafkaslarda Türkiye ile etnik, tarihî ve kültürel bağları bulunan ülkeler bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır.
4. Balkanlarda ve Ortadoğu'da yeni ve çok önemli gelişme ve değişimler olmuştur. Büyük devletlerin, petrol bölgeleri üzerinde egemenlik kurmayı istemeleri, bölgede siyasi değişikliklere yol açabilmektedir. Ülkemizin jeopolitik durumu, diğer ülkeler arasındaki güç dengelerinin sağlanmasında belirleyici rol olmaktadır.

Türkiye, jeopolitik ve jeo-stratejik mevki itibarıyla; dünyanın en önemli petrol rezervlerine sahip Ortadoğu ve Hazar Havzası, önemli deniz ulaştırma yollarının kavşağı durumunda bulunan Akdeniz Havzası, tarihte her zaman önemini sürdürmüş olan Karadeniz Havzası ve Türk Boğazları, SSCB ve Yugoslavya'nın dağılması sonucu yapısal değişikliklere uğrayan Balkanlar, etnik çatışmalar yanında, zengin tabii kaynaklara sahip Kafkasya ve Orta Asya'nın oluşturduğu coğrafyanın merkezinde bulunmaktadır.⁴⁰⁷

Türkiye, sanayi ve ekonomi alanlarında gelişmiş Avrupa ülkeleri ve petrol yataklarının zenginliğiyle bilinen Ortadoğu ülkelerinin arasında yer alır. Avrupa'nın petrol ihtiyacının çoğunluğunu Ortadoğu'dan sağlaması, Ortadoğu ülkelerinin ise gerekli teknoloji ve endüstriyel ürünleri batıdan alması sebebiyle Türkiye'nin jeopolitik açıdan önemi daha da artmıştır.⁴⁰⁸

Türkiye, başta Ortadoğu ve Hazar Havzası olmak üzere, dünyanın gaz kaynaklarının %71,8'inin ve petrol kaynaklarının %72,7'sinin bulunduğu bir bölgededir. Böylelikle, Türkiye, kaynak ülkeler ile pazarlar arasında bir koridor halinde bulunmaktadır ve kaynak ve hatların

⁴⁰⁵ Hasret Çomak, Dünya Jeopolitiğinde Türkiye: Şöhret M., Soğuk Savaş Sonrası Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği Ve Türkiye İçin Önemi, 4 Bölüm. Hiperlink Yayınları: 23 Temmuz 2011, S.147.

⁴⁰⁶ Hasret Çomak, Dünya Jeopolitiğinde Türkiye: Şöhret M., Soğuk Savaş Sonrası Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği Ve Türkiye İçin Önemi, 4 Bölüm. Hiperlink Yayınları: 23 Temmuz 2011, S.148.

⁴⁰⁷ Türkiye Jeopolitik, Jeostratejik ve Ekostratejik Önemi (2008), <http://www.genbilim.com/content/view/4137/86>, (16.11.2010).

⁴⁰⁸ Hasret Çomak, (Editör) Dünya Jeopolitiğinde Türkiye: ELBASAN, P., Yükselen Güçler: Brezilya Ve Türkiye Jeopolitikve Jeostratejik Değerlendirme, Hiperlink Yayınları: 23, Temmuz 2011, s.412.

çeşitlendirilmesiyle enerji güvenliğinin sağlanmasında kritik bir öneme sahiptir. Boğazların önemini arttıran diğer bir mevzu ise; petrol lojistiğinin buradan geçmesi ve bu sebeple ortaya çıkan enerji güvenliği sorunudur. Boğazlardan geçen bu kadar çok tankerin güvenlik bakımından bir sorun oluşturduğu bir gerçektir. Bundan yola çıkarak yetkililer petrolü dışarıya nasıl gönderecekleri hususunda değişik yolları üzerinde çalışmalıdır.

Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğal Gaz Ulaştırma Koridorunun Geliştirilmesine İlişkin Hükümetler Arası Anlaşma" ise üç ülkenin Enerji Bakanları tarafından Roma'da 26 Temmuz 2007 tarihinde imzalanmıştır. Plato döneminde Türkiye üzerinden Yunanistan'a 3 milyar m\ İtalya'ya ise 8 milyar m³ doğal gazın ulaştırılması beklenmektedir. Doğal gazın Türkiye-Bulgaristan-Romanya ve Macaristan üzerinden Avusturya'ya taşınmasını öngören NABUCCO Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'ne ilişkin çalışmalar ise devam etmektedir.

Öte yandan, Mısır doğal gazını Ürdün ve Suriye üzerinden Türkiye'ye ulaştıracak olan Arap Doğal Gaz Boru Hattı'nın 2009 yılında yapımının tamamlanması ve işler hale getirilmesi planlanmaktadır. İran ile Türkiye arasında yıllık kapasitesi 10 milyar m³ olan bir doğal gaz boru hattı bulunmakta olup, İran'la mevcut işbirliğinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar da devam etmektedir. Türkiye'nin bu projeler sayesinde, Norveç, Rusya ve Cezayir'den sonra Avrupa'nın doğal gaz ihtiyaçlarının giderilmesinde dördüncü ana kumanda olma amacı. Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir iş birliği alanının açılmasına sebebiyet verecek ve Avrupa'nın Asya ile bağlantılarını, bağlarını daha da güçlendirecektir. Kuzey-Güney ekseninde ise, Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattının sonrasında Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı ile Türkiye-İsrail Enerji Koridoru çalışmalarına devam edilmektedir. Bu gelişmeler, dünyanın ekonomik merkezleri ve enerji kaynakları arasında Türkiye'nin önemli bir geçiş yolu olma tezi doğrultusunda artan stratejik önemini doğrulamaktadır.⁴⁰⁹

Türkiye'nin çevresini dolaşan petrol ve doğal gaz boru hatlarının hem ekonomik hem jeopolitik etkilerinin olduğunu ve bu noktada Türkiye'nin ulusal çıkarlarına göre pragmatik tercihler yaptığını söylemek mümkündür. Bu noktada, Türkiye BTC (Bakü, Tiflis, Ceyhan) petrol boru hattı ile bölgeye gelerek, enerji koridorlarının çeşitlendirilmesi anlamında bölge ülkeleri ile güçlü ilişkiler kurmaya başlamıştır. Aynı dini ve kültürü paylaşma bu ilişkilerde

Rusya'nın muhalefetine rağmen gelişmeye devam etmektedir. Rusya ve Türkiye, Kafkasya petrol ve doğal gazının taşınma hattı konusunda birbirlerine rakiptirler. Bu anlamda, Rusya ve Türkiye, bir çeşit boru hattı mücadelesi sürdürmektedirler. Rusya, Almanya'yı Baltık Denizi'nin altından bağlayacak Kuzey Boru Hattı, Bulgaristan ve Yunanistan'dan geçecek Güney Akım ve Burgaz-Dedeağaç Boru Hattı gibi projeler geliştirirken; Türkiye, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC), Nabucco ve Türkiye-Yunanistan boru hattını ön plana çıkarmaya çalışmaktadır.⁴¹⁰ Doğu-Batı Enerji Koridorunun ikinci bileşeni de Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğal Gaz Hattıdır.

Türkiye gelecek yüzyılda Hazar ve Orta Asya doğal kaynaklarının batıya ulaşmasında doğal bir köprü rolü üstlenmektedir. Kafkasya ve Orta Asya'yı Avrupa'ya bağlayan boru hattı

⁴⁰⁹ Hasret Çomak, (Editör) Dünya Jeopolitiğinde Türkiye: ELBASAN, P., Yükselen Güçler: Brezilya Ve Türkiye Jeopolitikve Jeostratejik Değerlendirme, Hiperlink Yayınları: 23, Temmuz 2011, s.426-427.

⁴¹⁰ Hasret Çomak, (Editör) Dünya Jeopolitiğinde Türkiye: Şöhret M., Soğuk Savaş Sonrası Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği Ve Türkiye İçin Önemi, 4 Bölüm. Hiperlink Yayınları: 23 Temmuz 2011, S.140.

projeleri, bölgenin Batı ile bütünleşmesi açısından yararlı olacaktır. Hazar petrollerinin batıya taşınmasını öngören Bakü-Ceyhan Boru Hattının 2005 yılında aktif hale gelmesi petrol nakil güzergâhı bakımından en istikrarlı ve güvenli ortamı sunmakta ve çevre korunması bakımından da en az riski taşımaktadır. Buda uluslararası toplumdan büyük destek bulmuş ve yurdumuzun siyasi ve ekonomik kazanç sahibi olmasını sağlamıştır.⁴¹¹

Türkiye, jeopolitik konumu itibariyle dünya ispatlanmış petrol ve doğal gaz rezervlerinin dörtte üçüne sahip bölge ülkeleriyle komşu olup enerji zengini Hazar, Orta Asya, Ortadoğu ülkeleri ile Avrupa'daki tüketici pazarları arasında doğal bir "Enerji Koridoru" olmak üzere pek çok önemli projede yer almakta ve söz konusu projelere destek vermektedir. 2030 yılına kadar %40 oranında artması beklenen dünya birincil enerji talebinin önemli bir bölümünün içinde bulunduğumuz bölgenin kaynaklarından karşılanması öngörülmektedir.⁴¹²

Türkiye'nin jeopolitik konumu belirlenirken, dünyadaki güç odaklarını göz önünde bulundurmak gerekir. Bugün için dünya coğrafyasında bulunan güç merkezleri, ABD, Rusya, AB, Çin, Hindistan ve Japonya'dır. Türkiye tüm bu güç odaklarının tam merkezinde bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin jeopolitik konumu oldukça önemlidir. Aynı zamanda Türkiye, dünya coğrafyasında büyük askeri bir güç ve birlik oluşturan NATO'nun içindedir ve güney kanadını oluşturan bir devlettir. Diğer taraftan Türkiye; İslam Dünyası ile Hristiyan Batı Dünyasının karşılaşma bölgesinde bulunan Müslüman ancak seküler bir devlettir.⁴¹³

Tarih sürecine baktığımızda Anadolu üzerinde birçok medeniyet kurulmuştur. Bu medeniyetlerin hepsinin ortak yanı, Anadolu'nun coğrafi konumu nedeni ile kritik ve değerli çevre bölgeleri kontrol etmiş olmalarıdır. Asya'yı ve Avrupa'yı birbirinden ayıran Boğazlar ve Akdeniz, Türkiye'nin açık denizlere erişmesinin teminatıdır. Rusya'nın açık denizlere çıkış kapısı olan Boğazlar üzerinde Rusya'nın arzuları devam etmektedir.⁴¹⁴

1.2. Türkiye'nin Doğal Kaynakları

Doğal kaynaklar, çok fazla çeşitlilik gösterir. Rüzgâr, Su, Akarsu ve Göller, Güneş, Orman, Jeotermal Kaynaklar, Toprak, İklim, Madenler, bor, linyit, Petrol, Doğalgaz, Kömür vb. kalemlerden oluşur.

• Rüzgâr

Rüzgâr enerjisi, ısıları farklı olan hava kütlelerinin yer değiştirmesiyle oluşur. Güneşten yeryüzüne ulaşan enerjinin %1-2'si rüzgâr enerjisine dönüşmektedir. Rüzgâr türbinleri, yenilenebilir nitelikte olan hava akımını elektrik enerjisine dönüştürmektedir.

Rüzgâr türbinlerinin çalışması çevreye zararlı gaz emisyonuna neden olmadığından enerji geleceğimizde ve iklim değişikliğini önlemede büyük bir role sahiptir. Geleneksel güç

⁴¹¹Türkiye Jeopolitik, Jeostratejik ve Ekostratejik Önemi. (2008). <http://www.genbilim.com/content/view/4137/86>. (16.11.2010).

⁴¹² Enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı, <http://www.enerji.gov.tr/index.php?sf=webpages&b=petrol>, Erişim tarihi:19 Aralık 2013.

⁴¹³ Hasret Çomak, (Editör) Dünya Jeopolitiğinde Türkiye: Şöhret M., Soğuk Savaş Sonrası Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği Ve Türkiye İçin Önemi, 4 Bölüm. Hiperlink Yayınları: 23 Temmuz 2011, S.146.

⁴¹⁴ Hasret Çomak, (Editör) Dünya Jeopolitiğinde Türkiye: Fidan, L., Türkiye'nin Jeostratejik Konumu Açısından Türkiye Üzerindeki Enerji Hatlarının Durumu Ve Bunun Türkiye Jeopolitiğinde Kullanılması, Hiperlink Yayınları: 23, Temmuz 2011, s.371.

santrallerinin aksine, enerji güvenliği açısından yakıt maliyetlerini ve uzun dönemli yakıt fiyatı risklerini eleyen ve ekonomik, politik ve tedarik riskleri açısından diğer ülkelere bağımlılığı azaltan yerli ve her zaman kullanılabilir bir kaynaktır. Ancak rüzgâr türbinlerinin büyük alan kaplaması, gürültü kirliliği oluşturması ve üretilen elektriğin kalite sorunları gibi bazı dezavantajları bulunmaktadır.

Türkiye 2007 yılında gerçekleştirilmiş olan Türkiye Rüzgâr Enerjisi Potansiyel Atlası (REPA) ile ülkemizde yıllık rüzgâr hızı 8,5 m/s ve üzerinde olan bölgelerde en az 5.000 MW, 7,0 m/s'nin üzerindeki bölgelerde ise en az 48.000 MW büyüklüğünde rüzgâr enerjisi potansiyeli bulunduğu tespit edilmiştir. 2004 yılı itibariyle sadece 18 MW düzeyinde olan rüzgâr enerjisi kurulu gücünün artırılmasında aşama kaydedilmiştir. 2009 yılı sonu itibariyle rüzgâr kurulu gücümüz 802,8 MW düzeyine ulaşmıştır. Yenilenebilir Enerji Kanununun yürürlüğe girmesinden sonra 3.363 MW kurulu gücünde 93 adet yeni rüzgar projesine lisans verilmiştir. Bu projelerden yaklaşık 1.100 MW kurulu gücünde santrallerin yapımı devam etmektedir.⁴¹⁵

Tablo 10: 2008 yılı itibariyle rüzgâr enerjisinde yerli potansiyelin durumu

Kaynak Türü	Yerli Potansiyel
Rüzgâr	Çok Verimli: 8.000 MW,
	Orta Verimli: 40.000 MW

Dünya rüzgâr kaynağı 53 TWh/yıl olarak hesaplanmakta olup, günümüzde toplam rüzgâr enerjisi kurulu gücü 40.301 MW'tır. Bunun üçte biri Almanya'da bulunmaktadır. 1973 dünya petrol krizi, alternatif ve yenilenebilir enerji kaynaklarına gösterilen ilginin artmasına sebep olmuştur. Dünya enerji ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılayan fosil yakıtların kısıtlı kullanım sürelerinin olması, enerjinin elde edilmesi sırasında çevreye yapılan tahribat ve gelecek nesillerin de enerji ihtiyacı dikkate alındığında, yenilenebilir enerji kaynaklarının önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bu kaynakların yaygın ve geniş ölçekli kullanımı, teknolojik gelişmelere ve potansiyeli belirleyecek ulusal ve uluslararası bilgi ağının oluşturulmasına bağlıdır. İlk etapta göz önünde bulundurulması gereken alternatif enerji kaynaklarından birisi Rüzgâr Enerjisidir.⁴¹⁶

• Su

Türkiye'de yıllık ortalama yağış yaklaşık 643 mm olup, yılda ortalama 501 milyar m³ suya tekabül etmektedir. Bu suyun 274 milyar m³'ü toprak ve su yüzeyleri ile bitkilerden olan buharlaşmalar yoluyla atmosfere geri dönmekte, 69 milyar m³'lük kısmı yeraltı suyunu beslemekte, 158 milyar m³'lük kısmı ise akışa geçerek çeşitli büyüklükteki akarsular vasıtasıyla denizlere ve kapalı havzalardaki göllere boşalmaktadır. Yeraltı suyunu besleyen 69 milyar m³'lük suyun 28 milyar m³'ü pınarlar vasıtasıyla yerüstü suyuna tekrar katılmaktadır. Ayrıca komşu ülkelerden ülkemize gelen yılda ortalama 7 milyar m³ su bulunmaktadır. Böylece ülkemizin brüt yerüstü suyu potansiyeli 193 milyar m³ olmaktadır. Yeraltı suyunu

⁴¹⁵ Enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı <http://www.enerji.gov.tr/index.php?sf=webpages&b=ruzgar>, Erişim tarihi:20 Kasım 2013.

⁴¹⁶ Meteoroloji genel müdürlüğü <http://www.mgm.gov.tr/arastirma/yenilenebilir-enerji.aspx?s=ruzgaratlası> Erişim tarihi:20 Kasım 2013.

besleyen 41 milyar m³ de dikkate alındığında, ülkemizin toplam yenilenebilir su potansiyeli brüt 234 milyar m³ olarak hesaplanmıştır. Ancak günümüz teknik ve ekonomik şartları çerçevesinde, çeşitli maksatlara yönelik olarak tüketilebilecek yerüstü suyu potansiyeli yurt içindeki akarsulardan 95 milyar m³, komşu ülkelerden yurdumuza gelen akarsulardan 3 milyar m³ olmak üzere, yılda ortalama toplam 98 milyar m³'tür. 14 milyar m³ olarak belirlenen yeraltı suyu potansiyeli ile birlikte ülkemizin tüketilebilir yerüstü ve yeraltı su potansiyeli yılda ortalama toplam 112 milyar m³ olup, 44 milyar m³'ü kullanılmaktadır.⁴¹⁷

Su varlığına göre ülkeler aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır:

- Su Fakirliği : Yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 1.000 m³'ten daha az.
- Su Azlığı : Yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 2.000 m³'ten daha az.
- Su Zenginliği : Yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 8.000-10.000 m³'ten daha fazla.

Türkiye su zengini bir ülke değildir. Kişi başına düşen yıllık su miktarına göre ülkemiz su azlığı yaşayan bir ülke konumundadır. Kişi başına düşen yıllık kullanılabilir su miktarı 1.519 m³ civarındadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2030 yılı için nüfusumuzun 100 milyon olacağını öngörmüştür. Bu durumda 2030 yılı için kişi başına düşen kullanılabilir su miktarının 1.120 m³/yıl civarında olacağı söylenebilir. Mevcut büyüme hızı, su tüketim alışkanlıklarının değişmesi gibi faktörlerin etkisi ile su kaynakları üzerine olabilecek baskıları tahmin etmek mümkündür. Ayrıca bütün bu tahminler mevcut kaynakların 20 yıl sonrasına hiç tahrip edilmeden aktarılması durumunda söz konusu olabilecektir. Bu sebeple Türkiye'nin gelecek nesillere sağlıklı ve yeterli su bırakabilmesi için kaynakların çok iyi korunup, akılcı kullanılması gerekmektedir.⁴¹⁸

• Güneş

Coğrafi konumu nedeniyle sahip olduğu güneş enerjisi potansiyeli yüksek olan Türkiye'nin ortalama yıllık toplam güneşlenme süresi 2.640 saat (günlük toplam 7,2 saat), ortalama toplam ışınım şiddeti 1.311 kWh/m²-yıl (günlük toplam 3,6 kWh/m²) olduğu tespit edilmiştir. Güneş Enerjisi potansiyeli 380 milyar kWh/yıl olarak hesaplanmıştır.

Güneş pili kullanımının maliyetlerin düşmesi ve verimliliğin artması ile Türkiye'de güneş pili üretimine bağlı olarak artacağı beklenmektedir. Ayrıca, Türkiye Güneş Enerjisi Potansiyel Atlası ve CSP teknolojisi ile 380 milyar kWh/yıl enerji üretilebileceği hesaplanmıştır.

Ülkemizde kurulu olan güneş kolektörü miktarı yaklaşık 12 milyon m² ve teknik güneş enerjisi potansiyeli 76 TEP olup, yıllık üretim hacmi 750.000 m²'dir ve bu üretimin bir miktarı da ihraç edilmektedir. Bu kullanım miktarı, kişi başına 0,15 m² güneş kolektörü kullanıldığı anlamına gelmektedir. Güneş enerjisinden ısı enerjisi yıllık üretimi 420.000 TEP civarındadır. Bu haliyle ülkemiz dünyada kayda değer bir güneş kolektörü üreticisi ve kullanıcısı durumundadır. Ülkemizde çoğu kamu kuruluşlarında olmak üzere küçük güçlerin karşılanması ve araştırma amaçlı kullanılan güneş pili kurulu gücü 1 MW' a ulaşmıştır. Güneş

⁴¹⁷ Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari>, Erişim tarihi:16 Aralık 2013.

⁴¹⁸ Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari>, Erişim tarihi:16 Aralık 2013.

enerjisi ve hidrojen enerjisi alanında yapılan çalışmalar savunma sanayimiz ve askeri amaçlarla kullanım dâhil olmak üzere ülkemizin enerji geleceği açısından büyük bir öneme sahiptir.⁴¹⁹

- **Akarsular ve Göller**

Türkiye’de dağlarda bulunan küçük göllerle birlikte 120’den fazla tabii göl bulunmaktadır. En büyük ve en derin göllerimizden yükseltisi 1.646 m olan Van Gölü’nün alanı 3.712 km²’dir. İkinci büyük göl, İç Anadolu’daki Tuz Gölü’dür. Derin bir göl olmayan Tuz Gölü’nün denizden yüksekliği 925 m alanı ise 1.500 km²’dir.

Türkiye’de göllerin toplandığı başlıca dört bölge vardır: Göller Yöresi (Eğirdir, Burdur, Beyşehir ve Acıgöl), Güney Marmara (Sapanca, İznik, Ulubat, Kuş Gölleri), Van Gölü ve çevresi, Tuz Gölü ve çevresi. Türkiye’deki göllerin bazılarının derinliği 30 m’den fazladır, bazıları ise sadece birkaç metre derinliktedir. Van Gölü’nün derinliği 100 m’den daha fazladır. Köyceğiz Gölü gibi denizle bağlantısı olan göller az tuzludur.

Tabii göller dışında Türkiye’de 706 adet baraj gölü bulunmaktadır. Bunlardan bazılarının yüzey alanı; Atatürk Barajı 817 km², Keban Barajı 675 km², Karakaya Barajı 268 km², Hirfanlı Barajı 263 km², Altınkaya Barajı 118 km²’dir.

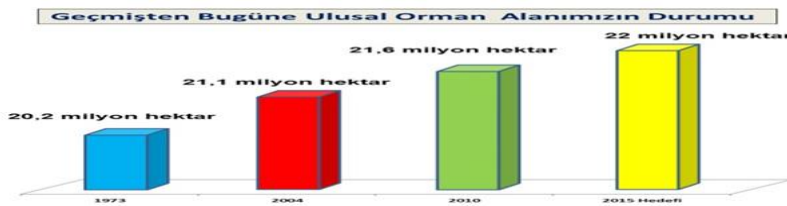
Türkiye akarsuları açısından da zengin bir ülkedir. Kaynakları Türkiye topraklarında olan birçok akarsu değişik denizlere dökülür. Sakarya, Filyos, Kızılırmak, Yeşilirmak, Çoruh ırmakları Karadeniz’e, Asi, Seyhan, Ceyhan, Tarsus, Dalaman ırmakları Akdeniz’e, Büyük Menderes, Küçük Menderes, Gediz ve Meriç nehirleri Ege Denizi’ne Susurluk/Simav Çayı, Biga Çayı, Gönen Çayı Marmara Denizi’ne dökülür.

Fırat ve Dicle nehirleri Basra Körfezi’nde, Aras ve Kura nehirleri ise Hazar Denizi’nde son bulur. Kızılırmak 1.355 km, Yeşilirmak 519 km, Ceyhan Irmağı 509 km, Büyük Menderes 307 km, Susurluk Irmağı 321 km, Suriye sınırına kadar Fırat Nehri 1.263 km, Dicle Nehri 523 km, Ermenistan sınırına kadar Aras Nehri 548 km uzunluğundadır.⁴²⁰

- **Orman**

Türkiye, sıcaklık ve yağış şartları bakımından orman yetişmesine genel olarak elverişlidir. Fakat uzun yıllardan beri ormanlarımızın tahrip edilmesi sonucunda bugün orman alanlarımız ülke yüzölçümünün sadece % 27’lik kısmını kaplamaktadır.

Tablo 11: Türkiye Orman Durumu.⁴²¹

⁴¹⁹ Enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı <http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=gunes&bn=233&hn=&nm=384&id=40695>, Erişim tarihi:20 Kasım 2013.

⁴²⁰ Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari>, Erişim tarihi:20 Kasım 2013.

⁴²¹ Orman genel müdürlüğü, Türkiye orman varlığı.

Türkiye'de ormanların az olmasının nedenleri: Türkiye'nin eski bir yerleşim alanı olması nedeniyle savaşlar ve göçler sırasında ormanların tahrip edilmesi, Tarla açmak, hayvan otlatmak ve odun ihtiyacını karşılamak için ormanların tahrip edilmesi, Orman yangınlarıdır.

Mevcut ormanlarımızı koruyabilmek için: Orman yangınlarını devlet ve milletçe önleyebileceğimiz tedbirler almak, Ormanlara zarar veren hayvanları bu çevreden uzaklaştırmak, Yanan ve kaçak kesilen ağaçların yerine yeni ağaçlar dikmek, Yakıt olarak odun kullanımını terk etmek, Yerleşim alanları çevresinde ağaçlandırma yapmak gerekir. Ülkemizde orman dağılışında en önemli faktör yağış ve nemdir. Yağış miktarı ile orman dağılımı arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Karadeniz Bölgesi'nde yağışın fazla olmasından dolayı ormanlar çok iken Güneydoğu ve İç Anadolu bölgelerinde kuraklıktan dolayı ormanlar çok az yer kaplar.

Ormanlardan Yararlanma Türkiye'nin en önemli doğal zenginliklerinden biri de ormanlardır. Orman, başta odun hammaddesi olmak üzere değişik ürünler ve hizmet üretilerek fayda sağlayan, kendi içinde bir takım dengeleri olan, canlı dinamik ve yenilenebilir bir doğal kaynaktır. Bu bağlamda ormanlar başta hammadde olmak üzere, toprak, meralar, orman içi suları, yaban hayvanları ve bitkilerden oluşan kaynaklardır.⁴²²

- **Jeotermal kaynaklar**

Jeotermal enerji yerin derinliklerindeki kayaçlar içinde birikmiş olan ısının akışkanlarca taşınarak rezervuarlarda depolanması ile oluşmuş sıcak su, buhar ve kuru buhar ile kızgın kuru kayalardan yapay yollarla elde edilen ısı enerjisidir. Jeotermal kaynaklar yoğun olarak aktif kırık sistemleri ile volkanik ve magmatik birimlerin etrafında oluşmaktadır.

Jeotermal enerjiye dayalı modern jeotermal elektrik santrallerinde CO₂, NO_x, SO_x gazlarının salınımı çok düşük olduğundan temiz bir enerji kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Jeotermal enerji, jeotermal kaynaklardan doğrudan veya dolaylı her türlü faydalanmayı kapsamaktadır. Düşük (20-70°C) sıcaklıklı sahalar başta ısıtmacılık olmak üzere, endüstride, kimyasal madde üretiminde kullanılmaktadır. Orta sıcaklıklı (70-150°C) ve yüksek sıcaklıklı (150°C'den yüksek) sahalar ise elektrik üretiminin yanı sıra reenjeksiyon koşullarına bağlı olarak entegre şekilde ısıtma uygulamalarında da kullanılabilir.

Dünyada jeotermal enerji kurulu gücü 9.700 MW, yıllık üretim 80 milyar kWh olup, jeotermal enerjiden elektrik üretiminde ilk 5 ülke; ABD, Filipinler, Meksika, Endonezya ve İtalya şeklindedir. Elektrik dışı kullanım ise 33.000 MW'tır. Dünya'da jeotermal ısı ve kaplıca uygulamalarındaki ilk 5 ülke ise Çin, Japonya, ABD, İzlanda ve Türkiye'dir.

Türkiye, Alp-Himalaya kuşağı üzerinde yer aldığından oldukça yüksek jeotermal potansiyele sahip olan bir ülkedir. Ülkemizin jeotermal potansiyeli 31.500 MW'tır. Ülkemizde potansiyel oluşturan alanlar Batı Anadolu'da (%77,9) yoğunlaşmıştır. Bu güne kadar potansiyelin %13'ü (4.000 MW) Bakanlığımız kuruluşu olan MTA tarafından kullanıma hazır

⁴²² Orman genel müdürlüğü, Türkiye orman varlığı http://www.ogm.gov.tr/Documents/Resim_ve_Logolar/TurkiyeOrmanVarligi/or_var_kitap.pdf, Erişim Tarihi:20 Kasım 2013.

hale getirilmiştir. Türkiye'deki jeotermal alanların %55'i ısıtma uygulamalarına uygundur. Ülkemizde, jeotermal enerji kullanılarak 1200 dönüm sera ısıtması yapılmakta ve 15 yerleşim biriminde 100.000 konut jeotermal enerji ile ısıtılmaktadır. Jeotermal enerji arama çalışmaları son yıllarda canlandırılmış, 2003 yılından itibaren Enerji Tabii Kaynakları Bakanlığının kuruluşu olan MTA Genel Müdürlüğü tarafından yapılan arama çalışmaları sonucu 840 MW jeotermal enerji kaynağı tespit edilmiştir. Jeotermal enerji potansiyelimizin 1.500 MW'lık bölümünün elektrik enerjisi üretimi için uygun olduğu değerlendirilmekte olup kesinleşen veri şu an için 600 MWe'dir. 2009 yılı sonu itibari ile jeotermal enerjisi kurulu gücümüz 77,2 MW düzeyine ulaşmıştır.⁴²³

- **Toprak**

Türkiye'nin yüz ölçümü 78 milyon hektar olup, bu alanın yaklaşık üçte birini oluşturan 28 milyon hektarı tarım yapılan arazidir. Yapılan etütlere göre; mevcut su potansiyeli ile teknik ve ekonomik olarak sulanabilecek arazi miktarı 8,5 milyon hektar olarak hesaplanmıştır. Bu alan içerisinde 5,5 milyon hektarlık sulamaya açılmış olup, bu alanın 3,21 milyon hektarı DSİ tarafından inşa edilmiş modern sulama şebekesine sahiptir.⁴²⁴

Tablo 12: Türkiye Toprak Alanı⁴²⁵

Tarım alanı	28,05	Milyon ha
Sulanabilir alan	25,75	Milyon ha
Kuru tarım alanı	7,25	Milyon ha
Sulanın alan	5,50	Milyon ha

- **İklim**

Türkiye coğrafi konumu sebebiyle dört mevsimin belirgin özellikleriyle yaşandığı bir ülkedir. Türkiye ılıman bir iklime sahip, iklimsel yapısı nedeniyle, tarım ihtiyaçlarının tamamını kendi topraklarından sağlayabilecek güce sahiptir. Ayrıca yükseltinin deniz seviyesinden 5.000 m'ye kadar değişkenlik göstermesi, aynı dönemde hava şartlarının da bölgeden bölgeye farklılaşmasına yol açar.

Türkiye'nin üç tarafının denizlerle çevrili olması, yüksek sıradağların kıyıları boyunca uzanışı, ani yükselti değişiklikleri ve kıyıya olan uzaklık, iklim özelliklerinin kısa mesafelerde farklılaşmasına sebep olmaktadır. Sıcaklık, yağış ve rüzgârlar da iklim özelliklerine bağlı olarak farklılıklar gösterir. Kuzey ile güney arasındaki enlem farkı da (6°) sıcaklık değişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Bu yüzden güney bölgeleri, Akdeniz ikliminin etkisi altındadır. Akdeniz ikliminde yazlar kurak ve çok sıcak, kışlar yağışlı ve ılık geçer. Kuzeyde ise her mevsim yağışlı olan Karadeniz iklimi görülür. İç bölgeler step iklimi karakterindedir ve sıradağlarla çevrelenmiş olduğundan az yağış alır. Yıllık ve günlük sıcaklık farkları çoktur. İç ve Doğu Anadolu'da kışlar uzun ve soğuk, kıyı bölgelerindeyse kısa ve ılıktır.⁴²⁶

⁴²³ Enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı <http://www.enerji.gov.tr/index.php?sf=webpages&b=jeotermal> Erişim Tarihi:20 Kasım 2013

⁴²⁴ Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari>, Erişim tarihi:20 Kasım 2013.

⁴²⁵ Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari>, Erişim tarihi:20 Kasım 2013.

⁴²⁶ Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari>, Erişim tarihi:20 Kasım 2013.

- **Enerji ve Maden kaynakları**

Türkiye çeşitli maden yatakları bakımından oldukça şanslı ülkelerden birisidir. Dünyada 152 ülkede üretilen 51 çeşit maden için yapılan bir değerlendirmede, Türkiye ürettiği 29 çeşit maden ile 10. sırada yer almaktadır. Değerlendirmeye, maden üretici ülkelerin dünya pazarlarındaki payı açısından bakıldığında ise, Türkiye % 0.16'lık pazar payı ile 52. sırada yer almakta ve aynı değerlendirmede Bağımsız Devletler Topluluğu % 19.89'luk Pazar payı ile birinci, ABD % 15.42'lik pazar payı ile ikinci sırada yer almaktadır.

Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarından itibaren, tüm kaynakların ülke kalkınmasında en iyi şekilde kullanılmaları ve ekonomiye kazandırılmalarını sağlamak amacıyla bazı önemli tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlerden birisi de maden yataklarının aranması ve işletilmesiyle ilgilidir. Madenleri aramak, rezervlerini ve özelliklerini tespit etmek amacıyla Maden Tetkik Arama (MTA), bulunan madenlerin devlet eliyle işletilmelerini sağlamak maksadıyla da Etibank, 1935 yılında iki ayrı kanunla kurulmuştur. Maden ve mineraller ile bazı hammaddeler kullanılma amaçları, yapısal özellikleri ve cinslerine göre üç ana başlık altında sınıflandırılmaktadır.

Metalik Madenler (Altın, Gümüş, Bakır, Demir vb.)

Endüstriyel Hammaddeler (Alçıtaşı, Bor, Kaolen, Mermer vb.)

Enerji Hammaddeleri (Asfaltit, Linyit, Petrol, Taşkömürü, Toryum, Uranyum vb.)

Ülkemiz, dünyanın en büyük bor ve toryum rezervlerine sahiptir. Trona kaynakları bakımından da dünyada üçüncü sırada yer almaktadır. Mermer, zeolit, pomza, selestin, feldspat, kuvarz, manyezit, kil, jips, sepiyolit ve nadir toprak elementleri gibi endüstriyel mineraller yönünden de zengin yataklara sahip bulunmaktadır.

MTA'nın sürdürdüğü Türkiye metalojeni çalışmalarında derlenen bilgilere göre Türkiye'de 4400 tane bilinen maden yatağı, maden zuhuru veya zuhurlar topluluğu bulunmaktadır. Bu rakamı meydana getiren önemli madenler; krom, demir, bakır, kurşun, çinko, manganez, alüminyum, antimon, molibden, nikel, volfram, uranyum, toryum, altın, gümüş, asbest, manyezit, kaolen, barit, talk, kükürt, fosfat, civa, florit, grafit, bor ve perlitir.

Dünya da ikinci büyük soda külü rezervi olan Beypazarı Trona yatağını işletmek üzere kurulan tesis, yılda 1 milyon ton soda külü, 100 bin ton sodyum karbonat üretimi ile dünya tüketiminin %2,5'ini karşılamaktadır.

Türkiye'de bilinen 3.500'e yakın metalik ve 2.000 civarında endüstriyel hammadde yatak ve zuhurları bulunmaktadır. Ayrıca, 600'ün üzerinde sıcak su kaynağı ve 140'ın üzerinde belirlenmiş jeotermal enerji alanı bulunmaktadır.

2000-2010 yılları arasında madencilik sektörü üretiminin toplam sanayi sektörü üretimi içindeki payı sürekli artış göstererek cari fiyatlarla %4,32'den 7,32'ye (2010 Eylül sonu itibariyle) yükselmiştir. GSYİH içindeki payı ise %0,99'dan 1,40'a çıkmıştır.

Madencilik ihracatı 2002 öncesindeki durağanlığa karşılık, bu yıldan itibaren hızlı bir artış sürecine girmiştir. 2004 yılında 5177 sayılı Kanununun yürürlüğe girmesinden sonra

sektörde gelişen hareketlenmeyle birlikte maden ihracatında da önemli bir artış olmuştur. 2000-2008 döneminde sektör ihracatı yaklaşık 3,79 kat artış göstererek 569 milyon dolardan 2.155 milyon dolara yükselmiştir. 2009 yılında ise küresel mali krizin etkisiyle 1.683 milyon dolar olarak gerçekleşen ihracat 2010 yılının Ekim ayı sonunda 1.224 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.⁴²⁷

- **Bor**

Dünyada 8 ülkede bor rezervi bulunmakla birlikte önemli bor yatakları Türkiye, ABD ve Rusya'da yer almaktadır. Türkiye toplam 3 milyar ton rezerv miktarı ile Dünya toplam bor rezervi sıralamasında %72'lik pay ile ilk sıradadır.

MTA Genel Müdürlüğü ile Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü arasında 2002 yılında yapılan protokol ile hayata geçirilen Bor Master Arama Projesi kapsamında 2002-2006 yıllarında yapılan sondajlar neticesinde, 2 milyar ton olan %24-35 B₂O₃ içerikli bor rezervlerimiz 1 milyar ton artarak 3 milyar ton'a çıkartılmıştır. Rezerv geliştirme çalışmalarına devam edilmektedir. Ülkemizin bilinen bor madeni yataklarının tümü Batı Anadolu'da, başlıca Eskişehir-Kırka, Kütahya-Emet, Bursa-Kestelek ve Balıkesir- Bigadiç'de bulunmaktadır.

Doğal bor ve kimyasal bor bileşikleri üretimini gerçekleştiren Eti Maden geniş bir ürün yelpazesi ile dünya bor sektöründe 2005 yılından itibaren lider konumuna gelmiştir. Eti Maden'in 2002 yılında 436.000 ton kimyasal bor bileşikleri üretimi 2010 yılında 1.399.677 ton olarak gerçekleştirilmiştir. 2011 yılı için 1.874.000 ton kimyasal bor bileşikleri üretimi programlanmıştır. Eti Maden'in 2010 yılında, 629 milyon doları ihracat olmak üzere toplam bor ürünleri satış geliri 650 milyon dolar olarak gerçekleşmiş olup, toplam satış gelirlerinin %97'si ihracat gelirlerinden oluşmaktadır.⁴²⁸

Kimyasal bor bileşikleri genel olarak cam, cam yünü, cam elyafı, seramik, tarım ve deterjan sektörlerinde kullanılmaktadır. Bu alanlara karşılık gelen kullanım oranı %85'e yakındır. %15'lik kısım ise diğer olarak adlandırılan nükleer uygulamalar, askeri araçlar, yakıtlar, polimerik malzemeler, nanoteknolojiler, otomotiv ve enerji sektörü, metalürji ve inşaat gibi 500'e yakın alanda kullanılmaktadır.

Türkiye, dünyanın en büyük ve en iyi kalitede bor rezervlerine sahip olan ve buna paralel olarak dünyada en yüksek bor bileşikleri üretimini gerçekleştiren ülkedir. Dünya bor talebinin de önemli bir kısmı ülkemiz tarafından sağlanmaktadır.

- **Petrol**

Dünyadaki mevcut enerji kaynaklarına, ispatlanmış rezervleri ve yıllık üretim miktarları açısından bakıldığında, rezerv ömrünün; petrol için 44 yıl olacağı tahmin edilmektedir. Tüm dünyada en temel enerji kaynağı durumunda olan petrol, 2008 yılı itibarıyla global enerji ihtiyacının %34,6'sını karşılamıştır. Petrol rezervinin 102 milyar tonu

⁴²⁷ Enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı <http://www.enerji.gov.tr/index.php?sf=webpages&b=tabiiKaynaklar>, Erişim Tarihi:20 Kasım 2013.

⁴²⁸ Enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı <http://www.enerji.gov.tr/index.php?sf=webpages&b=bor> Erişim Tarihi:20 Kasım 2013.

(%57) Ortadoğu Ülkelerinde, 16,7 milyar tonu (%9) Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinde, 16,9 milyar tonu Afrika'da (%10) bulunmaktadır.

Türkiye'nin sahip olduğu en eski boru hattı Kuzey Irak'ta yer alan Kerkük petrollerini batıya ulaştıran, Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı'dır. Hattın taşıdığı ham petrol miktarı 1999 yılında 305 milyon varile ulaşmış, yapılan sabotajlar ve Kerkük'te yaşanan sorunlar nedeniyle hattın taşıdığı ham petrol miktarı 2006 yılında 10.9 milyon varile düşmüştür. 2009 yılında bu hattan 23,3 milyon ton (165 milyon varil) ham petrol taşınmıştır. Petrol taşıyan bir diğer boru hattı 28 Mayıs 2006 tarihinde faaliyete geçen Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru hattıdır. 22 Haziran 2008 tarihinde hattın taşıma kapasitesi günlük 1 milyon varile ulaştırılmış olup, hatan daha fazla petrol taşınmasının sağlanması amacıyla yürütülen çalışmalar neticesinde kapasite 2009 yılında günlük 1,2 milyon varile çıkartılmıştır. 2009 sonu itibariyle Türkiye petrol rezervleri 44,3 milyon ton, 2008 yılı üretimi 2,2 milyon ton, 2008 yılı tüketimi 27,8 milyon tondur. 2009 yılı üretim miktarı ise 2,4 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Ülkemizde petrol arama faaliyetlerinin başladığı tarihten 2009 yılı sonuna kadar ham petrol üretimi ise 132,5 milyon tondur.

Ülkemizde 2008 yılı sonu itibariyle petrol ve petrol ürünlerine dayalı termik santrallerimizin kurulu gücü yaklaşık 2.300 MW olup bu değer toplam kurulu gücümüzün %5,5' ini karşılamaktadır. 2008 yılında petrole dayalı santrallerden üretilen elektrik enerjisi miktarı 7.519 GWh'dir. Yurdumuzda petrol arama faaliyetleri yapılmaya başlandığı yıldan 2009 yılı sonuna kadar 1.424 arama kuyusu ve 1.808 üretim, enjeksiyon ve geliştirme kuyusu açılmış ve irili ufaklı 23 doğal gaz sahası ile 102 petrol sahası keşfedilmiştir.

2002 yılından bu yana Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)'nın yurt içinde ve dışında petrol arama ve üretim faaliyetlerine önem ve öncelik verilmiştir. Bunun yansıması olarak 2002-2009 döneminde TPAO'nun arama ve üretim bütçesi yedi kat artmış ve 2008 yılı itibariyle 1 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir.

Bu çerçevede yurt içinde petrol arama ve üretim çalışmalarımıza önem ve öncelik vermeye devam edilecektir. Boğazlarımızdaki tanker trafiğinden kaynaklı çevresel risklerin azaltılması ve Ceyhan'ın bir enerji merkezi olması hedefi doğrultusunda Samsun-Ceyhan petrol boru hattı projesinin hayata geçirilmesi önem arz etmektedir. Ceyhan'ın doğu Akdeniz'in en büyük enerji ticaret merkezi (hub) konumuna gelmesine yönelik politikamız kararlılıkla sürdürülecektir.⁴²⁹

Son yıllarda, yeni petrol sahalarının keşfedilememesi ve mevcut petrol sahalarının da eski olması nedeniyle, ham petrol üretimi sürekli olarak düşüyor. 2001 yılında ham petrol üretimi, 2000 yılına göre %7.2 azalarak, 2.6 milyon ton düzeyinde gerçekleşmiştir. Arama çalışmalarından olumlu sonuçlar alınamaması halinde, ham petrol üretiminin önümüzdeki yıllarda da azalarak seyretmesi bekleniyor. Özellikle petrol aramaları, zor coğrafyalarda ve

⁴²⁹ Enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı <http://www.enerji.gov.tr/index.php?sf=webpages&b=petrol> Erişim Tarihi:20 Kasım 2013

yüksek maliyetli olduklarından ciddi ihmale uğramış durumda. Doğal gazla birlikte petrol aramalarına çok daha fazla kaynak ayırmak gerekiyor.⁴³⁰

- **Doğalgaz**

Doğalgaz: Türkiye'nin enerji sektöründe doğalgaz önemli bir unsur olmuştur. 1989-2006 döneminde doğalgaz talebi yılda %15 arttı. 2006 yılı tüketimi yaklaşık 30.8 milyar m³ kadardır. Mavi Akım'ın da devreye girmesiyle Rusya'ya olan bağımlılık yaklaşık %64'e ulaşmış durumdadır. İthalatın %18'i LNG (sıvılaştırılmış doğalgaz) olarak Cezayir ve Nijerya'dan sağlanmaktadır. 2006 yılı içinde doğalgazın %54'ü elektrik üretiminde, %24'ü konut sektöründe, %21'i sanayide ve %1'i gübre sanayinde tüketilmiştir. Avrupa'da gaz tüketiminde Türkiye yedinci sıradadır ve Avrupa'daki toplam tüketimin %5'i gerçekleştirilmektedir. Avrupa ve Türkiye için toplam enerji tüketiminde doğalgazın payı aynıdır ve %23'tür. Fakat, Türkiye'de 2006 yılında doğalgazın %54'ü elektrik üretiminde kullanılırken bu oran Avrupa'da %23 kadardır Ulusal doğalgaz şebeke uzunluğu 10 000 km'ye ulaşmış durumdadır, 29 ilde 38 yerleşim merkezine doğalgaz verilirken, ek olarak 27 ilde 42 yerleşim merkezinde çalışmalar sürmektedir.

- **Linyit/Kömür**

Dünya genelinde kömür rezervlerinin 297 trilyon tonu (%32) Asya Pasifik ülkelerinde, 254 trilyon tonu (%28) Kuzey Amerika ülkelerinde, 222 trilyon tonu (%24) Rusya ve BDT ülkelerinde bulunmaktadır. Linyit, ısıl değeri düşük, barındırdığı kül ve nem miktarı fazla olduğu için genellikle termik santrallerde yakıt olarak kullanılan bir kömür çeşididir. Buna rağmen yer kabuğunda bolca bulunduğu için sıklıkla kullanılan bir enerji hammaddesidir. Taşkömürü ise yüksek kalorili kömürler grubundadır. Yerli kaynak potansiyelimizin 12,4 milyar tonunu linyit, 1,33 milyar tonunu taşkömürü oluşturmaktadır.

Ülkemiz rezerv ve üretim miktarları açısından linyitte dünya ölçeğinde orta düzeyde, taşkömüründe ise alt düzeyde değerlendirilebilir. Toplam dünya linyit rezervinin yaklaşık %1,6'sı ülkemizde bulunmaktadır. Türkiye'nin toplam linyit rezervi 12,4 milyar ton seviyesinde olup işletilebilir rezerv miktarı ise 3,9 milyar ton düzeyinde bulunmaktadır. Bununla birlikte linyitlerimizin büyük kısmının ısıl değeri düşük olduğundan termik santrallerde kullanımı ön plana çıkmıştır. Ülkemiz linyit rezervinin yaklaşık %46'sı Afşin-Elbistan havzasında bulunmaktadır. Ülkemizin en önemli taşkömürü rezervleri ise Zonguldak ve civarındadır. Zonguldak Havzası'ndaki toplam taşkömürü rezervi 1,322 milyar ton, buna karşılık görünür rezerv ise 519 milyon ton düzeyinde bulunmaktadır.⁴³¹

Linyit sahaları ülkemizde bütün bölgelere yayılmış olup bu sahalardaki linyit kömürünün ısıl değerleri 1000-5000 kcal/kg arasında değişmektedir. Ülkemizdeki toplam linyit rezervinin yaklaşık %68'i düşük kalorili olup %23,5'i 2000-3000 kcal/kg arasında, %5,1'i 3000-4000 kcal/kg arasında, %3,4'ü 4000 kcal/kg üzerinde ısıl değerdedir. 2008 yılında 106 milyon tep olan ülkemizin toplam birincil enerji tüketiminde kömürün payı

⁴³⁰ Tübitak (Türkiye Bilimsel Ve Teknik Araştırma Kurumu), Vizyon 2023 Teknoloji Öngörü Projesi Enerji Ve Doğal Kaynaklar Paneli Raporu, Ankara 24 Temmuz 2003, S.10.

⁴³¹ Taşkömürü Sektör Raporu 2009

%28'dir. 2008 yılında yapılan 33 milyon ton toplam kömür satışının, %82'si termik santrallere, %12 ise ısınma ve sanayiye olmuştur. Ülkemizde 2008 yılı sonu itibariyle linyite dayalı termik santrallerimizin kurulu gücü 8.205 MW olup bu değer toplam kurulu gücümüzün %19,6'sını karşılamaktadır. Kömürün toplamda kurulu güce katkısı 10.191 MW olup bu değer toplam kurulu gücümüzün %24'ünü oluşturmaktadır. Taşkömürüne dayalı termik santralimizin kurulu gücü 335 MW olup, toplam kurulu gücümüzün %0,8'ine karşılık gelmektedir.

2005 yılından itibaren enerji üretiminde yerli kaynaklara önem verilmesi ve dışa bağımlılığın azaltılması hedefleri çerçevesinde sanayileşme ve nüfus artışına paralel olarak artan enerji talebinin karşılanması amacıyla; yeni kömür sahalarının bulunması ve bilinen sahaların geliştirilmesi çalışmalarına hız verilmiştir. Kömür aramalarında sondaj miktarı son beş yılda beş kat artmış, aramaların sonucunda 8,3 milyar ton olan mevcut rezerve ilave olarak; 2008 Mayıs ayı itibarı ile 4,1 milyar ton yeni linyit rezervi tespit edilmiştir. 2009 yılı Ağustos ayı sonuna kadar üretilen elektrik enerjisinin yaklaşık %29'u ithal ve yerli kömürden üretilmiştir. Ağustos ayı sonuna kadar kömürden üretilen elektriğin %27'sini taşkömürü ve ithal kömür, %73'ü ise yerli linyit kömüründen üretilmiştir.

Tablo 13: 2008 itibariyle bulunan yeni linyit rezervlerinin bölgelere dağılımı

Türkiye Linyit Rezervi Bölgeleri	Rezerv Miktarı
Afşin-Elbistan*	1.915 milyon ton
Elbistan*	420 milyon ton
Konya-Karapınar	1.280 milyon ton
Trakya	498 milyon ton
Manisa-Soma-Eynez	170 milyon ton
Eskişehir-Alpu	275 milyon ton

İthal bir kaynak olan doğal gazın elektrik üretiminde kullanılması yerine rezervleri belirlenen ve termik santral kurulabilecek özellikte olan linyit sahalarımızın hızla devreye sokulması ve mevcut santrallara yeni ünitelerin ilavesi ile kurulu gücümüzün 10.000 MW daha artırılması mümkün görülmektedir.

Yerli kömür kaynaklarının ekonomiye kazandırılması amacıyla Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Genel Müdürlüğü (TKİ) uhdesinde bulunan kömür sahalarının santral yapma koşuluyla özel sektöre devredilmesine yönelik çalışmalar kapsamında toplam 1.800 MW kurulu güçte termik santral kurmak üzere 8 adet saha rödövens modeli ile özel sektörün kullanımına açılmıştır. TKİ, yoksul ailelere, 6 yıllık dönemde (2003-2009) toplam 9 milyon 200 bin ton kömür dağıtımını gerçekleştirmiştir⁴³².

Son olarak; Ülkemizin etrafı petrol zengini ülkelerle çevrili olduğu halde enerji kaynakları zenginliği yönünden kendimize yeterli olmadığımız, açık ve üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir olgudur. 2005 yılında yaklaşık 88,0 milyon TEP olan toplam enerji

⁴³² Enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı <http://www.enerji.gov.tr/index.php?sf=webpages&b=komur>, Erişim Tarihi:20 Kasım 2013

ihtiyacımızın yaklaşık %72'sini ithal yoluyla karşılamışız. Bunla ilgili olarak enerji kaynaklarımızın ülkemiz için yeterlilik durumu aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 14: Enerji Kaynaklarımızın Türkiye Yeterlilik Tablosu (Mtoe)⁴³³

Enerji Kaynakları	Bilinen Rezerv (MTEP)	2004		2010		2020	
		Üretim	Talep	Üretim	Talep	Üretim	Talep
Ham Petrol	43,0	2,8	26,0	1,1	50,0	0,5	71,4
Doğalgaz	9,0	0,5	16,5	0,2	49,4	0,1	74,3
Kömür (Yüksek nitelikli)	1100,0	1,2	10,0	0,8	20,0	0,5	30,0
Linyit	8500,0	20,0	26,1		26,1	32,4	32,4
Yenilenebilir Atıklar	20,0	6,0		4,4		3,9	
Hidrolik	12,0	3,9	3,9	5,3	5,3	10,0	10,0
Jeotermal	10,0	0,7	0,6	1,0	0,9	1,7	1,6
Elektrik		12,8	12,8	18,7	18,7	21,5	21,5

Enerji kaynaklarımızın bu tablosu, gelecek yıllarda özellikle petrol, doğalgaz ve kömür konusunda yerli kaynak üretimimizin çok azalırken dışa bağımlılığımızın daha da artacağını göstermektedir. Türkiye bu hususla ilgili olarak yalnız enerji ve sanayi Politikalarını değil, bununla eşgüdümlü olarak dış ve askeri politikalarını da kısa, orta ve uzun vadeli perspektiflere göre ayarlamalıdır. Bu konu ülkemizin geleceği açısından yaşamsaldır.⁴³⁴

Nüfusumuzun 2022 yılında 85 milyona ulaşması ve GSYİH artış hızımızın da 2010-2020 döneminde % 6,5-7 civarında oluşması beklendiği ülkemizde, genel enerji talebimizin 2010 yılında 126 milyon TEP'e, 2020 yılında ise 222 milyon TEP'e ulaşması beklenmektedir. Yani % 100 civarında bir artış beklenmektedir. 2003 yılında birincil enerji talebinin ancak % 28'inin yerli kaynaklarla karşılanmış olması ve bu oranın 2010 yılında % 29'a, 2020 yılında ise % 30'a ulaşacağını öngörülmesi gelecekte de hâlâ % 70'ler civarında bir dış kaynak bağımlılığını maalesef söz konusu edecektir. Bu, üzerinde önemle durulması gereken milli bir meseledir. Enerji güvenilirliği açısından dışa bağımlılığı kabul edilebilir düzeylerde tutmak amacıyla, yerli kaynaklarımızdan olan bütün yenilenemeyen ve yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve elektrik üretiminin bu kaynaklardan sağlanması zorunluluktur.⁴³⁵

Güneş enerjisinden yararlanma konusunda yol gösterici ve teşvik edici politikalar uygulanmalı, 2010 yılından itibaren maliyetlerinin düşeceği bildirilen fotovoltaik piller konusunda AR-GE çalışmaları artırılmalıdır. Yanma olmaksızın ve herhangi bir ara eleman kullanmaksızın, yakıtın kimyasal enerjisini elektrik ve ısı formunda kullanılabilir enerjiye çeviren güç elemanları olan yakıt hücreleri, yakıt sağlandığı sürece kesintisiz güç üretimine

⁴³³ Uluslararası Enerji Ajansının yayımladığı IEA Ülkelerinin Enerji Politikaları (2003)

⁴³⁴ Ali Külebi, Türkiye'nin Enerji Sorunları Ve Nükleer Gereklilik, Bilgi Yayınevi, Haziran 2007, S.130.

⁴³⁵ Ali Külebi, Türkiye'nin Enerji Sorunları Ve Nükleer Gereklilik, Bilgi Yayınevi, Haziran 2007, S.156.

devam eder. Elektrik üretiminde olduğu gibi ulaşım sektöründe de kullanımı söz konusu olan bu teknolojilerin yakıt hücreleri başta olmak üzere, ileri enerji çevrim sistemleri üzerinde ulusal teknoloji oluşturmaya yönelik AR-GE çalışmaları desteklenmelidir. Biodizel üretimine ve kullanımına yönelik çalışmalara önem verilmelidir. Üretilen biodizelin EN-14214 standartlarına uygunluğu ilgili kurumlarca denetlenmelidir. Üreticiden tüketiciye kadar olan arz güvenilirliği sağlayacak gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Dünyanın ileri gelen ülkeleri arasında yer alacak bir gelişmişlik ve gönenc düzeyini sağlamak üzere, Serbest, şeffaf ve istikrarlı piyasa koşulları içinde ulusal kaynaklarına öncelik veren, bu kaynakların aranmasında ve istenen kaliteyle, güvenli ve ekonomik olarak üretiminde ileri teknolojileri kullanan ve geliştirebilen, Gereksinim duyduğu enerjiyi, güvenli, güvenilir, ekonomik, verimli ve çevreye duyarlı teknolojilerle üreten, ileten, depolayan ve kullanan, Uluslararası enerji pazarında yarışabilecek enerji teknolojileri geliştirebilen ve uluslararası enerji yatırımlarında etkin rol alabilmelidir.⁴³⁶

Yeni güç taleplerinin yerli, yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklardan sağlanmasına yönelik planlamalara öncelik verilmelidir. "Yeni ve Yenilenebilir Ulusal ve Kamusal Bir Enerji Politikası" ivedilikle oluşturulmalı, bu amaçla öncelikle yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının desteklenmesi için yasal düzenlemeler bir an önce hayata geçirilmelidir.⁴³⁷

1.3. Türkiye’de Nüfus

Türkiye'nin nüfusu, 185 dünya ülkesi içinde nüfus itibarıyla 17'nci ve kurulduğu ilk yıllardan bu yana artış göstermektedir. 1927 yılında yapılan ilk resmî nüfus sayımıyla 13.648.987 olarak belirlenen nüfus, 1940'da 17.821.543'e, 1960'da 27.755.532'ye, 1980'de 44.737.321'e ve 2000'de 67.804.54'e yükseldi.⁴³⁸ Ülkenin nüfus rakamı, 2007 yılından bu yana Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi ile belirlenmektedir.

2012 yılında nüfus, 75.627.384 rakamına ulaşmıştır; km² başına düşen insan sayısı ise 98 olarak saptanmıştır. Yine aynı yılın verilerine göre nüfusun %67,6'sı 15–64 yaş grubunda, %24,9'u 0–14 yaş grubunda, %7,5'i 65 üstü yaş grubunda yer alır ve erkek nüfus ile kadın nüfus oranı birbirine oldukça yakındır. Nüfusun %77,3'lük bir kesimi il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır. Ayrıca ortanca yaş 30,1 ve beklenen yaşam süresi 74,6'dır.⁴³⁹

2005 yılından itibaren oransal ve rakamsal olarak düşmeye başlayan 0-14 yaş grubu nüfusun bu eğilimi uzun vadede devam edecek, çalışma çağı ve yaşlı nüfusun oranı ve sayısı ise sürekli olarak artacaktır. Nüfusun yaş yapısında da önemli değişimler beklenmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'na göre, ülkenin nüfusunun 2050 yılında 94 milyon 585 bin olacağı tahmin edilmektedir.⁴⁴⁰ Bunların yanı sıra, ülkede 6–15 yaş aralığında eğitim zorunlu ve ücretsizdir; okur-yazar nüfus oranı 2010 itibarıyla %94,1'dir.⁴⁴¹ Ülke genelinde hızlı nüfus

⁴³⁶ Tübitak (Türkiye Bilimsel Ve Teknik Araştırma Kurumu), Vizyon 2023 Teknoloji Öngörü Projesi Enerji Ve Doğal Kaynaklar Paneli Raporu, Ankara 24 Temmuz 2003, S.36.

⁴³⁷ Ali Külebi, Türkiye'nin Enerji Sorunları Ve Nükleer Gerekliklik, Bilgi Yayınevi, Haziran 2007, S.157.

⁴³⁸ Şehir ve Köy Nüfusu" (xls). Türkiye İstatistik Kurumu. 19 Temmuz 2012 tarihinde özgün kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 17 Mayıs 2013.

⁴³⁹ "Türkiye İstatistik Kurumu, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2012". TÜİK. 28 Ocak 2013. Erişim tarihi: 1 Mayıs 2013.

⁴⁴⁰ Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye'nin Demografik Yapısı Ve Geleceği, 2010-2050". Türkiye İstatistik Kurumu. 11 Temmuz 2012. Erişim tarihi: 18 Mayıs 2013.

⁴⁴¹ "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (adnks) Veri Tabanı". Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim tarihi: 9 Şubat 2013.

artışının neden olan olumsuzluklar azalmasına rağmen, istihdamın artırılması ve işsizliğin azaltılması ile eğitime ilişkin sorunlar çözülememiş.

Türkiye nüfusunun büyük kısmının etnik kökeni Türk'tür. Ülkedeki Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler, resmi olarak tanınan azınlıklardır. Abazalar, Azeriler Arnavutlar, Araplar, Boşnaklar, Çerkezler, Çingenerler, Gürcüler, Hemşinliler, Kürtler, Lazlar, Pomaklar ve Süryaniler, Türkiye'de yaşayan etnik gruplardan bazılarıdır.

2. ULUSLARARASI SİSTEMDE TÜRKİYE'NİN KRİZ DÖNEMLERİNDE SERT GÜÇ KULLANIMI

2.1. TÜRKİYE'NİN SERT GÜCÜ

Hans J. Morgenthau'ya göre, gücün diğer unsurlarına (coğrafi, ekonomik, siyasi) bir ulusun fiili gücü açısından önem kazandıran unsur sahip olunan askeri kapasitedir.⁴⁴²

Türk dış politikasını etkileyen bir unsur olarak askeri kapasitesinin Türkiye'nin en iddialı alanı olduğu, Türk askerinin savaşma yeteneğinin yanı sıra, Türkiye'nin sahip olduğu askeri teknik personelin hayli yeterli olduğu genellikle kabul gören bir husustur.⁴⁴³ Gerçekten de ana silah sistemleri, personel miktarı, eğitim düzeyi, gece harekât kabiliyeti, seferberlik sistemi vb. gibi unsurlar açısından Türkiye'nin askeri kapasitesinin önemli bir büyüklüğe sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, silahlarının ancak % 20'si kadarını kendisi yapabilen Türkiye; silah gücü, teknolojisi, yedek parçası ve cephanesi bakımından (silah sanayiinde önemli yatırımlar yapmış olmasına rağmen) büyük ölçüde dışarıya bağımlı bir ülkedir.⁴⁴⁴ Silah gücünün ve teknolojisinin sağlanmasındaki bu dışa bağımlılık, Türkiye'nin ekonomik bakımdan da dışa bağımlı hale geldiği gerçeğiyle birlikte düşünüldüğünde; Türkiye'nin savunma ihtiyaçları ile ekonomik ve teknolojik kapasitesi arasında stratejik bir uyumluluğun olması gerektiği gerçeğini ortaya çıkmaktadır.⁴⁴⁵

Türkiye, Avrupa-Atlantik bölgesinde güvenlik ve istikrarın pasif net bir tüketicisi olmanın tam zıddına, güvenlik ve istikrarı ortaya çıkaran temel güçlerden biridir. Sahip olduğu büyük ordu, Batı'nın istikrarına yöneltmiş tehditlerin ve risklerin bertaraf edilmesinde ciddi bir stratejik artı değer oluşturmaktadır.⁴⁴⁶ Bu bağlamda, Avrupa güvenlik bölgesindeki operasyonlar için önemli bir güç olan Türkiye; Güneydoğu Avrupa, Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu bölgeleri arasındaki konumlanışı nedeniyle, bu bölgelerde önemli bir aktör olarak öne çıkmaktadır.⁴⁴⁷ Türkiye, NATO'da ABD'den sonra ikinci büyük kara kuvvetlerine ve beşinci büyük deniz kuvvetlerine sahiptir.⁴⁴⁸

Türkiye sahip olduğu askeri güçle uluslararası alanda, kendisinin muktedir ve güçlü bir bölgesel devlet olduğunu değişik şekillerde ortaya koymaktadır. Bosna-Hersek'ten

⁴⁴² Hans J. Morgenthau, Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi, C. I, Çev. Baskın Oran, Ünsal Oskay, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970, s. 152.

⁴⁴³ Baskın Oran, "Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği", Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C. I (1919-1980), 12 Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 35.

⁴⁴⁴ M. Kaya Yazgan, "2008 Sayılarıyla Savunma Sanayimiz", s. 1-3, (Çevrimiçi) <http://www.sasad.org.tr/dosya/eoe/Savilarla2008.pdf>, 5.

⁴⁴⁵ Şener, Bülent, Türk Dış Politikasını Etkileyen Bir Unsur: Askeri Kapasite, <http://www.21yyte.org/>, Erişim tarihi:11.12.2013.

⁴⁴⁶ Nasuh Uslu, Türk Dış Politikası Yol Ayrımında: Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Sorunlar, Yeni İmkânlar ve Yeni Arayışlar, Anka Yayınları, İstanbul, 2006, s. 24.

⁴⁴⁷ Müftüler Baç, Meltem, Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001, s. 183-184.

⁴⁴⁸ Müftüler Baç, Meltem, Türkiye-AB İlişkilerine Güvenlik Boyutundan Bir Bakış, İstanbul, TESEV Yayınları, Kasım 2006, s.18.

Karadeniz'e ve Ortadoğu'ya kadar uzanan geniş bir alanda ortaya çıkan krizlerde Türkiye, global güçlerle birlikte gerçekleştirilen girişimlerde önemli roller üstlenerek, dünya uluslar ailesinin küresel sorunlarla yakından ilgilenen aktif bir üyesi olduğunu göstermektedir.⁴⁴⁹ Bu bağlamda, Türkiye, Soğuk Savaş sona erdiğinden bu yana gerçekleştirilen barışı koruma operasyonlarına askeri güç vererek katkıda bulunmuştur ve bulunmaya devam etmektedir. F. Stephen Larrabee ve Ian O. Lesser'e göre de, Türkiye, özellikle son on yılda (1990'lardan itibaren) güçlü ordusu ve diplomatik ağırlığıyla gittikçe önemi artan bölgesel bir aktör haline gelmiştir.⁴⁵⁰

Türkiye son on yıllık dönemde Ortadoğu'da en çok sivrilen ülke konumundadır. Türkiye için bölgesel güç yakıştırmaları yapılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, aktif ve yedek 1 milyon askere sahiptir. Türkiye kara birliklerinin lojistik desteğini sağlayacak 25 bin araca sahiptir. Türkiye'nin kara birliklerini lojistik olarak destekleme kapasitesi diğer bölgesel güçlere göre daha iyi kapasitedir. Fakat Türkiye yaklaşık olarak toplamda 3000 tane uçak ve helikoptere sahip olmasına rağmen toplam 99 havaalanına sahiptir. Diğer bölgesel güçlerle karşılaştırıldığında Türkiye hava lojistiğinde zayıf görünmektedir. Türkiye toplam 265 tane donanma gemisine sahiptir. Bu bağlamda Türkiye'nin donanma gücü hem Japonya'dan hem de İran'dan daha fazladır. Buna rağmen, Türkiye uçak taşıyabilen gemilere sahip değildir.⁴⁵¹

Sedat Laçiner'in de dikkat çektiği gibi, 30 ayrı ülkede 77 şehitliği olan Türkiye gibi bir devletin kendi sınırlarına hapsolup kalması da bu çerçevede zaten olanaklı değildir.⁴⁵² Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'daki krizler ve çatışmalar, Türkiye'nin, neredeyse sürekli bir teyakkuz durumu yaşamasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, dünyanın en çok güvenlik tüketen coğrafyasında yer alması nedeniyle, Türkiye'nin askeri kapasitesini belli bir düzeyde tutması bir zorunluluktur.⁴⁵³

Keza, Türkiye, dış politikasında, askeri güç unsurunu kullanmadan ("silah desteği" olmaksızın) çözemeyeceği sorunlara da sahiptir. Yunanistan yalnızca bir Balkanlar, Ermenistan yalnızca bir Kafkasya, Suriye yalnızca bir Ortadoğu ülkesi iken; Türkiye, aynı anda Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu ülkesidir. Dolayısıyla, bu bölgelerdeki herhangi bir ülke için risk, tehdit ve güvenlik açısından 'bir' olan herhangi bir durum, Türkiye için en az 'üç'tür.⁴⁵⁴

Ortadoğu bölgesinin özellikleri/sorunları dikkate alınacak olursa, Türkiye'nin de bir bölge ülkesi olarak, savunma harcamalarını uzun bir süre daha belli bir düzeyde tutma zorunluluğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle de, Türkiye'nin dış politika gündeminde bulunan birçok sorunu kendi görüşü doğrultusunda yönlendirebilmesi için gerekli olan en önemli dış politika önlemi, ülkenin siyasi ve ekonomik istikrarını sağlayarak askeri kapasitesini caydırıcı bir düzeyde tutabilmektir.⁴⁵⁵

⁴⁴⁹ Nasuh Uslu, Türk Dış Politikası Yol Ayrımında: Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Sorunlar, Yeni İmkânlar ve Yeni Arayışlar, s. 21.

⁴⁵⁰ F. Stephen Larrabee ve Ian O. Lesser, Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty, RAND, Santa Monica, 2003.p. 3.

⁴⁵¹ "Türkiye'nin Askeri Gücü", <http://turkiyenin.askerigucu.com/>, Erişim tarihi: 14.12.2012.

⁴⁵² Sedat Laçiner, "Dünyaya Açılan Türk Ordusu", First Business, March-April (2008), s. 52-53.

⁴⁵³ Gökhan Koçer, "1990'lı Yıllarda Askeri Yapı ve Türk Dış Politikası", ODTÜ Gelişme Dergisi, C. 29, No: 1-2 (2002), s. 151.

⁴⁵⁴ Gökhan Koçer, "1990'lı Yıllarda Askeri Yapı ve Türk Dış Politikası", ODTÜ Gelişme Dergisi, C. 29, No: 1-2 (2002), s. 151.

⁴⁵⁵ Bülent Şener, Türk Dış Politikasını Etkileyen Bir Unsur: Askeri Kapasite, <http://www.21yyte.org/>, Erişim tarihi:11.12.2013.

2.1.1. İç Politikasındaki Krizlerde Kullandığı Sert Gücün Bir Örneği Darbeler

Darbe, devletin emrindeki resmi askerî kurumlara mensup kişi ya da kişilerin ani olarak anayasal olmayan yollarla mevcut hükümeti devirmesi ve iktidara el koymasındır. Yönetim biçimine yöneltilecek radikal değişiklikleri önlemek amacıyla her zaman olmasa da çoğunlukla tanımı gereği şiddet içerir. Geniş halk kitlelerinin desteği olmadan yapılması ve köklü bir değişim hareketi olmaması sebebiyle devrimden ayrılır.

"...özümlü bir birikim kalıbıyla tanımlanan bir evre, sermaye birikimi sürecinin sürekliliğini tehdit eden bir bunalımla sona erer. Ne var ki, bunalım, yeni bir birikim kalıbına geçişi belirleyen öğeleri de barındırır. Nitekim, bunalım, sermaye birikimi sürecinin yeniden yapılaşmasını içerir; bu ise, birikim kalıbını tanımlayan sınıf ilişkilerinin yeniden yapılaşması demektir. Bu yüzden ki, iktisadi bunalımlar, aynı zamanda birer siyasal bunalım -yani tam da birer temsil bunalımı- niteliğindedirler. Çünkü sermaye birikimi sürecinin yeniden yapılaşması, iktidar blokunun yeniden yapılaşmasını ister istemez işin işine katar. Temsili hükümetlerin bu tür bir yeniden yapılaşmayı gerçekleştirememesi, çoğu durumlarda siyasal rejimin değişmesi biçimini alan köklü bir kopuşla sonuçlanır..."⁴⁵⁶

Teknik olarak darbeciler genellikle ordunun yapacakları eyleme karşı tarafsız kalmasını fırsat bilerek iktidarı ele geçirir, lideri devirir, radyoların ve televizyonların vb. iletişim kanallarının işgal edilmesi gibi hükümet daireleri üzerinde bir otorite kurarlar, elektrik santrallerinin ele geçirilmesi gibi temel altyapı tesislerini ele geçirirler. Askerî darbeler 20. yüzyılda yaygın biçimde Latin Amerika'da Arjantin, Şili, Asya'da Birmanya, Ortadoğu'da Mısır, Afrika'da ve Avrupa'da Yunanistan, Türkiye gibi özellikle gelişmekte olan ülkelerde gözlenmiştir. Hükümetlerin, ekonomik ve sosyal sorunları çözmekte başarısız oldukları iddiası, cuntacılar tarafından askerî darbelerin başlıca sebebi olarak gösterilmektedir.

Askerî darbeler aynı zamanda güçlü devletlerin zayıf devletler üzerindeki emellerini gerçekleştirebilmeleri için tercih edilen bir yol olarak da karşımıza çıkar. Örneğin CIA'in Şili darbesine destek vermesi gibi. Ayrıca, NATO'nun askerî kanadından 1974'te çıkan Yunanistan'ın, karşılığında Türkiye'ye hiçbir taviz verilmeden 1981'de veto edilmeden tekrar NATO'ya kabulü de ancak 12 Eylül 1980 darbesinden sonra mümkün olabilmiştir. Artık var olan bunalımın aşılması için kapitalist ülkeler açısından istisna, sömürge ülkeler açısından ise bir zorunluluk/süreklilik halinde bulunan faşizmin hangi biçimlerde sürdürüleceği söz konusudur. Birçok sömürge ülkede ve 12 Eylül askerî faşist darbesiyle Türkiye'de yaşanan da bu oldu.

Darbe sonrasında ordu kurulacak hükümetin şekli sorunuyla karşı karşıya kalır. Latin Amerika'da darbeden sonra değişik rütbede askerlerden oluşan cunta yönetimi oldukça yaygındır. Afrika'da ve Türkiye'de ise cunta ile birlikte çalışacak devrimci bir meclis oluşturma ve bu meclis üyelerinin de cunta tarafından seçilmesi yöntemi yaygın olarak kullanılır. 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 darbeleri ile yönetimi ele geçiren cuntalar olan Milli Birlik Komitesi ya da Milli Güvenlik Kurulu, ülkeyi mutlak biçimde yönetmiş; aynı

⁴⁵⁶ Haldun Gülalp, 11. Tez Kitap Dizisi 1, Uluslararası Yay. İstanbul, 1985. S.75.

zamanda Kurucu Meclis ya da Danışma Meclisi adıyla cunta tarafından seçilen sivil temsilcilerin olduğu ancak MBK ya da MGK karşısında bir hayli zayıf bir de meclis oluşturulmuştur.

Türkiye 1950 yılındaki demokratik seçimlerle çok partili hayata geçiş yaptığı dönemden sonra, millet iradesine dayanan demokratik düzen neredeyse her on yılda bir askeri müdahalelerle kesintiye uğradı. İlki 27 Mayıs 1960'da olmak üzere; 12 Mart 1971'de (muhtıra), 12 Eylül 1980'de, 28 Şubat 1997'de (postmodern darbe) arka arkaya askeri müdahalelere tanık oldu. Ayrıca 27 Nisan 2007'deki Cumhurbaşkanlığı krizi sonrası yayınlanan 27 Nisan tarihli Genelkurmay Başkanlığı Bildirisi de bazı kaynaklarca muhtıra olarak değerlendirilmiştir.⁴⁵⁷

Şimdi bu saydığımız darbelerden 12 Eylül 1980 darbesine ve ithalat ve ihracata olan etkilerini değinelim.

2.1.2. 12 Eylül Askeri Darbesi ve İthalat ve ihracata Etkileri

12 Eylül Askeri Darbenin Dış Etkileri

Dünyanın her yanında, Asya'da, Ortadoğu'da, Afrika ve Latin Amerika'da, görevdeki ve emekli subayların yalnız bakanlık görevlerine değil, devlet girişimlerinin ve merkez bankaları, gümrük idareleri vb. gibi ekonomi açısından önemli devlet kuruluşlarına da getirilmesi olağandır. Bu subaylar, iktidardaki konumlarını ve etkilerini, yerli ya da yabancı özel şirketlerle "yolsuzluk" içeren işler için kullanırlar. Bu işlerde de doğrudan kendi ceplerini doldururlar ve/veya kendilerine, aile üyelerine ve müttefiklerine aynı şirkette ya da başka şirketlerde yönetim kurulu üyelikleri ya da hissedarlıklar elde ederler. Bu imtiyaz ve mali kaynaklar, sonradan iştirakler ve yönetim kurulu üyelikleri elde etmekte kullanılmaktadır. Tek kelimeyle: Bütün bunlar burjuva statüsü elde etmekte kullanılmaktadır..."⁴⁵⁸

Bu aygıtlar ve ilişkiler eliyle emperyalizm ve sömürücü sınıflar, kendi ülkelerinin halkına karşı en zalim faşist yöntemleri uygulamaktadırlar. Daha önce örneklerini gördüğümüz, İspanya, Portekiz, Yunanistan, Şili, Endonezya'daki faşist rejimler, emperyalizmin onayı ve desteği olmadan bir gün bile iktidarda kalamazlardı. Latin Amerika'nın eli kanlı diktatörleri, Afrika'nın "bağımsız" ülkelerinin büyük bir bölümü yine emperyalizmin maşalarıdır. Amerikan emperyalizminin ihraç ettiği faşizm ve askeri rejimler, sömürge ülkeler halklarının başına gelebilecek en büyük felaketlerdir.⁴⁵⁹

CIA eski ajanlarından Philip Agee'de, anılarının Türkiye ile ilişkiler kısmında şunları ifade etmektedir: "...AID, 1) Amerikan yanlısı askeri darbelerde yer almaktadır. 2) AID, Amerika'nın etki alanına giren ülkelerde özel sektörü finanse etmekte ve işbirlikçi kapitalist yetiştirmektedir. AID, Türkiye'de ve az gelişmiş ülkelerde, sarı sendikacılığı örgütlemekte ve finanse etmektedir. Türkiye'de de AID Sınai Kalkınma Bankası'na ortak olarak bu işlevini yıllardan beri sürdürmektedir. 3) AID, Washington Uluslararası Polis Akademisi'ni yönetmekte ve az gelişmiş ülke polis şeflerini anılan akademide indoktrine etmekte, Amerikan

⁴⁵⁷ <http://yamabilgi.blogcu.com/darbe-nedir-turkiye-deki-darbe-ve-muhtiralar/7872697#> Erişim Tarihi:05.12.2013

⁴⁵⁸ Frobel, VVallerstein, Magdoff, Frank, Dünya Ekonomisi, Bunalım ve Siyasi Yapılar, Belge Yay. İstanbul, 1983, S.262.

⁴⁵⁹ Ahmet Akif Mücek, 12 Eylül Askeri Darbe Ekonomi Politikası, Gökkuşuğu Yayınları, Eylül 2009, S.108-109.

doğrularını ulusal doğrularla koşut sayacak şekilde onların beyinlerini yıkamaktadır. 4) AID, az gelişmiş ülkelerde toplu katliamlara kadar varan (Vietnam'da olduğu gibi) "temizlik ve pasifikasyon harekâtı" düzenleyerek olağanüstü dönemlerde (sıkıyönetim, askeri darbe gibi) Amerikan çıkarlarına ters gelen yurtseverleri etkisiz hale getirmektedir. 5) AID, bürokrasinin her iki kanadından seçtiği kişileri Amerika'da özel eğitimden geçirmektedir. Türkiye açısından bunun başka nedenleri de vardı: "...OYAK aracılığıyla kapitalizmle gittikçe hızlanan bir biçimde bütünleşen üst düzeydeki subaylar, Türkiye'nin önde gelen holdinglerinden birine dönüşmüş ve birçok alanda yatırımlar yapmış OYAK'ın ve dolayısıyla kendilerinin ekonomik çıkarlarını da savunmak zorunluğu duymuştur. Otomobil, petrol, kimya, konserve, sigorta vb. alanlarda yatırım yapmış olan OYAK, diğer işverenler gibi işçi sendikalarının baskı altına alınmasından, işçi haklarının kısıtlanmasından yanaydı. Dolayısıyla 1980'de darbeyi yapanlar, "Vatan"ı korumak yanında kendileri de derin ve sıkı ilişkilerle bağlı oldukları kapitalist sistemi savunmuşlardır."⁴⁶⁰

Türkiye'de ilişkilerin somut olarak nasıl organize edildiğini bu anlatımlarda görüyoruz: "...CIA uzun yıllardan beri Türk Milli İstihbarat Teşkilatı ile çok yoğun bir işbirliği içindedir. Bu örgütün eğitimi, ilerlemesi ve donatılmasını CIA sağlar. CIA'nın Türkiye'deki görevi, "Doğu Bloku ülkelerinin misyon ve operasyonlarını" kontrol etmek, bu ülkenin NATO ile bağlarını güçlendirmek ve 'Amerika'nın kapitalist hegemonyasının' devamını sağlamaktır. Tabii bu arada her yerde olduğu gibi 'komünizm ve aşırı sol hareketi kontrol ederek' ABD çıkarları için tehlikeli hale gelmelerini önlemektir. CIA bu işleri Türkiye'de, ajanlarının bir kısmını diplomatik görünüm altında büyükelçilikte -veya istanbul konsolosluğunda- idari görevlere yerleştirerek yapar. Bunların sayısı dört veya beş olabilir. Buna konsolosluklara yerleştirilen kültür, ticaret vb. ataşeleri de ekleyebilirsiniz. Bundan başka ülkeye işadami, teknisyen, hatta öğrenci olarak gelenler de CIA'nın kadrosunu oluştururlar..."⁴⁶¹ ve "...Türkiye'nin içinde bulunduğu, ekonomik kriz NATO çevrelerinde de endişe uyandırıyor. NATO'nun generalleri, en uzak müttefikleri Türkiye'de istikrar sağlanması için Türk meslektaşları ile görüşmelerde bulunuyorlar..."⁴⁶²

"...Türkiye'de durum Batı için bir kriz arz ediyor. Batı ne yapılması gerektiğini araştırıyor, çünkü bu krizin daha fazla devam etmesine tahammülü yok..."⁴⁶³ Dolayısıyla askeri darbenin hemen ardından yapılan değerlendirmeler, Türkiye'deki Askeri Cuntanın desteklenmesi ve ona karşı "anlayışlı" davranılması üzerinedir.

"...Beyaz Saray'a Paul Henze imzasıyla yollanan kısa raporda, "Askerler yeni Anayasa ile Başkanlık sistemini getirip Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini artıracak, yeni seçim ve parti kanunlarıyla da eskisi gibi büyük partilere çoğunluk verici bir sistem oluşturacaklardır. Silahlı Kuvvetlerin bu müdahalesi ABD tarafından açıkça desteklenmelidir..."⁴⁶⁴ Yine Basra Körfezi bölgesinde "güvenliğin" sağlanması konusunda Türkiye'ye görevler düşmektedir (Cumhuriyet, 23 Kasım, 1980) "Körfezi savunacak takviye güçleri Türkiye'den geçebilir."⁴⁶⁵

⁴⁶⁰ Şehmuz Güzel, Türkiye'de işçi Hareketi (1908-1984), Kaynak Yayınları, 1995, s.256.

⁴⁶¹ Cüneyt Arcaçayrek, Darbeler ve Gizli Servisler, Bilgi Yay. İstanbul, 1989. S.157-158.

⁴⁶² New York Times, Ann Crittenden, 19 Haziran 1980,

⁴⁶³ New York Times, 15 Ağustos 1980.

⁴⁶⁴ M. Ali Birand, 12 Eylül Saat 04:00, Karacan Yay., İstanbul, 1984. S.300.

⁴⁶⁵ Cumhuriyet, 23 Aralık 1980 NATO Genel Sekreteri Luns'un açıklaması.

ABD'nin Türkiye'ye ve Askeri Cuntaya verdiği destek ve önem Büyükelçi atamasında da kendini hissettirmiştir. 12 Eylül'den kısa bir süre sonra Türkiye'ye atanan, Reagan politikalarının hızlı savunucusu, ABD Büyükelçisi Strausz Hupe, Vietnam savaşı esnasında tırmanmadan yana, ABD'nin daha radikal bir savaş stratejisi uygulanmasını savunmuştur.⁴⁶⁶

12 Eylül Askeri Darbe

1979-1980 sürecinde SSCB'nin Afganistan'ı işgali İran'daki İslam Devrimi vs. Ortadoğu "istikrarının" bozulmasına paralel Türkiye'de petrol ve diğer hammadde fiyatlarının spekülatif tarzda fırlaması reel faiz hadlerinde büyük yükselişlerle borsaların çökmesi sonucunda krizi daha derin hissetti. 1978-1979 krizi, dışarıdan beklenen kredilerin gelmeyişi, içerideki politik-sosyal çalkantılar durumu iyice güçleştirdi.⁴⁶⁷ 12 Eylül 1980'e gelindiğinde 19 ilde sıkıyönetim uygulanıyordu buna rağmen sorunların "çözümü" mümkün olmamıştı. Özellikle 1979 krizi ekonomik tıkanmayla birlikte 12 Eylül askeri darbesine zemin hazırlayan etmenlerden biri oldu. IMF yönlendirmeli 24 Ocak Kararlarının alınmasının ardından bunu tamamlayıcı önlemler ancak bir diktatörlükle mümkün olabilirdi. Bunu da 12 Eylül Darbesi sağladı.⁴⁶⁸

12 Eylül Askeri Darbesi Türkiye'de üçüncü darbe oldu. Generallerin "emir komuta zinciri" içinde yapıldığını özellikle vurguladıkları bu darbe 27 Mayıs ve 12 Mart askeri darbelerinin tamamlayıcısı mahiyetindedir. 27 Mayıs ve 12 Eylül, Türkiye'de sınıf mücadelelerinin çok farklı aşamalarına karşılık verir ve çok farklı sorunlara birer cevap olarak ortaya çıkmışlardır. Birincisi, esas olarak, hakim sınıflar içindeki bir çelişkiyi çözmeye yöneliktir; ikincisi ise, hakim sınıflarla emekçi sınıflar arasındaki bir çelişkiyi, 1950'li yılların Türkiye'sinde ihmal edilebilir bir siyasal ağırlık taşıyan sermaye/emek çelişkisi, 1970'li yıllara gelindiğinde belirleyici bir rol kazanmıştır...⁴⁶⁹

27 Mayıs ve 12 Mart'ta kısmen başarılan, ancak tamamlanamayan darbeler, 12 Eylül darbecileri için derslerle doluydu. Bu nedenle de bu kez yine uluslararası sistemin gereklilikleri doğrultusunda bütün bir sistemin baştan sona değiştirilmesi zorunlu görülüyordu. Yani devlet yeniden yapılacak ve yeniden kurulacaktı.

"İç güvenliği sağlamaya çabalayan hükümetlerin desteklenmesinde ve toplum düzeninin sağlanmasında birbirine en bağlı gücün ordu olduğu ortaya çıkmıştır. Polis ve diğer güvenlik kuvvetleriyle ortak çalışan Latin Amerika silahlı kuvvetleri, düzensizliklerin ve nümayişlerin kontrol altına alınmasına yardım etmiş, terörist ve gerillaları ortaya çıkartmış ve ortadan kaldırmış ve hükümeti devirmek için şiddete başvurma eğiliminde olanları engellemiştir."⁴⁷⁰

Tüm muhalif dinamiklerin yok edilmesi, toplumun direnme dinamiklerinin kırılması bir "zorunluluk" olarak görülüyordu. Bunun için de eskiyen, çürüyen, tamir edilemez hale

⁴⁶⁶ Kongar Emre, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985. S.142.

⁴⁶⁷ TÜSİAD-T/98-6/230, Türkiye'de Yeni Bir Ekonomik ve Ticari Diplomasisi Stratejisine Doğru S.93.

⁴⁶⁸ Ahmet Akif Mücek, 12 Eylül Askeri Darbe Ekonomi Politikası, Gökkuşağı Yayınları, Eylül 2009, S.108-109.

⁴⁶⁹ Savran Sungur, Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri, 1. Kitap,, Kardelen Yayınları, İst, 1992, S.117.

⁴⁷⁰ Svveezy, Baran, Magdoff, Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975, S.188-189.

gelen ne varsa tasfiye edilmesi, ortadan kaldırılması gerekiyordu. 12 Eylül darbesiyle birlikte topyekun bir yeniden yapılanma operasyonuna girişildi.⁴⁷¹

12 Eylül 1980 askeri darbesinin gerekçeleri arasında ülkede yaygınlaşan siyasi cinayetler, TBMM'de Cumhurbaşkanı'nın seçilememesi Eylül ayında Konya'da MSP ve Necmettin Erbakan önderliğinde gerçekleşen Kudüs Mitingi -ki darbeciler bunu şeriat amaçlı bir kalkışma olarak lanse ettiler- gerekçeler arasında öne çıkıyordu. Askeri darbe öncesindeki iç savaş sürecinde siyasi cinayetlerin sayısı her gün 30'a yaklaşıyordu. Maraş, Çorum, Fatsa yine bu darbenin gerekçeleri arasında sayılıyorlardı. İç savaş sürecinin yarattığı yılgınlık, panik ve korku ve bunlara ek olarak, Demirel'in "70 cente muhtacız" veczinde somutlanan, işsizlik, karaborsa gibi ekonomik nedenler, Askeri Cuntanın, yürüttüğü psikolojik savaşta sonuna kadar kullanıldı.⁴⁷²

Askeri darbe ile Süleyman Demirel'in Başbakan'ı olduğu hükümet görevden alındı, TBMM lağvedildi, 12 Mart darbesiyle kısmen değiştirilen nisbi demokratik hak ve özgürlüklere olanak sağlayan 1961 Anayasası tamamen rafa kaldırıldı. Aslında askeri cunta 1961 Anayasası'nın yeni anayasa yapıncaya kadar yürürlükte olacağını açıklamıştı, ancak Generallerin oluşturduğu MGK'nın aldığı kararların bu anayasa'ya aykırılıkları iddia edilemeyecekti! Siyasi Partiler, sendikalar, dernekler kapatıldı. Siyasi parti liderleri ve birçok milletvekili ve binlerce demokrat, yurtsever gözetim altına alındı veya tutuklandı. Milyonlarca insanın konuştuğu Kürtçe'nin konuşulması cunta tarafından çıkarılan bir yasayla "ikinci bir emre" kadar yasaklandı. Ülkenin her yerinde özellikle Kürtlerin yaşadıkları bölgelerde ırkçı-şövenist "Türkçe konuşma" kampanyaları düzenlendi. Üniversitelerin özerk yapısı ortadan kaldırıldı. Sıkıyönetim Komutanları üniversite öğretim üyelerinin görevlerine gerekçesiz olarak son verebiliyor, öğrenciler de yine aynı şekilde gerekçesiz olarak ömür boyu öğrenim hakları ellerinden alınacak şekilde okullardan atılabiliyorlardı. Üniversiteleri denetlemek ve resmi ideolojinin uzantısı haline getirmek amacıyla 6 Kasım 1981 tarihinde Yüksek Öğrenim Kurumu (YÖK) Yasası çıkarıldı. Artık, Türkiye'de tepeden tırnağa her şeyin yeniden tasarlandığı bir askeri cunta dönemi başlamıştı. Askeri Cuntanın ilk uygulamalarından birisi de sokağa çıkma yasağıyla birlikte, sıkıyönetimin tüm ülkede yaygınlaştırılması olmuştu. Emekli Oramiral Bülent Ulusu Başbakanlığında Hükümet oluşturuldu. İdam cezaları uygulandı. Yaygın işkence ve tutuklamalarla Türkiye tam bir işkence tezgahına ve hapishaneye çevrildi. 12 Eylül Askeri darbesinin üzerine şekillendiği ideolojik-politik iklim, çok ustaca yürütülen "terör" demagojisi olmuştur. Bu dönemde cunta Lideri Kenan Evren'in konuşmalarında sık sık vurguladığı "12 Eylül öncesi" toplumda bir paranoya haline getirildi. Herhangi bir itiraz, hak talebi karşısında artık "12 Eylül öncesine mi dönmek istiyorsunuz?" sorusunu buluyordu. "İç düşman", "vatan hainliği" gibi söylemler, askeri cuntanın bu psikolojik saldırısını tamamlıyordu. Bu yönlendirmelerle oluşacak her tür tepki daha başından marjinalize ediliyordu. Oluşturulan bu ruh hali "huzur ve güvenin yeniden tesisi" içerisinde, tüm emek düşmanı, demokratik sosyal ve ekonomik hakları tamamen ortadan kaldıran cunta tasarrufları geniş kesimlerce kabul gördü. "Bozulan demokrasiyi işletmeye gelen" Beş Generalin oluşturduğu askeri cunta Milli Güvenlik Konseyi

⁴⁷¹ Ahmet Akif Mücek, 12 Eylül Askeri Darbe Ekonomi Politikası, Gökkuşluğu Yayınları, Eylül 2009, S.116-119.

⁴⁷² Ahmet Akif Mücek, 12 Eylül Askeri Darbe Ekonomi Politikası, Gökkuşluğu Yayınları, Eylül 2009, S.120.

adıyla 1983 Genel seçimlerine kadar ülkeyi yönetti. Bu dönemde Türkiye'ye ilişkin büyük önem taşıyan kritik kararlar alındı.⁴⁷³

12 Eylül Askeri Darbenin İthalat Ve İhracatta Etkileri

Dış borç yükü 12 Eylülün hemen öncesi ve sonrasında o kadar ağırdır ki, NATO, BM ve ona bağlı organlara, Avrupa Konseyi'ne, OECD'ye, İslam Konferansı Örgütü'nce ve GATA katılma paylarımızı ödeyemediğimiz için 1 milyar 600 bin dolar borç vardır. Bu yüzden geçmiş yıllarda BM'de oy hakkımızı kaybetmek noktasına kadar yaklaşmıştır.

Askeri hükümet IMF ile yapılan stand-by anlaşması doğrultusunda kararlı bir ihracatı artırma ve iç talebi kısma politikası uygulamıştır. TL'sinin değeri büyük ölçüde düşürülmüş ve yüksek enflasyon ortamında tekrar aşırı değerlenmesini engellemek için sürekli kur ayarlamalarına başvurulmuştur. İhracata ilk ivmeyi kazandırmak için yoğun biçimde parasal teşvikler verilmiştir. Bu politikalar etkisini göstermekte gecikmemiş; ihracat patlamıştır. Sanayi ürünlerine tam bir rekabet gücü kazandırmak için aynı zamanda emek maliyetinin düşürülmesi ve genel olarak iç talebin kısılması da gerekmektedir. Bu hedefle bağlantılı olarak DİSK kapatılmış ve yöneticileri tutuklanmıştır. Toplu sözleşme düzenine kısıtlamalar getirilmiştir. Bunların yanında iç tüketimin azaltılması ile ortaya çıkacak artıya da ihtiyaç vardır. Bu nedenle talebin genel olarak kısılması için genişleyici bütçe politikalarına son verilmiş ve reel faizler idari bir müdahaleyle önce negatiften pozitifte çevrilmiş, ardından bankalar ve bankerler arasındaki rekabet serbest bırakılarak önemli ölçüde yükselmelerine izin verilmiştir. 24 Ocak sonrası uygulamaları ile özellikle ihracatta sanayi mallarının payı yükselmiştir. Gerçekçi döviz kuru, reel faiz ve liberal dış ticaret politikaları sonucunda ihracat 1980'de 2.9 milyar dolardan 1983'te 5.7 milyar dolara sıçramıştır.

Aşağıda ithalat ve ihracat miktarları ile dış ticaret dengesi ve ihracatın ithalatı karşılama oranına ait veriler görülmektedir. Buna göre ithalat ve ihracatın her ikisi de artış göstermiştir. Fakat dış ticaret dengesindeki açığın büyüdüğü, ihracatın ithalatı karşılama oranının 1981 yılından itibaren artışa geçtiği, 1983 yılında ise tekrar düştüğü görülmektedir.⁴⁷⁴

Tablo 15: İthalat ve İhracat Göstergeleri.⁴⁷⁵

Yıl	İthalat (Bin\$)	İhracat (Bin\$)
1979	5 069 431	2 261 157
1980	7 909 443	2 910 122
1981	8 933 365	4 702 934
1982	8 842 664	5 745 973
1983	9 235 001	5 727 833

Tablo 15: Dış Ticaret Dengesi İhracatın İthalatı.

Yıl	(Milyon\$)	Karşılama Oranı(%)
1979	-2 808,3	44,6
1980	-4 999,3	36,8
1981	-4 230,4	52,6
1982	-3 096,7	65
1983	-3 507,2	62

Ülkeler bazında değerlendirildiğinde toplam ihracatımızda AET'nin payı 1980 öncesi dönemde yüksek iken, 1983 yılında %35'e kadar inmiştir. Her ne kadar toplam ihracatımızda

⁴⁷³ Ahmet Akif Mücek , 12 Eylül Askeri Darbe Ekonomi Politikası, Gökkuşluğu Yayınları, Eylül 2009, S.121-122.

⁴⁷⁴ Meltem Tekerek, 12 Eylül Ve Ekonomi Politikaları, Berkan Yayınevi, 2013, S.223.

⁴⁷⁵ İstatistik Göstergeler 1923-2007, TÜİK Matbaası. Ankara, 2008, s.447- 449.

AET'nin payı 1980'den sonra bir süre düşüş gösterdi ise de, miktar olarak artmaya devam etmiştir. Türkiye'nin AET'den yaptığı ithalat da benzer eğilimler göstererek 1983'te % 28'e düşmüştür. Bunda Türkiye'nin dış ticaretinin Orta Doğu'ya yönelmesinin payı büyüktür.⁴⁷⁶

Bunların yanında IMF'den 1972, 1973, 1974 yıllarında hiç borçlanılmazken 1975 yılından sonra borçlanılmaya başlanmış 1980 yılına gelindiğinde IMF'den alınan miktar yaklaşık iki katına çıkmıştır. Bir başka nokta OPEC'ten ilk defa 1980 yılında, İslam Kalkınma Bankası'ndan 1981 yılında borçlanmaya gidilmiştir. Bu durumun ülkede izlenen iç politika ile doğrudan bağlantılı olduğu, iktidarın iradesinin borç alman birimleri belirlediği düşünülebilir.⁴⁷⁷

2.1.3. Türk Dış Politikasında Krizler

Türkiye'nin dış politika alanında hem mevcut hem de potansiyel (karşılaşma ihtimali yüksek) sorunları vardır. Türkiye'nin hemen hemen bütün komşuları ile yaşadığı dış politika sorunları bulunmaktadır.

İran, Irak ve Suriye'deki gelişmeler, Arap-İsrail ihtilafının varlığı, Kuzey Afrika'daki güvenlik sorunları gibi tehdit ve risklerin, Türkiye'nin güvenlik stratejilerine yansımalarının olması kaçınılmazdır. Sürdürülecek diplomatik temaslardan olumlu netice alınamaması durumunda, Türkiye açısından askeri güç kullanımı konusu da gündeme gelebilecektir. Bu nedenle Türkiye'nin, gelişmeleri sınırlarının ötesinde yönlendirebilecek strateji ve yeteneklere sahip olması gerekir.⁴⁷⁸ Dış güvenlik ve savunma konularında Türk Ordusu önemli bir işleve sahip iken, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) da ülkeye yönelebilecek tehditlere karşı gerekli önlemlerin alınması konusunda istihbari faaliyetlerini yürütmektedir.⁴⁷⁹

Uluslararası ilişkilerde iyi bir kriz yönetimi, sınırlı ölçüde kaynak kullanılarak, dış politika hedeflerine ulaşılmasını sağlamalıdır. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Türkiye birçok kriz (1964-1974 Kıbrıs krizleri, 1998 Suriye krizi vb.) ile karşılaşmıştır.⁴⁸⁰ Türkiye'nin sorun yaşadığı ülkelerin başında Yunanistan gelmektedir. Yunanistan temel sorunumuz Kıbrıs ve ege adaları krizidir.

Şimdi bu saydığımız krizlerden Kıbrıs Barış harekâtına ve ithalat ve ihracata olan etkilerini değinelim

2.1.4. Dış Politikasında Krizlerde Kullandığı Sert Gücün Örneği: Kıbrıs harekâtı ve İthalat ve ihracata Etkileri

Rum Cumhurbaşkanı "Kıbrıs Yunanlıdır, Kıbrıs tarihin şafağında beri Yunanlı olmuştur ve Yunanlı kalacaktır. Biz onu Yunanlı ve bölünmemiş olarak devraldık, Yunanlı ve

⁴⁷⁶ Ali Faik Kural, Ticaret Anlaşmaları ve Dış Politikaya Etkileri, Ankara, 1990, s.49.

⁴⁷⁷ O. Metin Öztürk, Dış Politikada Kriz Yönetimi, Odak Yayınevi, (Ankara, 2004), s.130.

⁴⁷⁸ Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından 05.04.2012'de Harp Akademileri'nde yaptığı konuşmada belirtilmiştir. Konuşma metni, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/82552/turkiye-erdemli-guc-olarak-hareket-etmeli.html> adresinde yer almaktadır.

⁴⁷⁹ Acar, Urhal, a.g.e., s. 137.

⁴⁸⁰ O. Metin Öztürk, Dış Politikada Kriz Yönetimi, Odak Yayınevi, (Ankara, 2004), O. Metin Öztürk, Dış Politikada Kriz Yönetimi, Odak Yayınevi, (Ankara, 2004), O. Metin Öztürk, Dış Politikada Kriz Yönetimi, Odak Yayınevi, (Ankara, 2004), s. 134,141,71.

bölünmemiş olarak koruyacağız. Yunanlı ve bölünmemiş olarak Yunanistan'a teslim edeceğiz."⁴⁸¹

1967 Kıbrıs Krizi'nin bir olumlu sonucu Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'nin 26 Aralık 1967'de ilanı ise, diğeri de Makarios'un o zamana kadar kabul etmediği toplumlararası görüşmelere yanaşması ve Rauf Denktaş ile Glafkos Klerides arasında, Lefkoşa ve Beyrut'ta yapılan ön görüşmeleri müteakip, 24 Haziran 1968'de Ledra Palas Oteli'nde görüşmelerin resmen başlamasıdır. Bu görüşmeler 20 Eylül 1971'de kesilmiştir. Bu inkıtanın, Grivas'ın tekrar gizlice adaya dönüşüne denk gelmesi manidardır.⁴⁸² Bu görüşmelerde Kıbrıs Türk tarafı, varılacak anlaşmanın Enosis'e veya Kıbrıs'ın herhangi bir diğer ülkeyle birleşmesine karşı bir garanti ihtiva etmesini istiyor, Kıbrıs Rum tarafı ise Enosis'i yasaklayan bir anlaşmaya yanaşmıyordu. Makarios'un 14 Mart 1971'de Yialousa köyünde yaptığı Enosis'ten vazgeçmeyeceği açıklaması durumun ne olduğunu açıkça gösteriyordu.⁴⁸³

Bu sırada Kıbrıs Rum kesiminde önemli olaylar cereyan ediyor ve Yunanistan'dan adaya getirilmiş subay ve askerlerin de katılımıyla güçlü bir Enosis propagandası yürütülüyordu. Eski EOKA'cılar Kıbrıs Milli Cephesi adı altında örgütlenmekteydiler. 8 Mart 1970'te Makarios'u Makheras Manastırı'na götürmekte olan helikopter karadan açılan ateşle düşürüldü. Bir hafta sonra eski İçişleri Bakanı Polikarpos Georghiadis, Kythrea'da esrarengiz koşullarda öldürülmüş olarak bulundu. 19 Mart 1970'de Türkiye Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Yunanistan'daki cunta hükümeti tarafından adada bir darbe yapılacağına dair söylentilere karşı, "Kıbrıs'ta bir darbeye Enosis ilan edilmesi için yapılacak herhangi bir teşebbüse Türkiye bütün gücüyle karşı çıkacaktır" şeklinde beyanatta bulundu. 26 Ekim 1971'de, Eylül'de adaya dönmüş olan Grivas, Başpiskopos Makarios yönetimindeki Kıbrıs Rum liderliğinin Rum toplumuna yakışmadığını, kendisinin adaya Rum toplumunun Kıbrıs'ı Yunanistan'la birleştirmek hususunda mevcut kadim ümidini gerçekleştirmek için dönmüş olduğunu açıkladı. Başpiskopos Makarios üç gün sonra yaptığı karşı açıklamada, Yunan hükümetlerine defalarca, sonuçlarına katlanmaya hazır oldukları takdirde Enosis'i tereddütsüz ilan edeceğini bildirdiğini ifade etti. Daha sonra Makarios, Grivas'a kabinesinde bir görev teklif etti. Şubat 1972'de Lefkoşa'daki Yunan Büyükelçisi, Makarios'a bir Nota vererek, milli birliği daha iyi yansıtacak yeni bir hükümet kurmasını istedi. Rum Dışişleri Bakanı Spyros Kiprianou istifa etti ve Atina cuntasına daha ılımlı yaklaşan siyasetçilerden yeni bir Rum hükümeti kuruldu.

8 Şubat 1973'te yapılan seçimlerde Makarios yeniden cumhurbaşkanı seçildi. Mart'ta Kytion, Baf ve Girne piskoposları, Makarios'u Enosis davasını terk etmekle suçladılar ve cumhurbaşkanlığından istifasını istediler. Kasım'da Kıbrıs'taki cunta, askeri polis komutanı Tuğbay Ioannides'in yönetimine geçti. 27 Ocak 1974'te Grivas öldü ve adadaki EOKA B tamamen Atina'dan kontrol edilmeye başlandı. Makarios, Yunanistan Cumhurbaşkanı General Phaedon Ghizikis'e gönderdiği 2 Temmuz 1974 tarihli mektupta adadaki Yunan subaylarının çekilmesini istiyor ve ayrıca şu hususları belirtiyordu:

⁴⁸¹ Rum Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios'un, 14 Mart 1971'de Yialousaköyünde yaptığı konuşma.

⁴⁸² Necati Ertekün, The Cyprus Dispute, K.Rustem&Brother, Oxford, 1981,s.25.

⁴⁸³ R.R.Denktaş, The Cyprus Triangle, K.Rustem&Brother/ Allen&Unvvin, London, 1982, s.54.

"Yunan Hükümeti mensuplarının giderek artan şekilde hakkımda komplolar düzenlediğini ve daha da kötüsü Kıbrıs Rum toplumunu bölerek onları iç harbe götürecektir bir felâkete yöneldiklerini kesin olarak tespit ettikten sonra ne gibi acı düşüncelerin beni işgal ettiğini ve üzüntüye düşürdüğünü takdir edersiniz. Şimdiye kadar bir çok defa Atina'dan bir elin gizlice benim fani varlığımı ortadan kaldırmaya teşebbüs ettiğini hissettim ve hatta bu ele dokundum. Milli Muhafız Kuvvetlerindeki Yunan subaylarının Atina'nın desteğiyle EOKAB'yı siyasi cinayetler dahil, devletin çökertilmesini amaçlayan tüm cürümlerinde desteklediği bu dönemde artık susmak kabil değildir. Kıbrıs Devleti sadece Enosis olduğu takdirde ortadan kaldırılabilir. Bu olana dek Kıbrıs bir devlet olarak güçlendirilmelidir."⁴⁸⁴

Adada bu olaylar cereyan ederken, kesilmiş bulunan toplumlararası müzakereler Birleşmiş Milletler genel sekreterinin önerisiyle, genel sekreterin Kıbrıs özel temsilcisinin ve Türkiye ve Yunanistan'dan birer anayasa uzmanının katılımıyla genişletilmiş olarak 8 Haziran 1972'de yeniden başlatılmıştı.⁴⁸⁵

2 Nisan 1974'te Rum müzakereci Clerides, Türk Başbakanı Bülent Ecevit'in "Kıbrıs'ta en iyi çözümün federal sistem olduğunu" söylediğini gerekçe göstererek görüşmelerden çekildi. Bilahare, Denk-taş'ın yerel özerklik tezinin değişmediğini ifade etmesine ve Ecevit'in de toplumlararası görüşmelerde Türk tutumunda bir değişiklik olmadığını taahhüt etmesine rağmen, Clerides ancak BM Genel Sekreterinin ısrarlı tutumu karşısında 11 Haziran 1974'te görüşmelere döndü. Taraflar 1960 anayasasının nasıl işlerlik kazanabileceğine dair görüşlerini özetleyen belgeleri birbirlerine verdilerse de Kıbrıslı Rumlar 'Tekil Devlet', Kıbrıslı Türkler ise 'Bölgesel Otonomi' ve 'Enosis'e karşı etkin garanti' tezlerinden vazgeçemediler. Son görüşme 9 Temmuz 1974'te yapıldıktan sonra müzakereler kesildi. Clerides konuyla ilgili bir açıklamasında, "Kıbrıs Rum tarafının beş yıl süreyle bir çözüme ulaşmadan görüşmelere katılmasından, bu katılımın 'herhangi bir çözüm' veya 'gayri-milli bir çözüm' öngörmediğinin ve en doğru anlamda milli menfaatleri korumayı amaçladığının anlaşılması gerektiğini" söylüyordu.⁴⁸⁶

Kıbrıs Rum tarafı müzakerecilerinin bu yaklaşımı anlaşılır bir tutumdur. Zira yukarıda da belirtildiği gibi bu sırada Atina'daki cunta, sertlik yanlısı İoannides'in kontrolüne geçmiş ve Enosis'i bir darbeye gerçekleştirmeyi öngören "Afrodit Planı" hazırlanmış bulunuyordu. Amerikalılar ve İngilizler durumdan haberdardılar ve daha 1972 Mart'ında Makarios karşıtı bir darbeyi önlemek için Atina nezdinde ortak diplomatik girişimlerde bulunuyorlardı. Bu girişimlerde temasları ABD yürütüyor, İngiltere ise yürütülen çabalara katıldığını açıklıyordu. Nitekim Atina ve Lefkoşa'daki ABD büyükelçilerinin bu yoldaki girişimlerinden sonra, İngiltere büyükelçisi ve yüksek komiseri yerel yetkililere Amerikan tutumunu desteklediklerini bildirmişlerdi.⁴⁸⁷

Bu sırada Türkiye'de de önemli gelişmeler olmuş, 12 Mart 1971'de askerlerin verdiği bir muhtıra, seçilmiş Demirel hükümetinin istifasına yol açmış ve sırasıyla Nihat Erim, Ferit Melen ve Naim Talu hükümetlerinin görev yaptığı iki buçuk yıllık bir ara dönemden sonra 14

⁴⁸⁴ Necatigil, M. Zaim, The Cyprus Question and the Turkish Position in International Law, Oxford University Press, Oxford, 1989, s. 72-73.

⁴⁸⁵ Necati Ertekün, The Cyprus Dispute, K.Rustem&Brother, Oxford, 1981,s.25.

⁴⁸⁶ R.R.Denktaş, The Cyprus Triangle, K.Rustem&Brother/ Allen&Unwin, London, 1982, s.58,62.

⁴⁸⁷ Claude Nicolet, British Policy Towards Cyprus, Britain in Cyprus,Ed.HubertFaustmann&NicosPeristianis, Bibliopolis, Mannheim und Möhne-see, 2006.S.502.

Ekim 1973'te tekrar genel seçimler yapılabilmişti. Seçimlerde Ecevit yönetimindeki CHP %33.3, Demirel'in Adalet Partisi %29.8, Demokratik Parti %11.9, Erbakan'ın Milli Selamet Partisi %11.8 ve Güven Partisi %5.3 oy almışlardı. Uzun müzakerelerden sonra CHP ve Milli Selamet Partisi, Ecevit'in başbakan, Erbakan'ın başbakan yardımcısı olduğu bir koalisyon kurdular.⁴⁸⁸ Anılan Hükümet toplumlararası müzakerelerde federasyon tezini benimser bir görüntü vermekteydi. Türkiye bir taraftan da hızla askeri olanaklarını artırma sürecini başlattı ve gerektiğinde çıkarma için tüm malzeme ve bilgi eksikliğini giderdi. Türkiye bir darbe karşısında sadece askeri olarak değil, siyasal olarak da müdahale edebilecek anlayışta bir iktidara sahip olmuştu.⁴⁸⁹

Toplumlararası müzakerelere 9 Temmuz 1974'te son verilmesinden kısa bir süre önce Makarios'un da bir darbe tehlikesi hissettiği ve Yunanistan Cumhurbaşkanı General Ghizikis'e 2 Temmuz'da yazdığı mektupta Yunan subay ve askerlerinden şikâyet ettiği, bunları adadan çekmesini istediği malumdur. Makarios'un sözcüsü bu dönemde bir açıklama yaparak "Atina'dan ilham alacak bir darbe teşebbüsünün güçlü bir halk direnişiyle mağlubiyete uğratılacağı" açıklamasını yapmıştır. Ne var ki bu uyarı Atina tarafından dikkate alınmamıştır. 15 Temmuz 1974'te Milli Muhafızlarca Yunan subaylarının uyguladığı ve yönlendirdiği bir darbe yapılmıştır.⁴⁹⁰ Yunan subaylarının komuta ettiği Milli Muhafızlar, Afrodit Planı'nın uygulamasını Makarios'un Başkanlık Sarayını bombalayarak başlattılar. Radyo Makarios'un öldüğünü duyurdu. Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'nin kurulduğu açıklandı. EOKA üyesi ve Mahi (Savaş) dergisi yayıncısı Nikos Sampson devlet başkanlığına getirildi. Geçici hükümet her şeyin denetim altında olduğunu ilan etti.⁴⁹¹ Adadaki durumun açıklamalardan farklı olduğu, polisin Milli Muhafızlara direndiği, Makarios'un ölmediği anlaşıldı. Kıbrıs Türk Toplumunun radyosu "Bayrak" saat 15.20'de Başpiskopos'un sa raydan kaçarak Bafta bir dağda saklandığını, sert çatışmaların' cereyan ettiğini açıkladı.⁴⁹²

Gerçekten bombardımanın başlamasından sonra Makarios'un gizli bir dehlizi kullanarak saraydan kaçtığı, Birleşmiş Milletler'le temas kurduğu ve bir radyo anonsu yaparak hayatta olduğunu bildirdiği, darbecilere karşı direniş çağrısında bulunduğu görülmektedir. Daha sonra, İngiliz üssüne sığınan Başpiskopos, Malta üzerinden Londra'ya götürülmüş, oradan da Birleşmiş Milletler toplantısına katılmak üzere New York'a gidişi sağlanmıştır.⁴⁹³ Darbe haberi Ankara'ya ulaşınca derhal Milli Güvenlik Kurulu toplanmış ve bir açıklama yapılarak bunun bir Yunan müdahalesi olduğu, adadaki düzenin yıkıldığı, gayrimeşru bir askeri yönetimin kurulduğu, Türkiye'nin bunu antlaşmaların ve garantilerin ihlali saydığı vurgulanmıştır. Bu açıklamayı Başbakan Ecevit'in Türk Silahlı Kuvvetleri'ne Kıbrıs'a bir askeri müdahalede bulunmak için gerekli hazırlıkları yapması talimatını vermesi takip etmiştir.⁴⁹⁴ Adayla ilgili olarak dünya basınına yansıyan haberler darbe sonucunda ve vuku bulan direniş dolayısıyla ölü, yaralı ve kayıpların bulunduğu yolundaydı. 22 Temmuz 1974 tarihli Washington Star News sokakların cesetlerle dolduğunu ve toplu mezarların açıldığını yazıyordu. Belçika'da yayınlan Combat gazetesi, 25 Temmuz sayısında, "Lefkoşa'daki

⁴⁸⁸ Stanford J.Shavv, Ezel Kural Shaw, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, c.2, Cambridge University Press,Cambridge,1977, s.428-29

⁴⁸⁹ Baskın Oran, Türk Dış Politikası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s 740-41.

⁴⁹⁰ Necatigil, M. Zaim, The Cyprus Question and the Turkish Position in In ternational Law, Oxford University Press, Oxford, 1989, s. 75.

⁴⁹¹ Baskın Oran, Türk Dış Politikası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s 741.

⁴⁹² Necatigil, M. Zaim, The Cyprus Question and the Turkish Position in In ternational Law, Oxford University Press, Oxford, 1989, s. 76-77.

⁴⁹³ Baskın Oran(Ed), Türk Dış Politikası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s 741.

⁴⁹⁴ Baskın Oran(Ed), Türk Dış Politikası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s 741.

darbeyi takiben Makarios'u destekleyen 2000 kişinin çatışmalarda öldüğünün veya idam edildiğinin saptandığını" bildiriyordu. Kıbrıs basını ise tamamen sansürlenmişti ve ancak 19 Temmuz'da, o da bir gün, mevcut on gazeteden dördü yayma girdi.⁴⁹⁵

İngiltere ve genel olarak diğer Avrupalılar adadaki durumdan dolayı Yunanistan'ı kınıyorlardı. ABD ise adada düzenin yıkıldığını ve statükonun bozulduğunu kabul etmekle birlikte Yunanistan'ı kınamaktan kaçınıyordu. Sovyet Bloğu ve Üçüncü Dünya ise Yunanistan'ı ve Sampson'u şiddetle reddediyordu. 17 Temmuz'da askeri hazırlıklar devam ederken Kissinger, Ecevit'e bir mesaj göndererek, Türkiye ve Yunanistan gibi iki NATO müttefiki arasında harp çıkmaması için görüşme yapılması yolunu önerdi. Ecevit, İngiltere ile Garanti Antlaşması'nın 4. maddesi gereğince görüşeceğini, antlaşmayı ihlal eden taraf olan diğer garantör devlet Yunanistan'la görüşme yapmayacağını, barışçı yolların tümünü deneyeceğini, ancak bir sonuç alınamazsa, Türkiye'nin antlaşmalardan doğan haklarını kullanacağını ve yükümlülüklerini yerine getireceğini belirtti.⁴⁹⁶

Gerçekten, Türkiye Başbakanı Ecevit aynı gün Londra'ya uçtu ve İngiltere'ye, adadaki İngiliz üslerini kullanarak müştereken müdahale etmeyi, Makarios'un adaya geri dönmesini sağlamayı önerdi. Ne var ki, İngilizler Türklerin, üslerini kullanmasına izin vermediler. Callaghan adanın daha çok Türk askerine değil daha az Yunan askerine ihtiyacı olduğunu söylüyor ve İngiltere hükümeti Yunanistan'dan subaylarını çekmesini istiyordu. Kissinger bu konuda, İngiltere'nin, Türkiye'nin 1964 ve 1967'de olduğu gibi blöf yaptıklarına inandığı kanaatini açıklamıştır.⁴⁹⁷ Diğer taraftan, Amerika'nın Atina üzerindeki baskılarına rağmen Yunan cuntası Kıbrıs'taki Yunan subaylarının geri çekilmesini ve Sampson'un görevden alınmasını kabul etmedi. NATO'da yapılan müzakerelerde de tutumlarını değiştirmediler ve Türkiye'nin müdahalesi halinde kendilerinin de adaya asker göndereceğini belirttiler. Yunan cuntası da Türkiye'nin müdahalesine ihtimal vermiyordu.⁴⁹⁸

Ecevit 19 Temmuz 1974'te Londra'dan döndü. Yaptığı görüşmelerden beklediğini sağlayamamıştı. Bu sırada Türkiye'de askeri hazırlıklar tamamlanmış bulunuyordu. ABD tarafından duruma bir çözüm üretmek üzere bölgeye gönderilmiş olan Dışişleri Bakan Yardımcısı Joseph Sisco da Atina'da olumlu bir sonuç elde edemeden, Türkiye'nin kararlılığı konusunda Yunan hükümetini ikna edemeden, eli boş olarak Ankara'ya gelmişti. Sisco Ankara'da Ecevit'le görüşürken Türk çıkarma gemileri Mersin'den yola çıktılar. 20 Temmuz 1974 Cumartesi günü Ecevit kamuoyuna Türkiye'nin Kıbrıs'a asker çıkardığını, bu çıkarmanın savaş için değil barış için yapıldığını, Türk veya Rum, Adadaki her iki topluma da barış götürüldüğünü açıkladı.⁴⁹⁹ Türk Silahlı Kuvvetleri 20 Temmuz sabahı bir taraftan hava kuvvetlerinin himayesinde Girne plajlarına çıkarken, aynı zamanda da Lefkoşa-Girne yolu üzerinde ve Lefkoşa yakınlarındaki Gönyeli'de havadan indirme yapıyorlardı.⁵⁰⁰ 20-22 Temmuz günleri arasında şiddetli mukavemete rağmen Girne-Gönyeli-Lefkoşa üçgeni kontrol altına alınabilmişti. Adanın %7'si ele geçirilmişti. Ancak, Türk nüfusun %65'i hâlâ Rumların denetimindeki bölgede ve EOKA B'nin tehdidi altındaydılar. 40 000 kişilik Türk birlikleri ve

⁴⁹⁵ Necatigil, M. Zaim, *The Cyprus Question and the Turkish Position in International Law*, Oxford University Press, Oxford, 1989, s. 76-77.

⁴⁹⁶ Baskın Oran(Ed), *Türk Dış Politikası, İletişim Yayınları*, İstanbul, 2001, s 742.

⁴⁹⁷ Baskın Oran(Ed), *Türk Dış Politikası, İletişim Yayınları*, İstanbul, 2001, s 742.

⁴⁹⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, Ankara, 1992, el. s.803.

⁴⁹⁹ Baskın Oran(Ed.), age., s.742.

⁵⁰⁰ Fahir Armaoğlu, age., s.803.

300 tank ise 348 kilometrekarelik dar bir alana sıkışmışlardı. Bu arada Yunan gemisi zannıyla Kocatepe savaş gemisi de Türk jetlerince yanlışlıkla batırılmıştı. Askeri açıdan bunlar önemli olumsuzluklardı.⁵⁰¹

Darbe karşısında Türkiye'nin 15 Temmuz'da uyarıda bulunmuş olmasına rağmen harekete geçmeyen BM Güvenlik Konseyi, Türk müdahalesine karşı 20 Temmuz'da derhal toplandı ve taraflara ateşkes çağrısında bulunan, Kıbrıs Cumhuriyeti'nde yabancı müdahaleye son verilmesini ve milletlerarası antlaşmaların müsaade ettiği dışındaki bütün yabancı askeri personelin adadan hemen geri çekilmesini, Türk, Yunan ve İngiliz hükümetlerinin bölgede barışın ve Kıbrıs'ta anayasal hükümetin yeniden kurulmasını sağlamak amacıyla gecikmeksizin görüşmelerini isteyen 353 sayılı kararı aldı.⁵⁰²

Karar, Kissinger'ın verdiği on iki saatlik süre içinde ateşkes talep eden, aksi takdirde ABD'nin Türkiye ve Yunanistan hududunun her iki tarafındaki tüm nükleer silahlarını çekeceği tehdidinde bulunan bir ultiyatomu izliyordu.⁵⁰³

Bu sırada ateşkesi sağlamak üzere bölgeye gönderilmiş bulunan ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Sisco, Atina'da görüşecek adam bulamıyordu. Amiral Arapakis, Ioannides'in Batı Trakya'dan Türkiye'ye saldırmak teşebbüsüne karşı, cuntanın diğer üyeleriyle görüş birliği halinde Sisco'ya 22 Temmuz'da ateşkesi kabul ettiklerini bildirdi. Bilahare cunta, hükümeti sivil bir politikacıya teslim etmeye karar verdi. Aynı gün on bir yıldır Paris'te gönüllü sürgünde bulunan Konstantin Karamanlis, Atina'ya dönerek yönetimi devraldı. Adada ise 24 Temmuz'da Sampson cumhurbaşkanlığı görevini Clerides'e bıraktı.⁵⁰⁴

Gerek Amerika'nın ısrarlı teşebbüsleri gerek adadaki askeri durumun yeteri kadar güven verici olmayışı göz önüne alınarak 22 Temmuz 1974, saat 17.00'den itibaren Türkiye de adada ateşkesi kabul etti.⁵⁰⁵ Türkiye'nin ateşkesi kabul etmesinin kamuoyunda büyük yankısı olmuş, hükümetin Milli Selamet Partisi kanadı bundan hoşnut olmamış, askeri durumun daha düzeltilmesini sağlayacak bir yayılma sağlanması gerektiğini savunmuştur. Ancak, Yunanistan'ın Tuğbay Ioannides'in etkisiyle Batı Trakya'dan bir taarruza geçeceği endişesi ve ABD'nin baskısı Başbakan Ecevit'i ateşkese ve 353 sayılı Güvenlik Konseyi kararınının 5. maddesi uyarınca Cenevre'de Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın katılacağı bir konferansı kabule zorladı.

Birinci Cenevre Konferansı olarak anılan, Dışişleri Bakanları Turan Güneş, James Callaghan ve Georgios Mavros'un katıldığı ve ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Arthur Hartman'ın da izleyici olduğu konferans, 25-30 Temmuz tarihleri arasında cereyan etmiştir. Türkiye'nin konferanstaki tutumunun amaçları, hem ateşkes hem Kıbrıs'ta yeni bir düzen kurulması hususunda bağlayıcı karar alınması, bağlayıcı kararın federasyon tezine uygun olması, Kıbrıs Türklerinin bir Kıbrıs Türk polis gücüne güvence altına alınması, Türk askerinin Kıbrıs'tan çekilişine dair bir tarih belirlenmemesi, birliklerin etrafında on kilometrelik bir tampon bölge oluşturulması, hiçbir BM gücü kordonu ile söz konusu Türk

⁵⁰¹ Baskın Oran(Ed), age., s.742-743.

⁵⁰² Baskın Oran(Ed.), age., s.742-743.

⁵⁰³ Claude Nicolet, age., s.504.

⁵⁰⁴ Baskın Oran(Ed.), age., s.743.

⁵⁰⁵ Fahir Armaoğlu, age., s.804.

birliklerinin çevrilmemesi, Denктаş'ın cumhurbaşkanı yardımcılığı görevine derhal başlaması ve iki toplumun da katılacağı büyük bir Kıbrıs toplantısının bir hafta içinde toplanması olarak özetlenebilir.

Yunanistan ise Cenevre'de sadece BM ateşkesinin nasıl uygulanacağına görüşülmesini, anayasal konuların ele alınmamasını, Türk birliklerinin tümünün derhal adadan çekilmesini istemekteydi. Konferans sonunda 30 Temmuz 1974'te Cenevre Deklarasyonu olarak bilinen, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan dışişleri bakanlarının imzaladıkları üçlü belge kabul edildi. Belgenin ana hatları özetle şöyledir: "1960 Anayasa düzeninin yeniden tesisi hakkında mutabakat olmakla beraber, bundan önce alınması gereken bazı acil tedbirler vardır. Kıbrıs'ta taraflar 31 Temmuz 1974'te saat 24.00'te kontrolleri altında bulundukları alanı genişletmeyeceklerdir. 30 Temmuz ateşkes çizgisinde BM güçlerinin kontrolünde bir güvenlik bölgesi tesis olunacaktır. Kıbrıs Rum ve Yunan kuvvetlerinin muhasarası altında olan bütün Türk bölgelerinden bu kuvvetler çekilecek ve buralar BM gücünün koruması altına girecektir. Üç Dışişleri Bakanı 8 Ağustos'ta anayasa düzenini tesis için tekrar bir araya gelecektir. Denктаş 1960 anayasası çerçevesinde derhal Cumhurbaşkanı Yardımcısı görevine başlayacaktır. Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi anayasal düzen kurulana değin devam edecektir."⁵⁰⁶

Cenevre Deklarasyonunda Kıbrıs hükümetinin şekli belli oluncaya kadar adada Türk ve Rum olmak üzere iki muhtar idarenin ve iki toplumun varlığının teyidi, Kıbrıs Türk toplumunun özerkliğinin kabulü anlamında bir başarı sayılsa bile, Rum tarafının Clerides, Türk tarafının Denктаş tarafından temsil edileceğinin ifade edilmemesi ve Denктаş'a cumhurbaşkanı yardımcısı unvanının verilmesi, 4 Mart 1964 tarihli ve 186 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararında mevcut Kıbrıs Rum Yönetimi'nin adanın meşru hükümeti olduğu anlayışının da teyidi olmuştur ki bunun diplomatik bir hata olduğu ve Türkiye'nin o günkü güçlü durumundan gereği gibi yararlanmadığı açıktır. Bu temel üzerine ikinci Cenevre Konferansı Denктаş ve Clerides'in de katılımıyla 8 Ağustos'ta başladı. 12 Ağustos günü Denктаş önerilerini açıkladı: "Kıbrıs'ta coğrafi esasa dayanan federatif bir devlet biçimi benimsenmelidir.

Merkezi hükümete verilecek yetkiler saptanırken devletin iki milletten teşekkül ettiği esası kabul edilmelidir. Adanın %34'ünü kapsayacak Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin sınırları batıdan doğuya doğru Limni'de Lefke'den başlamak üzere Lefkoşa ve Mağosa'nın Türk kesimlerinden geçerek Mağosa limanında son bulmalı, bu sınırın kuzeyi Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni teşkil etmelidir." Aynı akşam, Türk Dışişleri Bakanı Güneş, İngiliz Dışişleri Bakanı Callaghan'a, iki bölgelilikte ısrar etmediklerini, kantonal çözümü öngörebileceklerini belirtmiştir ki bu da önemli bir diplomatik hata olduğu gibi Türk toplumunun güvenliğini de tam sağlayamayacak bir yaklaşımdır. Rum tarafı ise Clerides'in ağzından yek ahenk konuşuyor, iki toplum tarafından belirlenecek köylerde, yönetimin köy toplumunun çoğunluğunun elinde olmasını öneriyordu ki bu durum, pek az sayıda köyde Türkler çoğunlukta olduğu için Türklerce kabul edilebilir bir durum olmayacaktı. Callaghan, Güneş'in önerisi olarak, bir ana kanton ile Lefke, Poli, Baf, Larnaka ve Karpas'ta adanın %34'ünü kap-

⁵⁰⁶ Fahir Armaoğlu, age., s.804.

sayacak altı kantondan kurulu özerk bir Kıbrıs Türk Bölgesi oluşturulması ve 48 saat içinde Yunan ve Rum silahlı kuvvetlerinin Türk Özerk Bölgesi'nin ana kantonunu terk etmesi yaklaşımını açıkladı. Mavros ve Clerides tam yetkili oldukları halde ülkelerine damşmak için 36 saatlik bir süre istediler. Böyle bir sürede adadaki Türk kuvvetini daha da sıkıntıya sokacak ciddi Rum-Yunan faaliyetleri gerçekleştirilebilirdi. Güneş, bu nedenle derhal beraber değerlendirmenin başlamasını istedi. Bu kabul görmeyince, daha önce Ecevit ile Güneş arasında kararlaştırılmış "Ayşe (Güneş'in kızı) tatile çık tı" parolası uygulandı ve 14 Ağustos 1974, saat 02.00'de konferans dağıldı.⁵⁰⁷

Bu arada Rumlar, Birinci Cenevre Konferansı'nda öngörüldüğü veçhile Türk "enclave" larını terk etmek şöyle dursun, Türk köylerine saldırılarını devam ettirmiş, 33 Türk köyü daha boşaltılmak zorunda kalınmış, Rum ve Yunan güçleri tarafından, Aloa, Sandal-laris, Maratha, Tokhni, Zyyi ve Mari'de yaşayan Kıbrıslı Türklerin hemen tümü katledilmişti. Diğer Türk köyleri de açık tehdide maruz bulunduğu gibi, adadaki Türk birlikleri de adeta muhasara altındaydı.⁵⁰⁸ Nitekim Cenevre'de de İngiliz Dışişleri Bakanı Callaghan, "Bugün ada, ordunun mahkûmudur. Fakat Türkiye unutmasın ki yarım ordu, Adanın mahkûmu haline düşebilir" ifadesiyle Türkiye'yi tehdit etmekten çekinmiyordu.⁵⁰⁹ Bu durumda ve İkinci Cenevre Konferansı'nın, İngilizlere güvenen Rum ve Yunan temsilcilerinin oyalama taktikleri sonucu akamete uğraması üzerine 14 Ağustos sabahı saat 04.19'da adada ikinci harekât başladı. 14-16 Ağustos arasında Türk birlikleri, İkinci Cenevre Konferansı'nda Kıbrıs Türk Federe Devleti sınırı olarak Denктаş tarafından önerilen Kokkina-Lefke-Lefkoşa-Mağosa (Attila) hattına ulaştılar ve 16 Ağustos 1974 akşamı saat 19.00'da, Türkiye, BM Güvenlik Konseyi'nin aynı gün aldığı 360 sayılı ateşkes kararma uydu.⁵¹⁰

Aynı anda ilginç olarak, Yunan cuntasının Afrodit Planı uygulanıp adada darbe yapılır ve Makarios devrilip, EOKA'cı Nikos Sampson cumhurbaşkanı ilan edilirken, Ecevit'in, Garantörler olarak olaya birlikte müdahale önerisini kabul etmeyen İngiltere Dışişleri Bakanı Callaghan Türk harekâtına müdahale için bir plan öneriyor, fakat hatıratında yazdığı üzere, Kissinger'ın, "İngiliz askeri faaliyetine dair daha fazla bir şey işitirlerse çok sert tepki gösterecekleri" cevabını alıyordu.⁵¹¹ Ancak, ikinci Kıbrıs harekâtı Rum-Yunan oyalaması ve tehditkâr İngiliz tutumu gibi makul sebeplere dayanmasına rağmen dünya kamuoyunca tepkiyle karşılandı. Burada, Yunan tarafı bir yana bırakılırsa, başı Sovyetler çekiyordu. Sovyetler Birliği 23 Ağustos 1974 tarihli deklarasyonunda Kıbrıs meselesinin Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında bir mesele olmaktan çıkarılıp dünyadaki bütün siyasi eğilimleri temsil eden bir platformda ele alınmasını talep ediyor, "yabancı kuvvet" olarak tanımladığı Türk birliklerinin adadan derhal çıkmasını istiyor, Garanti Antlaşması'nın artık geçersiz olduğunu, dolayısıyla Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın adaya müdahale hakkı kalmadığını ilan ediyordu. Yunanistan ise 14 Ağustos harekâtı başlayınca NATO'nun askeri kanadından çekildiğini ilan etmişti ve Sovyetler'in bu deklarasyonuna hemen destek verdi.

⁵⁰⁷ Baskın Oran(Ed.), age., s.747.

⁵⁰⁸ Necati Ertekün, age., s.33.

⁵⁰⁹ Zaim Necatigil, age., s.83.

⁵¹⁰ Fahir Armaoğlu, age., s.s.805-806.

⁵¹¹ Keith Kyle, British Policy on Cyprus, 1974-2004, Ed.Hubert Faustman&Nicos Peristianis, Britain in Cyprus, Bibliopolis, Mannheim und Möhnesee, 2006.

Türkiye'nin bu tepkilere verdiği karşılık, 30 Temmuz 1974 Cenevre Protokolü'nde tarafların iki toplumun iki özerk yönetime sahip olacağını kabul edildiği, ikinci harekâtın bunu gerçekleştirmekten başka bir şey yapmadığı yolunda idi. Ayrıca, Sovyet Deklarasyonu da Türkiye tarafından açıkça reddediliyor, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'nin 353 sayılı kararına ve 30 Temmuz Cenevre Deklarasyonu'na bağlılığı vurgulanıyordu.⁵¹²

Ancak, BM Genel Kurulunun 1 Kasım 1974 tarihinde aldığı 3212 sayılı karar, Türkiye'nin görüşünü hemen, hemen hiç kaile almadan, tüm devletleri Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğine saygı göstermeye, bu devlete karşı eylem ve müdahaleden kaçınmaya davet ederek adadaki tüm yabancı kuvvetlerin geri çekilmesi, askeri müdahalelerin durdurulması, bütün göçmenlerin güvenlik içinde evlerine dönmeleri çağrısında bulundu.

Diğer taraftan, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasa sisteminin Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarını ilgilendiren bir sorun olduğu belirtiliyor, BM genel sekreterinin göze timi altında, iki toplum arasında eşitlik ilkesi uyarınca ve toplumların temel ve meşru haklarına dayalı, taraflarca kabul edilebilir bir siyasal çözüme, serbestçe ulaşılması amacıyla görüşmelerin başlaması uygun bulunuyordu. Güvenlik Konseyi de 13 Aralık 1974 günü aldığı 365 sayılı kararla, Genel Kurul'un 3212 sayılı kararını destekledi.⁵¹³ Başkan Ford'un aksine tüm çabalarına karşın, 17-18 Aralık 1974'te Senato ve Temsilciler Meclisi'nde, başkanın, 5 Şubat 1975'ten sonra, Türkiye'nin 1961 tarihli Dış Yardım Yasası'na uygun hareket ettiğine karar verinceye ve bunu belgeleyinceye kadar Türkiye'ye silah ambargosu uygulaması kanunlaşmıştır. Bu karara karşı 9 Şubat 1975'Je Türkiye Milli Savunma Bakanlığınca ABD'nin Türkiye'ye verdiği yardımın kesilmesi halinde Türkiye'deki Amerikan üslerinin kapatılabileceği uyarısı yapılmıştır.²⁸⁰

Ayrıca Kıbrıs'ta da 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulmuş, elli üyeli bir kurucu meclisin hazırladığı anayasa 8 Haziran'da yapılan bir referandumla kabul edilmiş ve 17 Haziran 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti Resmi Gazetesi'nde yayınlanmıştır.⁵¹⁴ Bu ciddi tepki karşısında ABD Başkanı 10 Nisan 1975'te yaptığı "Dünyanın Durumu" konuşmasında, silah ambargosu kararı nedeniyle Kongre'yi yetkilerini aşmakla suçlamış, Senato 19 Mayıs'ta ambargoyu kaldırmış, ancak Temsilciler Meclisi'nin ambargo ısrarı devam etmiş, Kissinger 21 Mayıs'ta Ankara'ya gelerek,

Demirci'den üsleri kapatmamasını istemiş, duruma bir çözüm bulunacağını vadetmiştir. Ne var ki muhalefetin baskısı üzerine Demirel hükümeti bir Bakanlar Kurulu kararıyla 25 Temmuz'da Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşmasını tek taraflı olarak feshetmiş ve Türkiye'deki Amerikan üslerinin faaliyetlerini durdurmuştur.⁵¹⁵ Ambargo 12 Eylül 1978'de tamamen kaldırılacak, ancak Türkiye ile Yunanistan arasındaki 10'a 7 yardım oranı hoşnutsuzluk yaratacak, daha sonra 29 Mart 1980'de Ankara'da imzalanan, fakat ancak 12 Eylül'den sonra, 18 Kasım 1980'de bir Bakanlar Kurulu kararıyla onaylanabilmek, 1 Şubat

⁵¹² Fahir Armaoğlu, age., s.807-808, Baskın Oran(Ed), age., s.748

⁵¹³ Fahir Armaoğlu, age., s.807-808, Baskın Oran(Ed.), age., s.748.

⁵¹⁴ Zaim Necatigil, age., s.89.

⁵¹⁵ Baskın Oran(Ed.), age., s.707.

1981'de Resmi Gazetede yayınlanması sonucu yürürlüğe girecek Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasıyla Türkiye'deki Amerikan üsleri konusu da çözümlenebilecektir.⁵¹⁶

2.1.4.1.Kıbrıs Harekâtının Kriz Yönetimi

1974 Kıbrıs krizinde yer alan temel aktörler; Türkiye ve Kıbrıs Cumhuriyeti'dir. Fakat Yunanistan da Kıbrıs'ta 15 Temmuz 1974 tarihinde meydana gelen darbeyi desteklediği için 1974 krizinde önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'deki karar vericiler, 1967 Kıbrıs krizinden sonra Makarios ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin bozulduğunu görmüş, bunun Kıbrıs'taki hak ve menfaatlerine zarar verebilecek bir krize dönüşebileceğini öngörememiştir. 1974 Kıbrıs krizi, Türkiye açısından beklenilmeyen ve ani gelişen bir durum olmuştur. Kıbrıs'ta meydana gelen kriz toplam 31 gün sürmüştür ve 16 Ağustos 1974 tarihinde taraflar arasında ateşkesin sağlanması ile sona ermiştir.⁵¹⁷

Tablo 17: 1974 Kıbrıs Krizi Sırasında Kriz Yönetim Süreci⁵¹⁸

❖ 28 Ağustos 1971 :Grivas'ın yeniden Kıbrıs'a gelmesi ve EOKA-B'yi örgütlemeye başlaması
❖ 15 Temmuz 1974 :Makarios'a karşı darbe yapılması
❖ 20 Temmuz 1974 :Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesi
❖ 22 Temmuz 1974 :Ateşkesin sağlanması
❖ 23 Temmuz 1974 :Yunan Cuntası'nın yerini sivil bir yönetimin alması
❖ 24 Temmuz 1974 :Kıbrıs'ta Nikos Sampson'un yerine Glafkos Klerides'in geçmesi
❖ 25 Temmuz 1974 :I.Cenevre Konferansı'nın toplanması
❖ 30 Temmuz 1974 :Taraflar arasında Cenevre deklarasyonunun imzalanması
❖ 8 Ağustos 1974 :II Cenevre Konferansı'nın toplanması
❖ 14 Ağustos 1974 :II.Cenevre Konferansı'nın sonuç alınmadan dağılması ve Türkiye'nin Kıbrıs'taki askeri harekâta kaldığı yerden devam etmesi
❖ 16 Ağustos 1974 :Türkiye'nin Ada'nın yaklaşık üçte birlik kısmını kontrol altına alması
❖ 16 Ağustos 1974: Ateşkesin sağlanması ve kriz yönetim sürecinin sona ermesi

Kriz sırasında Türkiye tarafından kriz yönetim stratejisi olarak karşı tırmandırmanın caydırıcılığı ile birlikte sürdürülen sınırlı tırmandırma stratejisi ve taahhütleri yerine getirme stratejileri uygulanmıştır. Kriz yönetim tekniği olarak ise, şiddet içeren çözüm yöntemi kullanılmıştır. Türkiye şiddet içeren çözüm yöntemi çerçevesinde Kıbrıs'ta kendi aleyhine bozulan güç dengesini kendi lehine çevirmek için Ada'ya askeri müdahalede bulunmuştur. Türkiye tarafından kullanılan sınırlı tırmandırma ve taahhütleri yerine getirme stratejileri çerçevesinde kuvvet kullanımından yararlanılmıştır.

Bu doğrultuda kriz sırasında sınırlı savaşa varan bir kuvvet kullanımı söz konusu olmuştur. 1974 Kıbrıs krizi sonuçları açısından değerlendirildiğinde, kriz sonunda Türkiye'nin

⁵¹⁶ Baskın Oran(Ed.), age., s.709-712.

⁵¹⁷ Mücahit Bektaş, Türkiye'nin Dış Politikasında "Kıbrıs Sorunu": Kriz Yönetimi Stratejisi Açısından Bir İnceleme, İstanbul 2013, S.135.

⁵¹⁸ Aydın Şihmantepe, "Kardak Krizi Sürecinin Kriz Yönetim Prensipleri Açısından İncelenmesi", Güvenlik Stratejileri Dergisi, Nisan 2013, Sayı 17,Yıl 9, ss. 141 yararlanarak hazırlanmıştır.

istemlerine kuvvet kullanarak ulaştığı görülmektedir. Kriz sonucunun şekli açısından bakıldığında, taraflar arasında hem sözselsel, hem eylemsel hem de metinsel bir anlaşmanın sözs konusu olduğu saptanmaktadır. Kriz sonrası statü incelendiğinde ise, Kıbrıs'ta zemini yeni bir statükonun ortaya çıktığı görülmektedir. Yeni statüko, Türkiye'nin Ada'ya yaptığı askeri müdahale neticesinde tek taraflı olarak oluşturulmuştur.⁵¹⁹

Türkiye Kıbrıs krizinde, krizin başlangıç evresinde meselenin diplomatik yollardan halledilemeyeceğini değerlendirmiş ve kendini askeri seçenekleri de göz önünde bulunduran bir yaklaşım sergilemek zorunluluğu altında hissetmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'deki siyasi karar vericiler kendileri için en uygun ve rasyonel kriz yönetim stratejisinin karşı tırmandırmanın caydırıcılığı ile birlikte sürdürülen sınırlı tırmandırma stratejisi ve taahhütleri yerine getirme stratejileri olduğuna karar vermiştir.

Kıbrıs krizi sırasında da Türkiye kararlı bir tutum içinde olmuştur. Nitekim 16 Temmuz 1974 tarihli Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplantısında Türkiye temsilcisi Büyükelçi Osman Olcay yaptığı açıklamada, "*gerek Türkiye'nin ve gerek Kıbrıs Türk toplumunun milletlerarası anlaşmalarda ifadesini bulan meşru hak ve çıkarlarını korumak iradesi hususunda herhangi bir kuşku duyulmaması gerektiğini*" ifade ederek Türkiye'nin kararlı tutumunu ortaya koymuştur.⁵²⁰

Kıbrıs krizinde yaptırımlar konusunda açık ve net bir tavır sergilemiş ve istemlerinin yerine getirilmemesi halinde fiili güç kullanarak Kıbrıs'a askeri bir müdahalede bulunacağını karşı tarafa bildirmiştir. Türkiye Kıbrıs krizi ortaya çıktığında nasıl davranacağını ilk işaretlerini vermiş ve bu çerçevede Türk Silahlı Kuvvetleri'ni ve Kıbrıs'taki Türk Alayı'nı alarm durumuna geçirmiştir. Milli Güvenlik Kurulu toplantısında yapılan durum değerlendirmesi sonucunda Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunma kararı alınmıştır.

Krizde kullanılan strateji çerçevesinde Türkiye, tasarlanmış ve seçici bir tırmandırma yöntemi kullanarak Kıbrıs'a askeri bir müdahalede bulunmuş ve Kıbrıs'ta kendisi açısından daha avantajlı sayılabilecek fiili bir durum meydana getirmiştir. Kriz sırasında Türkiye istemlerinin yerine getirilmemesi durumunda uygulamaya koyacağı yaptırımların neler olacağı konusunda açık ve net bir tutum içinde olmuştur. Kıbrıs krizi karşı tırmandırmanın caydırıcılığı ile birlikte sürdürülen sınırlı tırmandırma ve taahhütleri yerine getirme stratejileri çerçevesinde kuvvet kullanımı yolu ile çözülmüştür

Demirel, kriz sırasında siyasi ve askeri bürokrasi ile uyum içinde hareket etmiştir. Başbakan Demirel, kriz süresi boyunca uzlaşmaya yatkın pragmatist bir tavır içinde olmuştur. 1974 Kıbrıs krizi sırasında siyasi karar verici olarak Başbakan Bülent Ecevit ise, kararlı ve ölçülü bir duruş sergileyerek krizin başarılı bir şekilde yönetilmesinde önemli katkı yapmıştır. Bülent Ecevit, kriz sırasında atılan adımların meşru gerekçelere ve hukuksal bir zemine sahip olmasına dikkat etmiş ve krizi her açıdan değerlendirerek en rasyonel kararı almaya gayret etmiştir.

⁵¹⁹ Mücahit Bektaş, Türkiye'nin Dış Politikasında "Kıbrıs Sorunu": Kriz Yönetimi Stratejisi Açısından Bir İnceleme, İstanbul 2013, S.136.(yayınlanmış tez).

⁵²⁰ Sevin Toluner, Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1977.s. 266.

Kıbrıs krizlerinde saldırıya yönelik değil savunmaya dönük kriz yönetim stratejilerini kullanmıştır. Batı yanlısı, barışçı, akılcı, statükocu ve uluslararası hukuka bağlı. Bununla birlikte Türkiye'nin dış politikada milli çıkarların korunmasına önem veren ve devletlerarasındaki meselelerin hukuki ve diplomatik yollardan çözümlenmesini savunan bir yaklaşım içinde olduğu görülmüştür.

Türk Dış Politikasının kriz yönetim kültürüne bakıldığında ise, kriz durumlarında rakip tarafa ani ve hızlı tepkiler verebilen bir yaklaşım sergileyemediği görülmektedir. Türkiye'nin kriz durumlarında genellikle olayları tüm boyutları ile değerlendirmeye çalışarak temkinli, tedbirli ve yavaş tepkiler vermeyi tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Hiç şüphesiz Kıbrıs Barış Harekâtının Türkiye açısından en önemli sonucu, Türk halkının uluslararası anlaşmalara bağlılığını ve kendi güvenliği ile Kıbrıs Türk halkının güvenliğini tehlikeye atacak girişimlere hiçbir zaman seyirci kalmayacağını dünyaya fiilen kanıtlaması olmuştur. Türkiye, Barış Harekâtı ile 1963-1974 arası 11 yıl barış ve huzur yüzü görmeyen Kıbrıs'a barış, huzur, özgürlük ve demokrasi getiren bir ülke olmuştur.

2.1.4.2. Kıbrıs Krizin İthalat ve İhracata Etkileri

Türkiye Cumhuriyeti, Ecevit döneminde Ada'ya iki kere Barış Harekâtı düzenledi. Birincisi (20 Temmuz 1974)-İkincisi (16 Ağustos 1974). Adada KKTC kuruldu. Başta Amerika Birleşik Devletleri ve diğer ülkeler Türkiye'ye Kıbrıs nedeniyle ekonomik ambargo uyguladılar. Dış Ticaret Açığı 769 milyon dolardan 2,3 milyar dolara fırlamıştı. Bu olumsuz faktörler nedeniyle turizm gelirleri de azaldı. Türkiye'nin bütçe açığı rekor büyümeyle 303 milyon dolar oldu. Türkiye Ekonomik Krize girmişti.

Kıbrıs harekâtından sonra, Türkiye'nin karşılaştığı, dış borç sıkıntıları, Sovyetler ve Bağlantısızlardan gelen sert tepkiler, Avrupa Birliği ile ilişkilerde bozulma, Ege'de Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarma teşebbüsü gibi, dış politika sorunları arasında, ani olarak, en önemlisi ABD Kongresinin Kıbrıs'ta Amerikan silahlarının kullanılmış olduğu gerekçesiyle Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosudur.

2.2. TÜRKİYE'NİN EKONOMİK GÜÇ KULLANIMI

2.2.1. Ekonomi durumu

Günümüzde Türkiye dünyanın en büyük ekonomileri arasında 16. sırada⁵²¹; Avrupa'nın en büyük ekonomileri arasında 6. Sırada bulunmaktadır.⁵²² Kasım 2010 verilerine dayanarak ülkemizde %7,3 enflasyon vardır.⁵²³

Türkiye'nin ithalat yaptığı ilk beş ülke; Fransa, Hollanda, Almanya, İtalya ve İngiltere olmakla birlikte, ihracat yaptığı beş ülke ise; Almanya, İtalya, İngiltere, Fransa ve Irak'tır.

⁵²¹ Satın Alma Gücü Parkesine Göre GSYH; Ayrıntılı bilgi için Bkz. IMF. Dünya Ekonomik Görünümü Raporu (Ekim 2012). T.C. Hazine Müsteşarlığı.

⁵²² Satın Alma Gücü Parkesine Göre GSYH; Ayrıntılı bilgi için Bkz. IMF, T.C. Hazine Müsteşarlığı

⁵²³ Ayrıntılı bilgi için Bkz. TÜİK. TCMB. Hazine Müsteşarlığı.

Çok geniş bir ihracat yapılan ürün yelpazesine sahip olan Türkiye'nin, Ekim 2010 verilerine göre yıllık ihracatı 111,7 milyar dolar, yıllık ithalatı ise, 175,5 milyar dolardır.⁵²⁴

Türkiye'nin ihraç ettiği belli başlı ürünler; pamuk, tütün, fındık, turunçgiller, kayısı, kuru üzüm, kuru incir, ceviz, Antep fıstığı, halı, mobilya, otomobil, otobüs, çimento, beyaz eşya ürünleri, demir-çelik ürünleri, cam ve cam ürünleri, baklagiller ve tahıl ürünleri, kauçuk ve plastik ürünleri, pamuklu dokuma ve konfeksiyon ürünleri, sabun, kimya ve petro-kimya ürünleri, çeşitli makineler, ayakkabı ve deri ürünleridir.

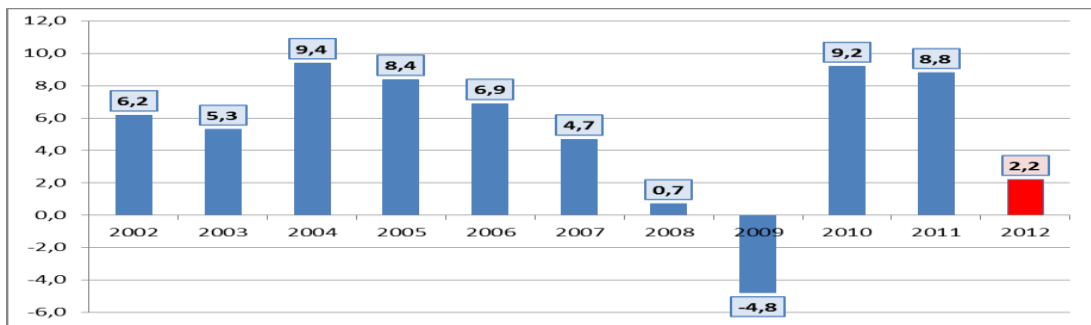
Ekonomik reformlar ve son yıllarda uygulanan komşu ülkeler başta olmak üzere Orta Doğu, Afrika, Uzakdoğu ve Latin Amerika'ya yönelik bölgesel ticareti geliştirme stratejileri sayesinde dış ticaretin hacmi, yapısı ve yönelimi değişmiştir. Türkiye'nin son altı yıllık dış ticaret istatistikleri aşağıda sunulmuştur.⁵²⁵

Tablo 18: Türkiye'nin Dış Ticareti (milyar \$)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
İhracat	107,3	132	102,1	113,9	134,9	152,6
İthalat	170,1	202	140,9	185,5	240,8	236,5
Hacim	277,4	334	243,1	299,4	375,7	389,1

İhracat performansında 2001-2008 yılları arası ortalama değişim Latin Amerika'nın tamamında %4,4 iken; sadece Türkiye'de %11,6 gibi bir oranı bulmaktadır.⁵²⁶ 2011'de 127; 2012'de 143,5; 2013'te 160 milyar dolar ihracat hedeflenmektedir.⁵²⁷ 2012 yılında Türkiye 200'den fazla ülkeye ihracat gerçekleştirmiş ve ticaret hacmi 390 milyar Dolara yaklaşmış, ihracat ise rekor bir düzeye erişerek 152,6 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 19: Büyüme Oranları.⁵²⁸

Türkiye, küresel ekonomik krizden en hızlı çıkan ve son dönemlerdeki küresel ekonomik belirsizlikten en az etkilenen ülkelerden biridir. 2002-2012 döneminde ortalama büyüme oranı %5,2 olmuştur. 2012 yılında Türkiye ekonomisi %2,2 oranında büyümüş ve

⁵²⁴ 2011-2013 Orta Vadeli Program (Ekim 2010); Ayrıntılı bilgi için Bkz. DPT. Hazine Müsteşarlığı

⁵²⁵ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

⁵²⁶ Ayrıntılı bilgi için Bkz. TÜİK, Hazine Müsteşarlığı

⁵²⁷ 2011-2013 Orta Vadeli Program (Ekim 2010); Ayrıntılı bilgi için Bkz. DPT. Hazine Müsteşarlığı.

⁵²⁸ Türkiye Cumhuriyet Ekonomi Bakanlığı Aralık 2013 sunumu, 19.12.2013 Erişim tarihi:05.01.2014.

2013 yılının ilk üçteyindeki ortalama büyüme oranı ise %4,0 olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılında % 5,0-5,4 oranlarıyla büyüme hızını yakalaması beklenmektedir.⁵²⁹ Kişi başına gayri safi yurtiçi hâsıla, 2012 yılında, 2002 yılına göre 3 kat artarak 3.492 dolardan 10.497 dolara yükselmiştir. Satın alma gücü paritesine göre ise kişi başına gayri safi milli gelir, 18 bin doları aşmıştır.⁵³⁰

2.2.2. Ekonomik Güç Olmak İçin Yapmamız Gerekenler

Ekonomik güç olan Devletler ekonomik yaptırımlar aracılığıyla krizleri yönlendirip yönetebilmektedirler.⁵³¹ Türkiye'nin ekonomik olarak zorlanmasına kapı aralayan en önemli 2 faktör enerji ve sıcak para girişidir. Her ikisi de uluslararası ekonomik faaliyetlerin olağan süreçleri içinde devam etmekte olan ilişkilerden farklı bir karaktere bürünmüş haldedir. Çünkü her iki konuda da Türkiye dışa bağımlı bir yapı sergilemektedir: Ekonomisinin çarklarının dönebilmesi için sıcak para girişine ve her türlü sanayi faaliyetinin devam edebilmesi için enerji teminine. Burada enerji temini konusu doğal görünebilir ancak elektrik üretiminin %50'sinden fazlasını doğalgazdan sağlayan bir ülkenin, çok büyük oranda tek bir ülkeye (Rusya'ya) bağımlı olması ve kendi üretim imkânlarını kullanmak noktasında etkisiz kalması dikkate alındığında bu durumun doğal olmadığı görülecektir.⁵³²

Türkiye, enerji kaynaklar bakımından dışa bağımlı bir ülke olmasına rağmen bu sıkıntısını giderebilmek için gündelik çözümler dışında ciddi bir politika izleyememiştir. Bu durum en açık şekilde elektrik üretiminin aşağı yukarı %55'ler seviyesinde doğal gazla bağlanmış olmasında görülebilmektedir. Dünya üzerinde hiçbir ülke neredeyse tamamını ithal ettiği bir ürüne, enerji temini gibi hayati bir alanda bu oranda bağımlı değildir. Burada yatan temel yanlış, enerji temini meselesinin bir ticari alan olarak görülmesinden gelmektedir. Doğal gazdaki bu oranın düşürülmesi şarttır. Tükettiği doğal gazın aşağı yukarı tamamını kendi kaynaklarından karşılayan ABD'de, doğal gazdan enerji üretimi %20 dolaylarında bulunmakta; bu oran Yunanistan'da %23, Almanya'da yine %20 civarında gerçekleşmektedir. Bu çarpıklığa ilave olarak, belirtildiği gibi Türkiye çok ciddi oranda doğal gaz alımında Rusya'ya yaslanmıştır. Bu Rusya'ya sadece bir kriz anında gazı kesmek gibi bir koz sunmamakta, aynı zamanda Türkiye'nin enerji piyasalarını manipüle etmek gibi bir imkân da doğurmaktadır. Oysa Türkiye, büyük oranda kendi kaynaklarına dayanan bir ülke olsaydı sadece Rusya bağlamında değil, genel olarak enerji kesilmesi tehdidini yöneltebilecek tüm devletler bağlamında daha bağımsız bir politika izleme olanağına kavuşacaktı.⁵³³

Finansal konularda ise en ciddi sorun Türk ekonomisinin sıcak para girişlerine bağımlı bir yapıya bürünmesidir. Son dönemlerde tablo nispeten değişmiş olsa bile, özellikle 2001 krizinin ardından yaşanan süreçte Türk ekonomisi aşırı değerli TL kuru üzerinden uygulanan politikalarla yönetilmekte idi. Bu duruma -belki neo-liberal dünya görüşünün doğasına da uygun olarak- yüksek reel faiz eşlik etmekteydi ki Türkiye'nin bu dönemde dünyanın en

⁵²⁹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Türkiye Cumhuriyet Ekonomi Bakanlığı Aralık 2013 sunumu, 19.12.2013 Erişim tarihi:05.01.2014.

⁵³⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Türkiye Cumhuriyet Ekonomi Bakanlığı Aralık 2013 sunumu, 19.12.2013 Erişim tarihi:05.01.2014.

⁵³¹ Erol, S. ve Efeğil E., Krizler Ve Kriz Yönetimi: "Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar", Barış Platin Y., Ankara / İstanbul 2012, S.3.

⁵³² Erol, S. ve Efeğil E., Krizler Ve Kriz Yönetimi: "Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar": Dalbudak, A., Uluslar Arası Krizlerde Ekonomik Kırılganlık Ve Ekonomik Yaptırım, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul 2012 S.104.

⁵³³ Erol, S. ve Efeğil E., Krizler Ve Kriz Yönetimi: "Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar": Dalbudak, A., Uluslar Arası Krizlerde Ekonomik Kırılganlık Ve Ekonomik Yaptırım, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul 2012 S.105.

yüksek reel faizini vermiş olması eleştiri konusu olmuştur. Böyle bir ekonomi politikası dahilinde, Erinç Yeldan'ın ifade ettiği üzere kullanılabilir fonlar sabit yatırımlara yönelmek yerine tüketim ve ithalat patlamasına dönüşmekte ve cari işlemler açığını tehlikeli biçimde yükseltmektedir.⁵³⁴ Türkiye'nin cari açığının arkasında yatan en ciddi sebeplerden biri de budur. Bu çerçevede yine bu politikaların da katkı yaptığı bir konu ve kırılma göstergesi olarak dış borç stokunda yıllık ortalama artış, Türkiye'de 1989-2007 arasında %10.4 olarak gerçekleşmişken, gelişmekte olan ülkeler için bu oran %6.1 düzeyindedir.⁵³⁵

Bu durum, Türkiye tarafından son krizde ekonomik reel sektöre olan yansımalar açısından açıkça tecrübe edildi. 2008'de Kasım ayında sanayi üretimi ithalatçı ülkelerden ABD'de %2, İngiltere'de %3, ihracatçı ülkelerden Almanya'da %4, Japonya'da ise % 8 gerilemişti; Türkiye'de ise bu oran %14 olarak gerçekleşti.⁵³⁶ Bunun sebebi, izlenen aşırı değerli TL politikasıdır ve durum, Türk sanayisinin hem iç hem dış rekabette geride kalmasına yol açmış, ücretlerin baskı altına alınmasını beraberinde getirmiştir.⁵³⁷ Son ekonomik krizin en ağır şekilde yaşandığı dönemde (Ocak-Mart 2009) milli gelir 12 ay öncesine göre % 14.7 daralmıştır ve Türkiye, OECD'nin *2010 İstihdam Görünümü* başlıklı raporuna göre bu daralma oranı ile 30 OECD ülkesi arasında İzlanda'nın ardından 2. sıradadır.⁵³⁸

Bu tehlikeli duruma eşlik eden bir diğer nokta dolarizasyon konusudur. Dolarizasyon, yurt içindeki kişilerin yurt içi para yerine yabancı para tutmalarınıdır. Dolarizasyon adı, bu para biriminin genellikle dolar olmasından kaynaklanmakta olup aslında başka para birimleri de yurt içi para yerine kullanılabilir. Dolarizasyon, ne kadar yüksek seviyelere gelirse ulusal para politikası da o derece etkisizleşmektedir.⁵³⁹ Türkiye'de dolarizasyon, 2002'de %55 seviyelerinde iken 2010 itibarı ile %30'un altına düşmüştür. Ancak son dönemlerde yaşanan ekonomik kriz ve döviz fiyatlarının artışı bu tehlikeyi tekrar gündeme getirebilir, çünkü yukarıda belirtilen noktalar ekonomimizin kırılma eğiliminin hala en yüksek seviyede devam ettiğini göstermektedir.⁵⁴⁰

Dış kaynaklı enerji teminine ve sıcak para girişlerine bağımlı bir ekonomik yapıdan en kısa zamanda uzaklaşıp olabildiğince kendi iç enerji kaynaklarına dayanan bir enerji yapısına ve ekonomisinin ve dolayısıyla ülkenin geleceğini sıcak para girişlerine dayandıran bir anlayıştan üretim ekonomisine geçmenin sağlanması gerekmektedir. Aksi takdirde özellikle 1980'lerden itibaren döngüsel bir hal almış görünen krizler, Türk ekonomisinin bir parçası olmaya devam edecektir.

Ekonomik istihbarat; Temelinde küreselleşme ve yeni iletişim teknolojileri sayesinde bilgi toplumunun doğuşu yatıyor. Ülkeler arasındaki küresel rekabette, yakın geçmişte olduğu gibi sadece teknolojik performansla değil, bilgi, ticari teklif öncesin zeminde

⁵³⁴ Erinç Yeldan, Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s. 136.

⁵³⁵ Korkut Boratav, "Bir Çevrimin Yükselişi Aşamasında Türkiye Ekonomisi" Küreselleşme. Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm (der), Nergis Mütevellioğlu, Sinan Sönmez, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 23.

⁵³⁶ Selim Somçağ, "Dünya Kaosa Giderken Notlar", (Erişim) <http://www.selimsomcag.org/tr/daily.asp?type=1&ID=388>, 28.08.2012

⁵³⁷ a.g.m.

⁵³⁸ Korkut Boratav, Bir Krizin Kısa Hikayesi, Ankara, Arkadaş Yayınları, 2011, s. 249.

⁵³⁹ Nazende Özkaramete, "Türkiye'de Dolarizasyon ve Para İkamesi", Ekonomik Yaklaşım, Bahar 1996, Cilt 7, Sayı 20, 103.

⁵⁴⁰ Erol, S. ve Efeğil E., Krizler Ve Kriz Yönetimi:"Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar": Dalbudak, A., Uluslar Arası Krizlerde Ekonomik Kırılma Ve Ekonomik Yaptırım, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul 2012 S.105.

hazırlık ve stratejik hedeflere yatırımla öne geçiliyor. Devlet olarak hem refahımız hem de dünyadaki politik etkinliğimiz için ekonomik gücümüzü göstermeniz gerekiyor. Bu nedenle istihbarat servisleri, stratejik şirketlerin yani kendi dev ölçekli şirketlerinin küresel ihalelerde veya yatırımlarda desteklenmesi için bugün her zamankinden daha sık kullanıyor. Ekonomik istihbarat olgusunda gerek küresel ulusal çapta iş yapan şirketlerin dünya ekonomisinde yaşanan değişimlere ve ABD, Avrupa ve :Asya arasındaki ekonomik ilişkilerde yaşanan kimi riskli gerginliklere karşı kendilerini koruma zorunluluğu gerçeğinden yola çıkılıyor.⁵⁴¹

Küresel güçler özellikle 2. Dünya Savaşı'nın ardından, ABD'nin 2. Dünya Savaşı sonrasında istihbarat yapılanmasında geleneksel departmanlarının yanına bir de "Ekonomik İstihbarat Departmanı"nı eklemesi oldu.

Amerikan modeli; Kamu-özel sektör sinerjisi olağanüstü iyi işliyor ve şirketler bu ortaklıktan paylarını alıyor. Amerikan modelinin gerçek zenginliği ise kaliteli insan sermayesinden kaynaklanıyor. Hiper-askeri güç, ekonomik dinamizm, güçlü medya kuruluşları, önemli kaynaklara sahip düşünce kuruluşları, Hollywood hegemonyası veya USAID yardım ajansının olanakları gerçek tabloyu saklamamalı: Ekonomik istihbarat birimleri olan küresel Amerikan şirketlerinde bu iş genelde CEO'ların altındaki başkan yardımcılarında biri görevlendiriliyor. Bu kişinin sorumluluğunda kurulan hücrede bir hukukçu, bir teknoloji uzmanı ve bir de istihbarat uzmanı görev yapıyor

İsveç Modeli; Model, küçük bir ülkenin yönetiminde söz sahibi olan elit tabakanın ülkenin güç ve etki kavramları üzerine kafa yormasının, ekonomik işlerde ulusal dinamizme büyük fayda sağladığını gösteriyor.

Alman Modeli; Avrupa'ya en uygun sistem olarak tanımlanıyor. Almaya federal bir devlet olduğundan, sistem yerel plandaki kamu ve özel sektöre dayanıyor. Almanya'nın dünyanın dört bir yanındaki büyükelçiliklerinde toplanan ekonomik istihbarat, federal dış ticaret ajansı tarafından yerel planda dağıtılıyor. Yerel planda hazırlanan stratejilerle sektörel ve coğrafi öncelikler tespit ediliyor, ekonomik istihbarattaki ağırlık bu önceliklere veriliyor. Yeri geldiğinde parlamento ve sivil toplum kuruluşları da bu sürece dahil ediliyor.

Fransız Modeli; Fransa ABD'nin ekonomik istihbarat operasyonlarının kurbanı olmaya başladığını gerçek anlamda fark ettiği 1994'ten itibaren örgütlenmeye başladı. ABD'nin 1995 yılında 'War Room' adı altında ekonomik istihbarat birimleri oluşturmasına, Fransız devleti Ekonomik Güvenlik ve Rekabet Komitesi adı altında bir birim kurarak yanıt verdi. Bu birim devlet ile ülkenin stratejik olarak belirlediği büyük şirketler arasında bilgi alışverişi sağlıyor. Yurtdışındaki stratejik ihaleleri seçiyor, bilgi topluyor, analizler gerçekleştiriyor ve gerekli yerlere dağıtıyor. Total, Danone, Renault gibi küresel Fransız şirketlerinin her birinde bugün ekonomik istihbarat birimleri bulunuyor.⁵⁴²

⁵⁴¹ CNBC-E BUSINESS Mart 2007,, <http://dusuncealani.blogcu.com/ekonomik-istihbarat/1196785> Erişim tarihi:11.12.2013.

⁵⁴² CNBC-E BUSINESS Mart 2007,, <http://dusuncealani.blogcu.com/ekonomik-istihbarat/1196785> Erişim tarihi:11.12.2013.

Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşların meydana getirilmesinin açıklanan amacı, 2. Dünya Savaşı'nın ekonomilerinde ciddi boyutlarda zarara yol açtığı ülkelerin yeniden yapılandırılması, güçlendirilmesiydi. "Görünen" amaç buydu ama "gerçek" amaç çok farklıydı. Başta ülkenin kalkınmasını temin maskesi altında kullanılan kredilerin büyük bir çoğunluğu ülkedeki ekonomik istikrarı ve sosyal adaleti sağlayacak alanlarda değerlendirilmek yerine, enerji santralleri, limanlar gibi altyapı hizmetlerini inşa eden çok uluslu şirketlerin kasasına girmektedir. Bu durumda borç yükünün altına hedefteki ülkenin halkı girerken, kârlı çıkan çok uluslu şirketler ve amaçladıkları doğrultuda hareket eden dış güçler olmaktadır. Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlar borç verme adı altında ülkeye bir kez girdi mi çıkartmak çok güçtür. Zira verilen borçlar çok büyük olduğundan geri ödemesi genelde mümkün olmayacak, bu kapsamda da daha yüksek faiz oranlarından ve daha yüksek meblağlarda borçlar alınacaktır. Artan faiz ödemeleri ile borçların geri ödemesi güçleşirken bahsi geçen kuruluşların, maliye ve para politikalarında söz sahibi olması ile karşı karşıya kalınan durum başka bir boyut kazanacaktır. Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyi (NSC) tarafından kaleme alınan strateji belgelerine göre ekonomik istihbarat, Amerikan gizli servislerinin ana ilgi sahalarının başında gelmekte, aynı şekilde İngiliz M16 yani dış istihbarat servisinin temel ilgi alanları içinde de zikredilmektedir. Rus istihbarat servislerinin temel vazifelerinden birisinin de ekonomik güvenlik olduğu görülmektedir. Bu noktada, sermaye hareketlerinin ve para giriş-çıkışlarının niteliklerini inceleyecek, anormal hareketlilik durumunda uyarıda bulunacak, bilgi akışını özümseyecek ve ana istihbarat servisi ile eş zamanlı çalışacak bir örgütlenme şeklinin varlığı ekonomi savaşlarından galibiyet ile çıkma ihtimalini ciddi seviyelerde artıracaktır.⁵⁴³

CIA'nın eski şeflerinden James Woolsey, Wall Street Journal'da mealen şunları söylüyordu: "Avrupalı dostlarımızı izledik, çünkü onlar rüşvet verdiler. Onları suçüstü yaptığımızda rekabet halindeki ABD şirketlerine herhangi bir şey söylemedik. Bunun yerine rüşvet alıp verdiklerini hükümetlerinin yetkililerine bildirip bunu hoş karşılamadığımızı belirttik." Bu "nazık" ve oldukça "diplomatik" açıklama, "anlayana saz" tertibinden görülmeli. ABD istihbaratı elde ettiği bilgi ve belge ile sadece 1993-94 döneminde yaklaşık 16 milyar dolarlık ihalenin kendi şirketlerine verilmesini sağladığı açık kaynaklarda yer alıyor. Bu işten zararlı çıkan ve ekonomik istihbaratı ciddiye alan Fransa ise bunu bir savaş olarak görüyor. İş o kadar ciddiye almış olmalı ki, 1996 yılında savunma bakanlığı ile ilişkili "Ekonomik Savaş Okulu'nu" kurdu. Okulun kurucusu Christian Harbutot, amaçlarının istihbarat, casusluk öğretmek değil, rekabet için ekonomik istihbarat olduğunu söylüyor. "Piyasadaki farklı sektörler üzerinde hâkimiyet sağlamak için ekonomi stratejileri geliştirmek amacıyla bilgi yönetimi" diye tanımlıyor. Elbette ki okulun öncelikli hedefinde ABD'nin ekonomik istihbarat faaliyetleri var. Snowden'in belgelerinden Türkiye'nin de hedefte olduğunu anlıyoruz. Bugünlerde medyada devam eden "sızdırılmış evrak" muharebeleri, küresel "aktörlere" ellerindeki istihbarat ile politik ve psikolojik ortamı şekillendirme fırsatı sunuyor olabilir.⁵⁴⁴

⁵⁴³ Ünsal BAN, Ekonomik istila tehdidine karşı ekonomik istihbarat 22 Haziran 2013 Cumartesi <http://www.bugun.com.tr/ekonomik-istila-tehdidine-karsi-ekonomik-istihbarat-yazisi-689329>, Erişim tarihi:11.12.2013.

⁵⁴⁴ Özcan, Nihat Ali, Ekonomik istihbarat ve G-20, 03 Aralık 2013, <http://siyaset.milliyet.com.tr/ekonomik-istihbarat-ve-g-20/siyaset/ydetay/1801694/default.htm>, Erişim tarihi:11.12.2013.

Ekonomik müdahalelere karşı çeşitli birimlerin mevcut olması da büyük önem taşımaktadır. Gelişmiş ülkelerde ekonomik güvenlik devletin önemli ilgi sahalarından birisini oluşturmaktadır. Güçlü Türkiye istemeyenlerin karşısında durulabilmek ve ekonomik saldırıları daha başlamadan engelleyebilmek için ekonomik istihbarat yapılanmasının oluşturulması büyük önem taşımaktadır.⁵⁴⁵

Ülkemizde dış ilişkilerde ekonomik çıkarlarını gözeterek, Türkiye'nin dünyanın dört bir yanındaki büyükelçiliklerinde ekonomik istihbarat toplayabilir, dış ticaret ajanları ve istihbarat birimleri içerisinde ekonomik istihbarat biriminin unsurlarının oluşturması ekonomik açıdan faydalı olur. Bu istihbarat birimleri içerisinde ilgili bakanlıklar bünyesinde ekonomik istihbarat büroları kurulabilir. Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelere yatırım politikası doğrultusunda ülkenin ekonomik istihbarat birimleri devreye girip ulusal çıkarlar doğrultusunda yatırım stratejilerini üretmelidir.

2.3. TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI SİSTEMDE YUMUŞAK GÜÇ KULLANIMI

2.3.1. Türkiye'nin Yumuşak Gücü ve Kullanımı

Türk dış politikasında yumuşak güce örnek teşkil edebilecek ve Türkiye'nin yumuşak güç uygulamaları diyebileceğimiz yöntemler ise tarihi miras kültürel etkileşim faaliyetleri, dış politikada düzen-kurucu rol ve ekonomik-insani yardımlardır.

Yumuşak güç unsurları açısından Türkiye belki de dünyadaki en avantajlı ülkelere biridir. Türkiye sahip olduğu coğrafya, tarih, nüfus ve kültür gibi "sabit veriler" açısından çok avantajlı bir pozisyonadadır. Mühim olan bu "sabit veriler" in güce tahvil ve tebdil edilmesidir. Aynı çalışmada yer alan bir ülkenin hukukî sınırı (boundary) ile jeopolitik hat (frontier) terimleri arasındaki fark açısından da 600 sene üç kıtada hükmeden bir imparatorluğun varisi olarak Türkiye büyük imkânlarla sahip bulunmaktadır. Bu çerçevede bulunduğu coğrafya, sahip olduğu binlerce yıla dayanan kültür ve tarih müktesebatı, yüzlerce yıllık müsamaha ve hoşgörüyeye dayalı beraber barış içinde yaşama tecrübesi, siyasî sistemi, yüz elli yıllık demokrasi tecrübesi Türkiye'nin ehemmiyetli yumuşak güç unsurlarını teşkil etmektedir.⁵⁴⁶

Türkiye; Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya'da Türkçe konuşan 260 milyonluk bir nüfusun da merkezindedir. Üç kıtayı birbirine bağlayan Türkiye, aynı anda bir Avrupa, Asya, Balkan, Kafkas, Ortadoğu, Akdeniz ve Karadeniz ülkesidir. Türkiye, Batının köklü demokrasileri ve pazar ekonomileri ile doğunun ümit vadeden genç demokrasilerini, Karadeniz ile Akdeniz'i, NATO ile İslam dünyasını, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olanların ve farklı kıtaların birbirine bağlayan bir dostluk ve işbirliği köprüsüdür.⁵⁴⁷

Türkiye'nin üzerinde bulunduğu coğrafya, uzun tarihî mazisinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Antik Yunan, Roma-Bizans gibi Batı medeniyetleri yanında, Haldi, Karduk, Asur, Urartu, Goti, Mezopotamya ve İslam medeniyetlerini de taşımıştır. Bu açıdan

⁵⁴⁵ Ünsal BAN, Ekonomik istila tehdidine karşı ekonomik istihbarat 22 Haziran 2013 Cumartesi <http://www.bugun.com.tr/ekonomik-istila-tehdidine-karsi-ekonomik-istihbarat-yazisi-689329>, Erişim tarihi:11.12.2013.

⁵⁴⁶ Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, İstanbul: Küre Yayınları, (2011), s.17

⁵⁴⁷ Yılmaz Sait, Akıllı Güç, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, S.415

bakıldığında Türkiye'nin, Batı ve Doğu'nun kesiştiği bir kavşak noktasında bulunması, Doğu ve Batı medeniyetlerinin harmanlandığı bir zenginlik temin etmektedir.⁵⁴⁸

Türkiye, bulunduğu jeopolitik konum, sahip olduğu kültür ve tarih, askeri gücünün ihtişamı ve evrensel değerlerle örtüşen değerleri itibarıyla, zengin yumuşak güç kaynaklarına sahiptir.⁵⁴⁹

Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi Büyük Hun imparatorluğuna kadar eski bir tarihe dayanmaktadır. Tarih boyunca toplam 16 Türk İmparatorluğu kurulmuş ve son imparatorluk olan Osmanlı imparatorluğu, Ortadoğu'dan Asya'ya, Balkanlardan Afrika ve Avrupa'ya kadar hükmetmiş bir imparatorluktur. Günümüz dünya sisteminde bu denli eski ve köklü medeniyetlerin uzantısı olan devlet sayıları az bulunmaktadır. Sanatı, estetiği, ilmi, bilimi, mimarisi, yönetim anlayışı, devlet teşkilatı ve ordusuyla Osmanlı İmparatorluğu, dünyaya yön vermiş önemli imparatorluklardan olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti de böyle bir tarih, kültürün yanı sıra çağdaş yönetim anlayışı, uluslararası hukuk ve insan haklarına saygılı değerler sistemine sahiptir.⁵⁵⁰

Türkiye'nin sahip olduğu yumuşak güç, hem biçimi hem de kapsamı itibarıyla diğer ülkelerden farklılıklar arz eder. Balkanlarda başlayıp Orta Asya'nın içlerine kadar uzanan Türkiye'nin yumuşak güç potansiyeli, askeri yahut teknolojik üstünlükten ziyade, binlerce yılda tecrübe ettiği tarih ve kültür derinliğinden ve Cumhuriyetin kuruluşundan beri edindiği modern ve laik devlet kültüründen kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin bu coğrafyada temsil ettiği değerler, tarihi birikim ve kültürel derinlik, bir tarafta bölge dinamiklerini harekete geçirmekte, öbür tarafta yeni etkileşim alanlarının doğmasına imkân sağlamaktadır. Balkanlardan Ortadoğu'ya ve Asya'nın içlerine uzanan geniş coğrafyada Kürtlerin, Boşnakların, Arnavutların, Çerkezlerin, Abazaların, Arapların, Azerilerin, Kazakların, Kırgızların, Özbeklerin, Türkmenlerin ve diğer etnik grupların ortak paydası ve paylaştıkları miras Türk tarihidir. Bugün Türkiye bu mirasın merkez coğrafyasını temsil etmektedir. Ama bu, bazılarının iddia ettiği gibi Yeni Osmanlılık adı altında ortaya çıkan yeni bir emperyal güç macerası değil, bu coğrafyaların insanların kendi referanslarıyla barışık hale gelmesine imkân tanınmasıdır. Bu tecrübenin yeniden hatırlanması, bugüne ve yarına ilişkin yumuşak güç alanlarının oluşması açısından önemli bir işleve sahiptir. Türk siyasi hayatı ve sivil toplum sektörünün canlı yapısı, Türkiye'nin yumuşak gücünün en önemli dayanaklarını oluşturmaktadır.⁵⁵¹

Türkiye ayrıca, gelecek yüzyılda Hazar ve Orta Asya doğal kaynaklarının Batıya ulaşmasında doğal bir köprü rolü üstlenmektedir. Dünya doğal enerji kaynaklarının % 70'i Türkiye'nin etrafında kümelenmiştir. Türkiye aynı anda BM, NATO, Avrupa Konseyi, AGİT, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), G-20, Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO), D-20 ve İslam Konferansı Örgütü (İKO) üyesi olan tek devlettir. Bugünün güç merkezleri olarak belirtilen tüm devletlerin yolu bir şekilde Türkiye'den geçmektedir. Son yıllarda haberleşme ve internet teknolojileri neticesi

⁵⁴⁸ A. ÖZER, (2005). 11 Eylül, ABD, Türkiye ve Küreselleşme. Ankara: Elips Kitap. S.192.

⁵⁴⁹ Tuba Çavuş, Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı Ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı, http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/2012-2-3_0.pdf Erişim tarihi:07.12.2013

⁵⁵⁰ Ahmet Davutoğlu, 2009.

⁵⁵¹ Sait Yılmaz, Akıllı Güç, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, S.416

Türkiye'nin uluslararası basında artan görünürlüğü, Türkiye'de kayıtlı yabana gazeteci sayısının artması, akademik çevrelerde çağdaş Türkiye çalışmalarının hız kazanması, Türkiye'ye yapılan üst düzey ziyaretler ve bunların dünya kamuoyundaki yansımaları ve benzer pek çok unsur Türkiye'nin yumuşak gücüne katkıda bulunmaktadır.⁵⁵²

Türk dış politikasının proaktif bir seyir izlemesinin, Türkiye'nin dünyada sahip olduğu pozitif imajın en önemli sebebi, dünyada gösterilebilecek seküler demokrasiye sahip Müslüman topluma en başarılı örnek olmasıdır.⁵⁵³

Türkiye'nin bağlı bulunduğu milletlerarası birlikler ve anlaşmalara dayanan yönelimler haricinde bilhassa Balkan ülkeleri ve Orta Doğu'da geliştirdiği münasebetler, hem Batı hem de Doğulu hüviyeti sebebiyle her iki tarafın da temsilcisi olabilmesi imkânını temin ettiğinden, ülke diplomasisine "müzakereci" bir hususiyet kazandırmaktadır. Aslında, kamu diplomasisi bağlamında bir ülkeyi cazib kılmanın muhtelif yollar mevcuttur. Ve Türkiye de çoğunlukla bu yollardan, askerî ve iktisadî ağırlığından daha fazla olan siyasî nüfuzunu kullanarak barıştırmacı olma -taraf olmama- gücünü kullanmaktadır. Ancak zaman zaman, -sağlam bir tecrübe ışığında- doğru ve sınırlı hamlelerle taraf olma intibası da, diplomasisi faaliyetlerine hizmet edebilmektedir.⁵⁵⁴

Türk dış politikasında da diğer devletlere oranla daha büyük bir değişim yaşanmıştır ki 11 Eylül sonrası dönem olan 'küresel terörizm' in gündemde olduğu bir dönemde, Türkiye'nin stratejik konumu daha farklı bir öneme sahip olmuş, dolayısıyla Türk dış politikasında bu bağlamda değişim ve dönüşümler meydana gelmiştir.⁵⁵⁵

Çekicilik unsuru olarak askeri kapasitesi de Türkiye'nin yumuşak güç kaynakları arasında sayılabilir. Yumuşak güç kavramında cezp edici ve çekici görünebilmek amaçsa eğer ve ülkelerin ya da örgütlerin askeri kapasitelerinin, başkalarını cezp etmesi söz konusuysa eğer, askeri kapasite, yumuşak güç kaynağı olarak sayılabilmektedir.⁵⁵⁶

1990'lara kadar kötü olmakla beraber 1990'larda Türkî cumhuriyetlere yaptığı yardımdan dolayı bu açıdan gene zayıfladığı görülmektedir. Fakat 2000'li yıllara dünyanın ilk 20 büyük ekonomisi arasında giren⁵⁵⁷ Türkiye'nin gelişmiş bir ekonomisi bulunmaktadır. Türkiye'nin üretilen dış ticaret malları, 1950'de % 1,4 iken 1970'te %18,4 ve 2003'te ise %94,2'ye çıkmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin dış ticaret hacmi de artmış, komşu ülkelerle olan ticareti 1991'de 4 milyar Amerikan dolarıyken 2008'de 82 milyar dolara yükselmiştir.⁵⁵⁸ Özellikle Ortadoğu bölgesi ve Balkanlarla olan dış ticaretin yükselmiş olması, Türkiye'nin yumuşak gücünün yükselmesine de katkıda bulunmaktadır.

⁵⁵² Sait Yılmaz, Akıllı Güç, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, S.415.

⁵⁵³ Fuat Keyman E.(2010), "Globalization, Modernity and Democracy Turkish Foreign Policy 2009 and Beyond", Perceptions, Autumn-Winter, Vol.XV, No.3-4, s.10.

⁵⁵⁴ Otay Demir, F.ve B. Kaya Erdem (2010). "The Reflection of The East-West Dichotomy on Turkish Public Diplomacy: The Case of "Davos Summit", Government Communication Proceedings of the 17th International Public Relations Research SymposiumBledCom. 2-3 July 2010, Bled, Slovenia. Dejan Vercic, Krishnamurthy Sriramesh (ed.). Ljubljana: Pristop. S.106

⁵⁵⁵ Burhanettin Duran, (2009), "Türk Dış Politikası Ortadoğuluşuluyor mu?", Editörler: İNAT, K., M. Ataman ve B. Duran, Ortadoğu Yıllığı 2008, Küre yayınları, İstanbul, s.387.

⁵⁵⁶ Tuba Çavuş, Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı Ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı, http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/2012-2-3_0.pdf Erişim tarihi:07.12.2013 s.30.

⁵⁵⁷ Habibe Özdal, O. B. Dinçer, M. Yegin(2009), Mülakatlarla Türk Dış Politikası, USAK Yayınları 27, Cilt 1

⁵⁵⁸ Kemal Kirişçi, (2011), "Turkey's 'Demonstrative Effect' and the Transformation of the Middle East", Insight Turkey, Vol.13, No.2, s.37.

1980'lerde olan medya sınırlaması 'tamamen olmasa da', o dönemlere oranla, büyük ölçüde özgürleşmiştir. Türkiye'de günümüzde yaklaşık 200 TV kanalı ve 1000 radyo kanalı yayın vermektedir.⁵⁵⁹ Kültür ve Turizm Bakanlığının resmi internet sitesi go.iurkexj. com sitesi Türkiye'nin turizm ve kültür zenginliklerini paylaşmakta ve dört dilde yayın yapmaktadır. TRT'nin dış TV yayınları arasında; TRT-6⁵⁶⁰, TRT-TÜRK⁵⁶¹, TRT-AVAZ⁵⁶², TRT-BELGESEL⁵⁶³, TRT- Ettiirkiye⁵⁶⁴ sayılabilir. 73 yıldır dış yayın yapan Türkiye'nin Sesi Radyosu, kısa dalga, uydu ve internet üzerinden bugün 32 dilde yayınlarını sürdürmektedir.⁵⁶⁵

Türkiye, ulus-devlet yapısındaki kurgusal ve yapısal sorunları nedeni ile politika ve strateji üretmemekte, günü kurtarmaya yönelik reaktif ve güvenlik eksenli politika arayışlarına devam etmektedir. Türkiye, sadece Silahlı Kuvvetlerinin caydırıcılığına dayanan; reaktif ve ulusal güvenlik endeksli güvenlik konseptini aşarak "ulusal çıkar endeksli" ve yumuşak gücün tüm unsurlarını bir güç projeksiyonu içinde birleştirmiş yeni bir güvenlik kurgusuna ihtiyaç duymaktadır.⁵⁶⁶

Yakın dönemde Türkiye kültürel ürünleri sayesinde bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Türkiye menşeli televizyon dizileri 2004 yılından bu yana Arap dünyasında oldukça popülerdir. 2010 yılında Ortadoğu ve Arap ülkelerinde yapılan TESEV araştırmasında, katılımcıların yüzde 78'i hayatlarında en az bir kez bir Türk televizyon dizisi seyrettiklerini ifade etmiştir. Bu dizilerin popülerliği Arap ülkelerinden Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayısında da ciddi bir artışa da sebep olmuştur. İnsanlar arasındaki etkileşimin artması karşılıklı öğrenmeyi kolaylaştırmış ve "öteki" imajını daha müspet istikamette şekillendirmeye başlamıştır.⁵⁶⁷

ABD'nin çok satan gazetesi Wall Street Journal (WSJ), Türkiye'de, 34 yaşının altında 35 milyon internet kullanıcısı olduğuna ve bu kişilerin internette Avrupa'dan üç kat daha fazla zaman geçirdiğine dikkat çekmektedir. Türkiye'nin aynı zamanda sosyal medyayı da güçlü bir biçimde benimsediğine vurgu yapan WSJ, Türkiye'nin Facebook kullanımında ilk 5'e, Twitter kullanımında ise ilk 10'a girdiğine, Avrupa'da ortalama yüzde 50 olan kredi kartı kullanımının ise yüzde 60 olduğuna işaret ederek, online satışların çok güçlü ve hızlı bir şekilde büyüdüğünü belirtti⁵⁶⁸. Türkiye hiçbir sübvansiyondan yararlanmayan 200'den fazla televizyon kanalına, 1000'den fazla radyoya, çok başarılı bağımsız prodüksiyon şirketlerine sahiptir. Türkiye'den çıkan yayınlar dil engeline rağmen etrafındaki ülkelerde ilgiyle izlenmektedir. El Cezire gibi bir kanalın Washington'dan sonra en çok haber yaptığı başkent Ankara'dır. Türk sivil toplum kuruluşları hiçbir devlet desteği olmadan birçok ülkeye

⁵⁵⁹ Hakan Altınay, (2008), "Turkey's Soft Power: An Unpolished Gem or an Elusive Mirage", Insight Turkey, Vol.10, No.2, s.55-66

⁵⁶⁰ TRT uluslararası Kürtçe yayın yapan kanalı, Ocak 2009'da yayına başlamıştır.

⁵⁶¹ Ağırlıklı olarak Kürtçe yayın yapan kanal, Türkiye ile Türk insanını tanıtan programlarla, haber, kültür ve sanat yayınlarıyla, yurtdışında yaşayan vatandaş ve soydaşlara yönelik yayın yapmaktadır.

⁵⁶² Mart 2009'da yayına başlamış, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Bosna Hersek, Arnavutluk ve Türkiye olmak üzere sekiz ülkeden ve bu ülkelere özgü sekiz dilde yayın yapan kanal, Türkiye ile diğer Türk Cumhuriyetleri arasında dil ve düşünce birliği kurmayı amaçlamaktadır.

⁵⁶³ 2009 yılında yayına başlayan, Türkiye'yi İngilizce, Almanca, Fransızca, Rusça ve Türkçe ile beş farklı dilde dünyaya tanıtmakta, tarih, toplum, doğa, çevre, spor, kül- tür-sanat, bilim, teknoloji alanlarında belgesel programları yayınlamaktadır.

⁵⁶⁴ Nisan 2009'da yayına başlamış, Arapça konuşan, 22 Arap ülkesi ve Arapça konuşanlara yönelik yayım yapmaktadır.

⁵⁶⁵ TRT (2011). <http://www.trt.net.tr/KurumsalTelevizyonTanitim.aspx>. (Erişim Tarihi: 15.03.2011).

⁵⁶⁶ Sait Yılmaz: Güç ve Politika, ALFA Yayınları, (İstanbul, 2008), 4. Bölüm.

⁵⁶⁷ Benli Altınışık, M. (2011). Türkiye 'nin Orta Doğu 'daki "Yumuşak Gücü " ve Önündeki Engeller. İstanbul: TESEV Yayınları. S.2

⁵⁶⁸ Wall Street Journal: Turkey's Internet Tiger Shows Signs of Slipping, (Feb 28, 2012).

çalışmaları için davet edilmektedir. Dünyanın birçok ülkesinde Türk okulları bulunmaktadır.⁵⁶⁹

Türkiye günümüzde tarihiyle ve coğrafyasıyla barışmaya çalışan bir ülkedir. Tevarüs ettiği Müslüman-Osmanlı tarihî müktesebatı, bunun temin ettiği kültürel derinlik ve yayıldığı coğrafya Türkiye tarafından artık bir yük ve engel veyahut handikap olarak görülmemektedir. Aksine tarih ve coğrafya, stratejik bir güç ve kıymet olarak yeniden üretilmekte ve Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasına yeni imkânlar sunmaktadır.⁵⁷⁰

Türkiye, Kafkasya'nın istikrarı konusundaki çıkarları çerçevesinde de aynı yapıcı politikayı sürdürmüş, Rusya'nın Gürcistan ile olan anlaşmazlıkta ki politikası, Ermenistan'la ilişkilerin düzeltilmeye çalışılması, Çin'in Uygur Türkleriyle olan sorununda üstlendiği arabulucu rol, bunlara örnek olarak gösterilebilir.⁵⁷¹

Türkiye'nin, İsrail-Arap uyuşmazlığı konusunda izlediği bu politika, en çok çaba harcadığı meselelerden olmuştur. Türkiye, dış politikasında İran ile Batı arasındaki nükleer kriz dolayısıyla da, diplomasi yoluna gidilmesi konusunda bir strateji izlemekte, bu konu da, TDP'sında önemli bir yer işgal etmektedir.⁵⁷² 25 Ağustos-27 Eylül 2010 tarihleri arasında TESEV tarafından, 7 Arap ülkede yapılan araştırma, (Mısır, Ürdün, Lübnan, Filistin, Suudi Arabistan, Suriye, Irak ve İran) Türkiye'ye duyulan sempati oranının %80 gibi azımsanmayacak bir oran olduğunu Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı göstermiştir.⁵⁷³

Dış yardım, soğuk savaş döneminde, ABD ve SSCB'nin, ekonomik olarak zayıf olan ülkeleri, ideolojik açıdan kendi saflarına çekebilmek için kullanmış oldukları bir yöntem olmuştur. Ülkeler, gelişmemiş devletlere yardımda bulunurken, kendileri açısından da ekonomik, stratejik ve politik faydalar sağlamaktadır.⁵⁷⁴ Yardım alan ülkeler, her zaman yardım veren ülkelerin ihracatlarına istekli olurlar.⁵⁷⁵

TİKA(Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı) Bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri'nde ilk etapta, sosyal ve kültürel alanda projeler yürüten, bu ülkelerin Türkiye ile olan temaslarını artırmak gayesiyle, TRT yayınlarının bölgede izlenmesini, Latin alfabesinin yaygınlaşması için matbaa hibe edilmesini, değişik alanlarda uzmanların Türkiye'de eğitilmesi gibi birçok teknik yardımı yerine getirmiştir. TİKA'nın faaliyetlerini, başta sosyal altyapılar olan özellikle eğitim, sağlık ve kültür alanlarında, ekonomik sektörlerin ve üretim sektörlerinin geliştirilmesi amacıyla çeşitli projelerin uygulanması yanında; çeşitli kültürel etkinliklerin desteklenmesi veya organize edilmesi, Türkçe çıkan gazete, dergi ve Türkçe yayın yapan televizyon ve radyoların desteklenmesi, bu kurumlarda çalışan uzmanların Türkiye'de eğitilmesi, Azerbaycan'da olduğu gibi bir medya merkezinin kurulup Türkiye'deki medya kuruluşlarıyla hem resmi hem sivil ilişkilerin kurulması gibi çok geniş bir

⁵⁶⁹ Ozdem Sariberk, Hakan Altmay: Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç, Sabah, (8 Ocak 2008). Bkz. arxiv.sabah.com.tr/2008/01/08/haber (Erişim: 25 Aralık 2009)

⁵⁷⁰ İbrahim Kalın, (ed.) (2011). 2000 71 Yıllar Türkiye 'de Dış Politika. İstanbul: Meydan Yayıncılık. S.10.

⁵⁷¹ Fotiou ve Triantaphyllou, 2010:99

⁵⁷² Kemal Kirişçi, age, 2010:10

⁵⁷³ Akgün ve diğerleri, 2011

⁵⁷⁴ Kawai ve Takagi, 2004,:259-261

⁵⁷⁵ Doss, 1996:232-243

yelpazede faaliyetlerin uygulandığı, insanı, toplumu ve devleti ilgilendiren her alan TİKA'nın ilgi alanındadır.⁵⁷⁶

Türkiye'nin dış politikasında en ciddi ihmale uğramış kıta bağlantısı Afrika'dır. Bir ülkenin gücü sadece kendi çevresindeki fiili gücü ile değil, değişik havzalardaki ekonomik, kültürel ve diplomatik etkinliği ile değer bulacaktır.⁵⁷⁷ TİKA'nın Afrika Açılımı temelinde Türkiye'nin Afro-Avrasya havzasında etkinliğini arttırmak istemesi ve böylece bölgesel güç olma hedefi yatmaktadır. Afrika bu hedefin bir ayağıdır⁵⁷⁸. Sahra'nın Güneyindeki Afrika'da hâlihazırda on beş, Afrika kıtasında ise yirmi Türk büyükelçiliği vardır. Bu sayının otuza çıkarılması öngörülmektedir. Afrika ülkeleri ile ekonomik ilişkiler ve ticaret hacmi son yıllarda önemli bir artış göstermiştir. Sahra'nın Güneyindeki Afrika ile 2000 yılında 742 milyon ABD doları olan ticaret 2005'te 3 milyar, 2008'de ise 5,7 milyar dolara ulaşmıştır. Ayrıca Türk inşaat sektörünün 1972-2008 yılları arasında gerçekleştirdiği 130 milyar \$ tutarındaki iş hacmi içerisinde %19'luk pay Afrika ülkelerine aittir. 2008 yılında ise gerçekleştirilen toplam 23,6 milyar dolar tutarındaki projelerin %15'i Afrika'da yapılmıştır. Ticaret yapılan ülkeler içinde Nijerya, Kenya ve Etiyopya başta gelmektedir⁵⁷⁹. Türk Hava Yolları 2005'ten sonra pek çok Afrika ülkesinin başkentlerine ve diğer şehirlerine seferler düzenlemeye başlamıştır. Türk Hava Yolları 2006 yılında Hartum, Addis Ababa, Lagos'a; 2007 yılında Johannesburg'a; 2009 yılında Nairobi ve Dakar'a; 2010 yılında ise Darüsselam ve Entebbe'ye seferler başlatmıştır.⁵⁸⁰ Türkiye'nin orda yumuşak güç kullanımına büyük katkı sunmaktadır. TİKA'nın kurulmasıyla beraber, Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki, yeni bağımsız devletler odak noktası iken, bu eğilim yakın dönemde, kalkınma ortaklığının Ortadoğu, Afrika ve Asya'daki ülkeleri de içeren, daha geniş bir coğrafyayı kapsamıyla hızlı bir dönüşüm yaşamıştır. TİKA'nın 23 kalkınma ortağı, ülkede 26 program koordinasyon ofisi bulunmakta ve 23 denizaşırı ofisin dışında, dünya genelinde TİKA, 100'den fazla ülkeye ulaşmaktadır.⁵⁸¹ TİKA'nın, 2003'e kadar olan dönemlerde, Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar olarak başlattığı dış yardım, Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Afrika ülkelerine yayılmıştır.

Türkiye'nin, 2002-2005 yılları arasında yardım yaptığı ilk bölge Asya iken, Avrupa ikinci sırada, Orta ve Doğu Avrupa ise üçüncü sırada yer almaktadır. 2004-2005 arasında ise Pakistan'da olan deprem ve Güney Asya'da olan Tsunami sebebiyle bu bölgelere yüksek miktarda insani yardımlar yapmıştır.⁵⁸² 2008 yılının sonunda olan Gazze krizi, 2010'da meydana gelen Haiti ve Şili depremleri, Pakistan'daki sel felaketi ve 2011'de meydana gelen Japon depremi ile Libya krizi sebebiyle yardım operasyonları gerçekleştirilmiştir. Türkiye, Afganistan'da Taliban rejiminin sona ermesinden sonra, Afganistan'ın yeniden yapılanmasıyla oldukça ilgili olmuştur. Afganistan'ın yeniden imarı, temel hizmetlerin sağlanması, temel özgürlüklere saygılı yeni bir düzenin oluşturulması için, Türkiye çalışmalar yapmıştır. Türkiye'nin Afganistan'a yardımları, 400 milyon ABD dolarına ulaşmıştır.⁵⁸³

⁵⁷⁶ Sait Yılmaz, Akıllı Güç, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, S.425.

⁵⁷⁷ Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s.208-206.

⁵⁷⁸ Can Ünver: Türkiye'nin Afrika Açılımı ve Açılımın Kamu Diplomasisi Bağlamında Değerlendirilmesi, (27 Mayıs 2012).

<http://politikaakademisi.org/?p=322>

⁵⁷⁹ Tabloların ayrıntıları için Bkz. <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa712d61ad6-534f-4961-a432~f8b94b5c2cef>.

⁵⁸⁰ Yılmaz Sait, Akıllı Güç, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, S.426.

⁵⁸¹ T.C Dışişleri Bakanlığı, 16.02.2012

⁵⁸² Fidan ve Nurdun, 2008:101

⁵⁸³ T.C Dışişleri Bakanlığı, 16.02.2012

Ülke marka değeri ile ilgili çalışmalar genellikle üç konu üzerine odaklanır; ülkenin orijininin ihracat ürünlerini etkilemesi, turistlerin gidebilecekleri yerlerin marka değeri, yabancı yatırımların çekilmesi. Bununla beraber dünya genelinde marka ihracatı ve bunların nasıl görüldükleri de önemlidir⁵⁸⁴. Türkiye'de ülke markasının geliştirilmesi 1923 yılında Atatürk ile birlikte müthiş bir şekilde atılım içine girmişti. b alfabe, yeni kıyafet tarzı, laiklik gibi yenilikler ülke imajını büyük katkı sağladı.

Türkiye'nin en önemli zenginliklerinden olan coğrafyasındaki dört mevsim yaşanması, yumuşak güç kaynağı olarak kullanılmakta, Turizmin gelişmesi için yapılan yatırımlar arttırılmaktadır.⁵⁸⁵ Tanıtıma ayrılan bütçe 2011 yılı itibariyle 155 milyon TL civarındadır.

Bugün Türkiye bu mirasın merkez coğrafyasını temsil etmektedir. Şu anda Türkiye'de tecrübe edilen, yeni jeopolitik tasavvurun ve küresel muhayyilenin bölge insanının kendi referanslarıyla barışık hale gelmesine imkân tanınmasıdır. Bu tecrübenin yeniden hatırlanması, bugüne ve yarına dair yumuşak güç sahalarının teşekkülü açısından önemli bir fonksiyona sahiptir. Üstelik Türkiye'nin yumuşak gücünün ihata sahası, giderek diğer coğrafyalara da yayılmakta ve Afrika, Asya ve Latin Amerika'ya da uzanma istidadı taşımaktadır.⁵⁸⁶

2.3.2. Yumuşak Gücü Kullanımındaki Eksiklikleri ve Yapılması Gerekenler

Soğuk Savaş sonrası güvenlik ortamı bir yandan Türkiye'ye bölgesel bir güç olmanın da ötesinde çeşitli fırsatlar ve açılımlar sunarken, diğer yandan Türkiye için önemli yapısal tehditleri de barındırmaktadır.⁵⁸⁷ ABD ve Avrupa ile anlaşmazlık olasılıktan ortaya çıkmaktadır. Yeni güvenlik ortamı kapsamında meydana gelen önemli değişimlere Türkiye'nin tam olarak ayak uydurabildiği de söylenemez. Bu dönemde Türk dış politikası⁵⁸⁸; (1) Oynak merkezli, (2) Tüm ülkeler ile teke tek ve doğrudan karşılıklı menfaatleri hedeflemiş ilişkilere dayanan, (3) Komşularla sıfır sorun yaşamak isteyen, (4) Ülkeyi Ortadoğu'da merkez ülke haline getiren, (5) ABD ile sıkı koordinasyon içinde bir dış politika yürütme iddiasındadır. Ancak, oynak merkezli ve sıfır sorun politikası; elle tutulur ve ülke çıkarlarına dayanan dış politikanın temel prensipleri ile örtüşmeyince netice alamayan bir politikaya dönüştü.⁵⁸⁹

Türkiye'nin Soğuk Savaştan günümüze devam eden yapısal **güvenlik sorunları**; ABD ile gittikçe çakışan çıkarları ve AB üyelik sürecinin neden olduğu güvenlik aşınmalar karşısında çok daha belirgin hale gelmiş, sorunlar gittikçe nitelik değiştirirken güvenlik yapısındaki iç tıkanıklıkların artması durumu içinden çıkılmaz hale getirmiştir. AB sürecinin ve yakın coğrafyasındaki ABD müdahalelerinin etkisi ile Irak ve Kıbrıs'taki gelişmelerin gösterdiği gibi Türkiye, kendi güvenlik sorunlarının çözümünde dış kaynaklı siyasi ve ekonomik yaptırımlara oldukça bağımlıdır.⁵⁹⁰ Gerçekten de Ermeni meselesinde, Kıbrıs

⁵⁸⁴ Jan Dirk Kemming, Özlem Sandıkçı: Turkey's EU accession as a Question of Nation Brand image, Palgrave, (29 November 2006).

⁵⁸⁵ T.C Kültür ve Turizm bakanlığı, 2012

⁵⁸⁶ İbrahim Kalın "İnce Güç ve Kamu Diplomasisi", 2000'li Yıllar Türkiye'de Dış Politika. İbrahim Kalın (ed.). İstanbul, (2011). Meydan Yayıncılık. S.164-165.

⁵⁸⁷ The VWashington Institute For Near Policy: Türkiye'nin Yeni Dünyası- Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri, Der.: Alan Makovsky, Sabri Sayan, ALFA Yayınları, (İstanbul, Şubat 2002), s.6. Haşan Köni: Dış Politika Yönetimi, Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, Siyaset ve Devlet Yönetimi Sertifika Programı, (İstanbul, 03 Mayıs 2009).

⁵⁸⁸ Cüneyt Ülsever: Türkiye'nin Dış Politikası, Hürriyet, (07 Temmuz 2009).

⁵⁸⁹ Yılmaz Sait, Akıllı Güç, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, S.407.

⁵⁹⁰ Yılmaz Sait, Akıllı Güç, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, S.417.

meselesinde, Kürt meselesinde, Suriye sorununda, Türkiye kendini dünyaya anlatmakta sorun yaşamaktadır. Bunlarda da Türkiye'nin negatif bir imaja sahip olmasına yol açmaktadır. Bunun için Türkiye'nin hikâyesinin ne olduğunu ve nasıl anlatmamız gerektiğini bilmemiz gerekmektedir. Kamu diplomasisi ise bu hikâyenin önemini ve aktarılmasına ilişkin bize önemli bir vasıta sunmaktadır.

Politika ve strateji üretmekteki sıkıntılarının yanında hayati çıkarları söz konusu olduğu halde güç kullanmaktan ve güç projeksiyonsuzluğu nedeni ile etki sağlamaktan uzaktır. Ülkenin yumuşak gücünü oluşturacak sivil kabiliyetler geliştirilemediği gibi dış fonlarla yönlendirilen sivil toplum örgütü veya kuruluşu görünömlü unsurlar bozucu özellikleri ile kendileri güvenlik sorunu olmaktadır. AB üyelik süreci ile birlikte Türkiye'nin güvenlik parametreleri homojenleştirici niteliğini yitirme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.⁵⁹¹

Türkiye, dış politikada alternatif üretmezken belirgin bir güvenlik konsepti ve kurgusu olmaması nedeni ile sadece Türk Silahlı Kuvvetleri'ne (TSK) dayalı güç politikası uygulama yeteneği de siyasi sıkıntılar nedeni ile aşınmaktadır. Güvenlik kurgusu içinde hükümet-sivil-asker-üniversite-araştırma merkezleri-elit tabaka gibi sürece katkıda bulunacak aktör ve kurumlar dahilinde bir kurgu ve entegrasyon olmadığı için politika ve strateji üretmekte sıkıntılar devam etmektedir.

Ülkenin en önemli sorunu vizyonsuzluk ve kendi çıkarlarına uygun roller belirleyememektir. Siyasi konularda olduğu gibi güvenlik alanında da karşılıklı itimatsızlık nedeni ile sivil-asker kurumsal işbirliği büyük ölçüde işlemez hale gelmiş; inandırma, entegre ve birbirinden güç alan bir güvenlik politikası oluşturma ve uygulama imkanı kalmamıştır. Balkanlar; Yunanistan'a, Karadeniz ve Orta Asya enerji hatları ile birlikte; Rusya'ya teslim edilmiştir. Irak'ın kuzeyi kaybedilmiş, Kürt devletinin fiilen kurulmasına göz yumulmuş, buradaki ülke çıkarları terörle mücadeleye indirgenmiş, Orta Doğu'daki çıkarları ise ABD'nin insafına bırakılmıştır.⁵⁹²

Türk ulusal güvenlik kurgusu; bölgesel şartlar, güç merkezlerinin yakın coğrafyasına dayatmaları, iç ve dış güvenlik sorunları nedeniyle politika oluşturma ve uygulama sürecinde bir an önce yapısal, yönlemsel ve siyasi vasıtalar bakımından radikal değişikliklere ihtiyaç duymaktadır. Türkiye, sadece Silahlı Kuvvetlerinin caydırıcılığına dayanan; reaktif ve ulusal güvenlik endeksli güvenlik konseptini aşarak "ulusal çıkar endeksli" ve "yumuşak güc"ün tüm unsurlarını bir güç projeksiyonu içinde birleştirmiş yeni bir güvenlik kurgusuna ihtiyaç duymaktadır. Ulus-devlet yapısı, ulus kimliği ve birliğini koruyacak altyapı dönüşümleri yeni ulusal güvenlik politikasının merkezinde olmalıdır. Tek boyutlu ve salt güvenlik odaklı politikalar yerine ulusal çıkar endeksli, belirli stratejiler içinde bitişik coğrafyalara açılım sağlayan yeni kavramsal açılımlar; hegemonun biçtiği rol yerine, hegemon ile ortak veya bağımsız düşünme, uygulama refleksi sağlanmalıdır. Dış politikanın kapsayıcılığı artırılarak; bölgesel projeksiyonlar üzerine oturtulmuş, ekonomik ve kültürel kodlan ihtiva eden bir teorik yapı ve buna uygun stratejiler oluşturulmalıdır.⁵⁹³

⁵⁹¹ Yılmaz Sait, Akıllı Güç, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, S.417.

⁵⁹² Yılmaz Sait, Akıllı Güç, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, S.417.

⁵⁹³ Yılmaz Sait, Akıllı Güç, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, S.418.

Türkiye demokrasisi ve Türkiye sivil toplum teşekküllerinin dinamik yapısı Türkiye'nin yumuşak gücünün en ehemmiyetli unsurlarını teşkil etmektedir. Çok partili hayata geçtiği 1946 yılından bu yana Türk demokrasisi istikrarsız bir tarihî serüven yaşamıştır. Türkiye toplumunun farklı kesimlerinin âdil paylaşım, katılım, temsil, şeffaflık ve hesap verebilirlik talebi Türk demokrasisini besleyen ve gelişmeye zorlayan en önemli saiklerdir. Türkiye'nin tabii coğrafi hinterlandı olan Balkanlar ve Ortadoğu'da bir cazibe merkezi haline gelmesi, hürriyet-emniyet dengesini istikrarlı bir şekilde tesis edebilmesine ve demokratik fırsat sahalarını genişletebilmesine bağlıdır.⁵⁹⁴

Türkçe konuşulan Türkî cumhuriyetlerde kalkınma yardımları sağlamanın yanı sıra, ekonomik, kültürel, eğitim sosyal, teknik ve ticari alanlarda faaliyet gösteren bir kurum olan **TİKA** (Türk işbirliği ve kalkınma idaresi başkanlığı) Türkiye'nin yumuşak gücüne katkı sağlayan başlıca kurumlardandır. **Kızılay**'ın sağladığı yardımlar ve **Yunus Emre Enstitüsü**nün de yurtdışında Türk kültür ve dilini yaymak için gerçekleştirdiği projeler nedeniyle önemi vurgulanması gereken kurumlardır.⁵⁹⁵

Türkiye demokrasisi ve Türkiye sivil toplum teşekküllerinin dinamik yapısı Türkiye'nin yumuşak gücünün en ehemmiyetli unsurlarını teşkil etmektedir. Çok partili hayata geçtiği 1946 yılından bu yana Türk demokrasisi istikrarsız bir tarihî serüven yaşamıştır. Türkiye toplumunun farklı kesimlerinin âdil paylaşım, katılım, temsil, şeffaflık ve hesap verebilirlik talebi Türk demokrasisini besleyen ve gelişmeye zorlayan en önemli saiklerdir. Türkiye'nin tabii coğrafi hinterlandı olan Balkanlar ve Ortadoğu'da bir cazibe merkezi haline gelmesi, hürriyet-emniyet dengesini istikrarlı bir şekilde tesis edebilmesine ve demokratik fırsat sahalarını genişletebilmesine bağlıdır.⁵⁹⁶

Türkiye, 21. yüzyılın en dinamik alanlarından birisi olacağı şimdiden belli olan Ortadoğu ve Avrasya alanının oluşmasında siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel öncülüğü üstlenerek, yeni yüzyıla yeni misyonu ile yön vermelidir. Yeni güç politikalarının savaşçıları; sivil toplum örgütleri, hükümet dışı örgütler, şirketler, etkinlik sağlanan uluslararası örgütler gibi yapısal ve kurumsal unsur ve süreçler olacaktır. Ulusal çıkarlar doğrultusunda yapısal ve kurumsal güç unsurların bir araya getirecek bir sistem oluşturulmalıdır. Eğitim kuruluşları, vakıflar, araştırma merkezleri, enstitüler, NGO⁵⁹⁷lar gibi örgütlenmeler aracılığı ile bir yandan dış politikayı destekleyecek örtülü istihbarat fonksiyonların yerine getirilirken, açık faaliyetler kapsamında diğer ülkelerin kamuoyların ülkenin ulusal politikalar konusunda bilgilendirilmelidir.⁵⁹⁸

Türkiye bölgesindeki etkinliğini artırmayı, komşu ülkelerin gönüllerini fethetmeyi, sevilen, sayılan, sözü dinlenen bir ülke olmayı istiyorsa; uluslararası politikada karar süreçlerine katılmayı, küresel denklemde dikkate alınmayı hedefliyorsa yumuşak gücünü çok iyi kullanmalıdır.

⁵⁹⁴ İbrahim Kalın (2011). "İnce Güç ve Kamu Diplomasisi", 2000'li Yıllar Türkiye'de Dış Politika. İbrahim Kalın (ed.). İstanbul: Meydan Yayıncılık. S.165.

⁵⁹⁵ Tuba Çavuş, Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı Ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı, http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Images/images/files/2012-2-3_0.pdf Erişim tarihi:07.12.2013 s.30.

⁵⁹⁶ İbrahim Kalın. (ed.) (2011). 2000'li Yıllar Türkiye 'de Dış Politika. İstanbul: Meydan Yayıncılık. S.165.

⁵⁹⁷ Non-Governmental Organization (Hükümet Dışı Kuruluş)

⁵⁹⁸ Sait Yılmaz, Akıllı Güç, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, S.420.

Tablo 20: Türkiye'nin Yumuşak güç unsurları.⁵⁹⁹

Siyasi kapsamdaki unsurların liderliğini yapmak üzere ABD'deki Ulusal Demokrasi Vakfı (NED) benzeri 'Ulusal Demokrasi Vakfı' kurulmalı ve aşağıdaki unsurların öncüsü rolünde olmalıdır.	Ekonomik kapsamdaki unsurlar için "Ulusal Kalkınma Vakfı" kurulmalı ve aşağıdaki unsurların öncüsü rolünde olmalıdır.	Sosyokültürel kapsamdaki unsurlar için 'Ulusal Kültür Vakfı' kurulmalı ve aşağıdaki unsurların öncüsü rolünde olmalıdır.
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Siyasi partilerin uzantıları ve bunların oluşturacağı yan kuruluşlar (gençlik örgütleri, vatandaşlık demekleri vb.), ➤ Üniversiteler, düşünce merkezleri, araştırma kurumları vb. gibi bilgi üreten kurumlar ile eğitim kurumları, burs imkânları, ➤ Siyasi kapsamlı sivil toplum örgütleri, demekler ve vakıflar.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ İşveren ve işçi kuruluşları ile şirketler, diğer ülkeler ile ticaret bağı olan organizasyonlar, turizm şirketleri ve çokuluslu ekonomik oluşumlar, ➤ Seçilmiş operatif bankacılık ve finans teşkilleri ➤ Hükümet dışı kuruluşlar; Kızılay, TİKA benzeri yardım kuruluşları.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Görsel ve yazılı basın organları ile bunların yurt dışı bağlantıları, diğer gündem oluşturma, propaganda ve psikolojik etki vasıtaları, ➤ Kültürel kapsamlı sivil toplum örgütleri, demekler ve vakıflar, ➤ Diyanet İşleri Başkanlığı.

Türkiye, ulusal çıkarlarının sağlanmasında öncelikle 'yumuşak güç' kabiliyetini öne çıkaran bir güç projeksiyonu oluşturmalıdır. Ülkenin siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel ve askeri güç unsurları birbirine entegre edilerek kademeli ve örtüşen bir güç projeksiyonu dahilinde yumuşak ve zorlayıcı güç unsurlarının rol ve süreçlerinin belirlenmesi gereklidir. Bu kapsamda güç projeksiyonunun aşağıdaki gibi oluşturulmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Yumuşak gücü temsil eden tüm sivil güç unsurlarının ulusal çıkarlar doğrultusunda geliştirilmesini, yönetim ve yönlendirilmesi ile koordinasyonu MGK (Milli Güvenlik Kurulu) Genel Sekreterliği tarafından yerine getirilmeli ancak MGK Genel Sekreterliği işlevlerine yardımcı olmak üzere siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlardaki güç unsurlarının liderliğini yapacak yan-resmi vakıflar oluşturulmalıdır.⁶⁰⁰

Turizm sektöründe de turist profiline uygun ve kaliteli programlar geliştirilmeli/turistlere ülkemizin doğal güzellikleri, kültürel zenginlikleri ve misafirperverliği tanıtılmalıdır. Türk film ve dizi endüstrisi desteklenmeli, dikkat çekici yapımlar ile bölge insanlarının Türk kültür ve medeniyetini daha iyi tanıması sağlanmaya çalışılmalıdır. Türklerin 1915'de Ermenilere soykırım uyguladığı, Kıbrıs'ın kuzeyini işgal ettiği şeklinde uluslararası kamuoyunda oluşan kanaatleri hemen değiştirmek kolay değildir. Çünkü uzun bir süreçte bu kanaatlerin oluşumuna sessiz kalındığından bunları doğrudan ve hemen değiştirmeye çalışmak propaganda amaçlı görülebilir. parlamento üyeleri kendilerine konunun tarihsel gerçekliğini araştırıp araştırmadıkları sorulunca, buna gerek duymadıklarını, soykırım

⁵⁹⁹ Sait Yılmaz, Güç ve Politika, ALFA Yayınları, (İstanbul, 2008), s.453. kitabından yararlanmıştır.

⁶⁰⁰ Sait Yılmaz, Akıllı Güç, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, S.420.

yapıldığıının zaten herkes tarafından kabul edildiğini söylemişlerdir. Uluslararası toplumda böyle bir önyargı olduğunu fark etmek ve ona göre bir çalışma ve anlatan yöntemi belirlemek durumundayız. Anlatan, nesnel gerçekliğin dile getirilmesi anlamında uzun süreli bir iş olarak düşünülmelidir. Bu, bir bakıma, doğruyu söyleme ve yanlıştan uzaklaştırma, haksızlığa karşı durma görevidir.⁶⁰¹ Toplumlar, ancak böyle bir anlayış hakim olduğu takdirde, barış ve güvenlik içinde varlık gösterebilir.

Her ülkenin kullandığı dil ve araçlar, şüphesiz önemli farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıklar ülkelerin izlediği politikalar kadar, sahip oldukları tarihi ve kültürel birikimle de yalandan ilgilidir. Belirlenen amaç ve strateji doğrultusunda bölgesel ve küresel Ölçekte yeni bir kültürün geliştirilmesi şarttır. Bunu, birbirini tamamlayıcı olmak üzere iki farklı düzlemde hayata geçirmek mümkündür. Biri üniversitelerde ve araştırma enstitülerinde gerçek anlamda bilimsel çalışmaları teşvik ederek, diğeri ise sivil toplum örgütleri aracılığıyla kültürel etkinliklerde bulunarak gerçekleştirilebilir. Örneğin Almanlar, tarihte, özellikle de yakın tarihte oluşan kötü imajı düzeltmek ve ulusal çıkarlarını optimal biçimde takip etmek amacıyla, çeşitli alanlarda faaliyet gösteren "aracı örgütler- Mittlerorganisationen" kurup bunların finansmanını da yüzde yetmiş oranında devletçe karşılama yolunu tercih etmiştir⁶⁰². Amaç Alman dilinin ve kültürünün dünyada tanınır kılınması, bu vesileyle bir ortak anlayış ortamının yaratılmasıdır.⁶⁰³

Yurtdışındaki Türk sivil toplum kuruluşlarından yararlanarak kamuoyu oluşturma ve lobicilik faaliyetleri yürütülmelidir. Türkiye'de bölge uzmanı ve/veya ülke uzmanları yetiştirilmelidir. Yetiştirilecek uzmanlar, Türkiye'nin bölgesel açılımlarını daha sağlıklı ve verimli bir zemine oturmasını sağlayarak Türkiye'nin açılım konusunda ilerleyişine ışık tutacaklardır. Bölge konularında uzmanlaşmış ve sayıca yeterli diplomat kadrosuyla kamu diplomasisi daha etkili ve hızlı yürütülebilecektir. Türk Kızılay'ı hastalıklarla mücadelede, Kimse Yok Mu gibi derneklerin sosyal yardımların toplanması ve dağıtılmasında, ÂFAD gibi kuruluşlarımız doğal afetler konusunda bilinçlendirme ve yardım çalışmalarlarıyla etkin roller üstlenebilirler.

Türkiye her ne kadar bu küresel denklem içinde yeni bir oyuncu olsa da Afganistan yumuşak gücünü en faal ve başarılı kullandığı numunelerden başka birini teşkil etmektedir. Türkiye'nin bu başarısı bölgeye ehemmiyet atfeden küresel aktörler tarafından da görülmektedir. Bilhassa ABD Başkanı Obama'nın Afganistan'daki asker sayısını 100 bine çıkarması istikrar adına bir netice elde etmek bir yana ülkedeki krizi daha tetiklemişken, sürece müspet katkısı ortada olan Türkiye'nin takip ettiği politikanın değerini daha net ortaya çıkarmıştır.⁶⁰⁴ Türkiye, 'Ergenekon' ve benzeri davaların yaşandığı süreçlerden ordusunu yıpratmadan, en üst teknoloji ve imkânlar dahilinde yapacağı yeniliklerle sert gücünü geliştirmelidir. Caydırıcı güç, mübadele ve pazarlık argümanı olarak kullanılacak bilgi üretimi de ülkelerin önem verdiği bir noktadır. Bu minvalde, ülkemizin, ithal edilen bir kavram ya da değerini tekrar formüle edilmesi ve bir öncekini saf dışı bırakması tehlikesine karşı da mevcut teknolojisinin üreticisi olması ve gerektiğinde bunu ihraç etmesi de önem

⁶⁰¹ İbrahim S. Canbolat, Alternatif Diplomasi, Kamu Diplomasisi Enstitüsü, (2010).

⁶⁰² İbrahim S. Canbolat, Alternatif Diplomasi, Kamu Diplomasisi Enstitüsü, (2010).

⁶⁰³ Sait Yılmaz, Akıllı Güç, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, S.0000.

⁶⁰⁴ Özkan, T., H. Ete, S. M. Bölme (2011). SETAAnaliz: 2010'da Türkiye. Ankara: SETA Yayını, s.104

taşımaktadır. Türkiye, böylece güce dönüştürülebilir, potansiyel sert güç unsuru özelliği taşıyan bir ülke olarak küresel sistemde itibarını artırabilir.

Türkiye, bölgesinde yaşanan gelişmeleri doğru değerlendirip; kendisini merkez olarak özgürlük, güvenlik ve refah alanı yaratabilir ve etrafındaki ülkelerle geçmişten gelen tarihi ve kültürel bağlarını, komşularının gözünde 'sabıkasız olmayan bir ülke' olarak sınırlarını ve imkânlarını hesaba katarak iç dinamikleriyle bir politika üretirse, hem kendisi hem de bölge ülkeleri için yararlı adımlar atmış olacaktır. Tabii, tüm bunların gerçekleşebilmesi için Türkiye'nin kendisiyle olan hesaplaşmasını demokrasi, insan hakları, sivilleşme, saydamlık ve hesap verebilirlik gibi kavramlar üzerine inşa etmesi; geçmişle olan yüzleşmesinde siyasi ve sivil aktörlerin alacağı inisiyatifleri cesaretle desteklemesi gerekmektedir.⁶⁰⁵

Türk kültürünü, dilini ve sanatını dışarıda tanıtmak, Türkiye ile diğer ülkeler arasındaki ikili ilişkilere katkıda bulunmak ve Türk vatandaşlarının buldukları ülkeye uyumuna yardımcı olmak gayesiyle çeşitli ülkelerde Türk Kültür Merkezleri kurulmuştur. Almanya, İran, Irak, İsrail, Kuveyt, Suriye, Türkmenistan, Ürdün, Türk Kültür Merkezleri faaliyet göstermektedir⁶⁰⁶. Yunus Emre Türk Kültür Merkezi⁶⁰⁷ bu başlıkta bir uygulama örneğidir. Dışişleri Bakanlığı'na bağlı mevcut kültür merkezlerinin zaman içerisinde Yunus Emre Kültür Merkezi haline getirilmesi öngörülmektedir. Bu çerçevede, 2009 yılında Bosna-Hersek ve Arnavutluk'ta, 2010 yılında ise, Mısır, Makedonya ve Kazakistan'da birer Yunus Emre Türk Kültür Merkezi kurulmuş ve söz konusu kültür merkezlerince, diğer kültürel faaliyetlerinin yanı sıra Türkçe dersleri verilmeye başlanmıştır⁶⁰⁸. Almanya ve diğer Batılı merkezlerde de açılması yönünde çalışmalar vardır. Goethe Enstitüsü gibi Yunus Emre Enstitüsü de Türkiye dışında Türkçenin tanıtılması, bu dilde düşünce ve kültür üretiminin desteklenmesi amaçlı çalışmalar üstlenebilir.⁶⁰⁹

15 Haziranda Dolmabahçe Sarayı'nda açılışı yapılan, "Gelin tanış olalım" sloganı ile 130 ülkeden bin öğrencinin katıldığı Uluslararası Türkçe Olimpiyatları; eğitim, kültür, tanıtım ve tanıtma faaliyetleri kapsamında düşünülmüş bir kamu diplomasisi faaliyetidir. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları, 9 yıl önce Türk dili, kültürü, tarihi ve zenginliğini, ülkelerinde geleceğin önemli simalarından olmaya namzet binlerce Öğrenciye ve ailelerine yansıtarak kültür ve dil alanında mevcut tek olimpiyat niteliğine haiz önemli bir çalışma olarak doğmuştur. Türkçe şarkı, şiir, konuşma, özel beceri, genel kültür, dil bilgisi gibi 18 farklı alanda yeteneklerin sergilendiği olimpiyatlar, Uluslararası Türkçe Öğretim Demeği (TÜRKÇEDER) tarafından düzenlenmektedir.⁶¹⁰ Uluslararası Türkçe Olimpiyatları, Türkiye'nin ve Türkçenin tanıtımını yapıp, uluslararası arenada sürekli eksikliğini hissettiğimiz Türkiye lobisinin güçlenmesine yardımcı olacak siyaset üstü bir kamu diplomasisi faaliyeti olarak değerlendirildiğinde uzun vadeli ve stratejik bir işbirliği çalışması

⁶⁰⁵ Aydoğan, Bekir, Güç Kavramı Ve Türkiye, Zaman Gazetesi, 13.04.2011.

⁶⁰⁶ Dışişleri Bakanlığı (2011 d), <http://www.7nfa.gov.tr/turk-kultur-7nerkezleri-turk-dill-ve-edebiyati-bolumleri-ve-turkce-egitim-merkezleri-tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 04.04.2011).

⁶⁰⁷ 2007 yılında yürürlüğe giren Yunus Emre Vakfı Kanunu doğrultusunda, Türkiye'yi kültürel mirasını, Türk dilini, kültürünü ve sanatını tanıtmak, Türkiye'nin diğer ülkeler ile dostluğunu geliştirmek, kültürel alışverişini artırmak, bununla ilgili yurt içi ve yurt dışındaki bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak, Türk dili, kültürü ve sanâi alanlarında eğitim almak isteyenlere yurt dışında hizmet vermek amaçlarıyla Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri kurulmaktadır.

⁶⁰⁸ Yunus Emre Vakfı (2011). <http://www.yunusemrevakfi.com.tr>. Erişim Tarihi:12.02.2011.

⁶⁰⁹ İbrahim S. Canbolat: Alternatif Diplomasi, Kamu Diplomasisi Enstitüsü, (2010). http://www.kamudiplomasi.org/index.php?option=com_content&view=article&id=75:tarihten-dersle-alternatif-diplomasi&catid=44&Itemid=73

⁶¹⁰ Bekir Aydoğan: Bir Kamu Diplomasisi Örneği: Uluslararası Türkçe Olimpiyatları, Zaman, (25.06.2011).

olma özelliği taşımaktadır. Türkçe Konuşan Cumhuriyetler Konseyi'nin kurularak 11 milyon km² gibi bir alanda yaşayan 250 milyon insanın gerçek taleplerinin algılanması hususunda son derece ciddi bir adım atılmıştır.⁶¹¹ Türk Hava Yollarının FC Barcelona takımına sponsor olması başka bir örnektir. Sponsorluk anlaşması çerçevesinde, Türk Hava Yolları Barcelona'nun resmi sponsoru unvanı ile Barcelona'nun kendi sahası Nou Camp stadındaki reklam panoları başta olmak üzere tüm mecralarında reklam ve logoları kullanmakta, Barcelonalı futbolcularla reklam filmi çekmekte, tüm dünyada bu sponsorluğun iletişim ve reklamını yapabilmektedir. Türk Hava Yolları, Barcelona'yı İspanya dışında gerçekleştirilen turnuvalara ve kamplara taşımaktadır.⁶¹² Ermenilere yönelik Akdamar Kilisesi'nde ayin düzenlenmesi⁶¹³, Lübnan, Afganistan, Pakistan gibi ülkelere yapılan insani yardımların devam ettirilmesinin, Türkiye'nin siyasal, kültürel ve tarihsel tanıtımı hususunda çaba sarf edilmesinin komşu devletlerle yakınlaşmasına fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Türkiye, son 5 yılda 3.5 milyar dolar civarında kalkınma yardımı yaptı. Kalkınma yardımlarının yüzde 44.4'ü Kafkaslar ve Merkez Asya'ya, yüzde 26.8'i Balkanlar ve Doğu Avrupa'ya, yüzde 24.6'sı Ortadoğu ve Afrika'ya ve yüzde 3.8'i de Uzakdoğu ülkelerine yapıldı. 2009 yılında Türkiye'nin en çok resmi kalkınma yardımı yaptığı ülke 96.4 milyon dolar ile Afganistan oldu. Bu ülkeyi 67.7 milyon dolar ile Kırgızistan ve 62.5 milyon dolar ile de Kazakistan izledi.⁶¹⁴ Kalkınma yardımlarının Türkiye'nin cazibesini ve bölgesindeki etkisini artıracaklığı bağlı olmakla birlikte kalkınma yardımları konusunda kapsamlı stratejilere ve geniş bir vizyona ihtiyaç vardır. İyi niyet ve samimiyet kalkınma yardımlarında kilit kavramlardır. Türkiye, kardeşlik duyguları ile hareket ederse, bölgesinde yardım yaptığı tüm ülkeleri kendisine kolaylıkla bağlayabilir, onların sevgisini ve saygısını kazanabilir.⁶¹⁵

Stratejik iletişim, yumuşak ve sert gücünü, sosyal medya başta olmak üzere her türlü haberleşme ve internet teknolojisinin etkin kullanımı, istihbarat fonksiyonları, siyaset planlama ve icra ile iç içe bir olgu ve süreçtir. Kamu diplomasisi sürekli değişen durumlara adapte olurken, bir yandan stratejik iletişim alanında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin konsept, teşkilat ve kabiliyetlerinin geliştirilmesi ve yumuşak güç içinde etkin bir şekilde yer alması sağlanmalıdır. Bu kapsamda, TSK bünyesinde siber savaş ve bilgi savaşı için Batıdaki örneklerine uygun bir Siber Savaş Komutanlığı kurması gereklidir. Kurumlar arası koordinasyon için istihbarat servislerini de sisteme entegre edecek bir koordinasyon kurgusu sağlanmalıdır. Sosyal medya alanındaki tehdit görülmeli; mikrobloglar, facebook ve twitter gibi uygulamaların ulusal versiyonları özendirilmeli ve kullanılmalıdır. İstihbarat sistemimizin sosyal medyadan daha fazla yararlanması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

2.3.3. Krizlerde Dış Politikasındaki Kullandığı Yumuşak Gücün Bir Örneği Suriye Krizi; İthalat ve İhracata Etkileri

Türkiye'nin en uzun kara sınır komşusu Suriye'de yaşanan iç savaş, ülkemiz ekonomisini derinden etkileyerek iki ülke arasındaki ticaret hacmini düşürdü. Lojistik ve

⁶¹¹ Salha: ibid, (2010).

⁶¹² Türk Hava Yolları (2011). <http://www.turkishairlines.com/tr-TR/basin-bultenleri/4395/turk-hava-yolari-ve-barcelona-sponsorluk-anlasmasi-imzaladi.aspx>. Erişim Tarihi: 12.03.2011.

⁶¹³ Salha: ibid, (2010).

⁶¹⁴ Özkan: ibid, (2010).

⁶¹⁵ Yılmaz Sait, Akıllı Güç, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, S.431..

turizm başta olmak üzere birçok koldan etkilenen Türk ekonomisi, özellikle ihracat noktasında ciddi bir sarsıntıya uğradı. Yaşanan olumsuz gelişmeler neticesinde önemli ekonomik kararlar alınsa da sorunların önüne pek fazla geçildiği söylenemez. Nitekim STA anlaşmasının askıya alınması ve Suriye'den geçişlerde ek gümrük harcı alınması noktasında atılan adımlar ihracatçıyı zora sokmuş durumda. Bölgede yaşanan olaylar yalnızca Suriye'ye olan ihracatı değil, Ortadoğu ülkelerine yapılan ihracatı da sarstı.⁶¹⁶

Tablo 21: Türkiye Suriye ihracatı.⁶¹⁷

TÜRKİYE'NİN SURIYE İHARACAT RAKAMLARI	
Yıllar	Rakamlar
2 013	757 481
2 012	497 960
2 011	1 609 861
2 010	1 844 605
2009	1 421 637
2008	1 115 013
2007	797 766
2006	609 417
2005	551 627
2004	394 783

Ülkenin en önemli pazarlarından birini oluşturan Suriye'ye olan ihracatımız geçen yıl 497, 960 Milyon dolara geriledi. Bölgeye olan ihracatları donma noktasına gelen ihracatçılar, rotalarını yeni pazarlara çevirmiş olsa da sorun yaşamaya devam ediyor. Zira Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan kapısı niteliğindeki Suriye, konumu itibarıyla Türk ihracatçıları için çok şey ifade ediyor. Türkiye'nin Suriye'ye ihracatında 2011 yılında, bir sene öncesine göre yüzde 13 düşüş yaşanarak, 1 milyar 845 milyon dolardan 1 milyar 610 milyon dolara geldi. Geçen yıl ise bölgeye olan ihracatımız ciddi bir kayba uğrayarak 497, 960 milyon dolara geriledi.

2009'da yapılan TESEV araştırmasına göre Türkiye'nin laik siyasî yapısına rağmen Orta Doğu'daki Arap ülkelerindeki insanların % 61'i Türkiye'yi ve demokrasisini Arap dünyası için model olarak görmektedirler. Suudi Arabistan'da dahi bu nispetin % 55 olması tatbik edilen modelin Arap dünyasında başarılı olduğunu ortaya koymaktadır.⁶¹⁸ 2010 ve 2011'de yapılan nıSi-T araştırmalarından⁶¹⁹ ortaya çıkan neticeler de Türkiye'nin Ortadoğuhalkları arasındaki müspet algısının istikrarlı bir biçimde devam ettiğini ve kalıcı olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmada Türkiye'nin bölge halkları tarafından sevilen ve model alınan bir ülke olduğu çok net görülmektedir. Türkiye'nin demokratik rejiminin onu cazibe merkezi haline getiren önemli unsurlardan birisi olduğunu bu araştırmaların müşterek tespitidir. Ancak 2012 yapılan TESEV araştırmasına göre Türkiye 18 ülke arasında ilk sıradaki yerini korusa da, Türkiye'ye verilen olumlu değerlendirmenin azaldığını görmek

⁶¹⁶ Yeliz YİRMİBEŞ, Suriye Krizinin İhracata Etkisi Ağır Oldu, 25.03.2013, ihracat.info.tr/suriye-krizinin-ihracata-etkisi-agir-oldu-11092h,Erişim Tarihi:03.09.2013.

⁶¹⁷ Tuik.

⁶¹⁸ AKGÜN, M., G., S. Senyücel Gündoğar, J. Levack, G. Perçinlioglu (2011). Orta Doğu'da Türkiye Algısı 2010. İstanbul: TESEV Yayınları, S.11.

⁶¹⁹ AKGÜN, M., G., S. Senyücel Gündoğar, J. Levack, G. Perçinlioglu (2011). Orta Doğu'da Türkiye Algısı 2010. İstanbul: TESEV Yayınları, S.25.

mümkün – 2011’de %78’den 2012’de %69’a düşmüş Lübnan, Irak ve İran’da ise daha belirgin düşüşler görülmekte. Lübnan’da Türkiye’ye olumlu bakanların oranı %78’den %63’e gerilemiş. Irak’ta %74 olan olumlu değerlendirme oranı %55 olmuş. İran’dan gelen cevaplara daha yakından bakılırsa 2010 yılında %85 olan Türkiye’yi olumlu değerlendirme oranı 2011’de %71’e, 2012’de ise %59’a gerilemiş. Ortadoğu bölgesinde yaşanmakta olan değişim süreçlerinde Türkiye’nin aldığı pozisyonların ve gelişmelerin ikili ilişkilere etkisinin bu sonuçlara yansıdığını söylemek mümkün. Suriye özelinde daha belirgin bir gerileme söz konusu. Suriye’den araştırmaya katılanların üç senelik Türkiye değerlendirmesi sırası ile %93, %44, %28. 2010 yılında %93 olan Türkiye’yi olumlu değerlendirme oranı geçen yıl hızlı bir düşüş ile %44 olmuştu. Bu yıl da görüldüğü gibi gerileme devam ederek %28’e kadar inmiş durumda. Türkiye hükümetinin ülkelerine dostça yaklaşmadığını düşünen katılımcılar iki ülkeden: Suriye ve Irak. Suriye’de katılımcıların % 65’i, Irak’ta %58’i Türkiye hükümetinin kendi ülkelerine düşmanca davrandığını ifade ediyor.⁶²⁰ Toplamda araştırmaya katılanların %61’i Türkiye’nin Ortadoğu siyasetinde giderek daha etkili olduğunu düşünüyor.⁶²¹

Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da Türkiye’ye karşı duyulan sempaside 2012 itibarıyla bariz bir düşüş yaşanmakta. Daha az sayıda insan Türkiye’yi model olarak görmekte, etkisini önemsemekte, demokrasisini ciddiye almakta, çatışma çözümünde rol atfetmekte, bölgede daha fazla rol oynaması gerektiğini düşünmekte.⁶²² Bu da Türkiye’nin Suriye ve Mısır’daki politikası etkili olmuştur. Türkiye komşularıyla olan sorunları daha dengeleyici ve çıkarlarını düşünerek hareket etmelidir.

TESEV 2010’da yaptığı araştırma neticeleri de Türkiye’nin Ortadoğu ülkeleri arasında tatil için en çok tercih edilen ülkelerin başında geldiğini ortaya koymuştur. Türkiye % 51 ile Lübnan’ın, % 50 ile İran’ın, % 43 ile Suriye’nin, % 41 ile Ürdün ve Filistin’in ve % 26 ile Suudi Arabistan’ın tatil ülkesi olarak İlk tercihi haline dönüşmüştür. Türkiye’nin en yakın rakibi olan Suudi Arabistan yalnızca Mısır’da % 32 ile ilk sırayı almaktadır. Ankete katılanlara "Ortadoğudışında nerede tatil yapmak isterdiniz" diye sorulduğunda ise Türkiye % 9 ile Fransa’dan sonra Almanya ile birlikte ikinci sırada gelmektedir.⁶²³ Bütün bu gelişmeler Türkiye’nin yumuşak güç unsurlarını çok planlı ve şuurlu kullanmasa bile büyük nispette kendi köklerine ve değerlerine yönelme çabalarından kaynaklanmaktadır. Türkiye sahip olduğu yumuşak güç unsurlarını kamu diplomasisi çerçevesinde daha planlı ve kalıcı şekilde kullandığında ise netice Türkiye açısından çok daha memnuniyet verici olacaktır.⁶²⁴

Kanaat liderleri arasında Türkiye’nin AB’yle münasebetlerinin temelde iki sebep dolayısıyla müspet bir tesir teşkil edeceğine inanılmaktadır: *Birincisi*, AB sürecinin devamlılığı Türkiye’de demokratikleşme sürecini daha da besleyecek ve Orta Doğu’daki demokratikleşme sürecini de tetikleyecektir. *İkincisi* bu süreç Türkiye’nin bölgede daha yapıcı

⁶²⁰ AKGÜN, M., G-, S. Senyücel Gündoğar, J. Levack, G. Perçinlioglu (2012). Ortadoğu’da Türkiye Algısı 2012. İstanbul:TESEV Yayınları,s.17-18.

⁶²¹ AKGÜN, M., G-, S. Senyücel Gündoğar, J. Levack, G. Perçinlioglu (2012). Ortadoğu’da Türkiye Algısı 2012. İstanbul: TESEV Yayınları, s.21.

⁶²² AKGÜN, M., G-, S. Senyücel Gündoğar, J. Levack, G. Perçinlioglu (2012). Ortadoğu’da Türkiye Algısı 2012. İstanbul: TESEV Yayınları, s.25.

⁶²³ AKGÜN, M., G-, S. Senyücel Gündoğar, J. Levack, G. Perçinlioglu (2011). Orta Doğu’da Türkiye Algısı 2010. İstanbul: TESEV Yayınları, S.15.

⁶²⁴ Sait Yılmaz, Akıllı Güç, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, S.0000.

bir rol oynamasına yardımcı olacak ve daha müreffeh ve barışçıl bir Orta Doğu'nun teşekkülünü kolaylaştıracaktır.⁶²⁵

2012'de yapılan *BİLGESAM* araştırması⁶²⁶ Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğinin Balkan ülkelerindeki Hıristiyan ve Müslüman bütün toplum kesimlerince desteklendiğini ve AB adaylığı sürecinin Türkiye'nin olumlu algısını artırdığını göstermektedir. Bu durum Balkan ülkelerinde Türkiye açısından önemli bir yumuşak güç unsuru teşkil etmektedir. Bütün bu neticeler, Türkiye'nin son on senedir tatbik ettiği dış politikanın ve bilhassa harekete geçirdiği yumuşak güç unsurlarının tesirli olmaya başladığının tezahürleridir. Bu çerçevede, Türkiye'nin bağlı bulunduğu milletlerarası birlikler ve anlaşmalara dayanan yönelimler haricinde bilhassa Balkan ülkeleri ve Orta Doğu'da geliştirdiği münasebetler, hem Batı hem de Doğulu hüviyeti sebebiyle her iki tarafın da temsilcisi olabilmesi imkânını temin ettiğinden, ülke diplomasisine "müzakereci" bir hususiyet kazandırmaktadır. Aslında, kamu diplomasisi bağlamında bir ülkeyi cazib kılmanın muhtelif yolları mevcuttur. Ve Türkiye de çoğunlukla bu yollardan, askerî ve iktisadî ağırlığından daha fazla olan siyasî nüfuzunu kullanarak barıştırmacı olma -taraf olmama- gücünü kullanmaktadır. Ancak zaman zaman, -sağlam bir tecrübe ışığında- doğru ve sınırlı hamlelerle taraf olma intibası da, diplomasisi faaliyetlerine hizmet edebilmektedir.⁶²⁷

Gazze saldırılarını müteakip İsrail'e matuf sert tenkit ve müeyyideleri Türkiye'nin popülerliğini arttıran ikinci ehemmiyetli faktör olmuştur. Geçmişte, Türkiye-İsrail işbirliği, Arap dünyasının Türkiye'yi hedef alan tenkitlerinin en mühim noktalarından biriydi. Ancak, 2008-2009 Gazze saldırısı sonrası Türkiye hükümeti İsrail'in politikalarını sert bir dille tenkit etmeye başladı. Bu politika değişimi büyük nispette memnuniyetle karşılanırken bilhassa Başbakan Erdoğan'ın bölgede oldukça popüler olmasını da beraberinde getirdi. 2012'de *BİLGESAM*'ın yaptığı bir araştırmada, Balkan toplumlarının Türkiye ile ilgili demokrasi algısı ölçülmüş ve Türkiye'nin demokratikleşme istikametinde aldığı mesafenin komşu ülkelerde de müspet mânâda bir Türkiye algısı teşekkül ettirdiğini ortaya koymuştur. Mesela Arnavutluk, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ Müslümanları arasında Türkiye ile ilgili demokrasi algısı daha yüksek (% 74-76) ve olumlu iken, Bosna Hersek ve Kosova Müslümanları arasında bu algılar % 63-66 düzeyinde ve nispeten daha olumsuzdur. Türkiye ile ilgili demokrasi algısı, Hıristiyan Makedonya vatandaşları arasında sempati seviyesinde olduğu gibi diğer Hıristiyan toplumlardan daha yüksektir (% 71,4). Hıristiyanlar arasında, Makedonya, Arnavutluk ve Sırbistan vatandaşlarında da Türkiye ile ilgili demokrasi algısı % 50'ler seviyesindedir. Türkiye ile ilgili en düşük demokrasi algısı ise % 36-38 seviyesiyle Hırvatlar ve Bulgarlar arasındadır. Tespitler, Balkanlarda yaşayan Müslüman toplulukların Türkiye ile ilgili demokrasi algısının yüksekliğini ortaya koymakla birlikte, aynı konuda bu ülkelerin Hıristiyan vatandaşlarının algılarının Hırvat ve Bulgarlar haricinde olumsuz olmadığını da göstermektedir.⁶²⁸

⁶²⁵ Benli Altunışık, M., Türkiye 'nin Orta Doğu 'daki "Yumuşak Gücü " ve Önündeki Engeller, TESEV Yayınları. İstanbul, (2011), s.2.

⁶²⁶ BİLGİÇ, S, S. Akyürek., Balkanlarda Türkiye ve Türk Algısı, Ankara: BİLGESAM Yayınları, 2012. S. 93.

⁶²⁷ Otay Demir, Kaya Erdem, 2010: 106

⁶²⁸ BİLGİÇ, S, S. Akyürek., Balkanlarda Türkiye ve Türk Algısı, Ankara: BİLGESAM Yayınları, 2012. S. 90.

SONUÇ

Uluslararası sistem tanımlanması ve incelenmesinde, farklı yöntemler ve farklı yaklaşımlar söz konusu olabilmekte, yeni yaklaşımlar zaman içerisinde ortaya çıkabilmektedir. Sistem teorisyenlerinden Morton Kaplan, Kal j. Holsti, Richard Rosecrance, Kenneth Waltz ve Robert Keohane gibi düşünürler konuya farklı yaklaşımlar getirmişlerse de ana amaçlar uluslararası sistem içerisinde yer alan aktörlerin ilişkilerini önceden belirlenmesi, davranış kalıplarının ortaya çıkartılması ve genel uluslararası düzenden bir anlam çıkarılabilmesi olmuştur. Bu teoriler uluslararası sistemin farklı boyutlarına değinerek, zaman içerisinde Soğuk Savaş döneminde kabul edilen birtakım temel teorik dayanaklar, günümüze kadar içerisinde geçerliliklerini yitirmiş veya şekil değiştirdiği görülmektedir. Şu anki uluslararası sistem, zamanla meşruluk, savaş şartları, egemenlik gibi kavramlar açısından dönüşerek, değişerek, farklılaşarak son halini almıştır. Devletler ve uluslararası aktörler bu son haline göre yeniden pozisyon aldıkları görülmüştür. Uluslararası sistem soğuk savaş dönemi çift kutuplu, soğuk savaş sonrasında tek kutuplu bir dünya düzenine ve yeni yapısı ile ilgili, 11 Eylül saldırısı sonrası, sistemin, çok kutuplu bir dünya düzenine dönüştüğü görülmektedir.

Küresel güçlerin hedef devletleri baskı altında tutmak, zayıflatmak veya yok etmek istediklerinde, daha ekonomik olması için artık kendilerinin savaşmadıkları görülmekte olup; hedef ülkeler üzerinde diplomatik, ekonomik veya psikolojik baskılar yürütülmesi ve hedef ülkeler içerisinde gizli bir şekilde yürüttükleri örtülü faaliyetler ve propaganda çalışmaları sonucunda krizler çıkartarak, hedef ülkelerde belli bir grup tarafından, kaos ortamının oluşturduğu, iç karışıklık çıkardığı, ayaklanmalara yol açarak, devlete karşı silahlı güç oluşturarak devlete karşı kullandığı görülmektedir. Bu şekilde kendisinin asker zayıyatı vermeden sadece maddi destek ve el altından lojistik destek vererek devletleri zayıflatarak sonra en son aşamada tamamen güçsüz duruma düşürüp hatta bu şekilde devletleri bölerek parçalara ayırır veya yok ederler. Nitekim gerilla savaşı, 1950'lerde başlayan klasik görüntüsünü terk ederek pek çok durumda artık devletler destekli terör şekline büründüğünü görülmektedir.

Devletler geleceğe ilişkin stratejik vizyonun belirlenmesi amacıyla, stratejik öngörü oluşturacak kadroların yetiştirilmesi ve kurumsal yapıların oluşturarak, beklenmeyen gelişmeler karşısında birbirine alternatif olacak senaryoların üretip, geleceğe ilişkin uzun dönemli stratejik hedeflerin belirlenerek bunların gerçekleştirilmesinin koşullarının üretilmesi gereklidir. Bu kapsamda; Devletin güç ve kaynakları ulusal çıkarlar doğrultusunda kullanılan, tüm birimlerle kısa, orta ve uzun vadeli projeksiyonlar, politikalar, alternatif stratejiler üretecek kurumsal yapı ve vasıtaları uyumlu çalışan bir sistem geliştirilmelidir. Kriz durumlarında, meydana gelen olayda krizin geleceğini sezme ve önleyici tedbirler konusunda süratle karar alarak bu tedbirleri yürürlüğe koyup, krizi büyümeden önlemek veya krizi ulusal çıkarlar doğrultusunda kabul edilebilir bir risk seviyesine kadar kontrollü olarak tırmandırmak suretiyle karşı tarafa isteklerin kabul ettirmesi gerektiği görülmektedir.

Uluslararası sistemde Küresel güçler dünyanın her yerine özellikle de Ortadoğu ve Afrika'nın her yerine çeşitli stratejilerle, uluslararası örgütleri, çok uluslu şirketleri, istihbarat

kurumları ve askeri unsurları gibi daha pek çok argümanı kullanarak sert, ekonomik ve yumuşak güç kullanmıştır/kullanmaktadır. Bu güçlerin güç kullanmalarının temel amacı dünyanın her yerinde bulunan özellikle de Ortadoğu ve Afrika'daki enerji ve doğal kaynaklarını ele geçirmektir. Dolayısıyla küresel güçler hem birbirlerine karşı hem de sömürülecek ülkeye karşı çeşitli akıl oyunları ile strateji ve politika geliştirmeye çalışmışlardır. Bu strateji ve politikalarda dolayı kazananlar olduğu gibi kaybedenlerde olmuştur. Ancak kaybedenler bölgeye yeni stratejiler çerçevesinde kaldıkları yerden yeniden devam etmişlerdir. Bu küresel güçler uluslararası sistemde etkili olan örgütleri yanına alarak günü birlik değil uzun dönemli strateji ve politikalarını uyguladığı görülmektedir.

Rusya ve Çin hem bölgesinde hem de Ortadoğu ve Afrika bölgelerinde, küresel güç olan ABD karşıtı ülkeleri yanlarına alarak bu ülkeleri ABD'ye karşı koruyabilecek tek güç olarak kendilerini göstermeye çalışmış, Bunun yanında desteklediği ülkelere para, teknoloji, silah ve savunma sistemleri gibi yardımları yaparak kendi iktidarlarını oluşturmaya çalışmıştır. Bu güçler bölgelerde ABD'ye karşı üstünlük sağlayamasa da kendi çıkarlarını gözeterek yeni strateji ve politikalar izleyerek gerek BM nezdinde gerek uluslararası sistemde verdiği tepkilerle Asya, Afrika ve Ortadoğu'daki bazı ülkelerin güvenini kazanmıştır. Güvenini kazanamadığı ülkelere ise istihbarat örgütlerini, medyayı, yönetimdeki irtibatlarını devreye sokarak, yumuşak güç kullanarak, etki altına almaya çalıştığı çeşitli bürokratlar tarafından dile getirilmiştir. Etki altına aldığı Asya, Afrika ve Ortadoğu'daki bölgelerle savunma ve enerji alanında antlaşmalar imzalamış, bölgesinde ve dünyada gücünü artırdıkları görülmüştür.

21. yüzyılda uluslararası sistemde güç; sert, yumuşak ve ekonomik güç şeklinde ayrışmaya yol açan gelişmelerin yaygınlaşmasıyla bu gelişimin temelinde devlet dışı aktörlerin öneminin arttığı görülmektedir. Yeni güç paradoksunun amacı ise, hedef ülkelerin ulusal güçlerinin zayıflatılması ve güç politikası kullanamayacak şekilde güvenlik kurgularının sonlandırılarak etki ve kontrol altına almasıdır. Bir devlet, ancak bir güç politikası uygulayabilirse; dostça olmayan davranışları bertaraf eder, kendi devlet yapısını, ulusal çıkarlarını ve politikalarını koruyabilir. Küresel güçlerin politika ve stratejilerin hedefi ise seçilen ülkelerin devlet yapısı ve ulusal güçleridir.

Günümüz küresel güçlerin Uluslararası sistemde uluslararası hukuku tanımayarak, güçlerini korumak için dünyada sert ekonomik ve yumuşak güç kullandıkları gözlenmektedir. Küresel güçlerin hegemonya kurgusunun temelinde, ülkelerin içeriden ve dışarıdan ülkeyi etki ve kontrol altına alınarak, gücü kullanamaz hale getirilip, ülkede, istemediği güçler çıktığında, diplomatik açılımlar ve uluslararası örgütleri(BM, NATO, DTÖ, IMF) devreye sokup çıkarlarını koruyarak müdahalelerde bulunup önemli kaynaklarını istediği gibi kullanma amacı yatmaktadır. Bunlar güç kullanırken hedef ülkede krizler çıkartıp, ulusal ve uluslararası medyada demokrasi, özgürlük, vb. gibi söylemlerle işgali tüm dünyada meşrulaştırıp, Hatta biraz daha ileriye giderek Afrika ve Ortadoğu bölgelerinde, ülkelerin iç işlerine karışıp hedef ülkeyi askeri darbeler ve devrimler gerçekleştirmişlerdir. Kendi ülkelerini savunanları da demokrasi ve özgürlük düşmanı, terörist olarak gösterip kendi iktidarlarını oluşturdukları görülmüştür. Afrika ve Ortadoğu gibi yerlerde çıkarları doğrultusunda, kendi varlık

gerekçesini her şeyin üstünde tutarak, uluslararası barış ve güvenliği tehdit edecek eylemlere kalkışabiliyor. Bu oluşumlara maalesef kimse bir şey diyememiştir.

Her devlet kendi varlığını sürdürmek ve küresel sistemde yer edinmek için güvenlik ve güç arayışları içerisine girmektedir. Fakat bölgesel devletler kendi bölgelerinde yaşanan krizlere müdahale etmek istediğinde ise bu küresel güçler uluslararası hukuk ve kendi bünyesinde bulunan uzantıları gösterip, müdahale yaptırılmazlar.

Peki, o zaman Türkiye bölgesinde ne yapıyor? Ne yapmalı?

Türkiye'nin küresel veya bölgesel güç hedefini yakalayabilmek için politika ve stratejilerini günü birlik değil uzun dönemli belirleyerek, uluslararası örgütleri (BM, NATO vs.) yanına alarak bölgesinde veya dünyada yaşanan krizleri küresel güçlerle birlikte hareket ederek güç kullanması gerekir. Aksi durumda Türkiye yakın zamanda yaşadığı Libya örneğine baktığımızda; Türkiye uluslararası sistemdeki örgütleri ve küresel güçleri beklemeden, Libya konusunda başlangıçta suskun, sonra Kaddafi rejiminden yana, daha sonra Trablus'la Bingazi arasında arabulucu son olarak da Bingazi'den yana tavır almaya, yani çelişkili davranması sonrasında, Fransa uluslararası örgütlerden Birleşmiş Milletleri (BM) ikna ederek kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) yanına alarak küresel güçler ile birlikte Libya'da sert güç kullanmış ve Libya'ya demokrasi ve özgürlük getireceğini söyleyerek çıkarları doğrultusunda ülkede hâkimiyet kurduğu görülmüştür.

Türkiye'nin uluslararası sistemde sert güç kullanımının en iyi örneğini Kıbrıs barış harekâtında göstermiştir. Krizde, kullanılan strateji çerçevesinde Türkiye, tasarlanmış ve seçici bir tırmandırma yöntemi kullanarak caydırıcılığı ile birlikte sürdürülen sınırlı tırmandırma ve taahhütleri yerine getirme stratejileri çerçevesinde kuvvet kullanımı yolu ile çözüme ulaşmıştır. Burada küresel güçler ve uluslararası örgütler Türkiye'ye ilk başlarda engel olmak istemiş, bunu başaramayınca müdahale sonrası Türkiye'ye karşı ambargo uygulamışlardır. Ancak Kıbrıs Barış Harekâtının Türkiye açısından en önemli sonucu, Türk halkının uluslararası anlaşmalara bağlılığını ve kendi güvenliği ile Kıbrıs Türk halkının güvenliğini tehlikeye atacak girişimlere hiçbir zaman seyirci kalmayacağını dünyaya fiilen kanıtlanması olmuştur. Türkiye, Barış Harekâtı ile 1963-1974 arası 11 yıl barış ve huzur yüzü görmeyen Kıbrıs'a barış, huzur, özgürlük ve demokrasi getiren bir ülke olmuştur.

Türkiye, özellikle 1990'lardan itibaren güçlü ordusu ve jeopolitik konumu itibarıyla önemi artarken, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu bölgelerindeki krizler ve çatışmalar dikkate alınacak olursa, Türkiye'nin, neredeyse sürekli bir teyakkuz durumu yaşamasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, dünyanın en çok güvenlik tüketen coğrafyasında yer alması nedeniyle, Türkiye'nin askeri kapasitesini caydırıcı bir düzeyde tutması, silah gücünü ve teknolojisini sağlanmasındaki dışa bağımlılığı azaltıp, savunma harcamalarını uzun bir süre daha belli bir düzeyde tutarak milli teknolojisini geliştirmesi gerekiyor.

Türkiye'nin uluslararası alanda ekonomik yatırımlarını artırmak ve güçlü ekonomiye sahip olabilmesi için, dış ilişkilerde ekonomik çıkarlarını gözeten ekonomik istihbarat birimi kurulmalıdır. Ekonomik istihbarat birimleri dünyanın dört bir yanındaki büyükelçilikler, dış ticaret ajanları vb. faaliyetler icra ederek, ülkelerinin ulusal çıkarlar doğrultusunda bilgi

toplayıp ve yatırım stratejilerini üretirler. Türkiye ekonomik istihbarat birimi ilgili bakanlıklar bünyesinde ekonomik istihbarat büroları kurulmalı ve dünyada özellikle de Afrika ve Ortadoğu bölgelerinde gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik istihbarat birimleri yatırım politikalarını oluşturup, ilgili bakanlıkların bu politikalar doğrultusunda ticaret ve yatırımlar yapılması sağlayabilir.

Türkiye, jeopolitik ve jeokültür levhalar üzerinde sınır ülkesidir. Türkiye, başta Ortadoğu ve Hazar Havzası olmak üzere, dünyanın gaz kaynaklarının %71,8'inin ve petrol kaynaklarının %72,7'sinin bulunduğu bir bölgededir. Böylelikle Türkiye gelecek yüzyılda Hazar ve Orta Asya doğal kaynaklarının batıya ulaşmasında doğal bir köprü rolü üstlenmektedir. Kısacası Enerji vanası Türkiye'nin elinde gibi gözükmektedir. Ancak izlenen yanlış politikalar sebebiyle, Türkiye'nin bırakın enerji üssü olmasını kendilerine yetecek kadar enerjisi bile bulunmamaktadır. Çünkü enerjiye sahip ülkeler başta Rusya olmak üzere Türkiye'nin izlediği ABD yanlısı politika ile Türkiye'ye güvenmemekte, bazen de izlenen Rusya politikası sebebiyle bu kez Batı tarafın güvenini kaybetmektedir. Dolayısıyla Türkiye izlediği politikalarla her iki tarafa da güven verememektedir. Öncelikle Türkiye'nin coğrafi konumunu iyi kullanması ve enerji ihtiyacı da göz önünde bulundurularak bu ülkelere güven verilmesi gerekir. Türkiye'nin etrafı petrol zengini ülkelerle çevrili olduğu halde enerji kaynakları zenginliği yönünden kendisine yeterli olmadığı, açık ve üzerinde özenle durulması gereken bir olgudur. Türkiye, doğal kaynaklar ve madenler açısından zengin, özellikle de dünyanın en büyük ve en iyi kalitede bor rezervlerine sahip bir ülke olduğu bilinmektedir.

Ancak Türkiye, kullandığı enerji kaynaklar bakımından dışa bağımlı bir ülkedir. Bu durum en açık şekilde enerji ithalatının %71,7 olması ve elektrik üretiminin aşağı yukarı %55'ler seviyesinde doğal gaza bağlanmış olmasında görülebilmektedir. Dünya üzerinde hiçbir ülke neredeyse tamamını ithal ettiği bir ürüne, enerji temini gibi hayati bir alanda bu oranda bağımlı değildir. Tükettiği doğal gazın aşağı yukarı tamamını kendi kaynaklarından karşılayan ABD'de, doğal gazdan enerji üretimi %20, Yunanistan'da %23 ve Almanya'da %20 civarında gerçekleşmektedir. Oysaki Türkiye doğal kaynaklarında zengin olduğu su ve akarsu kaynaklarının önüne barajların daha çok yapılarak, rüzgârın yoğun yerlerde özellikle de denizlerimizde tribünler kurulup ve güneşin etkili olduğu yerlerde de çorak tarlalarda güneş panelleri kurulup elektrik enerjisi üretilebilir. Bu da elektrik üretiminin %55'lerdeki oranın doğalgazdan üretilmesi oranının düşürülmesine büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Türkiye, enerji kaynaklar bakımından zengin olduğu halde bu sıkıntısını giderebilmek için gündelik çözümler dışında ciddi bir politika izleyememiştir. Türkiye dışa bağımlı enerji politikalarından vazgeçmeli ve yapılmış olan enerji antlaşmaları ülke çıkarları lehine yeniden düzenlenmelidir. Türkiye kendi enerji kaynaklarını kullanmalı veya alternatif enerji kaynaklarına gidilmelidir. 2005 kış aylarında doğal gaz arzında Rusya ve İran'ın uyguladığı kısıntısının, yarattığı sıkıntılara çözüm olarak ülke ve temin şekli bazında çeşitliliğe gidilmeli, % 60 oranında Rusya'ya olan bağımlılığımız gözden geçirilmelidir. Doğal gazdaki bu oranın düşürülmesi önemlidir.

Türkiye'nin dört mevsimi güneş alan ve rüzgâr enerjisinde söz sahibi ülkeyiz. Hidroelektrik ve kömür enerjisi de büyük potansiyele sahip, bor ve su kaynakları bakımından

avantajı da değerlendirilerek, Hidrojen enerjisinin en önemli bağlayıcı ve en uygun sentetik yakıt olduğu gözetilerek, hidrojen enerjisine geçiş için iyi bir AR-GE çalışması ile teknolojisini geliştirerek, Türkiye'nin enerji ihtiyacını en asgari seviyeye indirilebilir. Milli kaynaklardan elde edilecek elektrik enerjisinin büyük ülkelerde olduğu gibi birçok durumda petrol ve doğalgaz yerine ısıtmada kullanılması sağlanmalıdır. Türkiye'nin enerji sektöründeki genel hedefi, enerjinin Türk milletinin geleceğini garanti altına alacak ve ekonomik büyümeyi gerçekleştirecek şekilde, yeterli, ucuz, kesintisiz ve güvenilir şekilde her çeşit enerjinin sağlayarak, bölgesinde ekonomik güç olması hedeflenmelidir.

Çin yumuşak güç kapsamında bölge ülkelerde, özellikle 2004'ten sonra Afrika'ya karşılıksız yaptığı yardımları artırması, büyük devletlerin sömürülerinden bıkmış ve ABD'nin demokrasi baskıları ile ciddi zorluklar çeken Afrika ülkeleri adına 'açlığın gitmesi' için yeni bir fırsat olmuştur. Çinli, Afrika ülkelerindeki küçük şehirlerde ve köylerde yardımlarda bulunmakta, karşılıksız bina, yol, doktorlar da Afrika topraklarını karış karış gezerek hastane yaparak, eğitimciler de Çince öğretmekte ve bölge halklarının Çin'e ısındırılmasında önemli rol oynamaktadırlar. Çin'e ziyarete gelen yabancı devlet görevlilerinin %15'ini Afrika ülkelerinin yetkilileri oluşturmaktadır. Özellikle Hint Okyanusu kıyısında Afrika ülkeleri ile ilişkileri daha gelişmiş olan Çin'in etki alanı ise giderek Orta Afrika ve Atlantik kıyısı Afrika ülkelerine kadar ulaşmakta, bu da Afrika'daki güç mücadelesinde Çin yumuşak gücünü artırmaktadır.

Türkiye tarihsel geçmişi coğrafi ve kültürel zenginliğiyle alanında kullanabileceği önemli bir yumuşak güç potansiyeline sahiptir. Tüm dünyaya yayılan Türk dizileri, Türk şirketleri, tüm dünyaya yayılmış olan Türk milleti ve eski Türk eserlerine sahip çıkmasıyla Türkiye, son dönemde etrafında merak, hayranlık ve saygı uyandıran bir ülke konumuna gelmiştir. Ancak son dönemde bölgede meydana gelen krizler yüzünden Türkiye'nin izlediği politikası kısa vadede başarılı olsa da uzun vadede başarısız olmuştur. Suriye krizi, Mısır krizi Ermeni krizi, gibi nedenlerden dolayı yumuşak güç kullanamaz hale gelmiştir. Türkiye'nin yaşanan kargaşalara alınan keskin pozisyonlar, istihbarat yetkilileri ve dış temsilciliklerinin vermiş olduğu değerlendirilen yanlış bilgiler sonucunda çekilen restler, Arap sokaklarındaki fakir milliyetçilerin sempatisini kazanmış olsa da, hem iş yapacağımız uluslararası iş dünyasını hem de Küresel güçlerin tepkisini çekmiştir. Bunun sonucunda Türkiye'nin bölgesel yatırımları, doğrudan yatırımlar azaldığı ve ithalat ve ihracatı etkilediği görülmektedir.

Türkiye Suriye sorununda uluslararası sistemdeki küresel güçleri beklemeden muhalifleri açık bir şekilde desteklediklerini açıklaması Suriye krizinde, Türkiye büyük bir güvenlik zafiyetine neden olabilmektedir. Suriye'de savaşıyan muhalif gruplar arasında illegal örgütlerin bulunması ve bunların sınırda geçen kaçakçılara her türlü bomba malzemesini sınırdan geçirilerek, ilerleyen süre zarfında sıkıntı yaratabilir. (Reyhanlı'daki saldırısı gibi) Son dönemlerde ülke içerisinde yakalanan tırlarda silah ve mühimmat malzemelerinin çıkması uluslararası alanda ülkemizin Suriye'de faaliyet yürüten el kaide gibi örgütlere yardım yapıldığının algı ve imajının oluşması, ülkemizin hem güvenlik alanında hem de uluslararası sistemde terör örgütlerine destek veren ülke konumuna neden olabileceği düşünülmektedir.

Türkiye'nin Yumuşak Güç Kapsamındaki Sorunları Türkiye'nin Soğuk Savaşın günümüze devam eden yapısal güvenlik sorunlarıdır. Suriye sorunu, Kıbrıs sorunu, Ermeni sorunu ve Kürt sorununda, Türkiye kendini dünyaya anlatmakta sorun yaşamaktadır. Bunlarda da Türkiye'nin negatif bir imaja sahip olmasına yol açmaktadır. Bunun için hem Türkiye'nin hikâyesinin ne olduğunu ve nasıl anlatması gerektiğini bilmesi gerekmektedir. Özellikle önümüzdeki süre içerisinde Ermeni diasporası 1915 olayların yüzüncü yıl dönümünde Türkiye'ye karşı bir kampanya düzenleyeceği bununda Türkiye'yi uluslararası sistemde zor duruma düşürebilir. Bunun için Türkiye yaşadığı Ermeni sorunu ve diğer sorunlarda Etkin bir Kamu diplomasisi ise bu hikâyenin önemini aktarılması çok önemlidir.

Suriye yaşanan iç savaş sonucu ülkemiz mülteci olarak kalan Suriyeli vatandaşların çadır kentlerde ve diğer kurumlarda, eğitim hizmetinde bulunurken, Arapça eğitimin yanında Türkçe eğitimin verilmesi ve Türk kültürünün aşılması gelecek dönemlerde ülkenin yumuşak gücüne büyük bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Türkiye, Afrika, Latin Amerika, Orta Doğu, Avrasya ve Balkan bölgelerinde siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel öncülüğü üstlenerek, yeni yüzyıla yeni misyonu ile yön vermelidir. Yumuşak güç artırmak için, sivil toplum örgütleri, hükümet dışı örgütler, şirketler, etkinlik sağlanan uluslararası örgütler gibi yapısal ve kurumsal unsur ve süreçler olacaktır. Siyasi kapsamdaki unsurların liderliğini yapmak üzere ABD'deki Ulusal Demokrasi Vakfı (NED) benzeri 'Ulusal Demokrasi Vakfı' benzeri vakıfların artırmalı ve Siyasi partilerin uzantıları ve bunların oluşturacağı yan kuruluşlar (gençlik örgütleri, vatandaşlık dernekleri vb.) oluşturmalıdır. Ekonomik kapsamdaki unsurlar için "Ulusal Kalkınma Vakfı' kurulmalı ve Hükümet dışı kuruluşlar; Kızılay, TİKA benzeri yardım kuruluşları oluşturmalıdır. Sosyal kültürel kapsamında ise, Görsel ve yazılı basın organları ile bunların yurt dışı bağlantıları oluşturup, diğer gündem oluşturma, propaganda ve psikolojik etki vasıtaları faaliyetleri sürdürmelidir ve Kültürel kapsamlı sivil toplum örgütleri, demek ve vakıfların sayısı artırması yumuşak gücüne büyük katkı sağlar. Bunların yanında dış politikasını destekleyecek açık faaliyetler kapsamında diğer ülkelerin kamuoyları ülkenin ulusal politikaları konusunda bilgilendirilmelidir.

Türkiye Ortadoğu, Afrika, Latin Amerika Balkan ve Avrasya bölgesinde yumuşak güç kapsamında bir şeyler yapıyor ama yetersiz kaldığı görülmektedir. Türkiye bu bölgelere dış işleri bakanlığı bünyesinde bölgelere görev yapacak olan büyükelçi ve yöneticilerin görev yapacağı ülkenin dilini iyi bilmeleri aynı zamanda ticari zekâyâ sahip olmaları gerekir. Görev yaptığı ülkedeki istihbarı ve ekonomik konularına hâkim olmalı ve bu konu hakkında raporlar hazırlanmalı ve buldukları bölgelerin pazarlarını iyi araştırmalı ve iş adamlarını bu bölgelere teşvik etmelidir. Özellikle de Afrika ülke ve/veya bölge uzmanları yetiştirilmeli, ülkelerdeki konsolos ve büyükelçiliklerine yeterli sayıda kadro ayırmalı, özellikle Afrika'da eğitim seferberliği başlatmalı, okullara öğretmenler, teknik donanım ve kütüphaneler sağlamalıdır. Bölgelerden Türkiye'ye yükseköğrenim için gelecek öğrencilere yönelik Türkçe kursları düzenlenmeli ve Türkiye'ye gelen öğrenci sayısı arttırılmalıdır. Bunların yanında bölgelerde ticaret hacmini arttırmak için yeraltı kaynaklarını kullanarak bölgelerin kalkınmasını sağlayarak hem ekonomimize hem de yumuşak gücümüze katkı sağlamalıyız.

Türkiye Afrika ve Ortadoğu'da elektrik sıkıntısı yaşandığı ve bu bölgeler de Güneş'in bol olması, elektrik enerjisi üretimi için müsait olduğu biliniyor. Türkiye güneş enerjisinin üretilmesi için teknolojisini geliştirip özellikle Afrika'da güneş enerjisi üreterek hem Afrika'da ülkelerinin elektrik sıkıntısını giderebilir, hem de bölge ülkelerine elektrik satış yapabilir. Buda bölgedeki sorunların giderilmesi ve bölge halkının kazanması açısından yumuşak gücünü artırmak için yapılabilir.

Son olarak Türkiye'nin etrafı kriz ülkeleri ile çevrenmesi potansiyel tehdit ve sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye çevresinde yaşadığı sorunları duygusal davranmadan küresel güçlerin yanında, çıkarlarını gözeterek yer alarak, hem içerde hem de dışarda tüm kurumları ile özellikle de istihbarat kurumları bu krizleri zamanında bertaraf edebilmesi için krizlerin daha fazla kronikleşmesine yol açacak tehditleri önceden sezebilmeli, her türlü dezenformasyon bilgilere karşı analiz ve yorumlama mekanizmalarını çalıştırmalı ve önleyici tedbirleri ivedilikle hayata geçirmesi gerekiyor.

BİBLİYOGRAFYA / KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- A. Turhan Şenel: “İKK ve İKK Operasyonları”, Ankara, 1997.
- Abdullah Bozgeyik, “Krizlerden Yükselerek Çıkın”, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2008.
- Ahmet Akif Mücek, “12 Eylül Askeri Darbe Ekonomi Politikası”, Gökkuşluğu Yayınları, 2009.
- Ahmet Davutoğlu, “Küresel Bunalım”, Küre Yayınları, İstanbul, 2002.
- Ahmet Davutoğlu, “Stratejik Derinlik”, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.
- Ainur Nogayeva, Usak Yayınları Ankara, 2011.
- Akgün, M., G-, S. Senyücel Gündoğar, J. Levack, G. Perçinlioglu, “Orta Doğu'da Türkiye Algısı”, Tesev Yayınları, İstanbul, 2010.
- Akgün, M., G-, S. Senyücel Gündoğar, J. Levack, G. Perçinlioglu, “Orta Doğu'da Türkiye Algısı”, Tesev Yayınları, İstanbul, 2011.
- Akgün, M., G-, S. Senyücel Gündoğar, J. Levack, G. Perçinlioglu, “Orta Doğu'da Türkiye Algısı”, Tesev Yayınları, İstanbul, 2012.
- Alan Makovsky, Sabri Sayan, “Türkiye'nin Yeni Dünyası- Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri”, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.
- Alexander L. George, "Strategies for Crisis Management", Alexander L. George (ed.), Avoiding War: Problems of Crisis Management, Westview Press, Boulder, 1991.
- Ali Faik Kural, “Ticaret Anlaşmaları ve Dış Politikaya Etkileri”, Ankara, 1990.
- Ali Külebi, “Türkiye'nin Enerji Sorunları Ve Nükleer Gereklilik”, Bilgi Yayınevi, Haziran 2007.
- Anıl Çeçen, “ABD Süper Güç Olarak Kalabilir mi?, Avrasya Dosyası”, İstanbul, 2000.
- Baskın Oran, “Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği”, Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C. I (1919-1980), 12. bs., Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Baskın Oran, Türk Dış Politikası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Benli Altunışık M., “Türkiye 'nin Ortadoğu'daki "Yumuşak Gücü " ve Önündeki Engeller”, Tesev Yayınları, İstanbul, 2011.
- Bilal Karabulut, “Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik”, Platin Yayınları, Ankara, 2005.
- Bilgiç, S, S. Akyürek,. Balkanlarda Türkiye ve Türk Algısı, Ankara: BİLGESAM Yayınlan, 2012.
- Burcu Bostanoğlu, “Türkiye - ABD İlişkilerinin Politikası”, İmge Yayınevi, Ankara, 1999.

Carl Von Clausewitz, “Savaş Üzerine”; Çev: H. Fahri Çeliker, Özne Yayınları, İstanbul, 1999.

Cem Karadeli, “1989 Sonrası Dünya Düzeni” ,“Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye”, Ayraç Yayınları, Ankara 2003.

Charles G. Cogan, “Intelligence and Crisis Management: The Importance of The Pre- Crisis”, Intelligence and National Security, 1994.

Clive Archer, “International Organizations”, Routledge, London, 2001.

Craig Hayden, “The Rhetoric of Soft Power: Public Diplomacy in Global Contexts”, Lexington Books; 1. Edition, 2011. Joseph S. Nye Jr, “Amerikan Gücünün Paradoksu”, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Cüneyt Arcayürek, “Darbeler ve Gizli Servisler”, Bilgi Yay. İstanbul, 1989.

Dahl Robert, “The Concept of Power”, Behavioral Sciences, 1957.

Davut Ateş, “Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantığı”, Dora Yayınları, Bursa 2012.

Demir Faik Ali, “Jeopolitiğe Günümüzden Bir Bakış”; Faruk Sönmezoğlu,(Der), “Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar”, Der Yayınları, İstanbul, 1998.

Burhanettin Duran, “Türk Dış Politikası Ortadoğululaşılıyor mu?”, Editörler: İnat, K., M. Ataman ve B. Duran, “Ortadoğu Yıllığı 2008”, Küre yayınları, İstanbul, 2009.

Enver Bozkurt, “Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı”, Nobel Yayınevi, Ankara, 2003.

Eriç Yeldan, “Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme”, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Erol, S. ve Efegil E., “Krizler Ve Kriz Yönetimi ;Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar”: Çelikkın, O., “Uluslararası Kriz Yönetimi”, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul, 2012.

Erol, S. ve Efegil E., “Krizler Ve Kriz Yönetimi: Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar”; Karabulut, B., “Düşünce Kuruluşları Ve Kriz Yönetimi”, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul 2012.

Erol, S. ve Efegil E., “Krizler Ve Kriz Yönetimi: Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar”; Korkmaz, A., “Krizler ve İstihbarat Fonksiyonları”, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul 2012.

Erol, S. ve Efegil E., “Krizler Ve Kriz Yönetimi: Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar”; Dalbudak, A., “Uluslar Arası Krizlerde Ekonomik Kırılabilirlik Ve Ekonomik Yaptırım”, Barış Platin Yayınları, Ankara / İstanbul 2012.

F. Stephen Larrabee ve Ian O. Lesser, “Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty”, Rand, Santa Monica, 2003.

Fahir Armaoğlu, “20. Yüzyıl Siyasi Tarihi”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992.

Faruk Sönmezoğlu, “Uluslararası İlişkilere Giriş”, Der Yayınevi, İstanbul, 2002.

Faruk Sönmezoğlu: a.g.e., 1995,; Joseph Frankel, “International Politics, Conflict and Harmony”, Allen Lane the Penguin Press, London, 1969.

Fink, Steven, “Crisis Management: Planning for the Inevitable”, American Management Association, New York, 1986.

Frobel, Wallerstein, Magdoff, “Frank, Dünya Ekonomisi, Bunalım ve Siyasi Yapılar”, Belge Yay., İstanbul, 1983.

Gerhard Seel, "Kari Mani'm Felsefesi'nin Özeti", G. Seel (Der.), Marx ve Beşeri Bilimler, Çeviren: Mehmet Şahin, Ankara: Ütopya Yay., 2000.

Goodrich, Leland M., "From League of Nations to United Nations", International Organizations, 1947.

Gökhan Çapoğlu, “Küresel Güç Dengesi ve Türkiye”, Anadolu Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayınları, Mart 2010.

Habibe Özdal, O. B. Dinçer, M. Yegin, “Mülakatlarla Türk Dış Politikası”, USAK Yayınları 27, Cilt 1, 2009.

Hakan Altınay, “Turkey’s Soft Power: An Unpolished Gem or an Elusive Mirage”, Insight, Vol.10, No.2, Turkey, 2008.

Hamit Bozarslan ”Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi”, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Hans J. Morgenthau, “Politics Among the Nations: The Struggle for Power and Peace”, 4th ed. Alfred A. Knopf, New York 1967.

Hans J. Morgenthau, “Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi”, Çev. Baskın Oran, Ünsal Oskay, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970.

Hans Morgenthau, , “Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace”, Kenneth Thompson tarafından gözden geçirilmiş Altıncı Baskı, New York: McGraw Hill, 1985.

Hardt, M.-Negri, A, “imparatorluk”, , Ayrıntı Yayınları, Ankara 2002.

Hasan Köni, “Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri”, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara, 2001.

Hasret Çomak, (Editör) “Dünya Jeopolitiğinde Türkiye”; Özbay, F., “21. Yüzyılın Başında Karadeniz'in Artan Jeopolitik Önemi Ve Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri” Hiperlink Yayınları, 2011.

Hasret Çomak, (Editör) “Dünya Jeopolitiğinde Türkiye”; Erbaş, G., “Coğrafyanın Uluslararası İlişkiler Disiplini İçerisindeki Yeri Ve Jeopolitik Kavramı”, Hiperlink Yayınları, 2011.

Hasret Çomak, (Editör) “Dünya Jeopolitiğinde Türkiye”: Fidan, L. “Türkiye'nin Jeostratejik Konumu Açısından Türkiye Üzerindeki Enerji Hatlarının Durumu ve Bunun Türkiye Jeopolitiğinde Kullanılması”, Hiperlink Yayınları, 2011.

Hasret Çomak, (Editör) “Dünya Jeopolitiğinde Türkiye”: Oba, A.E., “Bir Yumuşak Güç Olarak Türk Dış Politikasında Barış Düşüncesi”, Hiperlink Yayınları, 2011.

Hasret Çomak, (Editör) Dünya Jeopolitiğinde Türkiye: ELBASAN, P., Yükselen Güçler: Brezilya Ve Türkiye Jeopolitikve Jeostratejik Değerlendirme, Hiperlink Yayınları, 2011

Hasret Çomak, “Dünya Jeopolitiğinde Türkiye”: Şöhret M., “Soğuk Savaş Sonrası Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği Ve Türkiye İçin Önemi”, Hiperlink Yayınları: 23 Temmuz 2011, S.135.

Hatipoğlu, A., “ithalat – ihracat kılavuzu”, Kosgeb Eğitim Merkezi Matbaası, Ankara 1994.

Haydar Çakmak, “Kriz”, Platin Basın Yayın Ankara, 2007.

Haydar Çakmak, “Türk Dış Politikasında 41 Kriz”, Kripto Basım Yayım, Ankara, 2012.

Haydar Çakmak, “Uluslararası Krizler ve TSK”, Platin Basın Yayın, Ankara, 2004.

Henry Kissinger, “The White House Years”, Little Brown, Boston, 1979.

Holsti, K. J. “The Concept of Power in the Study of International Relations”, Background, 1964.

Hopkins Raymond F., Mansbach Richard W., “Structure and Process in International Politics”, Harper and Row, New York, 1973.

Hüsamettin İnaç, “AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri”, Adres Yayınları, Ankara, 2005.

Hüseyin Pazarcı, “Uluslararası Hukuk Dersleri III. Kitap”, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994.

Ivaylo Laydjiev, “Searching for Influence and Persuasion in Network-Oriented Public Diplomacy: What Role for "Small States"? The Journal of Public Diplomacy”, October 2011.

İbrahim Kalın , "İnce Güç ve Kamu Diplomasisi, 2000'li Yıllar Türkiye'de Dış Politika", Meydan Yayıncılık, İstanbul, 2011.

İdris Bal, “Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Bahar, T.H., Uluslararası İlişkilerde Dış Politikayı Etkileyen”, Lalezar Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.

İdris Bal, “Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Cem Karadeli”, Lalezar Yayınları, Ankara, 2006.

İdris Bal, “Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler”, Lalezar Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.

J. Louis Dufour, Les Crises internationales,. Jean-Baptiste Duroselle, Tout Empire Perira, “Theorie des Relations internationales”, Armand Colin, Paris,1992 ; Patrick Lagadec, “La Gestions des Crises”, Mcgrav-Hill, Mars, Paris, 1991.

J. Louis Dufour, Les Crises internationales,. Jean-Baptiste Duroselle, Tout Empire Perira, “Theorie des Relations internationales”, Armand Colin, Paris, 1992.

J.L. Dufou, age; Biecher Michael, “Crisis in Word Politics, Theory and Reality”, Pergoman Press, Oxford, 1993.

J.L. Dufour, age; P. Lagadec, age\ Badie Bertrand, “Le Grand Tour- nant”, La Decouvert, Paris, 2009.

James J. Wirtz, “Organizing for Crisis Intelligence: Lessons From The Cuban Missile Crisis”, Intelligence and National Security, 1998.

John Jacob Nutter, “CIA’nın Karanlık Operasyonları: Örtülü Operasyonlar, Dış Politika ve Demokrasi”; Çev.: Ahmet SARAÇOĞLU, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2005.

John Baylis, Steve Smith, “The Globalization of World Politics, An Introduction to International Studies”, Oxford University Press, New York, 2005.

John Jacob Nutter, “CIA’nın Kazanlık Operasyonları, Örtülü Operasyonlar, Dış Politika ve Demokrasi”; Çev. A. Saraçoğlu, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Joseph NYE, “The Changing Nature of World Power” Political Science Quarterly, 1990.

Joseph S. Nye, “Bound to Lead: The Changing Nature of American Power”, Basic Books, New York, 1990; and Joesph S. Nye, “Soft Power: The Means to Success ş in World Politics”, Public Affairs, New York, 2004.

Joseph S. NYE, “Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç”, Çev: AYDIN, Rayhan İ. Elips, Ankara, 2005.

Kal J. Holsti, “International Politics: A Framework for Analysis”, London, 1974.

Karns, Margaret P. ve Karen A. Mingst, “International Organizations: The Politics and Processes of Global Govemance”, Lynne Rienner Publishers, London2004.

Kemal Kirişçi, “Turkey’s ‘Demonstrative Effect’ and the Transformation of the Middle East”, Insight Vol.13, No.2,Turkey, 2011.

Kennelh Waltz, “Globalization and American Power”, National Interest, Spring, 59.

Kenneth Waltz, “Realist Thought and Neorealist Theory”, Journal of International Affairs,1990.

Kenneth Waltz, “Theory of International Relations”, McGraw Hill, New York, 1979.

Kongar Emre, “Türkiye'nin Toplumsal Yapısı”, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.

Korkut Boratav, “Bir Çevrimin Yükselişi Aşamasında Türkiye Ekonomisi, Küreselleşme”, “Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm” (der), Nergis Mütevellioğlu, Sinan Sönmez , Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

Korkut Boratav, “Bir Krizin Kısa Hikayesi”, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2011.

Kroening, Matthew, M. McAdam ve S. Weber, "Taking Soft Power Seriously", Comparative Strategy, 2010.

Le Monde, Le Fıgaro, "Liberation", Decembre 1992; J.L., J.L. Dufour age,; Rifat Uçarol, Siyasi Tarih 1789-1994, Filiz Kitabevi, 1995, İstanbul, s.785-797; Fahir Armaoğlu, "20. Yüzyıl Siyasi", Alkım Yayınevi, İstanbul, 1996.

Lebow Richard Ned, Between Peace and War: "The Nature of International Crisis", Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1981.

Lenn Scott, R.Gerald Hughes, "Intelligence, Crisis and Security: Lessons from History", Intelligence and National Security, 2006.

M. Ali Birand, "12 Eylül Saat 04:00", Karacan Yay., İstanbul, 1984.

M. Zaim Necatigil, "The Cyprus Question and the Turkish Position in International Law", Oxford University Press, Oxford, 1989.

Mark Kesselman, "Order or Movement? The Literatüre of Political Development As Ideology", YWorld Politics, Oct 1973.

Mark McDowell: "Public Diplomacy at the Crossroads: Definitions and Challenges in an "Open Source" Era, The Fletcher Forum of World Affairs, Vol., Spedal Edition, (2008).

McClelland, "Theory and the International System", Mac Millan, New York, 1966.

Mehmet Genç, "Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı", Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999.

Mehmet Gönlübol, "Uluslararası Politika (İlkeler, Kavramlar, Kurumlar)", Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000.

Mehmet Hasgüler, Mehmet B. Uludağ, "Devletlerarası ve Hükümetler-Dış Uluslararası Örgütler", Nobel Yayınları, Ankara, 2010.

Meltem Müftüler Baç , "Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler", Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

Meltem Müftüler Baç, "Türkiye-AB İlişkilerine Güvenlik Boyutundan Bir Bakış", Tesev Yayınları, İstanbul, 2006.

Meltem Tekerek, "12 Eylül Ve Ekonomi Politikaları", Berkan Yayınevi, 2013.

Morton A. Kaplan, "New Approaches to International Realitions", St. Martin's Press, New York, 1968.

Morton A. Kaplan, "System and Process in International Politics", Wiley and Sons, New York, 1957.

Morton Kaplan, "System and Process İn International Politics", Wiley. , New York 1964.

Mustafa Yıldırım, "Şifre Çözücü: Project Democracy, Sivil Örumceğın Ağında", Ulus Dağı Yayınlan, İstanbul, 2004.

- Nasuh Uslu, "Türk Dış Politikası Yol Ayrımında: Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Sorunlar, Yeni İmkânlar ve Yeni Arayışlar", Anka Yayınları, İstanbul, 2006.
- Necati Ertekün, "The Cyprus Dispute", K.Rustem&Brother, Oxford, 1981.
- Nevzat Denk, "21nci yy'a Girerken Türkiye'nin Jeopolitik Durumu ve Jeostratejik Öneminin Yeniden Belirlenmesi", Harp Akademisi yayınları, 2000.
- Nevzat Tarhan, "Psikolojik Savaş", Timaş Yayınları, İstanbul, 2003.
- Noam Chomsky: Necessary Illusions: Thought Control in Democratic Societies, Türkçesi "Medya Gerçeği", Çev.: Abdullah Yılmaz, Everest Yayınları, İstanbul, 2001.
- Nuraniye Hidayet Ekrem, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dış Politikası", Asam Yayınları, Ankara, 2003.
- Nuri Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler Öncesi", Atilla Eralp, (Ed.), Devlet Sistem ve Kimlik", İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Nurullah Aydın, "Küresel Güç Oyunları", Paraf Yayınları, Kasım 2011.
- O. Metin Öztürk, "Dış Politikada Kriz Yönetimi", Odak Yayınevi, Ankara, 2004.
- Oktay F. Tanrısever, "Güç"; Atilla Eralp (der.), "Devlet ve Ötesi: Uluslararası ilişkilerde Temel Kavramlar", iletişim, İstanbul, 2005.
- Onur Öymen, "Ulusal Çıkarlar, Küreselleşme Çağında Ulus-Devleti Korumak", Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Osman Metin Öztürk, "Amerika Çökerken Yeni Kutuplaşma", Fark Yayınları, Ankara, 2007.
- Özer, A. (). 11 Eylül, ABD, Türkiye ve Küreselleşme", Elips Kitap, Ankara, 2005.
- Özkan, T., H. Ete, S. M. Bölme, "SETA, Analiz: 2010'da Türkiye", SETA Yayını, Ankara, 2011.
- Paul Batchelor, Surviving a Corporate Crisis: "100 Things You Need to Know", Thorogood Publishing, London, UK, 2003.
- R.R.Denktaş, "The Cyprus Triangle", K.Rustem&Brother/ Allen&Unvvin, London, 1982.
- Ramazan Gözen, "İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye 'nin Dış Politikası", Palme Yayıncılık, Ankara: 2009.
- Raymond F. Hopkins, Richard W. Mansbach: "StructureandProcess in International Politics", Harperand Row, New York, 1973.
- Richard C. Synder, H.W. Bruck, Sapin Burton, "ForeignPolicyDecision – Making, An AproachtotheStudy of InternaionalPolitics, TheFreePress, New York, 1962.
- Richard L. Clutterbuck, "International Crisis and Conflict", St. Martin's Press, New York, 1993.

Richard N. Rosecrance, "Action and Reaction in World Politics", , Little Brown Boston, 1963.

Robert Jackson ve Georg Sorensen, /nrrroduction to Internationa! Relations: Theories and Approaches, 2. baskı, Ojtford: Oxford U. Press, 2003, s.232.

Rquilla, John/Ronfeldt, David, "The Emergence of Noopolitik. Toward an American Information Society", CA: Rand Corporation, Santa Monica, 1999.

Sadi Çaycı, "Barış Gücü Harekâtı (Müşterek Yönerge) /. Bölüm", Ankara, 1998; "Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması", Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

Sait Yılmaz, "21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat", Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.

Sait Yılmaz, "Akıllı Güç", Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012.

Sait Yılmaz, "Güç ve Politika", ALFA Yayınları, İstanbul, 2008.

Sait Yılmaz, "Teorik Çerçeve de Kriz Kavramı ve Kriz Yönetimi", "Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2012", (der.) Haydar Çakmak, Kripto Basım Yayım, Ankara, 2012.

Sanathi Kalathıl, "China's Soft Power in the Information Age: Think Again", Institute For the Study of Diplomacy, ISD Working Papers in New Diplomacy, Mayıs 2011.

Savran Sungur, "Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri, 1. Kitap,, Kardelen Yayınları, İstanbul, 1992.

Sercan Reçber, " Irak'a Yönelik Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuk Açısından Geçerliliği, Uluslararası Hukuk ve Politika", Cilt: 4, Sayı:13, 2008.

Serhat Tezsever, "Milli Güvenliğimiz İçinde İstihbarat", İstanbul, 1999.

Sevin Toluner, "Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk", Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1977.

Sperling, James, "Regional or Global Security Cooperation? The Vertices of Conflict and Interstices of Cooperation", İçinde: Emil J. Kirchner ve James Sperling (ed.), Global Securiy Governance, Routledge, London. 2007

Stanford J.Shavv, Ezel Kural Shaw, "History of the Ottoman Empire and Modern Turkey", Cambridge University Press,Cambridge,1977.

Suat İlhan, "Jeopolitik Gelişmelerin Yönü (Türklerin Yörüngesindeki Dünya'da Yeni Unsurlar)", Yeni Türk Dünyası özel sayısı, cilt 3, sayı: 15, 1997 ve "Dünya Yeniden Kuruluyor: Jeopolitik ve Jeokültür Tartışmaları", Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.

Sun-Tzu, "Art of War, Denma Translation Group", Shambhala Publications, Boston, 2001.

Svveezy, Baran, Magdoff, "Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı", Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.

Şehmuz Güzel, "Türkiye'de işçi Hareketi (1908-1984)", Kaynak Yayınları, 1995.

Tayyar Arı, "Uluslararası İlişkiler Teorisi", Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

- Tayyar Arı, "Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika", MKM Yayıncılık, Bursa, 2008.
- Theodore Shackley, "The Third Option. An American View of Counterinsurgency Operations, Reader's Digest, New York, 1981.
- Toktamış Ateş, "ABD dış politikasında yeni yönelimler ve dünya", Ümit Yayıncılık, 2004.
- U.S. Congress: "Office of Technology Assessment, Countermeasures, and Arms Control, U.S. Government Printing Office", Washington D.C., 1985.
- Ufuk Levent, "21 nci Yüzyılın Eşiğinde Türkiye", H.A.K. Yayınları, İstanbul 1997.
- Ünal Acar, Ömer Urhal, "Devlet-Güvenlik istihbarat-Terörizm", Adalet Yayınevi, Ankara. 2007.
- Weiss, Thomas, David P. Forsythe, Roger A. Coate ve KellyKate Pease, "The United Nations and the Changing World Politics", Westview Press, Cambridge, 2007.
- Yaşar Onay, "Rusya ve Değişim", Nobel Yayınları, Ankara, 2002.
- Yavuz Gökalp Yıldız, "Stratejik Vizyon Arayışları ve Türkiye", Der Yayınları, İstanbul, 2001.
- Yavuz Kadirdağ, "Krizi Yönetmek, Harp Akademileri Dergisi", İstanbul, 2002.
- Yeoman, Barry – Scherer, Michael – Neaver, Louis, "Dirty Warriors", Mother Jones, Vol. 29 Issue 6, 2004.
- Yılmaz Tezkan, "Jeopolitikten Milli Güvenliğe", Ülke Kitapları, İstanbul, 2005.
- Zbigniew Brzezinski, "Büyük Satranç Tahtası", Çev: Yelda Türedi, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 2005.
- Zbigniew Brzezinski, a.g.e. ve Aleksandr Dugin, Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım, Çev: Vügar İmanov, İstanbul, Küre Yayınları, 2003.
- Zeynep Dağı, "Diplomasi: Çatışmanın ve İşbirliğinin Dili", "Uluslararası Politikayı Anlamak Ulus-Devlet'ten Küreselleşmeye", Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- "Hangi Ülkenin Ne Kadar Dovi^ Rezervi Var?", EkonetOS, http://www.ekonews.com/index.php?oplion=com_,content&view=arriclc,&id=2718&Itemid= (Erişim Tarihi:12.11.2008).
- "Rusya Gürcülerin Boğazına Çöktü", Radikal, 5 Ekim 2006, <<http://radikal.com.tr/haber.php?haberno=200596>>, (05.10.2006). "Rusya, Tiflis'i Kısaca Alıyor" Cumhuriyet, 4 Ekim 2006, s. 11. "Fearful Georgians Shut Down Stalls and Eateries", The Moscow Times, 2006, s.10.
- ABD'nin Çekilmesinin Ardından Irak Politikasının Bölgesel, Küresel Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları, ORSAM Rapor No: 77, 2011, s.13, http://www.orsam.org.tr/tr/Uploads/Yazilar/Dosyalar/2011127_orsamreportt_77_tr.pdf, (01.02.2012).

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (adnks) Veri Tabanı". Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim tarihi: 9 Şubat 2013.

Alexandra Silver: Soft Povver: Democracy-Promotion and U.S. NGOs, CFR Blog: Democracy in Development, (March 17, 2006).
Aksam Gazetesi, 05.04.2007.

Ali KÜLEBİ - TUSAM Başkanvekili / 22.09.2008
<http://www.guncelmeydan.com/pano/rusya-nin-denenen-askeri-gucu-t16594.html> Erişim tarihi:04.12.2013.

Baha Erbaş, "İstihbarat ve Güçlü Devlet", (Erişim: 01.09.2012), http://www.usasabah.com/Yazarlar/baha_erbasm/2012/02/22/istihbarat-ve-guclu-devlet, 14.12.2013.

Bilgehan Emekliler, soğuk savaş sonrası uluslararası sistem analizi,04 Haziran 2010, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:souk-sava-sonras-uluslararası-sistemin-analizi&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151, Erişim Tarihi:16.12.2013.

Bradley Perrett, "Qian Xuesen Laid Foundation For Space Rise in China", Aviation Week & Space Technology, Jan 6, 2008.

Bülent Şener, Türk Dış Politikasını Etkileyen Bir Unsur: Askeri Kapasite, <http://www.21yyte.org/>, Erişim tarihi:11.12.2013.

Can Ünver: Türkiye'nin Afrika Açılımı ve Açılımın Kamu Diplomasisi Bağlamında Değerlendirilmesi, (27 Mayıs 2012). <http://politikaakademisi.org/?p=322>

Cihan UĞUR, Çin'in Yumuşak Gücü, TÜRKİSAM, 2 Mart 2009
<http://turksam.org/tr/yazdir1596.html> Erişim tarihi: 04.12.2013.

Claude Nicolet, British Policy Towards Cyprus, Britain in Cyprus, Ed.HubertFaustmann& NicosPeristianis, Bibliopolis, Mannheim und Möhne-see, 2006.

CNBC-E BUSINESS Mart 2007,, <http://dusuncealani.blogcu.com/ekonomik-istihbarat/1196785> Erişim tarihi:11.12.2013.
CNN Türk, 29 Eylül 2006.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından 05.04.2012'de Harp Akademileri'nde yaptığı konuşmada belirtilmiştir. Konuşma metni, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/82552/turkiye-erdemli-guc-olarak-hareket-etmeli.html> adresinde yer almaktadır.
Cumhuriyet Gazetesi, 15 Aralık 2008.

Cumhuriyet gazetesi, 23 Aralık 1980.

Çavuş Tuba, Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı Ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı, http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Images/images/files/2012-2-3_0.pdf Erişim tarihi:07.12.2013

Demir Çelik Sektör Raporu, (TC. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Haziran 2008), s.3.
Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü

Dışişleri Bakanlığı (2011 d), <http://www.mfa.gov.tr/turk-kultur-7nerkezleri-turk-dill-ve-edebiyati-bolumleri-ve-turkce-egitim-merkezleri.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 04.04.2011).

Elisabeth Bumiller, Thom Shanker, “Obama outlines new military strategy for US Efforts will focus on Asia, Pacific region”, The Boston Globe, 06 January 2012.
Enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı resmi sitesi

Genelkurmay Başkanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü resmi siteleri, BM resmi sitesi.

Gerry J. Gilmore: New Army Operations Manual Leverages 'Soft Power' Asses, American Forces Press Service, (Washington D.C., Oct. 9,2008).

Gökhan Koçer, “1990’lı Yıllarda Askeri Yapı ve Türk Dış Politikası”, ODTÜ Gelişme Dergisi, C. 29, No: 1-2, 2002.

H. Emre Bağcı, “Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Diplomasisi”, İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 28,Mart 2003.

Hamid Mowlana: Global Information and World Communication: New Frontiers in International Relations, (2nd Edition), Sage Publications, (London, 1997),,

http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=3i9&HID=1&haberID=239294, (30.09.2006).

[http://www.cs.sakarya.edu.tr/sites/yildirimturan/file/Duyurular/9-10_hafta_Uls_sistemler_\(Y_TURAN\).pdf](http://www.cs.sakarya.edu.tr/sites/yildirimturan/file/Duyurular/9-10_hafta_Uls_sistemler_(Y_TURAN).pdf), Erişim Tarihi:16.12.2013.

<http://www.genelbilge.com/uluslararasi-sistem.html/>, Erişim tarihi:16.12.2013.

<http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa712d61ad6-534f-4961-a432~f8b94b5c2cef>.

<http://www.muhasabedersleri.com/dis-ticaret/dis-ticaret-2.html> Erişim tarihi:14.12.2013

<http://www.turkishny.com/hot-special-news/93-hot-special-news/132371-abdnin-tarihi-savaslarla-dolu#.Up48-sRdXWE> Erişim tarihi:03.12.2013

<http://yamabilgi.blogcu.com/darbe-nedir-turkiye-deki-darbe-ve-muhtiralar/7872697#> Erişim Tarihi:05.12.2013

Hürriyet gazetesi, 07 Temmuz 2009.

Isss: The Military Balance, “International Institute for Strategic Studies”, Oxford University Press, Oxford, 2001.

İbrahim S. Canbolat, Alternatif Diplomasi, Kamu Diplomasisi Enstitüsü, (2010).

İbrahim S. Canbolat: Alternatif Diplomasi, Kamu Diplomasisi Enstitüsü, (2010).
http://www.kamudiplomasisi.org/index.php?option=com_content&view=article&id=75:tarihten-dersle-alternatif-diplomasie&catid=44&dtmid=73

igeme,2010 www.igeme.org.tr Erişim tarihi:20.12.2013.

James K. Glassman: Public Diplomacy in the Twenty-First Century, Interview in. ; CFR, (June 30,2008).

Jan Dirk Kemming, Özlem Sandıkçı, “Turkey's EU accession as a Question of Nation Brand İmage”, Palgrave, (29 November 2006).

John J. Kruzal: Mullen Urges Emphasis on 'Soft Power' in Foreign Policy, American Forces Press Service, (Washington, Jan. 13/2009).

Josef Joffe: Who's Afraid of Mr. Big? The National Interest 64 (Summer 2001),

Keith Kyle, British Policy on Cyprus, 1974-2004, Ed.Hubert Faustman&Nicos Peristianis, Britain in Cyprus, Bibliopolis, Mannheim und Möhnese, 2006.

KEYMAN, Fuat E.(2010), “Globalization, Modernity and Democracy Turkish Foreign Policy 2009 and Beyond”, Perceptions, Autumn-Winter, Vol.XV, No.3-4, s.10.

Khalü Al-Anani, Todd G. Patkin: The United States and the Democracy Delusion, Daily News Egypt, (August 19, 2008).

Lael Brainard: Foreign Assistance Reform: Successes, Failures, and Next Steps, Senate Committee on Foreign Relations, (June 12,2007).

LEE, Geun (26.09.2011), A Theory of Soft Power and Korea's Soft Power Strategy, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10163270902913962#preview>, 26.09.2011, s.9-10.

Lisa Aronsson, “New US Defence Strategy: Why Obama is Abandoning America's Commitment to Fight Two Major Wars”, Rusi Papers, 06 January 2012, www.rusi.org

M. Kaya Yazgan, “2008 Sayılarıyla Savunma Sanayimiz”, s. 1-3, (Çevrimiçi) <http://www.sasad.org.tr/dosya/eoe/Sayilarla2008.pdf>, 5.

Micah Zenko: What Does Libya Cost the United States? Council on Foreign Relations, CFR.org, (Aug 11,2011).

Milliyet Gazetesi, 21 Ocak 2007.

Mustafa Aydın, Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5499.pdf>.(Erişim: 08.04.2012),

Nancy Snow and Philip M. Taylor, Eds.: The Routledge Handbook of Public Diplomacy, Routledge, (2008).

Nazende Özkaramete, “Türkiye'de Dolarizasyon ve Para İkamesi, Ekonomik Yaklaşım”, Cilt 7, Sayı 20, Bahar 1996.

Nazim CAFERSOY, Kafkasya Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi Analisti (QAFSAM-www.qafsam.org).

New York Times, 15 Ağustos 1980.

New York Times, Ann Crittenden, 19 Haziran 1980,

Nurullah AYDIN, ABD'NİN VE RUSYA'NIN YENİ GÜÇ POLİTİKALARI VE TÜRKİYE, http://enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=103:abdnn-ve-rusyanin-yen-guec-poltkalari-ve-tuerkye&catid=15:stratej&Itemid=255, Erişim tarihi: 20.12.2013.

Ozdem Sariberk, Hakan Altmay: Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç, Sabah, (8 Ocak 2008). Bkz. arsiv.sabah.com.tr/2008/01/08/haber (Erişim: 25 Aralık 2009)

Ömer Göksel İşyar, "Definition and Management of International Crisis", Perceptions, Winter 2008, s. 10, <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/Omerlisyar.pdf> adresinden alınmıştır.

Özcan, Nihat Ali, Ekonomik istihbarat ve G-20, 03 Aralık 2013, <http://siyaset.milliyet.com.tr/ekonomik-istihbarat-ve-g-20/siyaset/ydetay/1801694/default.htm>, Erişim tarihi: 11.12.2013. Radikal Gazetesi, 13.07.2003.

Ramazan Özey, "Türkiye'nin Coğrafyası ve Jeopolitiği Neden Önemlidir?" Strateji Dergisi, Ekim 2003, Sayı: 9, http://www.stradigma.com/turkce/ekim2003/makale_03.html, (16.11.2010).

Rosa Brooks: Democracy Promotion: Done Right, A Progressive Cause, Democracy Journal, Issue #23, Winter 2012.

Rosa Brooks: Democracy Promotion: Done Right, A Progressive Cause, Democracy Journal, Issue #23, Winter 2012.

Sait Yılmaz, Kriz Yönetimi Ve Güç Kullanımı, [http://usam.aydin.edu.tr/KRIZYONETIMIVEGUCKULLANIMI\(3a4a\).pdf](http://usam.aydin.edu.tr/KRIZYONETIMIVEGUCKULLANIMI(3a4a).pdf), Erişim Tarihi: 17.12.2013, s.3.

Satın Alma Gücü Parkesine Göre GSYH; Ayrıntılı bilgi için Bkz. IMF. Dünya Ekonomik Görünümü Raporu (Ekim 2012). T.C. Hazine Müsteşarlığı.

Sedat Laçiner, "Dünyaya Açılan Türk Ordusu", First Business, March-April (2008), s. 52-53.

Selim Somçağ, "Dünya Kaosa Giderken Notlar", (Erişim) <http://www.selinsomcag.org/tr/daily.asp?type=1&ID=388> 28.08.2012

Shadi Hamid: Promoting Democracy to Stop Terror, Policy Review, (February/ March 2010).

"Şehir ve Köy Nüfusu" (xls). Türkiye İstatistik Kurumu. 19 Temmuz 2012 tarihinde özgün kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 17 Mayıs 2013. T.C Dışişleri Bakanlığı, 16.02.2012

T.C Kültür ve Turizm bakanlığı, 2012

Talat Saral, Feyiz Erdoğan, "Irak Savaşı ve Hukuk", Müdafaa-i Hukuk Dergisi, Sayı:60, 2003, http://www.mudafaa-i-hukuk.com.tr/arsiv/agustos03_09.htm, (24.4.2012).

Taşkömürü Sektör Raporu 2009

Tayyar ARI, Uluslararası İlişkiler Teorileri, <http://www.uiportal.net/uluslararasi-iliskiler-teorileri.html>, Erişim Tarihi:14.01.2014.

Thomas Carolhers: Think Again: Arab Democracy, Foreign Policy, (March 10, 2011).

Thomas Carothers, Richard Youngs: Democracy Promotion in the Age of Rising Powers, Camiege Endowment, (July 14, 2011).

Thomas Carothers: Effective U.S. Democracy Assistance Requires Reform at USAID, House Committee on Foreign Affairs, (June 10,2010).

Thomas Carothers: Report and Retört: Carothers Responds to Smith, Camegie Endowment for International Peace, (August 6, 2007).

Tony Smith: Response to The Democracy Crusade Myth, National Interest, (July 30, 2007).

TRT (2011). <http://www.trt.net.tr/KurumsalTelevizyonTanitim.aspx>. (Erişim Tarihi: 15.03.2011).

Tübitak (Türkiye Bilimsel Ve Teknik Araştırma Kurumu), Vizyon 2023 Teknoloji Öngörü Projesi Enerji Ve Doğal Kaynaklar Paneli Raporu, Ankara 24 Temmuz 2003, S.10.

Türk Hava Yolları (2011). <http://www.turkishairlines.com/tr-TR/basin-buIttenleri/4395/turk-hava-yolari-ve-barcelona-sponsorluk-anlasmasi-imzaladi.aspx>. Erişim Tarihi: 12.03.2011.

Türkiye Cumhuriyet Ekonomi Bakanlığı Aralık 2013 sunumu, 19.12.2013 Erişim tarihi:05.01.2014.

Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, Çin Ekonomi Raporu, 2013.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) resmi sitesi

Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye'nin Demografik Yapısı Ve Geleceği, 2010-2050". Türkiye İstatistik Kurumu. 11 Temmuz 2012. Erişim tarihi: 18 Mayıs 2013.

Türkiye Jeopolitik, Jeostratejik ve Ekostratejik Önemi (2008), <http://www.genbilim.com/content/view/4137/86>, (16.11.2010).

Türkiye, (2010), <http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye>, Erişim Tarihi: 12/2010.

Türkiye'nin Askeri Gücü", <http://turkiyenin.askerigucu.com/> Erişim tarihi: 14.12.2012.

Türkiye'nin Savunma Politikası ve Stratejisi (2007), http://www.msb.gov.tr/birimler/MALIYE/doc/2007_faaliyet_AmacveHedefler.pdf

TÜSİAD-T/98-6/230, Türkiye'de Yeni Bir Ekonomik ve Ticari Diplomasisi Stratejisine Doğru S.93.

Uluslararası Enerji Ajansının yayımladığı IEA Ülkelerinin Enerji Politikaları (2003)

Ünsal BAN, Ekonomik istila tehdidine karşı ekonomik istihbarat 22 Haziran 2013 Cumartesi <http://www.bugun.com.tr/ekonomik-istila-tehdidine-karsi-ekonomik-istihbarat-yazisi-689329>, Erişim tarihi:11.12.2013.

Vladimir Tribat, "Nye'ya göre 'Yumuşak Güvenlik ", Mejdunarodme Protsessi (Uluslararası Süreçler), Cilt 3, Sayı: 1 (7), Ocak-Nisan 2005, <<http://www.intertrends.ru/seventh/014.htm>> (Erişim Tarihi: 12.02.2009).

VWarren Christopher: A Foreign Affairs Budget that Promotes U.S.Interests, Dis- patch, (March 14,1994).

WaII Street Journal: Turkey's Internet Tiger Shozos Signs o/Siirring, (Feb 28,2012).

Wendell Mihnick, "U.S. Questions China's Budget Transparency", Defense News, September 22, 2008, s.16.

WOODYARD, Tyrane M. (1998): CrisisCommunication, A Commanders Guide toEffectiveCrisisCommunication, AirUniversityAirCommandandStaffCollage. Alabama: <http://tuvok.au.af.mil/au/database/projects/ay1998/acsc/98-307.pdf>, 10.01.2003.

Yeliz YİRMİBEŞ, Suriye Krizinin İhracata Etkisi Ağır Oldu, 25.03.2013, ihracat.info.tr/suriye-krizinin-ihracata-etkisi-agir-oldu-11092h , Erişim Tarihi:03.09.2013.

Yunus Emre Vakfi (2011). <http://www.yunusemrevakfi.com.tr>. Erişim Tarihi:12.02.2011.

Yusuf Küpeli, ABD'nin askeri gücü, toprakları dışındaki askeri üsleri, yayılması ve dünya egemenliği düşleri üzerine notlar <http://www.sinbad.nu/abd01.htm> Erişim Tarihi:04.12.2013

Yücel Bozdağoğlu- Çınar Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık", Uluslararası ilişkiler Dergisi, Cilt1 Sayı 4 Kıs, 2004.

YVilton Park: Putting the Power in Soft Power?, Conference Report, VVP1117, (14 October 2011).

Zaman Gazetesi, 13.04.2011.